

SIDDHĀNTA-DARPAṆA

सिद्धान्तदर्पणः

ପ୍ରାଚୀନ ଓଡ଼ିଶା ଇତିହାସର ଏକ ପ୍ରମୁଖ ନିଦର୍ଶନ।

SIDDHĀNTA-DARPAṆA

A
TREATISE
ON
ASTRONOMY

BY
MAHĀMAHOPĀDHYĀYA
SĀMANTA ŚRĪ CHANDRAŚEKHARA SIMHA

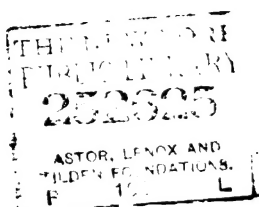
EDITED
WITH AN INTRODUCTION
BY
JOGESĪ CHANDRA RĀY, M. A.
PROFESSOR OF PHYSICAL SCIENCE, CUTTACK COLLEGE.

CALCUTTA :
INDIAN DEPOSITORY,
64, COLLEGE STREET.

1897.

Three Rupees.

CALCUTTA :

PRINTED BY

ŚAŚIBHŪSHANA BHATṬĀCHĀRYYA
AT THE GIRISA-VIDYĀBATNA PRESS,
24, GIRISĀ-VIDYĀBATNA'S LANE.

सिद्धान्तदर्पणः

महामहोपाध्याय-

सामन्त-श्रीमच्चन्द्रशेखर-सिंहेन

विरचितः

कटक-राजकीय-पाठशाळायां विज्ञानाध्यापकेन

एम्, ए, इत्युपाधि-धारिणा

श्रीयोगेशचन्द्र-रायेण

सम्पादितः

कलिकाताराजधान्यां

कलेज-ट्रीटस-चतुःषष्टि-सङ्ग्रह भवन-स्त्रितात्

इण्डियान्-डिपजिटरी-नामक-पुस्तकालयात्

प्रकाशितः

१८१६ शके

मूल्यम्—मुद्रापत्रम्

कलिकाताराजधान्यां

गिरिश विद्यारत्न-वर्त्मनि चतुर्विंशति-सङ्ग्रह-सप्तमि

गिरिश-विद्यारत्न-यन्त्रे

श्रीशशिभूषण-भट्टाचार्य्येण

मुद्रितः ।

TO
MAHÁRÁJÁ
ŚRÍ MAHENDRA DEO
OF
ĀṬHMÁLĪK

THIS WORK IS RESPECTFULLY DEDICATED
IN ACKNOWLEDGMENT OF HIS
KIND APPRECIATION
OF THE AUTHOR'S
EFFORTS.

INTRODUCTION.

In his *Bṛihat Samhitā*, Varāha-mihira enumerates the requisite qualifications of an astronomer. According to him, an astronomer should be able to explain the differences in the various *Siddhāntas*, to demonstrate with the help of instruments the moment of the sun's turning to the north or to the south, and of his entering the prime vertical and the meridian, and to make calculation agree with observation.

Unfortunately, the true science of astronomy has been ousted by the pseudo-science of astrology, whose votaries are to be found in almost every town and village of India at the present day. No doubt, there are men who have committed to memory some stray couplets from *Siddhāntas*, and can perhaps compute an almanac with the aid of tables. But, as Bhāskara has well said, an astronomer without a knowledge of spherics is what food is without clarified butter, a monarchy without its monarch, and an assembly without a speaker.

Astronomy as a science is not cultivated by those whose business it should be to do so. They would rather learn to read the thoughts of simple persons and pretend to predict future events, than dive into the mysteries of Kalpas and Yugas, far less observe the heavens. Those that have a desire to study the science have no means of doing it, while those that have the means have no desire to watch the movements of the planets. Our students of the English colleges are busy in cramming the answers to expected questions, and our university men are too busy to have leisure to think about the revival of the in-

digenous sciences and arts of the country. It is not strange therefore that the mathematical science of astronomy has been relegated to the half-read, illiterate, fortune-tellers who are not ashamed to assume the title of mathematician. For, the name mathematician (गणकः) has been degraded to mean only an astrologer.

In this state of indigenous sciences, it is singular to find a man born and brought up in the recesses of the hills of Orissa, far removed from all educational activity and the influence of imported western civilisation, silently threading his way into such a difficult science as mathematics. It is an unique experience in the department of national development to find a man really striving after knowledge for its own sake, under difficulties whose magnitude is no less startling than the boldness of his attempt.

This is my apology for bringing before the public, a Sanskrit work written entirely in the way of our ancient Siddhāntas and never meant to see the light. It is the life-long labour of Chandraśekhara Simha Sāmanta of Orissa, written in a language which few men care to study in these days of English education.

Modern Europe boasts of discoveries, one of which alone would have been the glory of the past. The science of astronomy has been developed to so great an extent as to shed a lustre on the bright records of original and patient researches in the domain of Physical Science. The telescope, the spectroscope, and last but not the least, the art of photography, have gone hand in hand in the service of diligent workers. In these days of

... १ २ ३ ४

"scopes" and "meters," it may be thought useless to put forward the poor work of a Hindu whose education is in no way superior to that of an astronomer of pre-telescopic Europe. And there are men, too, who have thought that much nonsense has already been written about him.

Let them but calmly take stock of the present state of Hindu astronomy. Let them find out a couple of mathematicians, brought up wholly in Sanskrit studies, who can intelligently attack the intricate calculations of a solar eclipse. Nor is there any noticeable endeavour to revive the sciences. What with natural apathy, and what with want of encouragement by endowments, no addition to the stock of the world's knowledge has been made by my countrymen for many a long year. If in these circumstances, something, however poor, is laid before us, something, however crude, is evolved from within, we should rejoice over it.

Whatever may be thought of the merits of the work, I regard it as a misfortune that the author has not found a man to introduce his work, better qualified than myself, whose daily avocations run in a different groove. For my part, I shall deem my efforts amply rewarded, if my countrymen, to whom original researches are as yet a thing of the future, find in the life and doings of my author a living example of what patient inquiry after truth and diligent struggle after knowledge can achieve. But I caution them again against high hopes. To appreciate the man, one must compare his work with others produced under similar conditions. It will be unfair to expect anything new in the work which will be useful to those who have studied

European Science. Let me therefore briefly recount a few bright names from the annals of our ancient astronomy that the present work may be taken at its true worth.

Not to dive into the antiquity of Hindu astronomy, which is as old as the Vedas and regarding which abler men have measured swords, let me begin the story from the point where we tread on the firm ground of history. It begins with Āryabhaṭa of Kusumapura (Pāṭaliputra), the Andubarius of the Greeks, the Arjabhar of the Arabs and the Indian founder of the theory of the earth's daily rotation. He was born in the Śaka year 398 (A.D. 476) and wrote his famous work at the age of twenty-three. It was he in whose work we find, as far as our present knowledge goes, the first successful attempt to solve indeterminate equations of the first degree. He enjoyed a wide reputation which can only be explained by supposing that he was an original observer and made improvements upon older astronomy.

Hindu astronomy was then passing through the state of childhood, and a few years later, we find Varāha-mihira of Avantī (Ujjayinī), adorning the court of Vikramāditya the Great, about whom many a tale of adventure and narrow escape from death has been recounted. Varāha's encyclopedic knowledge made him famous. But he is remembered more as a compiler than as an original worker. His astronomical compilation, named Pañchasiddhāntikā was written about the Śaka year 427 (505 A. D.)

Next, the name of Brahmagupta, son of Jishṇu, introduces an important chapter in the history of Sanskrit astronomy. He wrote his work, *Brahma-sphuṭa-siddhānta* in Śaka 550 (628 A.D.)

at the age of thirty, somewhere near Rewá. He was a practical astronomer, and made several corrections in the older astronomy. Indeed, the form in which we find Hindu astronomy at the present day, dates from him. He was a consummate algebraist, from whom the Arabs got their knowledge of the science. An indeterminate equation of the second degree, of which he gives a solution, was a prize-problem in Europe as late as the 17th century.

But the fame of Bháskara born in the Śaka year 1036 (1114 A. D.), near the Sahyádri (Western Gháts), threw all his predecessors into the shade. He is a glory to us, a wonder among Europeans. His great work, *Siddhánta-Síromañi*, is one of the standard treatises of the present day. He appears to have made use of the Differential Calculus.*

With the death of Bháskara, the living breath of mathematical science parted from India. Repeated invasions by a barbarous nation poured forth an abundance of calamities, and in the troubled times the sacred muse of learning fled and hid herself among a herd of commentators in the Deccan. In the dark ages that followed, amidst the petty dissensions of a host of semi-independent states, we find intellectual effort at a stand-still; men were content to chew the cud of what their predecessors had thought and done. At least, one name of this period is worth mentioning. This is Gaṇeśa of Nandigráma who wrote his *Graha-lághava* in Śaka 1442 (1520 A. D.), a work which has been employed as an easy hand-book of astronomy in some parts

* See a brief account of Bháskara by Paṇḍita Bápudeva Śástrí in *Journal*, A. S. B. of 1893.

of the country. Arab influence and, latterly, the contact with Europeans, did not benefit the science much. It was during the reign of Jayasimha of Jayapura so late as the 17th century, that the Arabic *Almagest* and *Euclid* were translated into Sanskrit, and it was he at whose instance five observatories were built at various places in Northern India.

The long chain of astronomers was snapped asunder for a period of at least four hundred years. No doubt, there were astronomers, as there are now, and some of them may have for a time enjoyed a reputation, however local in character. But they have hardly left any permanent mark on the progress of the science.

Will it be estimating this work too highly if we regard Chandraśekhara as forming a link in the long chain? Be that as it may, it is a most gratifying thing that Chandraśekhara has not laboured in vain. His work has already exercised an influence upon Hindu astronomy, and hence upon Hindu society. I say upon Hindu society, to which a correct knowledge of the ever-changing positions of the heavenly bodies is neither a matter for the inquisitive, nor one which may be safely let alone. For, Hindu life is nothing if not a routine of religious practices, due observance of which necessitates a knowledge of the positions of the planets and the stars. Indeed, a correct almanac is an indispensable equipment of every Hindu household. All religious observances and rites are regulated by the almanac, and some of these require very accurate determinations. For instance, a Hindu must know the exact moment when a particular position ends and another begins.

It has, however, been observed that no two current almanacs agree in their computations. A fierce controversy is going on between the conservatives and the liberals in Hindu India about the correction of almanacs, and therefore about the data of the Siddhāntas. The orthodox of the Hindu community refuse to believe in the existence of errors that have crept into the figures of the old Siddhāntas in course of time. To use the foreign Nautical Almanac to regulate the religious observances is out of the question. Any correction, if necessary, must come from within, from a Hindu uninfluenced by foreign education. It is not for Europe, with all her brilliant scientific discoveries and wonderful inventions of labour-saving machinery, to take the place of the old Rishis, whose hallowed names are associated with every department of useful knowledge. Europe may be our guide in matters temporal, but must not dictate a word in matters spiritual. Materially, a Hindu is hardly a Hindu of old days, though spiritually, I believe, he is still the same.

The value of the Siddhānta-darpana, the work of an orthodox Hindu, shewing errors in our current almanacs, cannot thus be over-rated. Here is a man who has practically tested the elements hitherto followed, and found reasons for correction. And he has authority for doing so from the honoured Rishis, who have given their sanction to the adoption of such corrections as may be necessary for the purpose of making calculation agree with observation.

The influence which Chandraśekhara's work has already exerted upon society is not inconsiderable. Some twenty-three years ago, a meeting of learned Paṇḍitas and Hindu astronomers

was called at Purí to select an almanac according to which the numerous daily rites of worship were to be conducted in the temple. The meeting decided in favour of the almanac computed after this work. One of Chandraśekhara's pupils has been computing an almanac every year, which is used not only at Purí but throughout the greater part of Orissa. Another pupil of his publishes a Bengali almanac which has a by no means insignificant sale. Thus Chandraśekhara has already gained a foothold in Hindu society, and has inaugurated silently but effectually an advance upon the current almanacs. At any rate, he has silenced all opponents, and has made the question of correction possible in the near future.

To fully appreciate him, it is necessary to say a few words on his early life and education. Some four years ago, I first made his acquaintance, and from conversation with him on astronomical subjects, I was surprised to find in him a man of genius and extraordinary merit. Since then I have looked into his work, *Siddhānta-darpaṇa*, written on palm-leaves in Oriá character,—the result of his life-long labour in the field of astronomical research. Two years ago he was honoured by Government with the title of *Mahámahopādhyāya*,—a title hitherto enjoyed only by *Brāhmaṇas* versed in Sanskrit lore. Chandraśekhara, however, is not a *Brāhmaṇa* but a *Kshattriya* by caste.

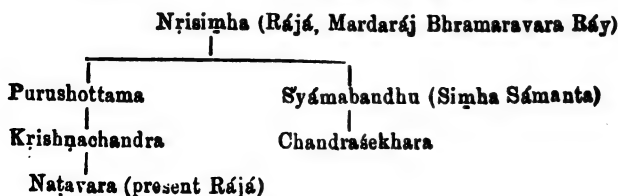
He was born in the Śaka-year 1757 (1835 A. D.) in the small village of Khandapará, some 50 or 60 miles west of Katak, amidst the hills and jungles for which western Orissa is famous. It is the chief town of the Rájá of Khandapará—one of the tributary chiefs of Orissa. Chandraśekhara belongs to

the Ráj family, the present Rájá, Naṭavara Mardaráj, Bhramaravara Ráy being a son of Chandrasekhara's eldest cousin.* The full name of the author is Chandrasekhara Simha Sámanta Harichandana Mahápátra. Harichandana and Mahápátra are mere titles bestowed by the Rájá of Purí, whose influence upon the destinies of the Rájás of Orissa is still as unbounded as was that of the Pope of Rome on the vassals of medieval Europe. He is styled Sámanta as befits a member of the Ráj family. In Orissa, however, he is best known by the familiar name of Patháni Sánta (corrupted from Páṭhán and Sámanta), a nickname given him by his parents on account of their first two children having died in infancy.

At an early age Chandrasekhara received instruction in Sanskrit. For some time he studied Sanskrit Grammar, Smṛitis and Puráṇas, logic and medicine, and read all the important Kávyas in the original. His education has thus been varied and many-sided. But it has stood him in much better stead than the modern elaborately arranged curriculum of the English schools, through which he would have been thrust, had he lived nearer a town.

At the age of ten, one of his uncles taught him a little of astrology. He shewed the young Chandrasekhara some of the

* The relationship will be clear from the following :—

stars to satisfy his curiosity, so natural in young children, and thus gradually initiated him into the mysteries of astrology. At this age, his extraordinary desire to test for himself the position of the stars as they changed night after night was predominant. The determination of *lagnas* is a very frequent necessity in horoscopy; and the varying positions of the planets among the stars, without a knowledge of which astrological predictions could not be made, led him to watch their movements. This idle curiosity exhibited in star-gazing developed into the habit of a really fruitful study of astronomy. There was, however, no teacher who could instruct him in the science, and he was (and is still) quite ignorant of any language save Sanskrit and his mother-tongue Uriyá. He found, however, a few Sanskrit Siddhántas in the family library, and applied himself diligently to master them with the help of commentaries.

At the age of fifteen, when he came to learn the meaning of *lagna* and the rules for calculating ephemerides of planets, he was surprised to find that neither did the stars appear on the horizon at the right moment, nor could the planets be seen in their right places. Again and again, he measured with a graduated rod the relative distances of the heavenly bodies in the vain hope of finding an agreement between calculation and observation, and, again and again, his hopes were dashed to the ground. Was it possible that the rules and the figures of the famous Siddhántas were not accurate enough, or was it possible that he had made errors in his daily observations? Correct observation was the only test to settle the question. There were no mathematical instrument-makers to supply him with

the requisite instruments. The old Siddhāntas give brief instructions for constructing them, and he had no other alternative than to make for himself, a few primitive instruments for measuring time and angular distance.

Some of my readers may be desirous of knowing something of his observatory. It was the clear, blue vault of the heavens that was his observatory; and its equipment consisted of an armillary sphere and a vertical wheel as substitutes for modern transit and alta-azimuth, and the time-honoured clepsydra took the place of the sidereal clock. Of course, the all-useful gnomon found a place in the observatory, and I am informed, he had also a self-revolving instrument (खयनचक्रम्) made of the pericarps of the Bottle-Gourd (*Lagenaria Vulgaris*) with water and mercury. But it was more of the nature of a curiosity than of much practical use. The instrument, of which he made constant use, was one devised by himself. This, which he is fond of calling his Mánayantra (measuring instrument), may be properly called a tangent-staff. It consists of a thin rod of wood, twenty-four digits long, at one end of which is fixed another rod at right angles in the form of a T. The cross-piece is notched and also pierced with holes at distances equal to the tangents of the angles formed at the free extremity of the other rod. Of course, such a rude instrument did not admit of being so divided as to enable him to measure a degree with any accuracy.

But it is a real pleasure to see him handling his Mánayantra with a precision marvellous to behold. Constant practice has given him such facility with it, that he would not care to have recourse to his other instruments, although better suited for

measurement of vertical angles. Indeed, in most cases, mere inspection is often sufficient to enable him to hit the angle to the nearest degree.

One instance of the perfection he has attained by practice came before us when I saw him for the first time. Some of my friends doubted his pretensions to practical astronomy, and were desirous of testing his knowledge. One evening when Mars and Venus were about 6° apart in the western sky, he was requested to shew, if he could, with the help of any improvised instrument the actual distance between the planets. After a moment's pause, he made his *Mánayantra* out of a stick 42 digits long, attaching a crosspiece of $4\frac{1}{2}$ digits to one end. The trigonometrical functions of sines and cosines were all committed to his memory. The necessary calculations were mentally made, and the instrument was ready in a few minutes.

On this occasion, he saw a telescope for the first time. He had heard of its wonderful powers, but had no idea of its performances. He requested me to shew him the planets through one. Unfortunately, I had with me then a telescope no bigger than a refractor of $3\frac{1}{4}$ " diameter. This was adjusted for him with a power of 80. The keen delight with which he looked at the varied and picturesque appearance of the moon, absorbing him for some time, can better be imagined than described. When the novelty of the aspect had abated a little, he wanted to know the magnifying power. He was told to find it out for himself, if he could. The question is itself puzzling, and I did not expect any answer. But he startled me by saying that the instrument magnified about one hundred diameters.

He had measured the enlarged image of the moon as seen through the telescope and had compared it with the apparent diameter well-known to him.

The planet Jupiter was next shewn through the telescope. I should rather say that he directed the instrument to the planet and saw it himself. The apparent motion of the planet, quickened by about a hundred times through the instrument, was followed by him for some time till he could see the belts and the satellites to his heart's content. It was at this moment that he gave vent to his bitter regret that he had not had the advantage of such instruments in his younger days.

Next morning we had a talk about *tithis*. I said that the almanac-makers of Bengal would not believe in any variation in the accepted duration of the *tithis*. Hearing this, he was silent for a minute or two, as if he doubted the fact. Being pressed for his opinion, he quoted a line from his work, meaning that arguments can never defeat the results of direct observation.*

He had read in a vernacular text-book that the sun sometimes exhibited dark spots on his radiant orb, and was anxious to see if it was really so. I asked him to accept the fact as true; but he said he would not believe it unless he saw spots with his own eyes. To this I retorted by asking if he had ever believed in the existence of the seven atmospheres of the Siddhāntas. His reply was that the statement was to be taken at what it was worth, and he had no opinion of his own to

* प्रत्यक्षादुक्तं न क्षुब्धति वचोयुक्तिर्यतः ।

give. The minimum sun-spot period had been passing ; but a few that he saw made him reflect upon them a long while.

None can read his life without gaining a fresh insight into the marvellous thoroughness with which our ancestors devoted themselves to their studies, our university-men being only surface-deep in subjects more than one. The living breath of science has departed from India with the departure of men whom Chandrasekhara had made his ideal. He is an adherent of truth obtained by direct observation, and with all his respect for the ancients, would not hesitate to denounce a Śāstrīe authority if a proof to the contrary were obtained. Were he placed in a well-equipped observatory of modern days, I doubt not he would enrich science with his assiduous labour and valuable observations.

Unaided and surrounded, as he was, by practical difficulties, what patient labour he must have undergone in his early days to observe and work out practically the astronomical elements of the planets. What numberless observations must he have made to test every figure used in the Siddhāntas, in order to see if it remained true or not. Night after night passed away in the all-absorbing business of star-measurement. An eclipse of the sun or of the moon was an event in his life never to be forgotten.

Thus it was that his early days passed. To the uninitiated, his was a frivolous work fit for children in want of better employment. Those who cared to understand his business failed to appreciate it. What, if the planets moved out of their path ? Besides, was it not the work of professional astrologers ? And was it not unbecoming one in his position ? He began to be

called by the people Ráj-Jyotishí as a sort of nickname. The Rájá of the State considered himself degraded by the profession of his uncle, and could never countenance his pursuits. Thus his relations with the Rájá have become far from cordial, and the latter has been unable to appreciate the utility of his work.

At the age of twenty-three, Chandrasekhara began to note down systematically the results of his observations and three years later the idea of embodying them in a work flashed into his mind. By this time, his mastery over Sanskrit had become so complete that he could compose elegant verses in it impromptu. Indeed, the composition of his work had begun in his mind long before it was written on palm-leaf. In this way, between observation and measurement and composition, his days were divided. He was incessantly engaged with his work for the full period of six years, and the first copy was not ready before he was thirty.

This constant strain upon his body which had never been strong, began to undermine his system. He contracted a disease which has been his constant companion. Besides, the privations he had to bear, consequent upon his scrupulous adherence to the Śástric injunctions of strict vegetarianism, proved too much for his naturally weak system. Dyspepsia, with its attendant colic has impaired his health. At times it becomes so painful that he is compelled to break off conversation and roll down on the ground till the attack is over. Full meals, frugal as they are, he has not enjoyed for the last thirty years, and has seldom permitted himself the indulgence of even half meals twice a day. The study of astronomy has been a passion with him, and any

medicine you may prescribe for him, must neither contain any forbidden ingredient, nor, what is more important, interfere with his daily work. Even in his present invalid state he would willingly sit up a whole night, if it were for anything connected with his favourite subject. When he came here to receive the title of honour conferred upon him, he could not be persuaded to stay a single day after the Durbar, as an eclipse of the sun was to occur a few days later. And how could he stay away from his observatory, and allow such a momentous event to pass by unnoticed ?

His naive simplicity and unassuming manners have rather been a drawback than an advantage to him. The common people, who do not understand the difference between astrology and astronomy, pester him so much with questions on their destiny, that it is only his amiable disposition that makes him endure the constant infliction. Even those who might be expected to know better will not scruple to ply him with absurd questions and waste the few moments left to him between the beginning of one series of daily devotions and the end of another.

If he is a practical mathematician, no one is so unpractical in worldly matters as he is. Simple as a child, he depends upon his servants for his guidance. Neither is he well off, in the sense of possessing a competency in life ; and, related as he is to a Rájá, he is unable to make both ends meet. A retinue of attendants hereditarily maintained in his family has to be supported in the usual manner. The small income of Rs 500 a year from a few small villages, and a quantity of food-grains from his tenants, are hardly sufficient in these days of high prices.

Poverty has pinched him in his old age and has compelled him to incur a large debt. *

The general public does not care to know his incomings and outgoings, his privations and star-gazings. "What has he *done* after all ?"—asks the impatient critic. To him, I would say, Is it not enough to find in this man a true lover of science, who, regardless of other peoples' unfavourable opinion of his work, their taunts and dissuasions, has devoted his whole life to the one pursuit of knowledge ; who has shewn the way to original research amidst difficulties serious enough to dishearten men in better circumstances ; who has employed his time usefully, instead of frittering it away like the usual run of men of his rank, on a work which guides the daily routine of millions of his countrymen ?

I do not pretend to express any opinion on the literary merits of his work ; but it appears to me that the metrical composition alone, apart from its value as a contribution to Hindu astronomy is such as to entitle him to a high place among the writers of Sanskrit verse of the present day. It contains, as he tells us at the end of the work, 2500 ślokas of various poetical metres. Of these, 2284 verses have been composed by him and the remaining 216 quoted from the old Siddhāntas. Of the latter, the Sūrya-Siddhānta and the Siddhānta-Siromaṇi have been very largely drawn upon. Indeed, as Bhāskara had Brahmagupta for his guide, when writing his Siromaṇi, Chandrasēkhara has, in the main, followed in the footsteps of Bhāskara.

* For two years past, he has been obliged to compute an ephemeris for a local publisher, who pays him the insignificant sum of Rs. 300 for the immense labour required for the work.

But Chandrasekhara has not been a blind follower of his master. The elements of the planets, given by Bhāskara, have not been accepted by his disciple, and for the simple reason, that they are not correct for the present day. Bhāskara's elements are not accurate, though there is no reason for doubting the accuracy of his observations. The fact is, he had to depend upon his predecessors—probably Brahmagupta was his main guide—for the positions of the planets and was thus led to erroneous results.

Chandrasekhara had the advantage of Bhāskara's observations. The latter has, of course, nowhere recorded his observations. But given his date and his elements, it is easy to find the positions of the planets as he must have observed them. For, the elements, if employed to calculate the positions of the planets after a long interval, may lead us to wrong results; but, if employed for places nearer his time, will be in accordance with his observations. Thus, furnished with one set of positions at a given date, Chandrasekhara himself supplied the other set required, and the result obtained is what Chandrasekhara has given us in the present work. For easy reference, the sidereal periods as he ascertained them, are given below side by side with those of European astronomy, the Sūrya-Siddhānta and the Siddhānta-Siromaṇi. It is not my object to criticise how far the constants employed in these two Siddhāntas were true when they were observed, though it will be clear from the comparison that they are certainly erroneous for the present time. It is easy to follow when some one has led the way; but it needed the art of a rural Paṇḍit, guiltless of western "fire" to prove their incorrectness and to pave the way for further progress in this department.

SIDEREAL PERIODS IN MEAN SOLAR DAYS.

	European Astronomy.	Sūrya- Siddhānta.	Difference, —	Siddhānta- Siromāṇi.	Difference, —	Siddhānta, Darpaṇa.	Difference, —
Sun	365.25637	365.25875	+ .00238	365.25843	+ .00206	365.25875	+ .00238
Moon	27.32166	27.32167	+ .00001	27.32114	— .00052	27.32167	+ .00001
Mars	686.9794	686.9975	+ .0181	686.9979	+ .0185	686.9857	+ .0063
Mercury	87.9692	87.9585	— .0107	87.9699	+ .0007	87.9701	+ .0009
Jupiter	4332.5848	4332.3206	— .2642	4332.2408	— .3440	4333.6278	+ .0430
Venus	224.7007	224.6985	— .0022	224.9679	— .0028	224.7023	+ .0016
Saturn	10759.2197	10765.7730	+ 6.5533	10765.8152	+ 6.5955	10759.7605	+ .5408

It will be seen from the above that Chandraśekhara has practically assumed the sidereal periods of the sun and the moon, as given in the Sūrya-Siddhānta, but has materially advanced upon it as regards the periods of the other planets. Having regard to the comparatively slow motion of Jupiter and of Saturn, and the nature of the instruments used, it would have been a surprise if closer approximation to their true periods were made.

Let us now compare the mean inclinations of the orbits of the planets to the ecliptic.

	Eng. Ast.	Sūrya-S.	Śiromaṇi.	Darpaṇa.
Mercury*	7° 0' 8"	5° 25'	6° 55'	7° 2'
Venus*	3 23 35	2 46	3 6	3 23
Mars	1 51 2	1 30	1 50	1 51
Jupiter	1 18 41	1 0	1 16	1 18
Saturn	2 29 40	2 0	2 40	2 29
Moon	5 8 48	4 30	4 30	5 9
Obliquity of the Ecliptic }	23 27	24 0	24 0	23 30

On account of the difference in the planetary theories and in the method of calculation between modern astronomy and our Siddhāntas, the eccentricities of the planetary orbits cannot be compared with advantage. But as they make no difference in the case of the sun and the moon, their greatest equations are given here for comparison.

* The inclination given in the Siddhāntas is reduced to the geocentric system. The general reader may be reminded that the inclinations are all subject to variation and that the old Siddhānta values were not so far wide of the truth, as they appear from the table.

	English Astronomy.	Sūrya-Siddhānta.*	Siddhānta-Darpana.
Sun	1° 55' 19"	2° 10' 31"	1° 55' 33"
Moon	6 3 41	5 2 46	5 1 10

It will be needless to compare the rates of motion of the nodes and apsides. It is possible for modern European astronomy, with instruments enabling it with ease to measure the three thousand and six hundredth part of a degree, and with its engines of higher mathematics to handle intricate problems,—unheard-of before,—to deduce the elements of orbits from a very few observations made at no distant dates. But it requires the lapse of years—nay centuries—to do the same with primitive instruments and equally primitive mathematics. The motions of the nodes and apsides are so slow that Bhāskara despaired of ever measuring them. Chandraśekhara was equally in despair in these cases. But as the positions of the moon's nodes and perigee are oftener required, and their motions comparatively rapid, I quote their sidereal period in mean solar days.

	Eng. Ast.	Sūrya-S.	Śiromaṇi.	Darpana.
Node	6798·279	6794·395	6792·254	6792·644
Perigee	3232·575	3232·094	3232·734	3232·657

The reader will notice that Chandraśekhara has devised a correction to be applied to the Mandochcha of the planets, Mercury, Mars and Saturn. He has called it Parochcha and the greatest amounts are 11° 20', 7° 30' and 5° for the three planets respectively (V. 76).

* According to Śiromaṇi, the sun's equation is the same as is shewn under Sūrya-Siddhānta, and the moon's equation is slightly less.

It is, however, in computing the moon's place that Chandrasekhara has discovered some original corrections,—original in the sense of their having been unknown to the ancient astronomers of our country. It is curious to note that they failed to discover the perturbation, known as Evection which is said to have been detected by Hipparchus about 150 years B. C. It is an irregularity which may put the moon forward or backward over a degree. Paṇḍit Sudhākara Dvivedī informs us in his excellent manual, called *Gapaka-taraṅgiṇī*, that Muñjala (A. D. 933) had something like "evection" in his *karāṇa* named *Laghumānasa*. He appears to have been the oldest Hindu astronomer who detected the irregularity, though curiously enough, his successors including Bhāskara left it unnoticed.

The next large irregularity of the moon, called "variation," has a period of one month, and a maximum of $39' 31''$. This inequality does not affect the time of an eclipse, and the fact sufficiently explains its absence in Sanskrit Siddhāntas.* It is said to have been detected by an Arabian astronomer, Aboul Wefa about the year 975 A.D., and re-discovered by Tycho Brahe in the 16th century. The last large inequality of the moon's place is called "annual equation," and has the maximum amount of $11' 9''$. This was also discovered by Tycho Brahe.

It is singular that Chandrasekhara is the only Indian astronomer who has detected all the three important irregularities of

* From Dvivedī's *Gapaka-taraṅgiṇī*, it appears that Nityānanda in 1639 A. D. used a correction called *Pākshika*. But it is not clear from the name alone, if it had any connection with "variation."

the moon. As has been said before, he did not know English and had no means of knowing of the existence of the irregularities from any foreign source; and the methods of applying the corrections together with discrepancies between his values and those of Europe leave no doubt in our mind that he must be credited with their discovery. He has named the inequalities, *Tuṅgāntara*, *Pákshika*, and *Digamśa*, with the maximum amounts of $2^{\circ} 40'$, $38' 12''$, and $12'$ respectively (VI. 7).

For those who may be inclined to compare his corrections, his method of applying them is briefly described here. After the equation of centre (maximum amount $5^{\circ} 1' 10''$) has been applied to the mean moon, call the result 1st moon, M_1 . Then add to, or subtract from it, according as the anomaly happens to be within the first six or the second six signs,

$$\frac{160' \times \sin \{ A - (O \pm 3) \}}{R} \times \frac{\sin(M_1 - O)}{R} \times \frac{\text{1st moon motion}}{\text{mean motion}},$$

where A stands for the moon's apogee, and O for the true sun. The two signs (\pm) are to be taken in the case of the light and dark halves of each lunar month respectively. The result obtained is called the 2nd moon, M_2 .

To apply the *Pákshika* correction, take $\frac{M_2 - O}{3} = a + \frac{b}{3}(\text{say})$. Subtract $\frac{b}{3}$ from 3 (signs) and take the less of the two quantities, a and $(3 - \frac{b}{3})$ and say, it is y . Then, $\frac{\sin 2y}{90}$ is the correction required. It should be noted that the denominator (90) is not constant, but can be obtained. The correction is to be added to, or subtracted from the 2nd moon, as the latter lies within the

first or the second quadrature. Call the moon thus corrected, the third moon, M_3 .

Now, take $\frac{1}{10}$ of the sun's equation and multiply by the first moon's motion, dividing by its mean motion. Add the result to the 3rd moon, when the sun's equation is subtractive, and subtract from it when the sun's equation is additive. After this, the other corrections (such as Bhujāntara), common to all the planets, are to be applied before the moon's place becomes apparent.*

On a cursory view, the amount of Tuṅgāntara inequality appears double of that of evection. But if we take the moon's greatest equation of centre into account, the apparent discrepancy vanishes. For, the amount of the greatest equation of the moon is $6^\circ 18'$, and the maximum evection $1^\circ 20'$, making the total of $7^\circ 38'$. Chandraśekhara has $5^\circ 1'$ as the greatest equation, and $2^\circ 40'$ as the greatest Tuṅgāntara, making the total of $7^\circ 41'$. The other inequalities discovered by Chandraśekhara are about the same as those in use in English astronomy.

The astronomical constants adopted by our Indian astronomers open up a large field for enquiry. It is not my purpose to discuss their bearings upon the antiquity of Indian astronomy. But I cannot but remark that it is oftener re-iterated in season and out of season than substantiated, that the Indian astronomers borrowed largely from Greek astronomy. As far as I am aware, this assertion is based upon (1) the identity of certain

* It should be noted here that the last-named inequality (Digamśa) is also applied to the moon's node in the above-mentioned manner (VIII, 33).

Sanskrit and Greek astronomical terms, (2) the fact of Garga praising the Yavanas for their proficiency in astronomy, and (3) the presence in Sanskrit of certain astronomical treatises admittedly of foreign origin. This is not the place to discuss the subject thoroughly. But as far as my knowledge goes, these arguments, when weighed against others, are not at all convincing.

The presence of Greek terms in Sanskrit is certainly a strong presumption in favour of the theory. But when the uses of the terms are taken into consideration, it is found that with the possible exception of the word "Kendra"* meaning "anomaly," all the rest properly belong to astrology. Of course, when once the terms had been introduced into Sanskrit, our astronomers did not hesitate to use them freely in astronomy, side by side with pure Sanskrit terms. The passage where Garga extolled the Yavanas does not occur in an astronomical work, but in a *Samhitā* which was rather a work on astrology than astronomy. Nor can we logically infer from the passage that the Yavanas were proficient in astronomy rather than in astrology, or that the Hindus borrowed the knowledge from them. The name *Yavanāchārya* occurs only in connection with *Samhitā*. Next, the presence of *Romaka* † and *Paulīśa Siddhāntas* among others of purely Indian origin proves nothing beyond the bare fact of their presence, and I do not see how it can be taken to imply that the Hindus had not obtained the constants of their *Siddhāntas* by independent observation. On the contrary, the fact of their

* See, however, Bhāskara's derivation of the word in his *Śiromaṇi*.

† The *Romaka-Siddhānta* of Varāha-mihira is in no way superior to his *Saura-Siddhānta*, as was remarked by himself.

retaining the foreign names (at least the name Romaka), shews that the foreign Siddhāntas were distinct from what were Indian, and there is no proof that the Romaka or any other foreign Siddhānta was ever in use in this country, superseding the purely Indian productions. To give an analogy, a Sanskrit translation of the British Pharmacopœia will no more prove the absence of Charaka than an English translation of the latter will prove the absence of the former. All that we can logically infer is that there was intimate intercourse between the Hindus and the Yavanas, a fact otherwise known from political history. The Hindus may have been indirectly influenced by the teachings of the Yavanas. But it must be admitted that the Yavanas may have been also influenced by their presence among the Hindus.

We can safely go so far, omitting all sorts of possibilities and vague conjectures. Having regard to our ignorance of the state of astronomy and its gradual development in India anterior to Āryabhaṭa, and our equal ignorance of the source of the knowledge credited to Hipparchus, it is hazardous to speak of the indebtedness of the one nation to the other. If the Hindus learnt the science of astronomy from the Yavanas, how is it that the constants of Sanskrit astronomy are so different from those of Ptolemy? How is it that the early Hindu writers were unacquainted with such useful as well as remarkable facts, as the precession of the equinoxes, or the evection inequality of the moon? On the contrary, the constants ought to have been identical, not only because they are believed to have a common origin, but also because they represent facts, as true

for India as for Egypt or Greece. When one learns a science from another, it is natural to expect to find him copying not only the theory but also the practice, right or wrong. Dr. Thibaut repeats the suggestion made by Biot, that the early Hindus learnt their astronomical theories probably from Greek astrologers, and, the Doctor adds, also from almanac-makers, whose knowledge was as limited as that of their proto-types in the present day. * This is certainly an ingenious hypothesis; but as has been already remarked, having regard to our ignorance respecting the growth and development of the science in India as well as in Egypt, we cannot but regard the hypothesis as not proven. I am inclined to believe that our knowledge of the source of Hindu astronomy has not advanced beyond the point where Colebrooke found it. All that can be safely asserted is what the illustrious oriental scholar said, that "the Hindus have certainly received and welcomed communications from other nations on topics of astrology," and we add, that their indebtedness to Greece for the knowledge of scientific astronomy is still an open question. †

But this is a digression. We have said that Chandraśekhara had made a real advance upon existing Hindu astronomy. But the best test of a theory lies in facts. For

* See Introduction to *Pañcha-Siddhāntikā* by Dr. Thibaut and M. M. Sudhākara Dvivedī.

† It is much to be desired that some competent scholar would collect the arguments for and against the theory of indebtedness, and let us know how far, and in what direction, Greek influence on Hindu astronomy extended.

the reason given below, it is not easy, however, to satisfy oneself whether his ephemeris is correct, and how much confidence may be placed in it. For rough comparison, the places of the planets computed by him are shewn below, together with their places, first according to the British Nautical almanac, and next according to a widely circulated Bengali almanac said to have been computed after the *Súrya-Siddhánta*. The correction for precession in the places given in the Bengali almanac has been made by adding $20^{\circ} 54'$ to them in accordance with the almanac. Besides these, I append ephemeris for two other days from the Nautical almanac and the *Siddhánta-Darpana*.

For various reasons, neither Chandrasekhara's, nor for that matter—any other Hindu almanac, can coincide with the Nautical almanac. Neglecting minor corrections unknown in our almanacs, there is the determination of the exact amount of precession, without which no comparison is possible with European almanacs. To avoid it, the relative distances of the planets may be taken. It will be seen that while the Bengali almanac may be in error by as much as 4° , the error in the ephemeris by the *Siddhánta-Darpana* is limited to half-a-degree. The reader will, however, remember that a Hindu astronomer depends upon unaided vision, and is satisfied if the longitudes are correct to a half degree. Accepting this as our standard, the ephemerides by the *Siddhánta-Darpana* compare favourably with those of the N. A., while the greater discrepancies in the Bengali almanac conclusively prove how urgent has been the question of the revision of our existing almanacs in the light of observations now made.

LONGITUDES OF PLANETS ON THE 31ST JANUARY 1894 (KATAK, 6 P. M.)

Nautical Almanac.	Siddhanta-Darpana.		Bengali Almanac.		Dec. by N. A.	Dec. by S. D.
	From Fixed Aries.	From Vernal Equinox.	From Fixed Aries.	From Vernal Equinox.		
Sun	10s 11° 54'	9s 19° 31' 10s 11° 56'	9s 19° 40' 10s 10° 34'	17° 14' S	17° 15' S	
Moon	4 4 26	3 12 16 4 4 41	3 12 1 4 2 55	24 1 N	24 15 N	
Mars	0 22 48	0 0 7 0 22 23	11 29 43 0 20 37	9 14 S	9 7 S	
Mercury	10 0 33	9 8 23 10 0 58	9 12 16 10 3 10	21 45 S	21 15 S	
Jupiter	0 19 27	11 26 43 0 19 8	11 27 6 0 18 0	6 32 N	6 50 N	
Venus	9 19 19	8 26 48 9 19 12	8 27 46 9 18 40	22 7 S	22 1 S	
Saturn	6 12 43	6 20 38 6 13 3	5 22 14 6 13 8	2 41 S	3 0 S	

20th February 1894 (Katak, 6 P.M.)

	N. A.	S. D.
Sun	11s 2° 8'	11s 2° 9'
Moon	0 21 40	0 21 46
Mars	1 6 5	1 5 30
Mercury	11 5 14	11 4 57
Jupiter	0 22 58	0 22 34
Venus	10 14 16	10 12 42
Saturn	6 12 1	6 12 23

1st March 1894 (Katak, 6 P.M.)

	N. A.	S. D.
	11s 11° 10'	11s 11° 11'
	4 27 7	4 27 4
	1 12 3	1 11 27
	11 22 14	11 22 39
	0 24 46	0 24 21
	10 25 28	10 25 25
	6 11 13	6 11 56

But before any reformation is attempted, an exact determination of the amount of precession becomes a question of paramount importance. The reader is aware that in the Hindu system, the longitudes of celestial bodies are measured from a fixed point—say a star—in the ecliptic, instead of from the movable vernal equinox as is the practice in Europe. The question has therefore the same bearing upon our calculations, as the position of the so-called First Point of Aries upon those of the Nautical almanac.

Unfortunately, all attempts to solve the question have been practically fruitless. The reader will hence understand the chaos into which our almanacs have sunk. The gravity of the situation, and the difficulty of escaping from it, demand a fuller discussion than our space would permit. But then this alone can give us an opportunity of ascertaining Chandraśekhara's success in this direction.

Premising, then, that we measure longitudes of planets from a fixed point in the ecliptic, the question resolves itself into a determination of the point. In other words, what is that point, or what is its longitude from the vernal equinoctial point? Whatever and wherever that point may be, it is the starting point of our zodiac, and its longitude is known as *ayanāmsā*, which literally means amount of solstices. For, we do not speak of the precession of the equinoxes as often as we do of the precession of the solstices. Hence the *ayana-chalanam* of Sanskrit astronomy is equivalent to the precession of the equinoxes. To avoid ambiguity we shall use the term *ayanāmsā* rather than the amount of precession.

The exact amount of the *ayanā́mśa* may be apparently determined in different ways. 1st. The *Siddhāntas* furnish a rule for computing it, which is in principle the same as the method of finding the longitude of a star at any given date by applying the amount of precession to its longitude, at some other date. 2nd. Defining the initial point with the help of other data, such as the recorded longitudes of stars, its present longitude from the equinoctial point may be ascertained. 3rd. Knowing the exact year when the initial point was fixed, its present longitude (*ayanā́mśa*) may be calculated from the known rate of precession. But it so happens that the results obtained by these three methods do not agree.

To begin with the first method. It will be seen that the different *Siddhāntas* do not agree, either in the nature of precessional movement, or in its annual rate. According to some, the equinoxes have an oscillatory motion, turning to the right and to the left of the initial point within certain limits, and extending over a large interval of time ; while others maintain their continuous motion backwards. Colebrooke compared the views of the libration and revolution theorists, and gave the rate of precession according to each. They are as follows :—

<i>Libration Theory.</i>			<i>Annual Rate.</i>	
<i>Súrya-Siddhānta</i>	54"
<i>Soma*</i> "	"
<i>Śákalya</i> "	"
<i>Laghu-Váśishṭha</i> "	"

* *Raṅganátha*, in his commentary to the *Súrya-Siddhānta*, quotes *Soma-Siddhānta* in support of the reading चिंत्तकाली युगे भागाम् ।

<i>Libration Theory.</i>			<i>Annual Rate.</i>
Paráśara-Siddhānta	52°35
Āryāśhṭa-Saṭīkā (quoted by Muníśvara)	46°25
<i>Revolution Theory.</i>			
Muñjāla (quoted by Bhāskara*)	59°9
Bhāsvatī	60°
Grahalāghava	60°

The derangement of the equinox from the initial point is 27° on either side according to the Sūrya-Siddhānta, and this limit was probably accepted by other libration theorists. Āryāśhṭa-Saṭīkā, however, gives the limit of 24° instead of 27° (Colebrooke).

We are not concerned here with the theories or the limits of libration. Sūrya-Siddhānta and the works based upon it, are now almost universally adopted throughout India for computing an almanac, though in some places Grahalāghava occupies the field. Now, from the first, we find the ayanāṁśa for the first day of Śaka 1816† (13th April 1894) was 20° 55', and from the second, 22° 50' for the same day. These amounts represent the minimum and maximum ayanāṁśa obtained from Siddhānta rules.

* Bhāskara did not believe in the libration theory. For, as has been shewn by Chandraśekhara (VI. 100), he has directed us always to add the ayanāṁśa and never to subtract it.

† In common parlance, we speak of the year being Śaka 1816, though in reality we ought to say the first day of Śaka 1817. The facts herein discussed were collected some time ago, and as it is immaterial which year is taken for illustration, they are not altered to suit the current year.

Both the *Súrya-Siddhánta* and the *Siddhánta-Śiromaṇi*, the standard *Siddhántas* at present in use, give a rule to test the amount of *ayanámśa* by observation. It consists in subtracting from 12 signs the longitude of the sun computed after the *Siddhántas* for the moment when the sun crosses the vernal equinoctial point. Thus, on the 13th April 1894, the sun's longitude for Greenwich mean noon was $23^{\circ} 32' 7''$, while an almanac gives us $1^{\circ} 21' 25''$ as the sun's longitude for the same instant, making the *ayanámśa* $22^{\circ} 10' 37''$. It will be seen therefore that notwithstanding the higher precessional rate of the *Súrya Siddhánta*, the calculated amount becomes less than the actual by nearly $1^{\circ} 16'$, while the *Grahalághava* makes it greater by about $39'$.

To come to the second method, *viz.* to find the true longitude of the initial point as defined by stars. All the modern *Siddhántas* agree in the statement that the longitudes of all heavenly bodies are to be measured from the Star *Revatí* situated on the ecliptic. The star has been identified with ζ Piscium. Now, this is a star of the fifth magnitude and is barely visible to the naked eye. The question is, why was this particular star out of the many situated on the ecliptic,—some of which are larger,—chosen for marking the beginning of the zodiac? The answer has been—and there is no doubt about the accuracy of the answer—that the vernal equinox happened near the star when the present system of astronomical measurement came into vogue.

So far it is plain sailing. For, we can easily find the longitude of the star from the vernal equinoctial point and at once

get the required ayanāmsa. From the Right Ascension and Declination of the star, ζ Piscium, on the 13th April 1894, we get $18^{\circ} 23' 49''$ as its longitude.* This is however, less than the amount obtained above. It is clear therefore that either the star Revatī is not ζ Piscium, or it did not mark the initial point. No doubt exists about the identity of the star, neither can we suppose all the Siddhāntas false in their assertion.

The latitudes and longitudes of thirty-four other stars are given in the Sūrya-Siddhānta. They were not measured in the usual way. But from the express instructions as to the method of measurement adopted, we understand that the so-called longitudes, Dhruvas, are the longitudes of the Right Ascensions of the stars supposing them to be on the ecliptic, and that the latitudes (Vikshepas) are the distances, north or south, of the stars from the ecliptic, measured along the declination-circles passing through the stars. Now, taking only the 27 stars of the zodiac, and comparing their reduced Dhruvas with their present longitudes, we find ourselves confronted with a curious result. † The difference between the recorded and the present longitudes is not the same for every star. Indeed, it varies from about 18° to 24° .

Omitting Vis'ākhā, of which I am not certain, the mean difference of the longitudes of the stars of the first half of the zodiac, i. e. from As'vinī to Chitrā, is 21° , while that of the stars

* The modern Sūrya-Siddhānta gives $359^{\circ} 50'$ as the longitude of the star Revatī. This would make the present ayanāmsa greater by $10'$ only.

† I understand that Prof. Whitney has discussed the point, and regret that I have no access to his edition of the Sūrya-Siddhānta at present.

of the second half amounts to $19'$ only. So, while the mean precession for all is about $20'$, that for *As'viní* (α Arietes) and *Uttara-bhādrapadā* (α Andromeda), the two stars on either side of *Revatī*, is about $24'$ each. The question becomes more perplexing when we remember that *Bhāskara*, who certainly made a few corrections, has given in most cases the same longitudes as we have in the current *Sūrya-Siddhānta*.

Our identification of some of the stars may be doubtful.* But, taking all the star-longitudes into consideration, we are forced to admit that somehow or other there were errors of observation. Possibly, these errors were partly due to the rude means of observation, increasing the errors with the increase of the zenith distance of the stars, and partly to azimuth errors. One or all of the explanations must be accepted as true, as we cannot suppose that any one having the slightest pretension to practical astronomy, however rough the instrument might be, could make such gross errors in the simple measurements required. To take the mean of the star-longitudes for a solution of our problem is therefore a wrong procedure, inasmuch as, we are entirely in the dark as to the weight to be attached to the determinations. We shall, however, make use of them in another way later on.

We now proceed to consider the third method, which consists in analysing the dates in which there was no *ayanāntā*. For this purpose, we require not only the dates but also the rates of

* Thus, if *As'viní* be identified with β Arietes and *Uttara-bhādrapadā* with γ Pegasi, the amount of precession deduced from them becomes nearly equal and agrees with that obtained from *Maghā*.

precession assigned by the astronomers. We have already seen the various rates assigned by them. As the *Súrya-Siddhánta's* rate of 54 seconds per year is a close approximation to the rate known at present, let us take this first for consideration.

Apparently, the rate of 54 seconds is higher by nearly 4 seconds than the actual. I say apparently, for the rate makes the *ayanámśa* less, instead of increasing it in the proportion of about 50 to 54. It must be therefore really lower than the true rate. To explain the anomaly we have to consider the *Siddhánta* year. The length of the sidereal year—the year used by us instead of the tropical year in use in Europe—is 365·25875 mean solar days according to the *Súrya-Siddhánta*, and is thus greater than the true length by 0·00238 days. Now, taking the sun's daily motion at $59'8''$, we find that during the excess the sun moves to the east through a distance of $8''\cdot44$ nearly. But the equinoctial point moves to the west. It is therefore clear that the precessional rate assigned by the *Súrya-Siddhánta* is practically $54'' - 8''\cdot44$, or $45''\cdot56$ per year. It is for this reason that the *ayanámśa*, calculated from the *Siddhánta's* apparently higher rate, becomes less than the amount observed. Hence if we accept the *Siddhánta's* length of the year, we should make the annual precessional rate $50''\cdot24 + 8''\cdot44$ or $58''\cdot68$. It is remarkable that the rate of $45''\cdot56$ per year is almost equal to the precessional rate in Right Ascension. Whether the *Siddhánta* writer meant the rate to be what we find, I cannot say, though there are certain reasons favourable to our conjecture.

The point may be illustrated by taking other *Siddhántas*. *Bhāskara's* year consists of 365·25843 days, and is therefore

longer by 0.00206 days. Hence, accepting Bhāskara's year, we should have $50''\cdot24 + 7''\cdot31$ or $57''\cdot55$ as the precessional rate. Bhāskara does not state in his *Śiromaṇi* any rate deduced by him, but evidently supports Muñjāla's rate of $59''\cdot9$. Moreover, his adoption of the rate of $60''$ a year in his *Karaṇa-kutūhala* leaves no doubt in our mind as to the rate he used.

Similarly, Gaṇeśa, author of *Grahalāghava*, makes the year of $365\cdot25856$ mean solar days, which is thus longer by 0.00219 days. He ought to have therefore made the precessional rate $50''\cdot24 + 7''\cdot86$, or $58''\cdot10$ instead of $60''$ as he has done.

Chandraśekhara accepts the length of the year of the *Sūrya-Siddhānta*, and gives $57''\cdot615$ as the precessional rate (VI. 75). This is just less than the rate we have assumed above by $58''\cdot68 - 57''\cdot62$, or $1''\cdot06$. I was surprised to find this close approximation, and could not but ask him the data from which he derived the rate. In reply, he said that finding the *Sūrya-Siddhānta* and the *Śiromaṇi* make the *ayanā́mśa* either shorter or longer than that observed, he was for some time in a fix about the rate to be followed. Fortunately, while he was studying *Jātaka-karma-paddhati* with the help of the commentary called *Jātakālaṅkāra* written by *Sūryadeva* some 800 years ago, he accidentally found a passage in which the commentator recorded the *ayanā́mśa* as it was observed by him on a particular day of a particular year. This find itself is not less valuable than Chandraśekhara's rate. He gives, however, $22^\circ 26'$ as the *ayanā́mśa* for the year we have taken for discussion.

Muñjāla appears to be the earliest writer who has given the date of the year of no *ayanā́mśa*, as well as the rate of preces-

sion observed by him. He wrote his work in Śāka 854,* and the precessional rate assigned is $59''\cdot9$ in a year. We also learn from Dvivedī's Gaṇaka-taraṅgiṇī that according to Muñjāla, Śāka 434 was without ayanāmsā. Now, from 434 to 854 Śāka, there were 420 years, during which at the rate of $59''\cdot9$ per year, the ayanāmsā had amounted to $6^\circ 59' 18''$. However erroneous the rate given by Muñjāla may be, it will not be wrong if we take $6^\circ 59' 18''$ (say 7°), as the ayanāmsā in Śāka 854. We know, however, that the rate of precession could not have been greater than $58''\cdot68$ per year. Accordingly, the ayanāmsā obtained above carries us back through 429 years from Śāka 854, the date of Muñjāla's work. In other words, we find that according to Muñjāla's data Śāka 425 was the year of no ayanāmsā at the latest. From the ayanāmsā obtained from Muñjāla and that observed in Śāka 1816, we note that the rate of precession amounts to $56''\cdot8$ in a year.

The next work we take is Bhāsvatī by Śātānanda, which is still regarded as an authority for the calculation of eclipses. He wrote his work in Śāka 1021, and according to him the rate of precession is $60''$ per year. We also know that he regarded the Śāka year 450 as the year without ayanāmsā. Now, calculating the amount of ayanāmsā in Śāka 1021 in the above manner, we find that it was $9^\circ 31'$ in that year. From this, calculating backwards at $58''\cdot68$ a year, we come to Śāka 437 as

* The date 584 given in the Gaṇaka-taraṅgiṇī seems to be a misprint, though it occurs throughout the short notice of Muñjāla, excepting in the passage where Paṇḍit Dvivedī quotes कृतैर्विभ्रमिति शाके from Muñjāla, making the date 854 Śāka, adopted above.

the year of no *ayanāmsā*. We also note that the rate of precession deduced from the *ayanāmsā* in 1021, amounts to $57''\cdot295$ per year.

In his *Karaṇa-kutūhala*, Bhāskara has roughly given 11° as *ayanāmsā* about Śāka 1105. From this at the rate of $60''$ in a year, the rate assumed by him, we are taken back to Śāka 555, and, at the rate of $57''\cdot55$ which we have found before, to Śāka 423. We also note that adopting his observation, the rate amounts to $56''\cdot624$ per year.

To take another example, we mention Gaṇeśa who wrote his *Grahalāghava* in Śāka 1442. According to him the rate of precession is $60''$ in a year, and Śāka 444 was without *ayanāmsā*. These premises lead us to infer that *ayanāmsā* amounted to $16^\circ 38'$ in Śāka 1442, which at the rate of $58''\cdot1$ carries us back to Śāka 412, a date which is the earliest of all that we have hitherto obtained. But, considering that the amount of *ayanāmsā* deduced, compared to the present amount, makes the rate as low as $53''\cdot4$, we are led to infer that his data were wrong. It is to be observed, however, that the rate of $58''\cdot68$ if adopted makes Śāka 422 as the year without *ayanāmsā*. *

We may almost guess the data from which Gaṇeśa derived his rate. It is likely he accepted 11° as the amount of *ayanāmsā* in 1105, as recorded by Bhāskara. From this he might have obtained the Śāka year 444 as the starting year, and also

* An error in observing *ayanāmsā* is not uncommon. One instance of it is furnished by Mahādeva, who recorded $13^\circ 45'$ as the amount of *ayanāmsā* in Śāka 1238 (Dvivedī's G. T.), thus making the rate since then $52''\cdot5$ in a year.

the rate of 60 seconds a year, making the amount $16^{\circ}37'$ in S'aka 1442.

It remains to notice the date 421 S'aka given by some minor authors. This is obviously based upon the S'urya-Siddhanta's rule, with its annual rate of $54''$, making $20^{\circ}55'$ as the amount of present ayanāms'a.

Chandras'ekhara has not recorded the data which furnished him the rate. Knowing, however, his ayanāms'a and rate, and calculating backwards, we arrive at S'aka 415.

So far we have obtained the following figures :—

Muñjāla	425	S'aka	$56^{\circ}828$	per year
S'atānanda	437	"	$57^{\circ}295$	"
Bhāskara	423	"	$56^{\circ}624$	"
Chandras'ekhara	415	"	$57^{\circ}615$	"
<hr/>				
Mean	425	"	$57^{\circ}09$	

Having regard to the nature of the data we cannot expect a closer approximation than that shewn above. We may therefore fairly take the mean of the dates, as well as the rates. On account of obvious inaccuracy in the data of Gaṇeśa, the date and rate obtained from him cannot be rightly included. Neither will his date, if corrected, increase the weight to be attached to the mean to be calculated from the above figures. We might, however, include the date 421 S'aka given by certain writers. Indeed, it will be seen that the dates of the starting year are of two classes ; one, somewhere near 450 S'aka, and the other, 421 S'aka. But the dates of the former class may be reduced to those of the latter class. It will be further observed that Muñjāla,

the earliest writer of the set, makes the closest approximation to the mean. Śātānanda seems to have committed an error, seeing that he assigns Ś'aka 450 as the starting year. Mādhava Miśra, a commentator of his, makes the same remark and suggests that the Ś'aka year 421 ought to be taken in calculations. *

From what has been described above, the Ś'aka year 421 or 427 appears to mark the beginning of the fixed zodiac. It is difficult to prefer one to the other. The Ś'aka year 421 is equivalent to the year 3600 of the Kali yuga, and the fact of its being so, goes in its favour. Besides, it is the year in which Āryabhaṭa composed his work, a work which enjoyed a wide reputation. Lalla, whose Tantra Bhāskara condescended to criticise adopted the year 421 Ś'aka, and the writer of the modern Śūrya-Siddhānta evidently held the same view while writing the ayanāṃśa rule.

On the other hand, the great popularity of Varāha-mihira leads us to suppose that the present system of the zodiac had its beginning in Ś'aka 427, and I believe all the anomalies noticed before may be better explained by accepting the year. We have an authority for our view in the Pañchasiddhāntikā itself. The often-quoted verse in which Varāha-mihira distinctly mentions the fact that in his time the summer solstice took place at the

* The copy from which the remarks are made, was printed in Benares in Samvat 1942. It is full of mistakes, but the sense is clear. It is curious to note that Śātānanda, while basing his work on the Śūrya-Siddhānta, gives a higher rate than what is given by the latter. Mādhava Miśra tries to justify this rate by altering the rule “विंशत्तुल्यो युगे भाना” to “विंशत् कृत्वा युगे (कलियुगे) भानाम्” ।

beginning of Cancer is a complete answer to the question we have been discussing.

Dr. Thibaut, the learned editor of the *Pañchasiddhāntikā*, however, finds difficulty in accepting S'aka 427, as the date of the composition of the work. As far as I can gather from his introduction to the work, his main objection lies in a statement of A'mrāja, quoted by Bhāu-Dājī, that "Varāha-mihira A'chārya went to heaven in the 509th year of the S'aka kāla, i. e. A. D. 587." For, if Varāha be supposed to have written the work in S'aka 427, he must have lived to the good old age of eighty two years after the composition ; and supposing him to have written it at the age of twenty years, he must have seen 102 summers.

Seeing that Varāha lived long enough to write a very large number of works, there is nothing in the statement intrinsically impossible. On the other hand, if the S'aka year were not the epoch of his Karaṇa, he defeated his own purpose. Indeed, the idea of a Karaṇa-writer using a date borrowed from some older Siddhānta, as has been supposed in this case, and thus representing a time other than that for which the work is written, is to say the least, self-contradictory. Then again, as has been pointed out by Paṇḍit Dvivedī, there is absolutely no proof of the validity of A'mrāja's assertion. Dr. Thibaut admits that if S'aka 427 be taken as the epoch of Varāha's work, several facts, not otherwise explainable, become easy of explanation. All those considerations, together with tradition about Varāha's time, point to the conclusion we have already arrived at by discussing *ayanāmśa*.

Assuming, then, that the zodiac at present in use was fixed in S'aka 427, let us explain a few facts connected with it. First

of all, we find that in 1389 years, which have elapsed since the date, general precession has amounted to $19^{\circ} 23' 7''$; while, had the *Sūrya-Siddhānta's* year been in use throughout, the sun must have been in error by $3^{\circ} 15' 30''$, thus making the *ayanāṁśa* $22^{\circ} 38' 37''$ in *S'aka* 1816 last. The amount, however, differs from that observed by $28'$,—a quantity too large to be neglected. On the other hand, if *Gauṣa's* length of the year be taken, the error in the sun amounts to $2^{\circ} 9' 54''$, making the *ayanāṁśa* actually less by nearly $38'$. It is remarkable that the length of the year assumed by *Bhāskara* makes the total $22^{\circ} 12' 21''$, nearly the same as is observed.*

From the observed *ayanāṁśa* and the fact of its commencement in *S'aka* 427, the precessional rate becomes $57''\cdot 45$. This is lower than that obtained by us from the *Sūrya-Siddhānta's* year, but nearly the same as we obtained from *S'īromai's* year. This discrepancy between the rate calculated from *Sūrya-Siddhānta* and that found above can be explained by supposing that the *Sūrya-Siddhānta's* year may not have been in use throughout the large interval of 1389 years, and that the rate of precession is not known so accurately as may be sufficient for the great length of time. The fact of *Varāha's* *Sūrya-Siddhānta* giving a slightly shorter year (as shewn by *Dr. Thibaut*), makes no sensible difference in the result. Be the explanation what it

* The formula $50\cdot 2411t + \cdot 0001134t^2$ is adopted for calculating the general precession. See *Chauvenet's Astronomy*. The precession constant appears to be a little too large, as is remarked by the author. A calculation made from *Bessel's* constant, allowing for its variation, renders the general precession nearly $1'$ less.

may, it is to be observed that Chandrasekhara gives $22^{\circ} 26'$ as the observed *ayanámśa*, which is $15'$ greater than what we have assumed. This fact shews that somehow or other, the length of the year in use was slightly less than what we find it in the modern *Súrya-Siddhánta*.

At any rate, the vernal equinox in *Revatí* did not mark the beginning of the existing zodiac. *Raṅganátha*, a commentator of *Súrya-Siddhánta*, supports us by saying that the equinox fell somewhere *near* *Revatí*. For, the equinox fell on the star in *Sáka* 498, and during the period since elapsed, the sun has moved through an excess of $3^{\circ} 5' 29''$, thus making the *ayanámśa* $21^{\circ} 29' 18''$. Even the *Siddhánta*'s position of the star leaves a difference of half a degree. So we must suppose that the star *Revatí* was nearly a degree to the east of the initial point when the zodiac happened to commence its existing fixity.

If any use is to be made of the recorded *Dhruvas* of the stars, it appears to me to be the most reasonable course to select those stars which are situated near the ecliptic. For, as has been already pointed out, the errors of observation by means of rude appliances will increase with star-latitudes. Accordingly, the following twelve stars situated within five degrees on either side of the ecliptic are given below for comparison.

Star.	Longitude in Saka 1816.	Reduced Longitude.	Difference.
Kṛittiká (23 Tauri)	$58^{\circ} 14'$	$38^{\circ} 52'$	$19^{\circ} 22'$
Rohiṇí	$68^{\circ} 17'$	$47^{\circ} 56'$	$20^{\circ} 23'$
Pushyá (♋ Cancrī)	$127^{\circ} 21'$	$106^{\circ} 0'$	$21^{\circ} 21'$
Maghá	$148^{\circ} 21'$	$129^{\circ} 0'$	$19^{\circ} 21'$

Star.	Longitude in Saka 1816.	Reduced Longitude.	Difference.
Chitrá *	202° 22′	181° 13′	21° 9′
Viśákhá †			
Anurádhá	241° 45′	224° 31′	17° 14′
Jyeshṭhá	248° 17′	230° 41′	17° 36′
Púrváshádhá	273° 6′	254° 30′	18° 26′
Uttaráshádhá	278° 43′	260° 18′	18° 25′
Śatatára	340° 5′	319° 41′	20° 24′
Revatí	373° 34′	359° 50′	18° 34′

The mean of the differences is 19° 18′, carrying us back to about 433 S'aka. If it were possible to hit upon the stars that were taken as fundamental stars for the measurement of the Dhruvas, we could have arrived at the correct result. We might fairly take the star Maghá as one of them, since it is a star of the first magnitude, situated on the ecliptic, and otherwise important in Sanskrit astronomy. It would be seen from the precession of the star, that the S'aka year 430 is reached.

As has been already pointed out, an allowance must be made in the amount of precession deduced from the recorded Dhruvas of stars. Still, the mean general precession furnishes approximately the date of their measurement. Dr. Thibaut has employed the method to determine the "beginning of the scientific period of Hindu astronomy." From Prof. Whitney's discussion of the star-longitudes given in the modern Súrya-Siddhánta, Dr.

* Bháskara's Dhruva of the star is assumed.

† I am not certain of Viśákhá. If it be identified with κ Libra, the difference amounts to 22° 46′.

Thibaut places the period somewhere in the fifth century A. D. It is, however, strange that he has omitted to discuss the bearing of the Dhruvas of the seven stars he has found in the old *Súrya-Siddhánta*. Omitting *Asleshá* which I cannot identify with certainty, the mean general precession of the remaining six amounts to about $24'$. This implies, then, that astronomy as a science began to be cultivated in India in the second century A. D. at the latest.

We have already dwelt rather too long on the determination of the starting point. But considering the importance of the question in settling one of the fundamental preliminaries to any possible revision of our current almanacs, a word or two more on the subject may be excused.

Chandraśekhara gives two methods for determining the starting point. One is based upon a verse of the modern *Súrya-Siddhánta*, which he takes to mean that the declination-circle passing through the pole-star marks the junction between Aries and Pisces (XII. 61). He further cites his authority for thus interpreting the verse from *Brahma-Jámala*.

I am inclined to believe that he is mistaken in thus interpreting the *s'loka* of the *Súrya-Siddhánta*,* though I have not seen *Brahma-Jámala*, nor have I an opportunity of doing so now. Taking, however, the rule for granted, it will be seen that the Dhruva of the star was $21^{\circ} 42'$ in *S'aka* 1816. But

* The particular *sloka* of the *Súrya-Siddhánta* is—

भचक्रं ध्रुवोर्गङ्गाक्षिप्तं प्रवहानिलैः ।

पर्येत्यजस्रं तत्रज्ञा यद्वक्त्रा यथाक्रमम् ॥ XII, 73.

from the annual variation in the star's R. A., the change in its Dhruva is nearly $3\frac{1}{2}$ minutes in a year. This fact alone demolishes Chandrasékvara's view.

The other method suggested is an inverse application of the sun's place, calculated after the Sūrya-Siddhānta (VI. 89). Assuming his calculated place to be correct, it is easy to find the beginning of the starting point of measurement. In the absence of a better method, this remains the only feasible course of procedure, and it is by this method that we have got the present *ayanāmsā*.

It will be noticed (XII. 10) that Chandrasékvara gives 5° N. as the polar latitude of Revatī. The fact is, he has given up the Revatī of our ancient astronomy, for the simple reason that the Siddhānta Revatī is hardly recognisable, and therefore practically useless. His Revatī is not ζ but η Piscium. How far this innovation will be acceptable to the public, remains to be seen.

Instances of giving old names to new stars are not rare, and this appears to be one of the main difficulties in identifying stars of different Siddhāntas. For example, the star Pushyā of Varāha-mihira's Sūrya-Siddhānta must have been a different star from the one receiving the same name in the current Sūrya-Siddhānta. For Pushyā of old appears to have been Procyon of the Greeks, while modern Pushyā is δ Cancri.

It may be useful to know the stars to which Chandrasékvara applies the Siddhānta names. For this purpose I got a chart of the stars made by him, from which the following list is prepared.

As'viní	α Arietes
Bharaní	β Arietes
Kṛittiká	γ Tauri (<i>Pleides</i>)
Rohiní	α Tauri (<i>Aldebaran</i>)
Mṛigas'irá	λ Orionis
A'rdrá	α Orionis
Punarvasu	β Geminorum
Pushyá	Prosepe (in Cancer)
As'leshá	ζ Hydri
Maghá	α Leonis (<i>Regulus</i>)
Púrvaphálguní	δ Leonis
Uttaraphálguní	β Leonis
Hastá	δ Corvi
Chitrá	α Virginis (<i>Spica</i>)
Svátí	α Bootis (<i>Arcturus</i>)
Vis'ákhá	ι Libra
Anurádhá	δ Scorpionis
Jyeshthá	α Scorpionis (<i>Antares</i>)
Múlá	λ Scorpionis
Púrvásháḍhá	δ Sagittarii
Uttarásháḍhá	ϕ Sagittarii
Abhijit	α Lyri (<i>Vega</i>)
S'ravaṇá	α Aquilæ (<i>Altair</i>)
Dhanishthá	α Delphinii
S'atatáráká	λ Aquarii
Púrvabhádrapadá	β Pegasi
Uttarabhádrapadá	α Andromeda
Revatí	γ Piscium

Agni	β Tauri
Brahmahridaya	α Aurigæ (<i>Capella</i>)
Prajapati	β Aurigæ
Ilvaká	Orion's belt
Lubdhaka	<i>Sirius</i>
Agastya	<i>Canopus</i>
Kratu	α Ursa majoris
Pulaha	β "
Pulastya	γ "
Atri	δ "
Aṅgirá	ϵ "
Vasíshtha	ζ "
Maríchi	η "
Apyavasú	5° N. of Spica ; 5th mag.
Apámvatśa	6° N. of A'pa ; Do.

The polar longitude and latitude of Chandrasékharā's Revatī, as given in the work, are slightly incorrect. In a letter to me, he gave 359° 10' and 5° 30' N. as the corrected longitude and latitude. Accordingly, the precession of the star amounted to 22' 20' 41" in Śāka 1816. These corrections were thought necessary by him in order that the observed *ayanāmsā* might agree with the precession of the star, as he ascertained it. But we cannot but admit that he has confounded *ayanāmsā* (or sun-precession) with star-precession. * For, it is obvious the amount of *ayanāmsā* we observe by the sun affects only the sun's place

* An instance of an error of this kind is current in our Bengali almanacs, in which the equinoxes are put two days later on account of the *ayanāmsā* being taken at 20° 55'.

in finding the moment of his crossing the equinoctial points, while the general precession of the stars remains unaffected by the slight increase assumed in the length of the year. But credit must be given him for his consistency in the view, however wrong it may be in the light of the facts disclosed.

Another important improvement made by Chandrasékharā is in the sun's parallax. The history of his attempts at determining it is no less interesting than the results he actually obtained. The ancient astronomers of India were satisfied with taking for the parallax of each planet, $\frac{1}{15}$ th part of its mean daily motion. Accordingly, the sun's horizontal parallax was considered to be 3' 56", and that of the moon 52' 42". With rough instruments at their disposal, the ancient observers could not but assign wrong values. But awkwardly enough, the parallaxes of the sun and moon come into every prediction of their eclipses. So while modern astronomy increases the distance of the sun to something like 400 times the distance of the moon, our ancient astronomers placed him no farther than 14 times this distance. Chandrasékharā has removed him to a distance of about 154 times the mean distance of the moon.

Chandrasékharā told me that before he got the parallax, he had passed many an unhappy day. He was then very young, but was anxious to know the sun's distance. He could not even imagine how the distance could ever be known. The ancient works were dogmatic in their assertions, and did not say a word about the method employed. By his failure in approaching the problem, he became disheartened. One day thus dejected in

mind, while he was coming home, he noticed an image of the sun projected through a narrow aperture in a fence of palm-leaves close to his house. This phenomenon well known to every tyro in physical science made him reflect, and he thought that he had got a solution of his problem. Could he but get the sun's real diameter! The similar triangles on the two sides of the aperture, with their bases formed by the sun and his image, would enable him to find the distance. He hastened home, but before he looked into any work for the sun's true diameter, he saw his error. For, was he not assuming the thing he wanted to find out? And his exultation was followed by despair.

At this stage the problem rested for several years, till he became acquainted with rules for calculating eclipses. He found that the parallax of the sun assumed in the Siddhántas was too large to make predictions of eclipses correct. The annular and total eclipses, together with those in which the moon just grazes the shadow, were his landmarks in the determination of the problem. He was for some time in a sea of doubt. Perhaps the Siddhántas were wrong in the matter of parallax, as in many other matters. Perhaps his observations were not made with that degree of accuracy which was demanded by such problems.

These questions were never out of his mind for a single day through a long year. An accident favoured him. He was reading the Atharvan Upanishad, and was surprised to find that the sun's diameter was not 6500 yojanas as given in the Súrya-Siddhánta, but 72000 yojanas! This gave him a fresh

basis for calculation, and he was satisfied that this diameter did not shift his landmarks to any extent which he could detect. This gave 22" for the sun's horizontal parallax, and with careful calculation that of the moon was found to be 56' 23." Repeated observations left no doubt in his mind about the correctness of his figures. Besides, here was an authority from Śruti itself. * Taking 72000 yojanas for the true diameter of the sun, the distance of the sun from the earth was found to be between 105 and 106 times the sun's diameter. In other words, the distances of the sun and the moon are 9510 and 61 radii of the earth respectively (VIII. & XIX. 49).

The introduction is brought to a close with another topic well-known even to the boys of our elementary schools. It is about the movement of the earth, which Chandrasekhara does not admit. It is curious no doubt to hear a man given to astronomy, maintaining with all seriousness an idea which mankind has learnt to repudiate since the days of Copernicus. And there are men who, talking glibly of the earth's movements, thought that his calculations could not possibly come

* Lately he learnt that European astronomers find the sun's horizontal parallax to be about 8", and that of the moon 56' 40". But he has found no reasons for correcting his figures. He says, the difference between the parallaxes of the sun and the moon amounts to 56' 32" according to European astronomy, while he finds 56' 6" giving results agreeing with observation. Now, if the difference were changed by 26", an annular eclipse would be changed into a partial, a partial into an annular, and a total into a "touching" one.

out right from such wrong fundamental premises. It is needless to argue the matter with those whose rudimentary knowledge of mathematics did not enable them to understand relative motion, and I would not have introduced the topic, had it not been made the sole criterion of the merits of this work.

To such critics, I would suggest that centuries elapsed during which our forefathers and the forefathers of Europeans did not even dream of the possibility of this firm and fixed earth's spinning like a top round its axis, far less of its rushing onwards with headlong speed. Chandrasekhara had not the advantage of our modern schools, and has not imbibed the spirit of taking such things on trust. His is a work of unaided effort, and it would be surprising if he, along with the schoolboy, talked of the movements of the earth. On the contrary, a miserable Uriá translation of a Bengali compilation from English popular astronomy made him a confirmed believer in the stationary condition of the earth. The arguments put forth in the book to establish the movements of the earth may be sufficient to satisfy those who do not try to realize the matter, but unfortunately were not convincing to a man who struggled hard to reconcile the new idea in all its bearings with his own observations.

Indeed, the translation and another of like nature were the only sources from which Chandrasekhara learnt something of western knowledge. They may have so far influenced him as to modify his ideas about physical astronomy, vague indications of which will be seen in certain passages of this

work,* but had hardly any effect upon him as regards mathematical astronomy. The reader will find him doubtfully speaking of the satellites of some of the planets, of the proportion of land and water on the globe, and the latitudes of one hundred and eight places derived from modern Uriá maps and other sources. In these he sees no reason for disbelieving what is actually observed. But where are the observed proofs of the movements of the earth ?

To controvert the theory of the movements, he has divided his arguments to the contrary into three classes. The movements are opposed to Sástric authority, to common sense, and to logical reasoning. To do him justice, I believe he would not hesitate a moment to modify his views, could he get the modern theory in all its details. He has thus rendered a service to us by compelling us to think. The same service was rendered by the heroic John Hampden who a few years ago essayed to prove that the world, instead of being a globe, was in reality as flat as a table. There is a tendency on the part of mankind, when it has established any doctrine, to assume that it cannot possibly be disputed, and so in time we even forget the arguments by which the truth was established. There is thus a need for these exceptional, and more or less original heretics who challenge our accepted doctrines.

But the peculiarity of his theory is that though the earth occupies the centre of the universe, the planets do not revolve round it. They revolve round the sun, and the sun taking all

* See V. 79 for possible satellites ; XI. 40 for phases of planets ; XVII. for force of gravitation, &c.

the planets along with it revolves round the earth (V.6). The moon is of course a satellite of the earth, and makes no difference in the old and new astronomy. But where could he get the theory of the planets describing ovals round the sun ? It is not imported from the west, but is a direct corollary from the elements of the planets themselves. For, if we plot the calculated places of a planet with respect to the sun, the former will be found to describe something like an oval round the latter.

Indeed, I believe that this view of the solar system was held by our ancient astronomers. We cannot suppose that they could be so ignorant as not to see this simple deduction. The late Pāṇḍit Bāpudeva Śāstrī gave other arguments in support of this doctrine of the ancient astronomers (see his pamphlet *Bhūbhrama-Vichāra*), though I am inclined to think that the Śāstrī went rather too far in drawing the inference that our astronomers supposed the earth to be a planet of the sun.

This system, formulated anew by our author, forcibly reminds one of Tycho Brahe, and bearing in mind Chandraśekhara's life, we may regard him as the veritable Tycho of India. Like Tycho, our author belongs to a noble family, which had for a series of years claimed independence. Tycho's early education was in Latin, and what Latin is to Europe, Sanskrit is to India. Young Chandraśekhara was early acquainted with the sacred lore of Sanskrit. His knowledge was so far advanced as to enable him to compose verses in it, as Tycho could in Latin. Tycho had been destined to lead a soldier's life, but his uncle who adopted him made him study law. While he was so engaged, his attention was first drawn to astronomy by the prediction of

a solar eclipse in 1560 A. D. Like him Chandraśekhara received his education from his uncle, and the same search after the unknown led our Indian Tycho to penetrate the mysterious destinies of men with the help of astrology. It is said that all sciences had their origin in wonder, and it is pre-eminently true of astronomy. Nothing but star-gazing could have excited the simple yet noble utterances of the Vedic Ṛishis, and star-gazing has given birth to a Hipparchus and a Galileo, and may we add, to the Tycho of Europe and the Tycho of India ? The European Tycho had Copernicus before him and the long ascendancy of the *Almagest* was fast coming to a close. Chandraśekhara's *Almagest* was *Sūrya-Siddhānta*, and his Copernicus was Bhāskara. Both Tycho and Chandraśekhara detected at an early age discrepancies between observation and calculation. Tycho held and Chandraśekhara still holds the same views about the solar system. The Copernican theory was before Tycho, and Chandraśekhara knew the theory of A'ryabhaṭa, and, we may add, heard not only of the diurnal rotation of the earth propounded by the renowned A'ryabhaṭa, but of the annual revolution of the earth round the sun from modern Geography. But both declined to accept the new theory on almost precisely the same grounds. Tycho rejected the Copernican theory chiefly for two reasons. "One reason," says Professor Young, "was that it was unfavourably regarded by the clergy, and he was a good churchman. The other was the scientific objection that if the earth moved round the sun, the fixed stars all ought to appear to move in a corresponding manner, each star describing annually an oval in the heavens of the same apparent dimensions as the earth's orbit itself, seen from

the star. Technically speaking, they ought to have an annual parallax." Chandraśekhara is equally superstitious with Tycho, a staunch Hindu to the backbone. How can he disbelieve the S'ástras ? And, besides, "the stars do not shift their places according to the seasons of the year." *

The parallel drawn between Tycho and Chandraśekhara is close so far. But it fails when we remember that Tycho had the benefit of a university education, of the patronage of kings, and what is more important, that he had instruments as delicate as he could desire. Chandraśekhara has spent his life among his native hills, has seldom been five miles away from his little village, and did not receive any encouragement from anybody in respect of his work. Tycho had the friendship of Frederick II. of Denmark who gave him an estate in Norway, "a pension of £400 a year for life, a site for a large observatory, and £20,000 to build it with," and philosophers and statesmen and kings came to visit his observatory and dined at his table.

And what did our Indian Tycho receive ? He met with sneers from his equals in position, because he shook off the aristocratic prejudice against star-gazers and fortune-tellers. He had no one to encourage him in his pursuit, and no notice was

* Many of his arguments are directed against a misconception of the new theory. For instance, he argues that if the earth be rolling like a wheel, then it ought to move only 12000 Krośa per day ; for that is the length of the earth's circumference. But you say, its daily motion is 800000 Krośa. A stone whirled round has always the same face turned towards us ; how can there be an alternation of day and night by the rotation of the earth, and so on.

taken of his work. Our Government could only confer upon him an empty title which he had never coveted. Geniuses are like delicate plants, never plentiful anywhere, and depend upon tender care for growth and development and fertility. Let me therefore hope that the past neglect of his countrymen may yet be compensated, and that better days may yet dawn upon our old and crippled observer of heavenly bodies.

KATAK
November, 1897. }

JOGES CHANDRA RAY.

भूमिका ।

यस्येच्छया सृष्टमिदं विभाति
जगद्विचित्रं यदनन्तशक्त्या ।
ज्योतींषि सर्वाणि परिभ्रमन्ति
सदान्तरीक्षे तमहं नतोऽस्मि ॥

उत्कलदेशान्तर्वर्तिनि खण्डपस्तनाख्ये (खण्डपड़ा) नगरे
महात्मा श्रीमच्चन्द्रशेखरसामन्तनामा ज्योतिर्विद्राजत इति
लोकपरम्परया मया पूर्वं श्रुतम् । खरचितनलिकादियन्त्रैर्ग्रह-
नक्षत्रं परिपश्यतः महात्मनः मे दिदृक्षा जाता । किन्तु महा-
शयस्य दूरवर्त्तिदुर्गमप्रदेशावस्थितत्वात् सा चरितार्था नाभूत् ।
वर्षचतुष्टयात् पूर्वमेतन्नगरमागतवता तेन सार्द्धं मम साक्षा-
त्कारो बभूव । तदा संस्कृतज्योतिःशास्त्रप्रसङ्गात् तस्यैतस्मिन्
शास्त्रे प्रगाढपाण्डित्यमुद्भावनशक्तिश्च दृष्टाहमतीव प्रीतोऽभूवम् ।
इदानीमेतद्देशीयगणकानां मध्ये गगनपरिदर्शनकार्यं तस्य नैपुण्यं
विज्ञाय मदीये चेतसि विस्मयस्यातिशयं जातम् । घटनाचक्रेण
तदीयानर्घसन्दर्भसिद्धान्तदर्पणस्य प्रकाशनभारः विषयान्तर-
व्यापृते मयि निपतितः । अस्मिन् कार्ये आत्मानं सर्वथानुपयुक्तं
मन्वानोऽपि सम्प्रति कामप्युद्योगिनमनवलोक्य अगत्या दुर्वह-
भारवहने प्रवृत्तः । कदापि अयं ग्रन्थः सुद्राक्षितो भविष्यती-
त्याशया ग्रन्थकृता न रचितः । उत्कलाक्षरेण तालपत्रे मूलग्रन्थो
लिखितः केवलं संस्कृतोत्कलभाषाभिज्ञेन ग्रन्थकारेण । तस्य
वङ्गानुलिपेर्मुद्रितोऽयम् । मुद्राकरप्रमादसंशोधनकर्म्मणि उत्कल-
वासिना ज्योतिर्विद्रा श्रीघनश्याममित्रमहाशयेन यथेष्टं साहाय्यं

कृतम् । वस्तुतस्तु एतस्मिन् ग्रन्थे तस्य दृढानुरागो नाभविष्य-
 चेत्तदा ममेदृग्दीर्घकालसाध्ये दुरुहे मुद्रणव्यापारे प्रवृत्ति-
 नाभविष्यत् । यद्भवतु जगदीश्वरप्रसादात् यदेतत्समाप्तौ समर्थो-
 ऽहमासं तदर्थमात्मनः सौभाग्यमनुमिनोमि । ग्रन्थकारस्य संचिप्ता
 जीवनी इराजिमुखबन्धे द्रष्टव्या । तं विषमकृष्णजालादुन्मुच्य
 निजविद्योत्साहितां प्रकाशयन्तु भवन्तः धनशालिमहोदयेषु
 निवेदनमिदम् ।

कटकराजकीयविद्यालयः ।
 प्रकाश्याः १८१८ । अयहावयः । }

श्रीयोगेशचन्द्ररायस्य ।

सूचीपत्रम् ।

विषयाः

पृष्ठाङ्काः

मध्यमाधिकारे

प्रथमे प्रकाशे काव्यवर्णनम्	१
द्वितीये भगवाद्दयः	८
तृतीये यज्ञानयनम्	१९
चतुर्थे नागाविषसंस्कारः	२६

स्फुटाधिकारे

पञ्चमे यज्ञस्फुटीकरणम्	२८
षष्ठे सूक्ष्मपञ्चिकाशान्तादयः	५१

त्रिप्रश्नाधिकारे

सप्तमे श्रुत्यादिवर्णनम्	६८
अष्टमे चन्द्रग्रहचम्	७८
नवमे सूर्यग्रहचम्	८९
दशमे परिषिद्धः	१००
एकादशे यज्ञयुतिः	१०४
द्वादशे भयहयोगः	११४
त्रयोदशे यज्ञार्चोदवाक्यवर्णनम्	१२५
चतुर्दशे चन्द्रग्रहोन्नतिः	१३६
पञ्चदशे महापातः	१४०

विषयाः

पृष्ठाङ्काः

गोलाधिकारः

द्विदशे प्रश्नाः	१४८
सप्तदशे भूगोलस्थितिः	१५७
अष्टादशे भूगोलविवरणम्	१७६
ऊनविंशे भूगोलखगोलवर्णनम्	१८४
विंशे गोलादियन्त्रम्	१९६
एकविंशे वासनाशेषरहस्यम्	२१८

कालाधिकारः

द्वाविंशे संवत्सरादिः	२४२
त्रयोविंशे पुरुषोत्तमस्तवः	२४८
चतुर्विंशे उपसंहारः	२५८
ग्रन्थानुक्रमः	२६८
उत्तरार्द्धे हिः	२७०

परिशिष्टे

मध्यमाधिकारि मध्ययज्ञानयनपदकानि	२८३
स्फुटाधिकारि गङ्गस्फुटीकरणे खखफलसङ्ग्रहः प्रथममन्दसलकेन्द्रगणुदयाला- केन्द्रवेनांशादयश्च	२९७

सिद्धान्तदर्पणस्यानुक्रमणिका ।

[* साराचिह्नितविषयाः अन्यज्ञता नवाविद्यताः ।]

ग्रहगणिताख्यपूर्वार्धे मध्यमाधिकारे प्रथमप्रकाशे

विषयाः	श्रीकाण्डाः	विषयाः	श्रीकाण्डाः
आशौनमस्त्रियावस्तुनिर्देशरूप-		सूर्यासूर्यकालविवेकः	१५
मङ्गलाचरणम्	३	चुध्यादिसूक्ष्मकाल-प्राचादि-	
प्रतिष्ठा	१०	सूक्ष्मकालविवरणम्	१८
गच्छितस्कन्धस्थोपादेयता	११	सूक्ष्मसूक्ष्मविभागः	२८
पुरातनसिद्धान्तापेक्षया विशेष-		आर्चसावनचान्द्रसौरदिनादिनिर्णयः	३१
बीधविज्ञापनम्	१३	देवासुरदिनमिशादिनिर्णयः	३२
ज्योतिःशास्त्रस्य वेदाङ्गत्वनिरूपणम्	१५	सप्तम्यचतुर्युगप्रमाणम्	३५
सिद्धान्तानभिज्ञस्य निन्दा	१६	सप्तम्यमन्तरप्रमाणम्	३७
सिद्धान्तलक्षणम्	१७	ब्रह्मर्षी दिनाद्यायुःप्रमाणम्	४०
सिद्धान्तप्रशंसा	१८	सूच्यादिर्यन्यारभ्यपर्यन्तगतकालनिर्णयः	४२
सिद्धान्तस्य रहस्यत्वम्	१८	ब्रह्मदिनस्य दृष्ट्यादिनिर्णयः	४४
पूर्वोत्तरविभागयोर्विषयीदृष्टः	२०	सृष्टिकालनिरूपणम् सूक्ष्मसंख्या च	४६
परमब्रह्मसंकाशात् सृष्टिसूचनम्	२१	भगव्यादिप्रवृत्तिकालः	४८
भक्षकभक्ष्यनियोजनम्	२२	ब्रह्मदिनात्ते यज्ञादिप्रत्ययाभावः	५२
ज्योतिषकस्य कालात्मनी रूपान्तरत्वम्	२३	भगवत्प्राज्ञादिविभागः	५४
कालस्य द्वैविध्यम्	२४	जनप्रायश्चित्तः	५५

अथ द्वितीयप्रकाशे

विषयाः	श्रीकाण्डाः	विषयाः	श्रीकाण्डाः
* रविबुधशुक्रमङ्गल-कुजगुरुशनि-		* कुजगुरुशनिमध्य-सूर्यादिमन्दोच्च-	
श्री ब्रह्मभगवत्संख्या	१	चन्द्रादिपातभगवत्संख्या	१

विषयः	श्रीकाण्डः	विषयः	श्रीकाण्डः
कल्पे नाचनदिनसंख्या	५	श्रीप्रमन्दीयसंज्ञा	१२
यज्ञाणां कुदिनसंख्या	५	नाचनसीरचान्द्रभौमदिनानां	
चान्द्रमासानयनम्	६	मध्यमप्रातःसंख्या	१४
अधिमसासानयनम्	७	व्यावहारिकसावनदिनकथनम्	१५
चान्द्रदिनानयनम्	७	यज्ञाणां दिनगतिनिर्णयः	१६
तिथिचयानयनम्	७	भगवद्दिनाद्यानयनम्	१६
सीरचान्द्रमाससंख्या	८	दिनावयवकथनम्	१७
अधिममाससंख्या	८	सूर्यभगवद्दिनादिकथनम्	१७
सीरचान्द्रदिनसंख्या	१०	मध्यगुरुशुक्रशुभोददिनादिकथनम्	१८
भूसावनदिनसंख्या	११	सूर्यादियज्ञचन्द्रोच्चपातकक्षादि-	
तिथिचयसंख्या	११	दशविधगतिकथनम्	१८
मन्दश्रीप्रकेन्द्रभगवत्संख्या	११	जगन्नाथस्तुतिः	२५
कल्पभगवोपपत्तिः	१२		

अथ तृतीयप्रकाशे

विषयः	श्रीकाण्डः	विषयः	श्रीकाण्डः
मध्ययज्ञाद्यानयनार्थं रविमध्यम-		अधिवत्सरनिर्णयः	२८
सावनदिनसाधनक्रमः	७	क्षुप्तसंवत्सरनिर्णयः	२८
तथापि म्यूनाधिकत्वविशेषकथनम्	८	महातिथारनिर्णयः	२८
वाराधिपानयनम्	१२	अप्युतादिषादशयुगनिर्णयः	२०
मासाधिपानयनम्	१५	पञ्चविधाक्षौरसाध्दनिर्णयः	२०
वर्षाधिपानयनम्	१६	तदधिपतिकथनम्	२१
मासाद्गतगम्यकालकथनम्	१७	शुभाशुभफलान्वितप्रभवादि-	
मतान्तरवर्षाधिपकथनम्	१७	वष्टिसंवत्सरकथनम्	४४
पालकाधिपनिर्णयः	२०	षादशयुगाधिपकथनम्	४६
अष्टगंगात् भगणराक्षादियज्ञानयनम्	२२	सङ्केपती रविचन्द्रानयनम्	४७
मध्यगुरोः प्रभवद्विसंवत्सरानयनम्	२६	भस्मनरेषाष्टगङ्गानयनम्	४८

विषयाः	श्रीकाण्डाः	विषयाः	श्रीकाण्डाः
तत्रापि पञ्चान्नरकथनम्	५०	मन्दोद्यपातानां ध्रुवकथनम्	५८
*वह्नादीनां वापरान्तध्रुवानयनम्	५१	*गताब्देभ्यस्तदानयनम्	७१
*राश्यादिवापरान्तध्रुवकथनम्	५४	*वर्षहारीभ्यस्तदानयनम्	७२
*करणादतो मध्यसौराब्दानुसारिवाह- र्गवानयनम्	५५	*हारसंख्याकथनम्	७३
*पञ्चिकाप्रथमदिनसमेदिनिर्णयः	५५	*कुजबुधनिमन्दोद्यपक्षनतूषणम्	७४
तत्पूर्वदिने प्रत्यादिकराश्यादि- यङ्गध्रुवकथनम्	५८	जगन्नाथस्तवः	७७

अथ चतुर्थप्रकाशे

विषयाः	श्रीकाण्डाः	विषयाः	श्रीकाण्डाः
देशान्तरसंस्कारार्थं समासतो भूमानकथनम्	१	भुजान्तरफलानयनम्	१०
भूपरिचिसंस्कारः	२	प्रकारान्तराभ्यां तदानयनम्	१८
प्रकारान्तरेण तत्कथनम्	३	उदयान्तरफलानयनम्	१९
भूमध्यरेखानिर्णयः	४	परभुजान्तरोदयान्तरफले- र्यङ्गसंस्कारः	१९
देशान्तरयोजननिर्णयः	६	स्फुटयक्षेपि संस्कारचयकथनम्	१८
देशान्तरनाडिकादिनिर्णयः	७	भुजान्तरोदयान्तरयोर्योग्यताविचारः	१८
तत्र प्रकारान्तरम्	८	निरूपदेशाभीष्टदेशयोरन्तरनिर्णयः	४१
वारप्रग्निकाळः	८	*मध्ययङ्गमुखबीजार्थं सूर्यादि- मध्यपदकथनम्	४३
प्रासङ्गिकमतान्तरतूषणम्	११	*सौरवर्षाणां दिनानयनप्रक्रिया	४५
भास्करोद्यमतवारप्रग्नितखण्डनम्	१३	दिनगणनायां वारग्रीचनम्	४५
देशान्तरघटिकाभ्यां यङ्गसंस्कारः	१५	तत्र सैकलनिरैकत्वकथनम्	४५
चन्द्रयङ्गात् खदेशान्तरनिर्णयः	१६	एकाद्यर्ज्यदपर्यन्ताङ्गशेषाभ्यां	
बीजयिकासकाधिकयङ्गेषु चरसंस्कारकथनम्	१८	राश्यादिफलसंज्ञः	४६
सुखार्थं गताब्दचरयङ्गम्	२५	पदकानेषु ध्रुवादिनिर्णयः	४७

विषयः	श्रीकाण्डः	विषयः	श्रीकाण्डः
चन्द्रपाते विशेवकथनम्	५१	चङ्गर्गचर्चस्यानुसारिण यज्ञाणां	
सन्दिग्धाहयुधिः	५२	राश्यादिपदकन्यासः	५५
मान्यश्रेष्ठाखण्डफलप्रतिज्ञा	५३	पदकानेषु वापरान्प्रवृत्तकरणाद्-	
एकादिसौरादानाम् चङ्गर्गचन्यासः	५४	ध्रुव-गतिकलादि-मन्दीयपात-	
करणादयर्थ्यन्तं स्रष्ट्यादिगतादिकर्च-		ध्रुव-कारभुजफलच्छेद-श्रीपुङ्ग-	
न्यासः	५४	धीनमदीशान्तरकलादिविन्यासः	५५
कल्याणचङ्गर्गचन्यासः	५४	भाविनि यज्ञविषयभावे पदकादि-	
पूर्वाचार्यमतेनीत्कालदेशमर्थं प्रति		कल्पनाप्रतिज्ञा	५६
पञ्चमभाषकलादिन्यासः	५४	जगन्नाथसुतिः	५७

अथ स्फुटाधिकारे पञ्चमप्रकाशे

विषयः	श्रीकाण्डः	विषयः	श्रीकाण्डः
भूपृष्ठनिष्ठग्रहकुण्डलिकग्रहस्फुटीकर-		*केन्द्रीययुग्मपदानयोः श्रीप्रपरि-	
चावश्यकता	१	ध्यंशमेदिनिर्णयः	१६
ग्रहवायुधमचनिर्णयः	२	यज्ञाणां मन्दीशार्कपञ्चनिर्णयः	१२
यज्ञाणां प्राक्पश्चिममतिनिर्णयः	३	प्राक्पश्चादाकार्कचक्राङ्गुलफल-	
सूर्यसिद्धान्तानुसारिण श्रीप्रमन्दीय-		धनचर्चलनिर्णयः	१४
पातकथनम्	५	चन्द्रादीनां पातानुसारिण विक्षेप-	
*समतेन मध्यसूर्यस्य भीमादिकला-		कथनम्	१८
केन्द्रत्वकथनम्	६	*परमविक्षेपकलाकथनम्	११
*कुलादीनां सूर्यभूमिवेगनकथनम्	७	स्फुटगतैरटविधलनिर्णयः	१२
*गत्यानुसारिण मध्यश्रीवलनिर्णयः	८	तत्र रविचन्द्रगतयोः पञ्चविधलकथनम्	१६
*सूर्याहुधादीनां क्रमदूरत्वकथनम्	८	सूर्यसिद्धान्तानुसारिण ग्रहस्फुटी-	
*तदनुसारिण गत्यल्पत्वकथनम्	११	करणनिर्णयः	४२
*चन्द्रधमचनिर्णयः	११	तत्र व्याधनुष्कार्ककथनम्	४३
*चक्रचक्रार्कयोर्ग्रहदृष्टताकथनम्	१२	व्यावस्थितिप्रकारः	४५
*चक्रवक्रगत्यापपत्तिः	१५	व्याईस्य व्याभावस्थीकारः	४६

विषयः	श्रीकाण्डः	विषयः	श्रीकाण्डः
ज्यास्वरूपकथनम्	४७	*दक्षिणमन्दपरिधिसाधनम्	१०६
चिज्जीपपत्तिः	४८	*शीघ्रपरिधिकथनं तत्साधनञ्च	१०६
चतुर्विंशतिखलैर्ज्यासाधनकथनम्	४९	*कुजादीनां मन्दपरिधिकथनम्	१०७
सूर्यसिद्धान्तोक्त-चतुर्विंशतिखलैः		*कुजबुधशुक्रमन्दपरिधिविशेषः	१०८
कलात्मकज्याकथनम्	५५	सीरोक्तमान्यश्रेष्ठफलानयनम्	११८
क्रमज्यान्तरमुत्क्रमज्याकथनम्	६६	श्रेष्ठमान्यफलसंस्कारक्रमः	१११
खलसंख्यानुसारेण सान्तरसहित-		*कुजबुधयोः संस्कारविशेषः	१२४
क्रमोत्क्रमज्याविन्यासः	६६	यद्वाचां गतिस्फुटीकरणम्	१२९
शीघ्रमन्दकेन्द्रनिर्णयः	६७	कुजशनिगतिसाधनविशेषः	१५१
केन्द्रपादेभ्यो भुजकोटिरास्यादि-		कुजादीनां वक्रावक्रकेन्द्राश्रयकथनम्	१५८
निर्णयः	६८	कुजादीनामुदयासमयकेन्द्राश्र-	
तदीयज्याकथनम्	६८	कथनम्	१६१
इष्टराश्याद्यनुसारात् क्रमोत्क्रमज्या-		स्फुटयद्वाचमभ्यानयनम्	१६६
साधनप्रकारः	७०	सुखबोधाय खलफलकथनं	
अभीष्टज्यातो चतुष्कर्णकथनम्	७२	तदानयनञ्च	१६७
भुजकोटिज्यायां कोटिभुजानयनम्	७४	*रविचन्द्रकुजमान्यफलविशेषः	१७८
*कुजशनिमन्दानां बुधशीघ्रस्य च		*कुजस्य स्थिरफलखलसप्तकम्	१७८
परीक्षकल्पना	७६	खलफलानुसारेण गतिसाधनम्	१८०
*परीक्षानां स्थाननिर्णयः	७७	तत्र ऋजुवक्रत्वनिर्णयः	१८७
चर्कचक्ररदृश्यबहुपञ्चसम्भावना	७८	*मन्दफलानयनम्	१८८
तेषामनुपयोगित्वकथनम्	८०	स्फुटीदयासमयभागतः काला-	
*यद्भवत्यस्य परीक्षफलनिर्णयः	८१	नयनम्	१८८
मन्दोच्चानां स्फुटत्वं गतिसाधनञ्च	८४	रवेः स्थूलसूक्ष्मान्यखलफल-	
*बुधशीघ्रगतेः स्फुटत्वम्	८७	विन्यासः	
मन्दपरिधिसाधनम्	८८	चन्द्रस्य मान्यखलफलविन्यासः	
सीरमास्मरीक्त-रविचन्द्रमन्दपरिधि-		कुजबुधशनीनां परीक्षखलफल-	
कथनम्	९१	विन्यासः	

188

विषयः	श्रीकाण्डः	विषयः	श्रीकाण्डः
सारायहाणां मान्यश्रेष्ठप्रख- फलविवासः	१८८	तिथ्यादिभोगकालानिर्णयः	१००
खल्वमध्ये गतिफलचलकानियनम्		खल्वतिथ्यादिसाधनक्रमः	११२
खुटीकरणाकालनियमः		वृद्धिचयनिर्णयः	
चलनकालनिर्णयः		अधिमासचयमासनिर्णयः	
चतुर्थैन्द्रगतिनिर्णयः		खल्वपश्चिकायाश्चलकचयनम्	१२२
तदनुसारादिकादिकालानयनम्		जगन्नाथकृतिः	

अथ षष्ठप्रकाशे

विषयः	श्रीकाण्डः	विषयः	श्रीकाण्डः
विवाहादिवु सूक्ष्मपञ्चिकीपा- दीयत्वकथनम्	१	पूर्वाचार्याणां खल्वमताश्रयहेतुकचयनम् ५७	
सूक्ष्मपञ्चिकासाधनप्रतिज्ञा	१	षट्पविंशतिसूक्ष्मचयकथनं	
प्रथमचन्द्रादिव्यादिसिद्धिः	५	तदानयनञ्च	५८
*तुङ्गान्तरपाश्चिकदिगंशफलेः		यद्वाणां संक्रान्तिकालनिर्णयः	६१
सूक्ष्मचन्द्रानयनम्	६	तिथ्यादीनां सम्मिकालकथनम्	६८
तुङ्गान्तरफलस्य नियमः	१६	प्रतिमखलापमखलविमखलनिर्णयः	७२
चन्द्रस्य सूक्ष्मगत्यानयनम्	१७	*क्रान्तिपातभगवत्कथनं तदानयनञ्च	७५
पञ्चस्य पूर्वाह्नपरार्द्धनिर्णयः		ततोऽयनां गानयनम्	७८
पादनिर्णयञ्च	२१	द्विवागतिकथनम्	८१
यद्वाणकालार्धे चन्द्रसूक्ष्मगत्यानयनम्	२४	करणाद्यादिभुवकथनम्	८२
तुङ्गान्तरादीनां वीजत्वकथनम्	२७	चलांशानां धनचलकथनम्	८३
खल्वसूक्ष्मसारचङ्चलम्	३१	तदुपयोगित्वकथनम्	८५
वृद्धिचयौ याज्ञत्यायाज्ञत्वनियमः	३३	ज्यायार्कस्तुटाकान्तरादयनांशपरीक्षा	८८
वृद्धिचङ्चितादिवाक्यैः सूक्ष्मतस्य		*अयनांशपरीक्षान्तरम्	८९
याज्ञत्वम्	३४	क्रान्तिनिर्णयः	८९
भविष्यत्काले चन्द्रवीजानयनोपायः	४७	*तत्र पञ्चान्तरम्	८९
		द्युव्यानिर्णयः	९७

विषयाः	श्रीकाण्डाः	विषयाः	श्रीकाण्डाः
*क्रान्तिगतिनिर्णयः	८८	मध्यलघानयनम्	१४३
सौम्ययाम्यगोलनिर्णयः	८९	अयनांशानुसारेण लघुमाननिर्णयः	१४५
क्षितिज्यानिर्णयः	१००	अन्यारम्भकाले तत्तत्प्रमाणाणि	१४६
चरप्राचानयनम्	१०१	गर्गद्युक्तसूत्रनक्षत्रक्रान्तिपात-	
दिनरात्रिप्रमाणम्	१०२	राश्यादिलेखनप्रतिज्ञा	१४७
विशेषद्वेतुकस्फुटक्रान्तिकथनम्	१०५	क्रान्तिपातस्य दिनगतिः	१४८
व्यवहाराय स्थूलचरकथनम्	१०६	करणादधुनः	१४८
स्थूलोदयान्तरकथनम्	११३	*पञ्चान्तरेष्वयनांशानयनम्	१४९
तत्फलस्य घनार्थलकथनम्	११५	क्रान्त्यादिलेखनप्रतिज्ञा	
गङ्गायां स्वाङ्गीरात्रप्राणकथनम्	११८	स्थूलनक्षत्रकलाविन्यासः	
स्थूलसावनदिनकथनम्	११०	सूत्रनक्षत्रराश्यादिविन्यासः	
स्थूलसूत्रादिनयोर्लघेतिवर्तनव्यता	१११	सध्रुवक्रान्तिपातपदकविन्यासः	
निरक्षदेशलघानयनक्रमः	११२	सायनाङ्कभुजखण्डानुसारेण	
चरसंस्कारेण खदेशलघानयनक्रमः	११३	क्रान्तिकलादिष्वविन्यासः	
अक्षलघुप्रकथनम्	११४	श्रीपुरुषोत्तमे पक्षप्रभादिदश-	
होरादिविभागः	११५	विधिन्यासः	
इष्टकाले लघुस्फुटीकरणम्	११६	जन्मनायकुतिः	१६१
स्फुटलघुप्रादिष्टकालानयनम्	११९		

अथ निप्रश्नाधिकारे सप्तमप्रकाशे

विषयाः	श्रीकाण्डाः	विषयाः	श्रीकाण्डाः
उपकरणप्रशंसा		शकुन्त्यायाकर्षणनिर्णयः	
भूसमीकरणम्		भुजकोटिकर्षकथनम्	
सप्तमखलिलेखनम्		वर्गमूलानयनम्	
शकुन्त्यापनम्	१-५	मूलावशेषप्रकारः	
ह्यायाप्रवेशनिर्गमस्थाननिर्णयः		रूपकलादिनिर्णयः	
मन्त्ररेखाभिर्दिक्साधनम्			

विषयः	श्रीकाण्डः	विषयः	श्रीकाण्डः
शङ्खरूपकथनम्	१४	सममखलच्छायादिकथनम्	५०
तदङ्गुलादिनिर्णयः		सममखलकर्णनिर्णयः	
*नराङ्गशङ्खनिर्णयः		सममखलशङ्खच्छायानिर्णयः	
सृत्पिच्छच्छायानिर्णयः		भुजकेन्द्राच्छायाकर्णकुटाकर्णयनम्	५५
*छायावृद्धिनिर्णयः		अथव्याकथनम्	
शङ्खादिसंज्ञा		अथाङ्गुलादिकथनम्	
आकाशे सममखलकथनम्	१९	कोणशङ्खकोणच्छायाकथनम्	५६-५७
विषुवन्मखलकथनम्		कोणशङ्खच्छायाकर्णतानयनम्	
तस्य नाडीवृत्तत्वम्		करणीसाधनम्	५८
उन्मखलकथनम्		करणीनिर्णयः	५९
दुरावृत्तकथनम्		अथकलनिर्णयः	६०
अयानिर्णयः	२९	कोणशङ्खनिर्णयः	६१
अक्षांशलम्बांशनिर्णयः		दृग्ग्यानिर्णयः	६२
भुजोन्नतिनिर्णयः		कोणशङ्खच्छायाकर्णनिर्णयः	
अक्षप्रभाकथनम्		उदयव्यानयनम्	६४
अक्षलम्बांशसाधनकमः		सूर्यस्य कोणीदवातमयनिर्णयः	
खदेशविषुवच्छायानयनम्	३४	क्रान्त्यादीनामसंज्ञाकर्णकथनम्	६६
छायाकर्णयनम्		अभीष्टकालाच्छायानयनम्	६७
छायाकर्णान्मप्याकर्णयनम्		छायातः कालानयनम्	६८
दिनांशछायाकर्णयनम्		तदुपवीगिनतीस्त्रिमव्याकथनम्	६८
उन्मखलशङ्खनिर्णयः		अन्धानिर्णयः	६९
यष्टिनिर्णयः	४१	उन्नतव्यानिर्णयः	
दिनांशशङ्खनिर्णयः		हिदनिर्णयः	७०
दृग्ग्याशङ्खग्यानिर्णयः		शङ्खाद्यानयनम्	७४
दिनांशांशलेटकालिकायानिर्णयः		नतप्राणनिर्णयः	
भुजनिर्णयः	४३	*पञ्चान्तरिख नतासुनयनम्	७९
		सूक्ष्मप्राणानयनम्	

विषयः	श्रीकाण्डः	विषयः	श्रीकाण्डः
* छायाकसाधनानन्तरम्	} ८५	नगनाईगततराभी हाविंशत्वनांश-	} ८३
समनसलक्ष्मिनिर्णयः		सिद्धलक्ष्मिभुक्तपक्षकथनम्	
* वक्तव्यताराधुवानुसारेण		अन्यगौरवात्प्रशोत्तरवितरत्वात्:	
• रात्रिदखानयनम्		जवन्नायसुतिः	८४

अष्टमप्रकाशे

विषयः	श्रीकाण्डः	विषयः	श्रीकाण्डः
चन्द्रसूर्यग्रहप्रतिज्ञा	} ५	* चन्द्रविषेपानयनम्	} १५
अदृश्यसम्भवः		शरस दिङ्निर्णयः	
* विशेषकल्पना	} १२	विषेपलक्ष्यविश्वासः	} ४०
समपर्वकालनिर्णयः		* पञ्चान्तरेण शरानयनम्	
* रविचन्द्रयोः समकक्षीकरणम्		याससम्भवकथनम्	
* रविचन्द्रयोर्विन्ध्यवासयोजन- प्रमाणम्		सर्व्ययासनिर्णयः	
मध्यमार्गकर्णस्फुटमानकर्ण-	} १५	निमीलनोन्मीलनविमर्दकथनम्	} ४५
योजनप्रमाणम्		ग्रहसमध्यकालकथनम्	
* विन्ध्यमानकालानयनम्		मध्यस्थित्यङ्ककालानयनम्	
* मन्दकर्णानयनम्	} २०-२१	विमर्द्दङ्ककालानयनम्	
स्फुटकर्णानयनम्		स्पष्टनिमीलनोन्मीलनमोक्ष-	
* पञ्चान्तरेविन्ध्यमानानयनम्		कालानयनम्	
* भूष्कायादेर्ध्यानयनम्	२५	स्पष्टादीनामसकलार्थकथनम्	} ५१
* तभीमाननिर्णयः	२७	* विशेषतः सकलार्थका स्फुटपर्व-	
ग्रहचतुष्टयनिर्णयः	} ३२	शरयासादिकथनम्	
वेदपुराणमतसमाधानम्		* हविसङ्गतभीमानप्रतिज्ञा	} ५१
ग्रहचदिङ्निर्णयः		इष्टकालात् यासानयनम्	
* चन्द्रपाते दिग्गमफलसंस्कारः		तत्र भुजकोटिकर्णविचारः	
		इष्टयासात्कालनिर्णयः	} ५७
		आयनदखानयनम्	

विषयाः	श्रीकाण्डाः	विषयाः	श्रीकाण्डाः
आद्यवखनानयनम्	} ६०—६४	ततस्तमीमानानयनम्	} ८४
स्फुटदिग्वखनानयनम्		*तमसो दृक्पञ्चिकायनम्	
चन्द्रोदयास्तमयनिर्णयः		*तत्र युक्तिकथनम्	
*चन्द्रदिनमानकथनम्	} ६८	तत्र गणितक्रमः	} ८४
याम्यसौम्यकदम्बनिर्णयः		*अन्धतमसनिर्णयः	
कदम्बाहलननिर्णयः		यद्वचनमिदं निर्णयः	
मतामरकथनम्	} ७८	यस्तच्चन्द्रसूर्ययोः प्रज्ञीत्यति-	} ८६
*वृत्तदयाहलनोपपत्तिः		कथनम्	
तत्र क्रान्तिज्याज्याविचारः		जगन्नाथकृतिः	
*अवतमसनिर्णयः			८७

अथ नवमप्रकाशे

विषयाः	श्रीकाण्डाः	विषयाः	श्रीकाण्डाः
सूर्ययङ्गशीपथीगिखलनादि-	} ४	असकृत्कर्षणा स्फुटखलना-	} १५
कथनप्रतिज्ञा		नयनम्	
खलनोपपत्तिः		सकृत्कर्षणा स्फुटखलनानयनम्	
समपर्वकालकथनम्	} ११	*खलने संस्कारविशेषः	} १०
नतिलखलनाभावस्थानविशेषकथनम्		स्फुटपर्वकालानयनम्	
समपर्वखलनानयनम्		ततः समपर्वकालसिद्धिश्च	
द्वित्रिभलखलनयनम्	} ११	स्फुटपर्वकालिकचन्द्रपातग्रहा-	} १५
तत्क्रान्तेरक्षांशैः संस्कारः		नयनम्	
नतीव्रतसाधनम्		स्फुटपर्वखलनप्रतिभीनखलप्रकाण्डा-	
दृग्गतिनिर्णयः	} १५	नयनम्	} १०
परमनतिपरज्यानयनम्		ग्रहाणि निर्णयः	
*पञ्चाक्षरेण परानयनम्		मध्योदयज्यानयनम्	
खलनज्याधनुसानयनम्		दृक्क्षेपानयनम्	
तस्य धनर्षत्वकथनम्		*स्फुटदृक्क्षेपानयनम्	

विषयाः	श्लोकाः	विषयाः	श्लोकाः
*सूत्रमूलादृक्चेपयोः स्फुटी- करणम्	३४	स्पर्शादित्यन्तसाधनम्	६१
अवनत्यानयनम्		अरकालधीरसक्तत्कर्षा स्थिरी- करणम्	
*प्रकारान्तरकथनम्		स्फुटकालानयनम्	
*स्फुटदिक्रानयनम्	४१	*तत्र प्रकारान्तरकथनम्	६८
*देशविशेषेषु दृक्चेपकथनम्		*बलवयसासनिर्णयः	
*तन्मीमांसार्थं मन्दकर्षानयनम्		*बलवयस्त्रितिकालानयनम्	
*शङ्कुदृग्ग्यानतिभिस्तमकर्षा- नयनम्	४५	*अरविशेषाद्व्यादिभिः स्फुट- यासकथनम्	७७
*स्फुटतमः साधनम्		यङ्चयस्य याज्ञवल्किः	
*प्रकारान्तराभ्यां तत्साधनम्		*यङ्चपरमकालकथनम्	
*कालद्वारानयनम्	४८	प्रसङ्गात् सूत्रनिष्ठादिपरमवय- वकथनम्	७८
*देशविशेषेषु पृथक्साधनीपदेशः		जगन्नाथकृतिः	
स्पर्शमीचस्थित्यज्ञानयनम्	५४		७८

अथ दशमप्रकाशे

विषयाः	श्लोकाः	विषयाः	श्लोकाः
छेदकप्रतिज्ञा	५	यादृक्मार्गकथनम्	११
शङ्कुच्छेदनिर्णयः		तद्विभागेनिर्णीतनीग्रीलन- ज्ञानम्	
विश्वअरयोगार्थयासाङ्गुलानयनम्		*दृष्टकालिकयङ्चप्रत्यक्षीकरणम्	
खड्गसमासतयाज्ञविश्वलीखनम्	११	*शलाकाप्रसारणायुपायः	१२
दिक्साधनम्		*बलनचालनप्रकारः	
बलनन्यासः		*सूर्ययष्टे मासविशेषफलके	
तस्य दिग्विवेकः	१४	प्रतिरूपदर्शनम्	१५
अरप्रसारणम्		अनुपयोगाङ्गुतवर्जनम्	१६
स्पर्शमीचस्थाननिर्णयः		जगन्नाथकृतिः	१७
मध्ययङ्चपरिलेखः			

अथैकादशप्रकाशे

विषयः	श्रीकाण्डः	विषयः	श्रीकाण्डः
यद्युतिप्रतिज्ञा	५	*तारायज्ञाणां पञ्चविधविवेकयनम्	७१
युद्धसमागमनिर्णयः		*व्यासधीजनकयनम्	
यद्ययोः शीघ्रमन्दगतिभिर्देन षड्यु- वक्रगतिभिर्देन गतैष्ययुति- व्यवस्था		*धीजनानां कक्षीकरणम्	५०
यद्ययोः समखिमीकरणम्	१०	मध्यविम्बानां मानविकलाकयनम्	
दिनादिफलैः पुनः स्थिरीकरणम्		*सत्क्रमव्यादिभिर्गुणकानयनम्	
कुजादिपातानां तुरीयफलसंस्कारः	१६	स्फुटविम्बानयनम्	५५
बुधशुक्रपातयोर्मान्दफलसंस्कारः		*बुधशुक्रयोः सूर्यविम्बे दृश्यतानिर्णयः	
स्थूलविक्षेपानयनम्		*स्फुटमास्तरविम्बानां दृग्बिम्बत्व- निर्णयः	
सूक्ष्मविक्षेपार्थं बुधशुक्रयोः शर- शीघ्रनिर्णयः	१४	*भानां दृग्बिम्बकयनम्	६८
कुजशुक्रशनीनां मन्दस्पष्टनिर्णयः		उल्लेखाव्ययुद्धकयनम्	
पातोन्मयकयनम्		मिदाव्ययुद्धकयनम्	
क्षेपकर्षान्तरसाधनम्	१४	अंशुविमर्हाव्ययुद्धकयनम्	६८
शरयुतिसाधनम्		अपसव्ययुद्धकयनम्	
सूक्ष्मविक्षेपानयनम्		*युद्धसमागमव्यवस्था	
आयनदृक्कर्षानयनम्	११	कूटयुद्धनिर्णयः	७१
पुनः समकक्षीकरणम्		जयपराजयनिर्णयः	
ध्रुवसूत्रसमीकरणम्		भीमादीनां नतिलम्बननिर्णयः	
स्फुटक्रान्तिकयनम्	१७	यज्ञतारायुतिनिर्णयः	७५
चरानयनम्		युतिकालनिर्णयः	
नतोन्नतकालानयनम्		बुधशुक्रयोः सूर्यमण्डलमिदे काल- निर्णयः	
तथैव्यासाधनम्	१७	तारायज्ञाणां चन्द्रसमागम- निर्णयः	८४
धनर्षत्वक्रमेण गतैष्यकालानयनम्		चन्द्रतारायज्ञयोर्लम्बनावनतिभ्यां समीकरणम्	
अष्टदृक्कर्षा यज्ञस्थिरीकरणम्			

विषयः	श्रीकाण्डः	विषयः	श्रीकाण्डः
शराचादिनादिकशर- निर्णयः	} ८०	नखकक्षापनम्	} ११०
अयङ्युतिनिर्णयः		शङ्खुश्लिखयीयङ्गयदङ्गनम्	
तत्र छिदकनिर्णयः	} १०१	विन्मप्रक्षिद्व्यवस्था	
यङ्गच्छायाकथनम्		यङ्गयनसूर्ययङ्गयकथनम्	
अयादिनिर्णयः		सूर्यात् तारकाणां भूमितारा- यङ्गणां तनुत्तनिर्णयः	
		जगन्नाथसुतिः	१११

अथ द्वादशप्रकाशे

विषयः	श्रीकाण्डः	विषयः	श्रीकाण्डः
अयङ्गयगीगाय भानां भुवादि- प्रतिज्ञा	} ६	भुवङ्गयनकनिर्णयः	} ७७
अभुवांशकथनम्		अंशानामल्पत्वबहुत्वनिर्णयः	
भानां विक्षेपकथनम्	} १४	अभुवांशानां दृक्कर्षकटविक्षेप- कथनम्	
तारासंख्याकथनम्		कदम्बभुवाभिसुखशरकथनम्	} ८०
भानामाकृतिकथनम्	१८	नक्षत्रचलनक्रान्तिभेदकथनम्	
योगतारास्थितिकथनम्	२२	तेषां दिनरात्रिभेदः	
*तासां भानविकलाकथनम्	} २४	सार्वकालिकदृष्ट्यादृष्टकथनम्	} ८५
खुब्कादीनां भुवांशादि- कथनम्		अङ्गभयुतिसाधनम्	
*अगण्यस्य भुवादिविशेषः	४०	*विन्मभेदयोग्यनक्षत्रकथनम्	} ८६
*सप्तर्षीणां व्यवस्था	५८	*तदयोग्यनक्षत्रकथनम्	
भुवव्यवस्था	६३	रोहिणीशकटभेदकथनम्	} ८९
भानांशकालांशचैवांश- निर्णयः	७०	*छायापथस्थितिनिर्णयः	
		*यन्त्रकरणकट्टिविशेषकथनम्	} ९१
		जगन्नाथसुतिः	९१

अथ त्रयोदशप्रकाशे

विषयाः	श्लोकाङ्काः	विषयाः	श्लोकाङ्काः
यङ्गनचक्षाणां स्फुटोदयाक्षमय- प्रतिज्ञा	७	* यङ्गचक्षाणामक्षमयकारणकथनम्	५०
तत्र नित्यनैमित्तिकत्वनिर्णयः		* दृश्यस्वप्नाश्रयसंस्कारनिर्णयः	
उदयाक्षमयदिङ्निर्णयः		* दीप्तविशेषे साधनाभावकथनम्	
उदयाक्षकालिकयङ्गदृक्कर्म- कथनम्		* गतैष्यस्त्वकालकथनम्	
आत्यदृक्कर्मणि विशेषकथनम्	१०	* अर्कबाहुफलकथनम्	५७
विशेषहेतुकधनार्थलकथनम्		* चतुर्थकेन्द्रे धनार्थलकथनम्	
कालांशलप्तावरनिर्णयः	१५	* स्फुटकेन्द्रे निर्णयः	
चन्द्रस्य विशेषः		* कालांशाश्रयसंस्कारः	
भानां दिनमानकथनम्		* प्राक्प्रत्यक्षस्थितिव्यवस्था	
तेषां दिङ्निर्णयः		* नतोन्नतांशकथनम्	
उदयाक्षमयवर्जितनक्षत्र- कथनम्	२४	* उन्नतांशसंस्कारः	५८
मानविकलानुसारादुदयाक्ष- मयांशनिर्णयः		* उन्नतज्यया उदयाक्षमयध्रुवकथनम्	
युक्रादीनामंशविशेषकथनम्	३४	* सायनाकर्कस मेषादिरात्रिस्थितौ	
उदयाक्षमयमतैथ्यत्वनिर्णयः		युक्रादीनामुत्कलदेशे चेत्ता- शादिकथनम्	
तत्र गतगम्यकालनिर्णयः	४१	* अन्यदेशेषून्नतज्याक्रमादृष्टः	७३
स्फुटास्फुटक्रान्तिक्रमाददृक्कर्म- ध्रुवकथनम्		* यङ्गसूर्यान्तरात् कालस्थिरीकरणम्	
कालांशानां चेत्तांशलकथनम्		* दृक्कर्मभ्यां स्फुटोदयाक्षमयकाला- नयनम्	८१
योगताराणामुदयाक्षमयध्रुव- कथनम्		* स्फुटचक्रचक्राश्रयकालनिर्णयः	
		* ततः पुनरुदयाक्षकालनिर्णयः	८४
		* एकांशीनलकथनम्	
		उदयाक्षमयोपपत्तिः	८५
		* रविचन्द्रयुक्राणां प्रकाशांशकथनम्	
		जगन्नाथसुतिः	८५

अथ चतुर्दशप्रकाशे

विषयाः	श्लोकाः	विषयाः	श्लोकाः
चन्द्रशङ्खीप्रतिप्रतिज्ञा	६	हिदकेऽशङ्खीप्रतिदग्गनम्	४५
हृक्कर्मसंक्रतसूत्रचन्द्रार्कयोर्निष्ठी-		*अनुभूतियुक्तिभ्यां सूत्राल-	
दयाक्षमयसाधनम्		वर्चनम्	
खपान्तरप्राप्तेः सायनसप्तकृन्मयोः		*चन्द्रे कलायीनविधीन-	
काशांशानयनम्	१०	निर्णयः	४१
असक्तलक्षणा स्थिरीकरणम्		*व्यक्तचन्द्रोत्क्रमव्यया	
सावनलनाक्षतलनिरूपणम्		युक्ताङ्गुलादिकथनम्	
हृक्चक्षसाधनोपायः		*हिदकन्यासव्यवस्था	
चान्द्रसावनदिनानयनम्	२५	*रेखाचतुष्टयन्यासः	५५
शङ्खीप्रतिकालविवेकः		*सूर्यस्थितिकल्पना	
चन्द्रस्थितेर्वक्रलोपपत्तिः सरस्व-		*भूविन्दुकल्पना	
लोपपत्तिश्च		*ऊर्ध्वाकाशकल्पना	
आयनात्यवैद्येपवखनत्रयानयनम्	२०	*काचंश्चेष्ट सितासित-	६१
चन्द्रार्कान्तराहुमकीटिकर्णानयनम्		स्थितिदग्गनम्	
वखनकलानामङ्गुलीकरणम्		*पूर्वसिद्धान्तकल्पनयो-	
खट्वत्खेखनम्		रत्नरयश्च	
तत्र चन्द्रविम्बन्यासः	२४	*यन्त्रद्वारा बुधशुक्रयोः	६०
कपालद्वये न्यासव्यवस्था		शङ्खीप्रतिदग्गनम्	
सूर्यविन्दुन्यासः		*शङ्खीप्रती युक्तिविशेषः	
ज्योत्स्नीत्यन्तिक्षयनिर्णयः		हृक्कर्मसंक्रतसूत्रचन्द्रार्कयोर्निष्ठी-	
युक्ताङ्गुलनिर्णयः	४०	तिथिभेदेषु दृश्यभाग-	६८
विन्दुत्रयन्यासः		कथनम्	
उत्तपयान्त्रस्यद्वयन्यासः		जगन्नाथसुतिः	
किरणव्याप्तिनिर्णयः			

अथ पञ्चदशप्रकाशे

विषयाः	श्रीकाण्डाः	विषयाः	श्रीकाण्डाः
महापातप्रतिज्ञा	५	सन्निधौ दिवारसम्भवनिर्णयः	५०
वैधृतिव्यतिपातकथनम्		मीलायनमेदयोः याज्ञायाज्ञालोप-	
चन्द्रार्कमीलायनसम्बन्धकथनम्		पतिः	
क्रान्तिसाम्यकथनम्		विभिन्नस्य क्रान्तिसाम्यख्याव-	
व्यतिपातवैधृतिसम्भवकालः	११	श्लकत्वम्	५८
तरलरूपकथनम्		वैधृतिव्यतिपातयोगकथनम्	
विशेषहेतीभावाभावकथनम्		भसन्निगच्छान्तकथनम्	
तत्साधननिर्णयः		दुष्टलघनवांशदिख्याव्यत्वकथनम्	
योगपादविशेषे तन्मध्यकाल-	२०	स्वाभीष्टविषयाविष्कारः	६०
निर्णयः		सृष्टिकालकथनम्	
चक्रचक्रार्ककालसमीकरणम्		सृष्ट्यन्तकथनम्	
हृत्कक्षादिनिषेधः		सृष्ट्यादौ सर्व्वारम्भकथनम्	
गतगम्यकालनिर्णयः	२५	कल्पादौ युगादिप्रवृत्तिकथनम्	६५
समकालीकरणम्		पालकमीषादकादीनां कादाचित्-	
रवीन्दुकान्त्यनरानयनम्		कतया कथनाभावः	
क्रान्तिगतिसाधनम्		रविचन्द्रयोर्द्विपरान्तधुवाभाक्-	
कालगतिक्रान्त्योरसकृत्कर्म-	३२	कथनम्	६५
कथनम्		करणाद्यानां कुजवारारम्भकथनम्	
स्पर्शमीचप्रतिज्ञा		तरपूर्व्वदिनस्य यष्टध्रुवयोग्यता-	
रवीन्दुमानयोगाङ्गानयनम्		कथनम्	
मध्यस्थित्यर्ककथनम्	४२	मध्यमचैत्रादितिथेर्वर्षादित्वप्रति-	६८
स्थित्यर्कयोः स्थिरीकरणम्		पादनम्	
मध्यकालस्य दारुणत्वकथनम्		कल्पादतः शीघ्रवर्षैर्विक्रमाब्द-	
खानादौ पुण्यदत्तकथनम्		कथनम्	
तत्कालज्ञानफलकथनम्	५०	सिद्धान्ततत्त्वकरणकथनम्	६८
स्थितिकालस्यावधिनिर्णयः		एतच्छास्त्रस्य सर्व्वधारत्वकथनम्	

विषयः	श्रीकाण्डः	विषयः	श्रीकाण्डः
सिद्धान्तप्रभृतीनां दर्शनफल- कथनम्	६८	भक्तो निषादिस्थानस्यान्यथाभावे मतान्तरत्यागकथनम्	७०
गन्धर्वसूचिनी दोषकथनम्		ब्रह्मायुर्भोगस्य देविध्यकथनम्	
भास्करायुक्तभद्रुवाधिक्य- वर्जनम्		यङ्गनश्चितस्वीपादिवताभ्यर्थनम्	
		जगन्नाथकृतिः	७१

अथ ग्रहगोलास्थोत्तरार्धे गोलाधिकारे षोडशप्रकाशे

विषयः	श्रीकाण्डः	विषयः	श्रीकाण्डः
पूर्वसिद्धान्तसूत्रत्वप्रतिपादक- परमेश्वरनमस्कारः	५	बौद्धजैनमतप्रकाशः	१७
अध्यस्यटसूयनमस्कारः		भूधर्ममतप्रकाशः	
उपकारित्वप्रतिपादकभास्करा- चार्यनमस्कारः		पूर्वसिद्धान्तमतप्रकाशः	४१
जगन्नाथध्यानपूर्वकगोलागणित- प्रतिज्ञा		आर्यभट्टमतप्रकाशः	
गोलप्रशंसा	११	स्वमतकारणप्रश्नः	४८
गोलानभिन्ननिन्दा		सूटिकमतप्रश्नः	
गोलस्य क्षेत्रविशेषत्वम्		साङ्गोपाङ्गभूस्त्रिप्रश्नः	
गोलज्ञानार्थं गणितावश्यकता		तदव्यासपरिधिघनफलादि- प्रश्नः	
व्योतिषशास्त्राधिकारिककथनम्	१६	ऊर्ध्वधरस्थलोकानां प्रश्नः	५२
गुरुशिव्यसंवादव्याजिन शिष्यप्रश्न- कथनम्		पूर्वाचार्यकृतभगवत्प्रेमः स्वप्रीति- भगवानां प्रामाण्यप्रश्नः	
सन्देहोद्भावककथनम्		संवत्सरप्रमेदप्रश्नः	
भूगोलस्वरूपप्रश्नद्वारा मतान्तरी- भावनम्		पदकप्रश्नः	
पौराणिकमतप्रकाशः	२४	यङ्गकुटीकरणप्रश्नः	५२
		अतिरिक्तसंस्कारप्रश्नः	
		परिधिसम्भवप्रश्नः	
		तत्र न्यूनाधिकत्वप्रश्नः	

विषयाः	श्रीकाण्डाः	विषयाः	श्रीकाण्डाः
भुजगतिफलयोर्धनार्थत्वप्रश्नः	५५	देवानां चन्द्रकलापानप्रश्नः	७५
क्रान्त्यल्पत्वप्रश्नः		सौम्यशङ्खीप्रतिबाहुत्वप्रश्नः	
दिनरात्रिप्रवैषम्यप्रश्नः		महापाते रवीन्दुदृष्टिसङ्कति- प्रश्नः	
ऋतुफलप्रश्नः	६०	महारादिलोकभ्रमप्रश्नः	७६
सूर्यचन्द्रयोर्मानाधिक्यन्यूनताप्रश्नः		दिनाग्निपादिक्रमप्रश्नः	
खल्वनावर्णतिप्रश्नः		पैत्रादैवज्ञादिदिनप्रश्नः	
मध्यलघुदिचिभलघयीः साधुत्वप्रश्नः	६६	प्रलयभेदवर्षभेदप्रश्नः	७८
शराक्षप्रश्नः		कालयन्त्रमानयन्त्रप्रश्नः	
तमोऽवस्ये शङ्खकल्पनाप्रश्नः		षड्रतुसाम्यवैषम्यप्रश्नः	
शरवस्त्रदिग्भेदप्रश्नः	७०	भगवोपकारप्रश्नः	८०
यज्ञकालान्तरप्रश्नः		जगद्भ्रमनोत्तरप्रश्नः	
मध्यस्फुटशरयोर्न्यूनाधिक्यत्वप्रश्नः		चन्द्रादितत्त्वप्रश्नः	
तमोऽतिप्रश्नः	७०	समाधिरहितानां नीचद- प्रश्नः	८०
यज्ञाणां किरणव्याप्तिप्रश्नः		अनायासपञ्चाङ्गज्ञानप्रश्नः	
दृष्टिसीमाप्रश्नः		जगन्नाथसुतिः	
खकचाप्रमाणप्रश्नः			
मिरावुदयास्तमयप्रश्नः			

अथ सप्तदशप्रकाशे

विषयाः	श्रीकाण्डाः	विषयाः	श्रीकाण्डाः
शिव्यप्रश्नद्वारा मतविशेषदर्शनानन्तरं गुरुवाक्येनोत्तरदानम्	५	मूधारकानङ्गीकारः	५
प्रमाणत्रयव्यवस्थामिर्भूयज्ञाणां		विरोधिप्रत्युत्तरद्वारा स्वमत- स्थिरीकरणम्	
स्थिरचलत्वगोलत्वप्रतिपादनम्		कूर्वादीनां धारकत्व- समाधानम्	११
भूगोलस्थित्या निजसिद्धान्तप्रदर्शनम्		भूकम्पादिसमाधानम्	
सूर्यसिद्धान्तसिद्धान्तशिरोमणि- वाक्योदाहरणम्			

विषयाः	श्रीकाण्डाः	विषयाः	श्रीकाण्डाः
भूपतननिवारणम्	१६	परिधिमाणात् भूमीखगतिबहुला-	
विषयारोपादिभिर्भूविकार- कथासमाधानम्		दसकृतिकथनम्	५६
चक्राकारदर्शनकारणकथनम्	२०	क्रान्तिमार्गाभिमुखमणसिद्धौ	
सुकुरोदराकारनिवारणयुक्तिः		चन्द्रादस्थितिदृष्टानेन	
परिधिग्रतांशस्य समत्वकथनम्	२७	नक्षत्रीदयदिग्मेदापत्तिः	६५
देशान्तरकथनेन भूपरिधिमुक्तिः		याम्यसौम्यक्रान्तिपथसरस्वते रविचन्द्र-	
भूसमत्वे रविशश्विदर्शनविरोधः	३२	कक्षदृग्दर्शनविसंवादकथनम्	६६
बहुदृष्टानैर्बलत्वप्रतिपादनम्		वृश्चरेष्वाप्रामाण्ये भूस्थिरत्वमननम्	७२
अनलोति-वाक्यसमाधानम्	३८	आकर्षणे स्थूलसूक्ष्मपरिहारण	
पुराणाद्युक्तयदस्थितिसमाधानम्		शक्तिमाचखीकारः	७२
ध्रुवमन्वदृष्टानेन बौद्धमतखण्डनम्	४०	चन्द्रपरितः स्थूलभान्तावौश्वरा-	
भूभ्रमचप्रतिपादकसूक्ष्मत-		धीनत्वस्वीकारः	७६
खण्डनारम्भः	४४	इतराचारदर्शनात् खलुभावा-	
स्थिरत्वप्रत्यक्षेण चलननिवारणम्		परित्यागदृष्टानेन सूर्यादि-	७६
प्रत्यग्वातदृष्टानेन प्राग्भ्रमच-	४४	भ्रमयेऽपि भूस्थिरत्वप्रतिपत्तिः	
निराकरणम्		चन्द्रविम्बभ्रमणविलम्बान्तात् उद्बुद्ध-	७८
प्रवहवायोरक्षित्वकथनम्	४७	विम्बभ्रमणवेगादीश्वरदत्त-	
आप्तवाक्यद्वारा स्थिराशब्द-		खभावस्वीकारः	७८
प्रमाकरणम्	४७	उद्बुद्धमणवेगचन्द्रभ्रमणविलम्बमनने	
जगच्छब्दस्य समाधानम्		सूर्यभ्रमणदृष्टानेन तदसिद्धि-	७८
अनुमानद्वारा भूस्थिरत्व-	४७	कथनम्	
दृढीकरणारम्भः		विचित्रवस्तुशक्तिदृष्टानेन	७८
रविशक्तिदयकरणकभूभ्रमणे	५४	भूस्थिरत्वस्वीकारः	
केन्द्राभिमुख्यसिद्धेर्दिन-		नैसर्गिकगुरुत्वलघुत्वदृष्टान्तकथनम्	८७
रात्रिपरिवर्तनाभाव-	५४	यद्भ्रमणमूलभावाभावप्रपञ्चद्वारा	
प्रतिपत्तिः		शुक्रादिविसंवाददर्शनपूर्वक-	८७
		स्फुटार्ककेन्द्रलनिवारणम्	

विषयः

श्रीकाण्डः

मध्याह्नस्य यज्ञकक्षाकेन्द्रस्थापनम्
 ऋगुटार्कस्य केन्द्रलेऽपि क्रान्तिवृत्तानु-
 लोमविम्बभान्तिकर्तृकभूभान्तौ

विदिशि ध्रुवदर्शनापत्तिः

भूमेर्ध्रुवपार्श्वकथमथे तदाकट-

चन्द्रस्य क्रान्तिबाधापत्तिः

उभयथा भूधमण्यसिद्धिः

भूमेर्बुधादिसाधर्म्येण विमण्डल-

भान्तिसिद्धौ रवेर्विषुवायन-

च्छायायसिद्धिः

ततश्च भूमेर्बुधादिवैधर्म्यदर्शना-

त्रिचलतानिश्चयः

सूर्यस्य यज्ञेभ्यो बहुभेदहेतुक-

विमण्डलाभावकथनम्

यज्ञभूवैधर्म्यदर्शनम्

भारकेन्द्रदृष्टान्तस्थिरसूर्यस्य

गणितेनास्थिरत्वसिद्धिः

तत्कल्पनया व्यर्थेदर्शनम्

पतिताश्मखलपूर्य्यगतिनिश्चित-

भूधमण्यनिराकरणम्

यज्ञमार्गघनाङ्गभगणकालवर्गाङ्गानु-

पातनियमसिद्धभूधमण्य यज्ञा-

न्तरकल्पनया सूर्यखलभमकाल-

विम्बव्यासपरस्परविरोधरूप-

कारणसाक्षात्कारणेन कार्य-

रूपान्ययज्ञकालमार्गनियम-

व्यर्थकथनम्

विषयः

श्रीकाण्डः

मान्द्यश्रेष्ठफलचयवृद्धिदर्शनात्

कुजबुधयोर्भूम्यानुधमान-

रेण डक्फलासिद्धौ रविध्रुवी-

यत्नाचलत्वसिद्धिः

बीजयुग्मपदानशीघ्रपरिधि-

भागान्तरदर्शननिश्चित-

मुक्तिकमचक्रोदयस्याय-

नान्तोदयकालिकस्थान-

भेदसिद्धौ तद्दर्शनात् भू-

स्थिरत्वसिद्धिः

भूधमण्यतीक्षाचलभचक्रस्य क्रान्ति-

वृत्तसिद्धितस्यायनांशकर्तृक-

प्राक्पश्चाच्चलनसाक्षात्कारा-

गतप्रवृद्धभमण्यसिद्धौ भूमेः

स्थिरत्वसिद्धान्तः

अचलताराणां सूर्यत्वमननेऽप्यसं-

ख्यत्वात् तमीनांशकत्वं तद-

भावाद्दिव्यव्योतिरभावे भीम-

व्योतिस्तीक्ष्णः

यन्माधिकरणकरविलुब्धकसाम्य

दर्शने लुब्धकतेजोहानी

कल्पितहिमाद्यावरणनिरा-

करणम्

यज्ञतारकयोः स्थिरचलालोक-

दर्शनकल्पितातितूरजन्य-

हिमायसिद्धिपूर्वकज्वल-

वक्रिसाधर्म्याङ्गीकारः

१२८

१२९

विषयाः	श्रीकाण्डाः	विषयाः	श्रीकाण्डाः
भूकेन्द्रद्वयचिपिटलकल्पितधाम्नि-		शेषकवितथा भूमिराग्निकवार्धिक-	
भूमदृष्टान्ततफलविशेषाकृते-		कान्तिरूपविधिविधगतिप्रत्यादेशः	१५१
रीश्वरसृष्टिसिद्धौ भूमाम्नि-		वक्षुविधिलिङ्गैर्भूस्थिरत्वपुनरुक्तिः	१५२
कल्पनानृतत्वम्	१४६	प्राक्सिद्धान्तीदाहरणाविष्कारः	१५४
भूभवक्रममसुकरासुकरत्वयो-		स्वसिद्धान्तनिर्णयपूर्वकमण्यप्रार्थना	१५६
रीश्वरशक्त्यसन्नकथनेन		जनस्य देवाधीनत्वात् दोषाभाव-	
दोषाभावः	१४७	कथनम्	१५७
लोकदृष्टान्तमेतदुर्घटनाकथनम्	१४८	पुनर्मतान्तरसूचनया स्वमतव्यसन्नम्	१५८
लौकिकायां दुर्घटनादोषाभावदृष्टान्तः	१४९	युक्तिविसारकारणीतिः	१५९
भूमिरीश्वरात्तरङ्गशक्तित्वाद्गङ्ग-		रूपकेव स्वसिद्धान्तप्रशंसापूर्वक-	
मध्यस्थितियुक्तिः	१५०	जनस्यप्रसन्नतिरेका	१६०

अथाष्टादशप्रकाशे

विषयाः	श्रीकाण्डाः	विषयाः	श्रीकाण्डाः
नानामतप्रकाशकेष्टदेवनमस्कारः	१	*दृष्टिसीमानिर्णयः	५८
पूर्वप्रश्नानुवादसृष्टिकथनप्रतिज्ञा	२	हिमालयतीदाहरणम्	६१
सीरमतसृष्टिकथनम्	२२	तत्र दृष्ट्यादृश्यविभागः	७७
सूर्यादिस्वरूपविवेकः	२९	तत्प्रत्यक्षतानिर्णयः	७९
चन्द्रकलापरिचयनिर्णयः	३४	*तदुन्नतिदृक्सीमाकथनम्	८०
कलङ्कीपपत्तिः	३७	विस्मृतगीलाद्युक्तसुमेरुयुक्ति-	
आप्यतैजसनिर्णयः	४१	सद्व्यवस्था च	८८
भूमिर्जलस्थलविभागकथनम्	४७	*भारतसंस्थानम्	९०
हीपसागरव्यवस्था	५१	सागरसंस्थानम्	९२
*विस्मृतगीलादिमतयुक्तिः	५३	हीपमेदकथनम्	९३
*तत्र गणितक्रमारम्भः	५५	*तद्वावाभावविवेकः	९७
शङ्खकथनम्	५६	*चीरीदादिविवेकः	९८
उत्क्रमज्याकथनम्	५८	अन्यानरान्तेरुदाहरणम्	१००

विषयः	श्रीकाण्डः	विषयः	श्रीकाण्डः
गोले देवासुरविभागकथनम्	१०४	*मलस्थलयोजननिर्णयः	१५५
अचांशद्राघिमनिर्णयः	१०५	भास्करोक्तिदर्शनम्	१५६
निरक्षनिर्णयः	१०६	*मतान्तरयुक्तिः	१५७
स्त्रिरवायुकथनम्	१०७	*घनपृष्ठफलीदाहरणम्	१६८
खमेरुकथनम्	१०८	मात्राकुलादियोजनात्मनिर्णयः	१७२
ब्रह्माख्यारण्यकथनम्	१११	*तदेदादयश्मानसमाधानम्	१७४
भास्करोक्तगोलादिप्रलयान्तविवरणम्	१५२	*घनफलस्य पञ्चाशत्कोटि-	
खमतभूयासपरिधिकथनम्	१५३	योजनत्वसिद्धिः	१७५
पृष्ठफलघनफलकथनम्	१५४	जगन्नाद्यस्तुतिः	१७६

अथोनिविंशप्रकाशे

विषयः	श्रीकाण्डः	विषयः	श्रीकाण्डः
त्रिविधसृष्टेः कारणात्मकसंखल-		*भचक्रगतनिर्णयः	२१
पञ्चककथनम्	१	*पूर्वसिद्धान्तोक्तकक्षापरिलेखकथन-	
खमेरुकथनम्	२	द्वारा फलानां विसंवादीपपतिः	२५
खोकथनकथनम्	२	वक्रगत्युपपत्तिः	२६
वायुसप्तककथनम्	३	*यद्वाणां मध्यार्कधमनस्फुटत्वम्	२७
प्रवहभ्रमणे यद्वाणां नैसर्गिकगति-		*कुलवक्रगतिसाक्षात्कारसिद्धकक्षा-	
दृष्टान्तः	५	महत्वात् पूर्वसिद्धान्तकथित-	
यद्वाणां नानाविधकक्षाकथनप्रक्रिया	७	कक्षालम्बनखण्डनम्	४३
*कक्षाणां मध्यशीघ्रत्वनिर्णयः	११	*तथा चन्द्रचयद्विविसंवादकथनम्	४५
*योजनप्रमाणकथनम्	१५	*उपनिबन्धमाहृद्विस्त्रिभ्यां सूर्या-	
*कक्षातः शीघ्रपरिधिनिर्णयः	१६	दीनां विष्णुकक्षापरिधिसाम-	
मध्यस्फुटकर्षनिर्णयः	२२	स्यकथनम्	५४
*यद्वाणां दिनगत्यानयनम्	२३	चन्द्रकक्षाविष्णोरल्पकथनम्	५५
*गतियोजनकथनम्	२४	भूकक्षानिर्णये युक्तिः	५७
*ततः कलात्मकगतिकथनम्	२७	*ताराविम्बोपपत्तिः	६०

विषयः	श्रीकाण्डः	विषयः	श्रीकाण्डः
* ताराविज्ञानयनीपायकथनम्	६८	* व्यवहारे तत्त्वामकथनम्	८८
* अथ प्रसङ्गतः शङ्कुच्छायादिघटनया हीपद्रुमपर्वतादिमार्गोन्नति- कथनम्	७७	* भूपरिचिह्नसप्रमाणादिकादशविध- शङ्कुना दृष्टिसीमकथनम्	१००
* एकशङ्कुद्विशङ्कुस्थापनप्रकारः	७८	* शङ्कोर्दृष्टिसीमानयनम्	१०१
* पर्वतस्य दृष्ट्यादृश्यभागादिनिर्णयः	७९	* दृष्टिसीमः शङ्कानयनम्	१०२
* रविचन्द्रजन्यच्छायायाः प्रासादा- द्युन्नतिज्ञानम्	८२	* एकदृष्ट्याशङ्कुदृष्टिसीमयोऽभौट- शङ्कुदृष्टीमानयनम्	१०२
* मीनोन्नतिशुतिकथनम्	८५	* पूर्वसिद्धान्तानुसाराद्दिनाब्दहीरा- मासाधिपप्रवृत्तिकथनम्	१०७
* अथ भूमिर्गोलतापरिचयार्थं शङ्कादिविशेषकथनम्	८६	* दिव्यभीमतेजस्वारतस्यानुभवात् सूर्यादीनां किरणव्यक्ति-	
* चित्तिजवृत्तनिर्णयः	८७	* दृष्टिसीमास्ववस्था	११४
* दृष्टिसीमानुसारेण पर्वतदृष्ट्या- दृश्यत्वनिर्णयः	८८	* आकाशकक्षाप्रमाणाकथनम्	११८
* पर्वताग्रे सूर्योदयास्तमयदर्शना- द्दिनवृत्तिकथनम्	९०	* तत्र युक्तिद्वारा मतान्तरसङ्ख्यानम्	१२२
		* वेदपुराणमतसमाधानञ्च	१२३
		* जगन्नाथकृतिः	१२४

अथ विंशप्रकाशे

विषयः	श्रीकाण्डः	विषयः	श्रीकाण्डः
* अन्तर्गच्छावस्थकत्वानिर्णायकप्रतिज्ञा	१	* आधाराकक्षाचित्तिजवृत्तसन्निवेशः	१९
* गोलयन्त्रस्य वैविध्यकथनम्	२	* नाडीवलयद्वारावृत्तबन्धनम्	१४
* तन्त्रैकस्य प्राचीनत्वमपरस्य नव्यत्वकथनम्	३	* फलकव्यवस्थाः	१६
* निर्णायकादौ सूर्यादिपूजावस्थकत्व- कथनम्	४	* अश्विनात्मकवलयव्यवस्थाः	१८
* भूगोलमेकदृष्टनिर्णयः	७	* तेषां दृढीकरणम् अपमस्यत्वबन्धनञ्च	२०
* अन्तर्गच्छावस्थकत्वकथनम्	८	* स्वक्षिकनिर्णयः	२२
		* विमस्यत्वबन्धनम् उन्मस्यत्वबन्धनञ्च	२६
		* चित्तिजवृत्तस्य सर्वाधिकत्वकथनम्	२७

विषयः	श्रीकाण्डः	विषयः	श्रीकाण्डः
भूगोलरचनान्तरं यद्दर्शयित्वाः	२८	*प्रकृतभूकक्षायां यद्दर्शनप्रकारः	६६
यद्भवत्वनप्रवहगतिनिर्णयः	३०	*भूकक्षानिर्माणविकल्पः	७१
खण्डास्थितिसंदेशस्थितिकथनम्	३१	*मृत्पुवक्रतादर्शनं तत्र सावधानता-	
उत्पत्त्येकं खगोलरचना	३२	कथनम्	७४
सममच्छले दृश्यस्वययोगकथनम्	३३	*कालयन्त्रप्रतिज्ञा	७५
गोलस्यापनप्रकारः	३४	*चक्रादिसंज्ञाकथनम्	७७
चक्रार्धदर्शननिर्णयः	४१	*गोलार्धयन्त्रकथनम्	८१
गोलभ्रमणकथनम्	४१	*मानयन्त्रकथनम्	८२
यूर्वसिद्धान्तीकमेककथयन्त्रकथनम्	४२	*तत्र यद्भान्तरज्ञानम्	८३
बहुकक्षनामकनययन्त्रकथनम्	४३	*तत्र मेषतलस्वस्थानान्तरकथनम्	८८
*यद्भवत्वनदिसाक्षात्काराय स्वकल्पित-		*तत्र पर्वतादिमानानयनकथनम्	८९
बहुकक्षयन्त्रकथनप्रतिज्ञा	४५	*काचपाचादिकथनम्	९४
*घनचक्रयुगसन्निवेशः	४६	*कपालयन्त्रकथनम्	९७
*एकत्र भूचन्द्रस्थितिः	५०	*सूर्ययद्भवत्वनस्य तन्मणस्य च	
*चपरचान्वयदृष्टिः	५१	निर्णयः	१०६
*रविपरितो यद्भवत्वनचालनकथनम्	५२	*गोलभ्रमणोपायान्तरकथनम्	१०७
*यद्भवत्वनकुलप्रमाणाकथनम्	५७	यद्वादिगोलज्ञानफलकथनम्	११०
*यद्भवत्वनयष्टिप्रवेशः	६१	कृतघ्नादिषु रदृश्यकथने प्रत्यवाय-	
*वस्तुवावकाशतनुबहुत्वकथनम्	६२	कथनम्	१११
*यष्टिचालनकथनम्	६५	जवन्नाथकुतिः	११२

अथैकविंशप्रकाशे

विषयः	श्रीकाण्डः	विषयः	श्रीकाण्डः
प्रत्युत्तरव्याजाहासनादिदर्शनम्	१	दिनरात्रिज्ञासङ्घिवासना	६
उन्मण्डलकथनम्	२	देशविशेषाद्दिनरात्रिस्थितिकथनम्	७
तत्र चरानुसाराद्दिनरात्रिकथनम्	३	देशानुरदिनरात्रिवासना	१३
गोलानुसारादुदयास्तमयवासना	५	ब्रह्मदिनकथनम्	१५

विषयः	श्लोकाङ्काः	विषयः	श्लोकाङ्काः
पितृदिनवासना	१६	* स्फुटीकरणस्य भूलीकटक्षिप्तिकथनम्	८४
लघासलघादिनिर्णयः	१८	* लीकान्तरेषु फलवासनातर्ककथनम्	८५
लघवैषम्यवासना	२१	* भास्करीत्या फलोपपत्तिकथनम्	८६
गोलक्षमसाहासनावगतिः	२२	* स्फुटीकरणे परिलिखवित्तरनिर्णयः	१०८
सदा दृश्यादृश्यलघुदेशकथनम्	२५	प्रतिमण्डलधमकस्य दृष्टान्तः	११०
* यद्दयोजनगतिस्त्वाम्यनिराकरणम्	२७	* रविचन्द्रमन्दकर्षविशेषकथनम्	११४
* गतितारतम्यव्यवस्था	२८	* चन्द्रस्य तुङ्गान्तरफलोपलब्धवासना	११५
* श्रेष्ठाफलादिदर्शनान् प्राक्निष्ठान्त-		* श्रेष्ठफलदर्शनाद्ये हेतुकविशेष-	
मतेऽपि सूर्यस्य गृहकक्षाकेन्द्रत्व-		कथनम्	११८
सिद्धिः	३०	* चन्द्रुल्लासककक्षागतिनिर्णयः	१२८
* नैसर्गिकीपाधिकगतिकथनम्	३१	पूर्वसिद्धान्तीकगतिपरीक्षा	१४०
सद्युक्त्या पूर्वसिद्धान्तीकर्तव्यीन्दु-		* संस्कारचतुष्टयोपपत्तिः	१४३
भगवत्तर्षादिसंख्याभगवाद्या-		* परीक्षादीनां बीजत्वावधारणम्	१४६
रश्मिकथनस्य सत्यतामननम्	३८	* भास्करीत्या प्रतिमण्डलविम्ब-	
युगभगवत्स्थीत्यकथनम्	३८	प्रमाचकथनम्	१५१
कल्पभगवत्सूच्यताकथनम्	३८	* क्रान्त्यल्पत्वकथनम्	१५२
* भास्करीक्तियोग्यतायोग्यताकथनम्	४८	* गृहणे लम्बनभावाभावकथनम्	१५३
तत्रोपकारित्वमननम्	५०	* दृश्यलघुत्वकस्वादिना लम्बनाव-	
ग्रन्थकर्तुर्भगवानयनप्रकारकथनम्	५१	नत्यादिवासना	१७०
* भविष्यद्विसंवादि धनार्थसंख्याभेद-		* यासकालमानादिकथनम्	१८०
निर्णयः	६८	* गृहणे दिग्भेदनिर्णयः	१८३
* अयनांशपरीक्षा	७०	* वलनद्वयोपपत्तिः	१८०
* विशिष्येण दृश्यस्यतिभगवागतप्रभ-		* ध्रुवकदम्बभेदादिलिप्यनूनाधिक्य-	
वादिवत्सरकथनम्	७५	कथनम्	१८३
तद्गणनान्तरानुसारेण पदकादि-		* निराशुदयास्तमयनिर्णयः	१८६
विन्यासः	७७	* शृङ्गीप्रतिवासना	१८७
* पदकानयनप्रक्रिया	८३	* महापातवासना	१८८

विषयाः	श्रीकाण्डाः	विषयाः	श्रीकाण्डाः
* भगवादेरुपकारकथनम्	२०६	* घनमूलमूलावशेषकथनम्	२४८
* अक्षांशविशेषाद्दुर्निर्णयः	२१०	* भास्करोक्तघनाङ्कक्रमकथनम्	२४८
* शीतोष्णसमसंख्यकथनम्	२२३	गीखबोधफलकथनम्	२५०
* मेषोत्पत्तिवर्षचर्चनिर्णयः	२३०	जगन्नाथस्तुतिः	२५०

अथ कालाधिकारे द्वाविंशप्रकाशे

विषयाः	श्रीकाण्डाः	विषयाः	श्रीकाण्डाः
कालात्मभगवद्वन्द्वपूर्वकप्रतिज्ञा	१	मासविशेषकार्यकथनम्	४३
कालस्य द्वैविध्यकथनम्	२	रवेः षडशीत्यादिनिर्णयः	४८
कालकालाभिधस्य भगवतः स्मरणम्	१३	संक्रान्तिपुण्यकालनिर्णयः	६०
तस्यावयवविभागकथनम्	१४	पञ्चविधवर्षाणां सात्रनदिनादि-	
सिद्धान्तोक्तसृष्टेर्विरोधपरिहारः	१५	कथनम्	७४
संवत्सरादिग्रहानां व्युत्पत्तिकथनम्	१४	चन्द्रानुसारिजलीलासादिविस्तार-	
नवविधकालमात्रकथनम्	२६	वर्त्तनम्	७५
विशेषेण चान्द्रमाननिर्णयः	३३	चन्द्रपृष्ठे दिननिर्णयकथनम्	७६
जलजानुसारेण मासकथनम्	३५	जगन्नाथस्तुतिः	७६

अथ त्रयोविंशप्रकाशे

विषयाः	श्रीकाण्डाः	विषयाः	श्रीकाण्डाः
श्रीजगन्नाथस्तुतिप्रतिज्ञा	१	प्रचीवाद्यज्ञवर्णनम्	१३
सत्कलप्रशंसा	२	वटस्तुतिः	१६
तत्र श्रीपुरुषोत्तमचैत्रस्तुतिगौलादि-		सप्तभूतिप्रकाशपूर्वकजगन्नाथस्तवः	२०
स्तवश्च	६	श्रीजगन्नाथस्य श्लोकादिभिः	
वैजयन्तीस्तवः ध्वजदण्डवर्णनं		समुद्रसाम्यकथनम्	२९
चक्रस्तुतिश्च	८	ब्रह्माण्डसाम्य-शिवसाम्य-गौरीसाम्य-	
कलशस्तवः चामलकावलिस्तवश्च	११	वान्देवीसाम्य-गणेशसाम्य-सूर्य-	
घण्टास्तुतिः प्रासादस्तवश्च	१२	साम्य-नवग्रहसाम्यैस्तवर्णनम्	२८

विषयः	श्रीकाण्डः	विषयः	श्रीकाण्डः
दशावतारस्तुतिः	४०	वृष्यनुप्रासादिभिर्जगन्नाथस्तवः	५५
तस्य विरुद्धधर्माश्रयत्वकथनम्	४१	अभीष्टप्राप्तेनाविष्कारः	५६

अथ चतुर्विंशप्रकाशे

विषयः	श्रीकाण्डः	विषयः	श्रीकाण्डः
उपसंहारप्रतिज्ञा	} १८	सूक्तमक्रान्यादिकथनम्	१४९
कौतुकपञ्चिकाकथनम्		खलसत्सिकगतरविक्रांतीरक्षादि-	}
सूक्ततिथ्यादेः स्थूलीकरणविधिः	} २२	निर्ययकथनम्	
तत्र नानाविधोपायकथनम्		न्याविष्कारकारणभगवद्दर्शनम्	} १४७
यज्ञानयनकथनम्	५८	खपूर्वपुरुषप्रकाशनम्	
चन्द्रमन्दोदयातथोरनायासा-	}	खयन्यस्य श्रीकृष्णपादार्पणम्	} १४८
नयनम्		न्याविष्कारसमयकथनम्	
कौतुकपञ्चिकोपादिशतकथनम्	}	यन्ययज्ञप्रार्थना	} १५०
अयोद्देशतः प्रतिप्रकाशोक्तविषय-		नन्यविशेषयज्ञोदाहरणम्	
कथनम्	} ८१	गणितगणिताख्योत्तरार्द्धसमाप्ति-	}
इत्युपसंहारः		कथनम्	
अथान्यदेशेषु पञ्चिकानयनोपयोगि-	}	नन्यसमाप्तिकथनपूर्वकाशंसा-	}
तथा व्यवहारसिद्धाष्टोत्तरशत-		कालकालशब्दार्थप्रति-	
स्थानानां देशान्तरपलायकला-	}	पादकभगवद्दर्शनम्	}
कथनम्		यन्याद्यन्तयोः श्रीशब्दप्रयोगाव-	
अभीष्टस्थानव्यान्तरमार्गानयन-	}	श्रयत्वप्रकाशनम्	} १५४
कथनम्		श्रीजगन्नाथकृतिः	

शुद्धिपत्रम् ।

अशुद्धम्	शुद्धम्	पृष्ठाङ्कः	श्लोकाङ्कः
बदनिखलजलज्योतिः	बदनिखलजलज्योतिः	१	१
तत्त्वत्रमाश-	तत्त्वत्रः प्राश-	१	१६
खटा	खट्टा	४	२२
तदाद्यविद्वतिलो नाच	तदाद्यविद्वतिलो नाच	४	२३
याता	याताः	७	४३
१३४२।३।४३।९७।	१३।४२।३।४३।९७।	७	४४
चैत्रशुक्लादिषाद्राद्यो	चैत्रशुक्लादिषाद्राद्यो	१५	२७
खामभूता	खामभूप	२१	२
कुजजीवार्कमुक्तिभ्यो	कुजजीवार्कमुक्तिभ्यो	२८	८
चापलिप्तादिफलं	चायं लिप्तादिफलं	४०	११८
तत्काखजा तथा	तत्काखजातया	४१	१२६
शुक्र१४	शक्र१४	४६	१८८
उक्ताः	भक्ताः	४६	१८०
मुक्तिशुल्काः	मुक्तिशुल्का	४७	१८२
संसर्पचामादिनः	संसर्पतामादिनः	४८	२०७
तृच्छति	तृच्छति	५०	२०८
विष्वाद्यनिष्टं	विष्वाद्यनिष्टं	५१	२२
इककर्मतो	-इककर्मतो	५६	४८
वैश्व	वैश्व	५७	६१
क्रान्तिजातो	क्रान्तिजातो	५८	७३
सूर्यस्यैकैक	सूर्यस्यैकैक	६१	११२
कार्यं खेटेष्वृचं	कार्यं खेटेष्वृचं	६२	११७
वेति	-देति	६४	११४
जिप्तायाः	जिप्ताया	६६	१५८

कयुद्धम्	युद्धम्	पुस्तकः	श्रीकावः
कारवादा	कारवादा	६६	१५८
क्रियमुखा	क्रियमुखात्	६७	१६०
मविहितं, सुधीराः	मविहितं, सुधीरेः	६८	६
तत्पराख्यवर्गम्	तत्पराख्यवर्गम्	६८	७
सममख्यभाजः	सममख्यभाज	७१	४६
फलकायार्कवाहुव्या	फलं कायार्कवाहुव्या	७१	५१
फलान्ययुक्	फलान्ययुक्	७४	६०
त्रिव्यावर्गाश्च	त्रिव्यावर्गाश्च	७५	७९
चापा	चापा	७५	७८
गुणेति	गुणेति	७८	१
विकला	विकला	८०	८
मध्यभुक्ति ६८८	मध्यभुक्ति ५८८	८२	२२
भूवास	भूवास	८२	२३
तन्मानलिप्ता, धृतार्क-	तन्मानलिप्ताः, धृतार्क-	८३	२७
युताहिता	युताहिता	८४	३४
विलिप्ताकृते	विलिप्ताकृतेः	८५	४४
बलनदयं	बलनदयं	८६	५५
खमहीन्द्र १४१०	खमहीन्द्र १४१०	८६	५६
आदखनं	आदखनं	८७	५६
आदखनं	आदखनं	८७	५८
समाश्रयो-	समाश्रयो-	८७	५८
यदिवर	यदिवर	८८	६८
बलनं	बलनं	८८	६८
बलनेन, बलने	बलनेन, बलने	८०	७६
कचान्तित्वाप्रभा	कचान्तित्वाप्रभा	८१	८३
क्रमव्यकाश	क्रमव्यकाश	८१	८
साध्यात्मका	साध्यात्मका	८५	१८

अथर्वम्	इष्टम्	इष्टाङ्कः	श्रीकाण्डः
०।२१।२८।५६।२८।१२	२ ०।२१।२८। ५ ५६।२८।१२	८५	३३
सुग्रापमर्का	सुग्रापमर्का	८८	७१
सङ्गृह्यं वयं	सङ्गृह्यवयं	८८	७३
मन्त्ररामर्तवी	मन्त्ररामर्तवी	८८	७६
ततोऽन्यत्, स्वदिक्	-ततोऽन्यत्, स्वदिक्	१०१	१५
फलाकुलीऽने	फलाकुलाने	१०२	२४
न वा	न वा	१०२	३३
नस्य	नस्य	११२	८२
कीटीः	कीटिः	११२	१०४
वाङ्	वाङ्	११५	८
रथाभिधास्यते	रथाभिधास्यते	११६	१५
(१५)	(६) (१४) (१५)	११७	२२
सैन्धवाः, अर्षमा वक्रयः	सैन्धवाः, अर्षमा४ वक्रयः	११७	२४
ध्रुवं प्राग्भिर्नीत	ध्रुवः प्राग्भिर्नीतः	११८	४१
क्रान्त्यन्ता	क्रान्त्यन्तात्	१२०	५३
अरक्रान्ते यदि, वशिष्ठः	अरः क्रान्तेर्यदि, वशिष्ठः	१२०	५५
क्रान्तिर्महर्षीणां	क्रान्तिर्महर्षीणां	१२०	५६
निविता	निविता	१२०	५८
हताभाः	हत्याभाः	१२१	६८
सुगुच्छक्रमात्	सुगुच्छक्रमात्	१२२	७३
कालमाणा	कालमाणा	१२२	७५
तुल्यफले	तुल्यफले	१२२	८१
ऽभिजिज्ञासा	ऽभिजिज्ञासा	१२३	८८
नीदयः	नीदय	१२८	३८
तांशुगुप्ततांशकात्	तांशुगुप्ततांशकात्	१२८	५४
लेचांश	लेचांशः	१२०	६३
रूपेण	रूपेण १७१	१२१	६८

कण्डम्	युक्तम्	दृष्टाङ्कः	श्रीकाङ्कः
सम्बर	सम्बर	११२	८५
स्यद्रुगाः	स्यद्रुगाः	११४	८
फलखापि	फलखापी	११५	१८
कथेद्यता	कथेद्यता	११६	१८
राश्वनरैऽकेन्द्रीः	राश्वनरैऽकेन्द्रीः	११८	६०
श्रीक	श्रीक	११८	६६
सदातिपतयो	सदादपतयो	१४५	६६
विराद्या	विराद्या	१४५	६४
विचारांशाब्ध, तदखिल	विचारांशाब्ध, तदखिल	१४६	६८
भोगीलं	भूगोलं	१४८	२
दृक्कमाद्ये	दृक्कमाद्ये	१५२	४०
हरिहरिन्मुख	हरिहरिन्मुख	१६१	४२
सर्वाकर्षण्युत	सर्वाकर्षण्युत	१६४	७१
बानिदशी किमुकु-	बानिदशी न किमुकु-	१६५	७२
सदिहन्	सदिह-	१६५	७५
प्रविष्टाः	प्रदिष्टाः	१६७	८५
धृती	धृती	१६८	१०५
तत्कल्पना नाल्पमते	तत्कल्पनानल्पमते	१६८	११०
क्रान्तिसाम्यात्	क्रान्तिसाम्यात्	१७२	१४०
चतिरति, ततस्ते	चतिरति, ततस्ते	१७२	१४४
आधारशून्येऽपि	आधारशून्येऽपि	१७४	१५२
धरे भूय स्तोतीभूः	धरेभ्यश्च स्तोतीभ्यः	१७७	१८
सुध्याः	सुधा	१७७	१८
परा	पर	१८१	६०
सोऽयः	साय	१८२	७०
सिद्ध	सिद्धि	१८२	८१
मेखलेऽवस्थितौ	मेखलेव स्थितौ	१८४	१०२

अशुद्धम्	शुद्धम्	पृष्ठाङ्कः	श्रीकाण्डः
धनीश	धनेश	१८७	१२२
चक्षुष	बंक्षुष	१८८	१२४
निष्ठा च, गुचीकृता	निष्ठाच, गुचीकृतात्	१८९	१६७
खटुर्यायां	खटुर्याया	१८४	१
नक्षत्रकक्षा खचरेः	नक्षत्रकक्षाखचरेः	१८४	५
ऊचतनवः	ऊचतनवः	१८४	७
पचायतां	पचायतां	१८५	७
चलकचोक्त्रिमा-	चलकर्ष-क्रमा-	१८७	२७
२६	२६०	१८८	५८
महुं	महुं	२००	७७
प्रमीया-	प्रमाया-	२०१	८१
शुमासेनासुकः	शुमानेभासुकः	२०४	११८
-सरबी-, निर्बिम्बचिन्ता	-सरबी-, निर्बिम्बचिन्ता	२०५	१२०
-सरबी	सरबी	२०५	१२१
चितिजाभिधं	चितिजाभिधं	२०७	११
-दङ्ग-	-दङ्ग-	२०८	२०
-गुस्रतेः	-गुस्रतेः	२०८	२८
तत्र चचीय-	तत्रचचीय-	२०८	३७
तदुदरगत	तदुदरगत	२०८	३८
चितिजीपरि-	चितिजीपरि-	२१०	४१
यथितानुचन्द्रा	यथितानुचन्द्रा	२१०	५०
दक्षिण-	दक्षिण-	२११	७८
-नाभिं	नाभिं	२१६	१००
दक्षिणये	दक्षिणये	२२१	६५
लिप्तीनेजस्य	लिप्तीनेजस्य	२२५	७७
-व्याधेरुद्रा	-व्याधेरुद्रा	२२६	८२
-फलं क्रमात्	-फलक्रमात्	२२८	११७

अथर्वम्	यजुस्	पृष्ठादः	श्रीकादः
पृष्ठा, प्रति	पृष्ठाद, प्रति	२३४	१७०
प्राथक-	प्राथिक-	२३४	१८०
युक्तियुक्तिं	युक्तियुक्तं	२३५	१८१
चण्डाय	चण्डाय-	२३८	२१०
वामा	वामाद	२३८	२३५
स्वन्त्या	स्वन्त्या	२४०	२४०
६	६०	२४१	२४८
सावनाद्यस्य	सावनाद्यस्य	२४०	६२
पूर्णः	पूर्णः	२५०	४
प्येतमर्थात्	प्येतमर्थात्	२४०	५
उदधितटे चैवराट्	उदधितटचैवराट्	२५०	४०
द्वदनगदः	द्वदनगदः	२५०	४८
चयद्वोरय	चयद्वोरय	२६२	१०
यत्, जात-	यत्, जात-	२६३	२५
सङ्गेः	सङ्गेः	२६४	३४
पञ्चम तर्चाञ्ज-	पञ्चम तर्चाञ्ज-	२६५	४१
फलैर्लवाधैः	फलैर्लवाधैः	२६७	६०
दिन्दु-	दिन्दु-	२६८	६४
खन्मनिन्दु, -मानभिषा	खन्मनिन्दु, -मानभिषा	२६८	७६
सरस्वा	सरस्वा	२६८	७०
दिग्गद्वर्च-	दिग्गद्वर्च-	२६८	८०
यदीदृशा	यदीदृशा	२७८	१५०
पुस्तकमास	पुस्तकमास	२८१	१६०

नवमप्रकाशस्य त्रिषष्टितमश्लोकात् द्विसप्ततितमश्लोकपर्यन्तं

सुद्रितान् दश श्लोकान् विहाय एते श्लोकाः

निवेशयितव्याः ।

क्वचिद्गृहे दण्डपलप्रभेदमालोक्य यज्जिष्णुसुतो जगाद ।

तिथ्यन्तनाडीनतबाहुमौर्वेत्याद्यं स्वसिद्धान्त उदाजहार ॥ ६३ ॥

यद्वास्करस्तन्मतसिद्धपर्वं न सर्वदा दृक्समतां यदेति ।

ततोऽधिकं कञ्चिदहं विशेषं ब्रुवे दुरुहे मिहिरग्रहेऽपि ॥ ६४ ॥

निष्पाद्य सूर्यग्रहमुक्तरीत्या स्पर्शान्तमध्यस्फुटसायका ये ।

ते स्वस्वलग्नापमशिञ्जिनीघ्नास्त्रिज्योद्धृता यष्टय एव लब्धाः ॥ ६५ ॥

परीक्षता तद्ग्रहकालहृत्या भक्ताः पलैरेव फलैर्युतोः ।

लग्नापमेथोः पृथगेकदिक्ते क्रमात्त्रिधोक्तः समपर्वकालः ॥ ६६ ॥

क्रमात्पक्षेत् स पुनः पलैस्तैः स्वलग्नज्यागुणितैः पराप्तैः ।

युतो नितो वित्रिभलग्नपश्चात् पूर्वस्थितेऽर्के न तु वर्द्धमानः ॥ ६७ ॥

स्पर्शादिके संस्कृतपर्वनाम्ना स्थाप्योऽथ मध्यो निजलग्ननेन ।

सुसंस्कृतः स्याद्ग्रहमध्यकालस्तात्कालिकस्यष्टदिशाशुगस्य ॥ ६८ ॥

वर्गात्पदं मध्यमयष्टिवर्गयुक्तात् स्वमध्यस्फुटदिक्शरः स्यात् ।

स्थित्यर्द्धमानीय ततः स्वलग्नद्युज्याहृतं व्यासदलोद्धृतं तत् ॥ ६९ ॥

स्पर्शान्तबाणदितयैकदिक्ते तद्धीनयुक्त्वं संस्कृतपर्वयुग्मम् ।

स्पर्शान्तजं कार्यमथान्यदिक्ते स्थित्यर्द्धयोगार्द्धवियुग्युतं तत् ॥ ७० ॥

पर्वद्वयं लग्नसंस्कृतञ्चेत् स्पर्शे विमोचे समयः स्फुटः स्यात् ।

स्थित्यर्द्धकेतुग्रहणार्द्धलग्नद्युज्याहृते त्रिज्यकया विभक्ते ॥ ७१ ॥

पर्वान्तजं लग्ननमर्कतः स्यात् स्थित्यर्द्धयुग्मोनयुते तु दर्शे ।

तात्कालिकेन्दोरसकृत् सकृदा तल्लग्नने स्पर्शिकमौचितिके स्तः ॥ ७२ ॥

श्रीकृष्णाय नमः ।

अविघ्नमस्तु ।

सिद्धान्तदर्पणः ।

मध्यमाधिकारः ।

प्रथमः प्रकाशः ।

कालवर्धनम् ।

श्रीभूमाधवचक्रचक्रावनिभृद्गद्गाभिरभ्युक्त्वलं
श्रीकण्ठप्रमुखाखिलामरशिखाशुष्टाङ्गिपीठोपलम् ।
श्रीनीलाचलमौलिमण्डनमहानीलायमानं महः
श्रीभूमाधरितस्मरं भवतु नः प्रत्यूहहृत्युद्यतम् ॥ १ ॥

गाङ्गेयद्युतिभङ्गदाङ्गलतया श्रीराधयालिङ्गितं
विद्युत्सङ्गिघनाघनापघनरुक् प्रेमाभृतैकाग्रयम् ।
सर्वविश्वसुखमक्षरक्षरपरं पूर्णातिपूर्णोत्तमं
श्रीकृष्णाख्यमुपास्महे सुरुचिरं वेदान्तवेद्यं महः ॥ २ ॥

जयति जगतीभर्तुर्धामाहुतं परमाणुतां
ययुरपि जगत्क्षोषा यत्नोमजालविलावली ।
यवनिलजलज्योतिःश्रीशीपराणुगृहोदर-
स्फुरदपि सुरागस्थैः क्रीडन्निजैरवतारकैः ॥ ३ ॥

श्रीभास्करप्रभृतिस्त्रेचरचक्रवालं
नत्वा गुरुं स्तपितरौ तदनुग्रहाब्धयः ।

मूढोऽप्यगाढगणकप्रतिपत्तयेऽहं

सिद्धान्तदर्पण इति प्रथयामि शास्त्रम् ॥ ४ ॥

ग्रन्थेऽस्मिन्नधिकारपञ्चकमहं वक्ष्यामि मध्यस्फुट-

त्रिप्रश्नाततिगोलकालसहितं साङ्गं स्ववक्तोद्गतैः ।

वाक्यैः क्वापि दिवाकरांशगदितैर्यन्यान्तरोत्थापितै-

रैकार्थ्यात् कचिदन्विते सुवितते बोधाय बालावलेः ॥ ५ ॥

नास्ते कालावयवकलना यत्र दृक्शास्त्रसिद्धा

श्रीतस्मार्त्तव्यवहृतिरपि च्छिद्यते तत्र धन्यर्गा ।

तस्मादेषा कृतिरनृतवागसु वा प्रसुतार्था

ग्राह्या दक्षैर्ग्रहणभगणाद्यत्र संलक्ष्य साक्षात् ॥ ६ ॥

प्राक्सिद्धान्तप्रसिद्धा रविशशिभगणा घस्रमासाब्दसंख्या-

भूगोलव्यासजीवोपकरणसहिताः सर्व्वदा सन्ति सत्याः ।

किन्त्वन्येषां ग्रहाणामिह भगणगणस्थोच्चपातेषु कक्षा-

विम्बादीनां विसंवादत इतरजनैः कल्प्यते ग्रन्थजातम् ॥ ७ ॥

तत्तद्ग्रन्थेषु यस्मिन्न भवति सुमहत्तारतम्यं ग्रहादे-

र्द्वैकवादात् सतथ्यो बहुतरतमतः कथ्यतेऽसावतथ्यः ।

पूर्व्वार्चायैस्तदस्मद्ग्रन्थनमपि चिरस्थायि दृक्सिद्धभावा-

दव्यर्थं भव्यसेव्यं भवतु हि भविनी भाविभूतानभिज्ञाः ॥ ८ ॥

यदैव दृग्गोचरतां यदेति तदा तदेवाद्वियते हि शास्त्रम् ।

सहासनावार्त्तिक एवमाह पश्यन् जनानल्पमतीन् नृसिंहः ॥ ९ ॥

शास्त्रे कृते यदि जगद्वावहारहेतौ

गम्भीरता भवति तन्निखिलप्रवृत्तिः ।

न स्यादतोऽत्र गणिते सुगमाभिधेये

शब्दस्य पाटवमनादरणीयमेव ॥ १० ॥

स्कन्धत्रयस्य मध्ये गणितस्कन्धो विचिन्त्य एषादौ ।

हीराजातकवेदी यमृते कृत्येषु संशेते ॥ ११ ॥

ओभास्करोक्तपाटी विमलास्ते तन्मयापि सा नीला ।

ग्रहगणितारम्भोऽयं भूयाद्भव्याय भूतानाम् ॥ १२ ॥

सिद्धान्तदर्पणेऽस्मिन् सलीचनानां प्रतर्पणे निपुणाः ।

क्वापि क्वापि विशेषं पश्यत गणितागमग्रामात् ॥ १३ ॥

श्रुतिर्यज्ञकर्मप्रवृत्तैव यज्ञ-

क्रियाः कालमासाद्य वैशद्यमायुः ।

इतः शास्त्रतः कालबोधी यतोऽङ्गं

श्रुतेर्ज्योतिषं प्रोक्तमस्मान्मुनीन्द्रैः ॥ १४ ॥

आम्नायाख्यस्य पुंसः समजनि नयनं ज्योतिषं शब्दशास्त्रं

वक्त्रं श्रीचं निरुक्तं क्रमत इह भुजानासिक्ते कल्पशिखे ।

छन्दः पद्वन्द्वमस्माद्भुक्तरमखिलादङ्गती वेदचक्षु-

ज्योतिःशास्त्रं समस्ताङ्गभृदपि न यतः कर्मठो नष्टदृष्टिः ॥ १५ ॥

ज्योतिःसन्दर्भसर्व्वङ्गप्रविशदमतिर्जातकप्रश्रयान्ना

तत्त्वज्ञप्राज्ञगोष्ठीप्रकटगुणघटोऽप्यस्तु लोकस्तुताम्नः ।

अद्या सिद्धान्तबोद्धा न यदि स पुरुषः शोभते नो भतेजः-

पुञ्जव्याप्तापि लुप्तामृतकिरणरुचिर्दर्शजातेव रात्रिः ॥ १६ ॥

यत्र त्रुट्यादिकालः प्रलयचरमकः खेचराणां प्रचारः

प्रश्नाश्चैवोत्तराणि द्विविधगणितमप्युद्भवो भूतराशेः ।

स्थानं भूभग्रहादेर्ग्रहणखगयुतिज्याधनुष्कर्मयन्त्र-

क्षेत्राद्यं गद्यते सङ्गणकगणवरैरेष सिद्धान्त उक्तः ॥ १७ ॥

श्रेष्ठं सर्व्वश्रुतानां श्रुतमिति कृतिभिर्ज्योतिषं तत्र सारः

सिद्धान्तस्तत्र गोलस्तदवगतिक्रती वर्त्तते यत्र मर्त्यः ।

विहृत्युज्यः स देशः सकलकलुषहृद्भयशर्माश्रयः स्याद्-
 यत्रास्ते नैव तस्मिन् पशुचरितपरे पापजापप्रतापः ॥ १८ ॥
 यशश्चतुर्वर्गफलप्रदं श्रुतं पवित्रमेतत्पठनीयमेव तत् ।
 अहर्षतिः प्राह रहस्यमित्यतः प्रदेयमेतत्प्रवणाय साधवे ॥ १९ ॥

पूर्वार्धे कालमाहर्गणभगणखगण्यादिविस्मृततेषु-
 त्रिप्रश्नप्रश्नहोदुःप्रहसमिदुदयास्तेन्दुशृङ्गातिपातान् ।
 अन्त्ये भागेऽनुयोगोत्तरविविधमतव्यक्लिष्टव्यस्तगोल-
 क्षाकक्षायान्नवर्षाश्रुतनुतिकुतुकान्यत्र पश्यन्तु सन्तः ॥ २० ॥

यत्तेजः क्षुब्धमायाजनितमहदहङ्कारतस्मान्नभूतोद्-
 भूताण्डाधीशनाभ्युद्भवभुवनमयान्भोजगर्भात्स्वयम्भूः ।
 भूत्वा भूतैर्भूतानि त्रिभुवनभवनान्यारचय्य स्वधाम्नि
 ध्यायं ध्यायं यमास्ते स जयति परमब्रह्मधामादिदेवः ॥ २१ ॥

स्त्रष्टा सृष्टा भवक्रं ध्रुवयुगलयुतं सग्रहं सन्नियुक्तं
 नित्यभ्रान्तावनन्तोद्भवि भविकविकर्माद्यभिव्यक्तिहेतोः ।
 भ्रान्ते भानां गणे तत्प्रभृति चलतरे पश्चिमाशाभिमुख्यं
 प्राचीं नीचोच्चवृत्तैर्व्रजति खगततिः स्वल्पगत्यैव तस्मात् ॥ २२ ॥

कालाख्यस्य विभोरिदं भगवतो नित्यस्य रूपान्तरं
 ज्योतिश्चक्रमिति ब्रुवन्त्यवयवास्तुत्यादयोऽस्येत्यपि ।
 विद्वांसोऽद्य मया तदाद्यविवृतिस्ते नात्र सम्पाद्यते
 पद्यैर्हृद्यतरैरवद्यरहितैः सद्योऽभिवेद्यार्थकैः ॥ २३ ॥

यो भूतसंहारक एष कालः कालोऽपरः स्यात्कलनात्मकश्च ।
 स स्थूलभावादयं सूक्ष्मभावामूर्त्तोऽप्यमूर्त्तो द्विविधः प्रदिष्टः ॥ २४ ॥
 प्राणादिकोऽसौ व्यवहारयोग्यो मूर्त्तो न तद्योग्यतया स्थितो यः ।
 बुद्ध्यादिकोऽमूर्त्त इतीरितोऽयं श्रीघ्नेरितात्यन्तश्रितायसूच्या ॥ २५ ॥

स्याद्यावतोद्यन्मलिनीदलस्य वेधस्तुटिः सैव शतेन १०० तासाम् ।
एको लवस्तत्परनामकोऽसौ त्रिंश ३० ज्वैरेकनिमेष उक्तः ॥ २६ ॥

तैश्च्यतेऽष्टादशभिश्च १८ काष्ठा

सार्धान्विता २७ स्याद्गुर्वर्णकालः ।

तैः खेन्दुभिः १० प्राण उदीरितस्तद्-

युग्मं २ कला तद्वितयं ३ विनाङ्गी ॥ २७ ॥

पलश्च सा दिगुणिता १० क्षणः स्यात्

तैः षड्भिर्द्वरेका घटिका च नाङ्गी ।

दण्डश्च सा तद्वितयं २ मुहूर्त्तो-

ऽहोरात्र आर्घ्यः खगुणैः ३० मुहूर्त्तैः ॥ २८ ॥

अङ्गश्च रात्रेश्च शरेन्दु १५ भागः सूक्ष्मो मुहूर्त्तः सदसत्फलार्धः ।

स्थूलस्वहोरात्रखराम ३० भाग ऋक्षभ्रमोत्थं दिनमार्चमाहुः ॥ २९ ॥

तैरार्चमासः खगुणैः ३० खरांशु-

पञ्चाङ्गमैः सावनमास उक्तः ।

तद्वत् खरामैः ३० स्तिथिभिसु चान्द्रः

सौरो रवेः संक्रमणप्रमेयः ॥ ३० ॥

तद्विस्तरोऽप्युत्तरभाग एव वाच्योऽर्क १२ संख्यैस्तपनस्य मासैः ।

स्यात्सौरसंवत्सर एष दिव्यं दिनं तथा दानुजमित्यवेतः ॥ ३१ ॥

देवासुराणां दिनरात्रिभोगो विपर्ययेणार्कगतिप्रभेदात् ।

तेषाम्नु षष्ठ्युत्तरया त्रिशत्या ३६० दिव्यं भवेदासुरमेव वर्षम् ॥ ३२ ॥

एतैर्युगं द्वादशभिः सहस्रैः १२०००-

चतुर्युगञ्चेत्यपि तन्निरुक्तम् ।

तदेव खाभ्राभ्रखदन्तवेदैः ४३२००००-

दिवाकराब्दैर्युगमस्य पादाः ॥ ३३ ॥

कृतादयो धर्मपदक्रमेण

चत्वार एते युगसंज्ञकाश्च ।

महायुगाब्देन्दु १० लवस्तु ४ स्त्रि ३-

हेर २ कौ १ ईतः सत्यमुखाद्भिमानम् ॥ ३४ ॥

आद्यन्तसन्ध्यासहितं किलोक्तं सन्ध्या युगानां स्वरसांश्च एव ।

तदर्धमादौ दलमन्तभागे मध्ये तु शुद्धो युगमुक्तिकालः ॥ ३५ ॥

मन्वन्तरं चन्द्रमहीध्र ७१ संख्ये-

र्महायुगैः सत्ययुगप्रमाणः १७२८००० ।

सन्धिस्तदन्ते जलसंप्रवाह्यः

सर्वादिमः स्यात् खलु सन्धिरेकः ॥ ३६ ॥

शरेन्दुभिः १५ सन्धिभिरन्वितैस्तैर्मन्वन्तरैः स्याद्दशभिस्तुर्भिः १४ ।

दिनं विधेः कल्प इति श्रुतं तदयुगैः सहस्रेण मितं निशापि ॥ ३७ ॥

तावत्प्रमा कल्पयुगं द्युरात्रमित्यं समानां शतमायुरस्य ।

परा महाकल्प इतीरितं तत्परार्धमाद्यं किल नाम पाद्मरम् ॥ ३८ ॥

वाराहमर्षेण परम्पराया

वदन्यदः कल्पयुगञ्च विज्ञातः ।

अनादिमत्वात्समयस्य नाहं

जाने व्यतीताः कति लोकनाथाः ॥ ३९ ॥

प्रवर्त्तमानस्य विधेरिदानीं व्यतीतमर्धं परमायुषोऽस्य ।

अत्रादिमे शेषदलस्य घस्रे सप्तमयः षष्ठमवोऽप्यतीताः ॥ ४० ॥

स्वायम्भुवः प्राञ्चनुराविरासीत् स्वारोचिषश्चोत्तमतामसौ च ।

स रैवताख्यः खलु चाक्षुषोऽनु वैवस्वतः सप्तम एष आस्ते ॥ ४१ ॥

अस्यान्तरे यातवती युगानां

सप्ताधिका विंशतिरन्यतश्च ।

युगाङ्गताः सत्यमुखत्रिपादाः

कलेः खससाङ्गमहार्णवाब्दाः ४८७० ॥ ४२ ॥

खाद्राङ्गनागाब्धिनवाब्धिसप्त-

नन्देन्द्वो १८७२८४८८७० ब्रह्मदिनादितोऽमी ।

याता स्युरेतद्गणितोक्तिकाले

खखाभ्रखाभ्राभ्रकृताब्धिचन्द्रैः १४४०००००० ॥ ४३ ॥

कल्पाब्दसङ्घा विह्वता भवन्ति

दण्डादयोऽण्डाधिपघस्रभुक्ताः १३ ४२।३।४३।२७ ।

कल्पाब्दकार्यं त्वियदेव नैभ्यः

प्रयोजनं खेचरवासरादेः ॥ ४४ ॥

उत्पद्य विष्णोः सृजतो दिनादौ ग्रहर्चगोलादिकमजयोनेः ।

त्रयं युगानां चरणत्रयञ्च सार्धं यतः कल्पमुखादयासीत् ॥ ४५ ॥

तत्खाभ्रखाभ्राङ्गखसप्तचन्द्रैः १७०६४००००-

रव्यै रवेः कल्पसमा विहीनाः ।

सृष्ट्यब्दकाः खाद्रिनवाब्धिनाग-

नागार्थवाणाङ्गभुव १८५५८८४८७० स्विदानीम् ॥ ४६ ॥

कलेः किल प्रान्तदलप्रवेशे लङ्कार्धरात्रे विधिरर्कवारात् ।

प्रवर्त्तयामास खगभ्रमादि* प्रमाणितं चैत्रसितादिकालम् ॥ ४७ ॥

तदादितः खेचरचक्रपर्य्याः समं समाप्ता निशि तावति क्षणे ।

पुनः परेद्युर्गतसम्भवक्षणे तथा प्रवृत्तास्तत एवमन्वहम् ॥ ४८ ॥

इति द्विषो ब्रह्मदिने ग्रहभ्रमः प्रपूर्य्यते तन्निधनेन तत्क्षयः ।

इदं मतं मे यदुदीरितं बुधैर्ग्रहक्षयः प्रत्यहमेव कैश्चन ॥ ४९ ॥

स्वयम्भुवा सार्धमदर्शनं भुवो भवेद्वितीदं न विचारचारु मे ।
 भुवा समं प्राकृतिर्ने लये क्षयो मयोच्यते भयहलोकरक्षिणाम् ॥ ५० ॥
 इदं महायासविष्टमन्यथा कथं दिनास्ते विनिहन्तुमुद्यतः ।
 विधिर्ग्रहर्चाद्यमणोर्भुवः स्थितौ किमस्ति मानं हि बृहद्भसंस्तौ ॥ ५१ ॥
 यथा तथा वा भवतु प्रयोजनं न तद्दिरोधाद्भदितं प्रसङ्गतः ।
 अमुष्य कल्पस्य दिनैर्ग्रहादिकं महात्मभिः साधयितुं हि युज्यते ॥ ५२ ॥

प्रकृतमनुसरामः सामरस्याच्छ्रुतस्य
 भ्रमति सततमश्विन्यादिपौष्णान्तवर्गे ।
 य इह खचरभोगः पूर्णं आलीक्यतेऽसौ
 भगण इति निरुक्तः पर्ययश्चक्रसंज्ञः ॥ ५३ ॥

अर्कां १२शो भगणस्य राशिगृहभवेन्नर्चनामास्य तु
 त्रिंशां ३०शोऽपि लवांशभाग उदितस्तत्षष्टि ६० भागः कला ।
 लिप्ता तत्खरसांश ६० कस्तु विकला तत्तत्खषड्भाग ६० कै-
 र्गत्यर्थं कथिताः पराव्यवयवाः प्राक्सूरिभिर्भूरिशः ॥ ५४ ॥

यः पूर्व्वं परार्धके स वसति श्रीमाधवाख्यां दध-
 नुतः कृतमहेन्द्रनीलतनुकङ्कीलाचलाग्रस्थले ।
 द्वैतीयोऽप्यपरार्धकेऽधमजनानुवर्त्तुकामः स्फुटं
 धत्ते दारवधाम मामवतु माकान्तः स सन्तापतः ॥ ५५ ॥

इत्युत्कलोऽब्जलनृपालकुलप्रसूत-
 श्रीचन्द्रशेखरकृतौ गणितेऽक्षिसिद्धे ।
 सिद्धान्तदर्पण उपाहितबालबोधे

शुद्धोऽगमत्समयभाक् प्रथमः प्रकाशः ॥ ५६ ॥

इति श्रीचन्द्रशेखरसिंहकृतौ सिद्धान्तदर्पणे मध्यमाधिकारे कालवर्णनं नाम प्रथमः प्रकाशः ।

भगवत्पदिवर्णनम् ।

कोटिघ्नदन्ताभ्यः ४३२०००००००

ते चैव शीघ्रोत्थिताः ।

आवेष्टवः ५७७५३३३६००० श्रीलङ्का-

रादित्यक्षितिभूनगाष्टरसगो-

हमवाच्यो २२८६८७१११२ भूभुवः ॥ १ ॥

किन्द्वाद्राफूनवाफूरामनववा-

अवकाश १७८३६८६७१४१मीमीवना

वाणाभ्रेक्षणावाणवाणधरणी-

वेदार्तरामाश्च ४१५५२०५ गुरोः ।

षष्ठ्याष्टादशराक्षिदृग्भञ्जनभः-

शैला ७०२२२५ ७८६० भृगोः शीघ्रजा

भूपाद्राक्षकताक्ष षट्कमनवः

१४६६४८७१६ सौरेर्मन्ताः पर्ययाः ॥ २॥

सूर्यात् पूर्वगमन्दतुङ्गभगणाः पाथोन्निरामान्नयः ३३४

शून्याशोधिनिवाद्रिकद्रुभुजगस्तम्भेरमाशोधयः ४८८११७६४० ।

पूर्णेन्दुज्वलनाः ३१० खचन्द्रनिगमा ४१० वाणाभ्रनागाः ५०५ कुम्भत-

प्रज्ञेयप्रमिताः ५५७ खसप्तय ७७ इति श्रियाः पदच्छेदतः ॥ ३ ॥

चन्द्रात्पश्चिमगामिपातभगणा रामाग्निशून्याष्टगो-

चतुःपञ्चगुणेष्वणानि २३२२८८०३३ फणभृन्नन्देष्वणानि २८८ क्रमात् ।

भानुपश्चिमपरिभ्रमोन्मिताः

सावनाः कुदिवसा भमी मताः ।

भम्बराभ्रखट्वक्षराकृति-

व्यालखेन्द्रिययमा २५०८२२५२००० स्तिब्धिचक्षाः ॥ ११ ॥

तुङ्गखेटभगवत्सरेर्मता मन्दकेन्द्रचलकेन्द्रपर्ययाः ।

पूर्त्तिमेति न युगे यतोऽखिलः पर्ययस्तदिह कल्प ईरितः ॥ १२ ॥

द्राक्चलाशुचपलादिनामभिः शीघ्रतुङ्ग उदितो महात्मभिः ।

उच्चमन्दमृदुनामभिस्तथा वर्त्ततेऽत्र मृदुतुङ्गकप्रथा ॥ १३ ॥

पूर्णपूर्णरसचन्द्रबाहवः २१६००-

स्तर्कवाजिनवचन्द्रबाहवः २१८७६ ।

शून्यबाहुगुणचन्द्रबाहवो २१३२०

रन्ध्रपञ्चरसचन्द्रबाहवः २१६५८ ॥ १४ ॥

भार्कचन्द्रकुदिनासवः क्रमादेत एव हि भवन्ति मध्यमाः ।

किन्तु षष्टिघटिकात्मसावनैर्वासरेर्व्यवहरन्ति जन्तवः ॥ १५ ॥

स्वस्वपर्ययकलाः कुवासरेर्भाजिताः स्वगतयः कलादयः ।

एवमात्मभगवत्तच्चस्रतः स्वस्वपर्ययदिनादयः फलम् ॥ १६ ॥

स्वस्वषष्टिलवकैः समन्विताः सूरिभिर्दिनघटीपलादयः ।

कल्पिताः समयसूक्ष्मतामये राशिभागकलिकादिवद्वहुः ॥ १७ ॥

सूर्यपर्ययदिनादयः क्रमा-

भार्गवाङ्गदहनाः ३६५ शरन्दवः १५ ।

भूगुणाः ३१ क्षितिगुणाः ३१ चतुर्भुजाः २४

सङ्क्रमार्थमनुवर्षमीरिताः ॥ १८ ॥

राशिभुक्तिदिवसादयो गुरो-

र्मध्यमस्व कुरसाम्बयः ३६१ शराः ५ ।

भानि२७ भानि२७ गुणभूमि१३ सन्निता

जैववत्सरकते मयीदिताः ॥ १८ ॥

लिख्यन्ते क्षितिसावनैकदिवसे तदभुक्तयो मध्यमा

लिप्ताद्या दशधा यदाहतदिनैराद्यान्ति मध्यग्रहाः ।

भानोरङ्गशरा५८ गजात् दश१० दिशः१० सिद्धाः२४ सहस्रांशव१२-

स्त्रिंशद्३० वारिधयो४ वियद्विधुमिता१० रत्नाकराः४ कीर्त्तिताः॥२०॥

चन्द्रस्याभ्रनवाद्रयः७८० कृतगुणा३४ द्युर्धा५२ स्त्रयो३५ द्वाब्धयो४८

नागात् द्वौ२ रसभूमयश्च१६ हरित१० चन्द्रेन्दुसङ्ख्याः११ क्रमात् ।

भौमस्येन्दुगुणा३१ रसेक्षणमिता२६ स्त्रिंशत्३० षड्६ द्वाब्धयः४७

शुत्यम्भोनिधयो४४ रदा३२ नवकृता४८ रामाः३ समुद्रा४मताः॥२१॥

अस्यार्थाब्धिभुजा२४५ रदा३२ रसभुवो१६ ऽश्वः७ सप्तचन्द्रा१७ घना१७

गोॽर्था५८ वज्रकृता४३ द्वागम्भुनिधयो४२ वेदाब्धयो४४ द्वागतिः ।

वेदा४ नन्दशराः५८ शराः५ स्वरगुणाः३७ खं० पञ्चुणाः३६ द्वाब्धयः४१

क्षामृत्क्ष्मा१७ वसुधा१ सुधांशुविशिखा५१ वाचस्पतिप्राग्गतिः॥२२॥

शौक्री षंखवृत्ति८६ ईयाः७ स्वरगुणाः३७ सप्ताब्धयो४७ ऽश्वेषवः५७

खार्था५० नन्दगुणा३८ रदा३२ विधुगुणा३१ प्राणाग्नयो३५ द्वागतिः ।

मन्दस्य द्वय२ मभ्र० मङ्गनयना२६ न्यर्थेषव५५ चक्षुषी२

रामार्थाः ५३ क्षितिकावृषवश्च२१ नयने२ वेदाः४ समुद्रेषवः५४ ॥२३॥

चन्द्रोच्चस्य रसाः६ खवाह्य४० चन्द्रेर्ध्याः५४ कुरामा३१ नभो०

वेदाभोनिधयः४४ शरा५ भुजशराः५३ पञ्चाब्धयो४५ ऽङ्गाग्नयः३८ ।

तत्पातस्य गुणा३ दिशः१० स्वरकृताः४७ पूर्णाब्धयो४० ऽभ्राब्धयः४०

षट्पञ्चा२६ गिरिशश्च११ मीर्षणदृशो२५ विश्वे१३ खरामा३० इति॥२४॥

भ्राम्यज्ञाति यदीयभास्वरवपुर्विभ्रज्जचक्रप्रभां

भिन्दद्भीमतमः सुदर्शनमिति ख्यातं ज्ञायान्तं क्षितौ ।

भक्तानां भवभीतिसम्भवभिदे भूभारभूतच्छिदे
धान्ने श्यामधराधराधिपतये कस्मैचिदस्मै नमः ॥ २५ ॥

इत्युत्कलोज्ज्वलनृपालकुलप्रसूत-

श्रीचन्द्रशेखरकृतौ गणितेऽक्षिसिद्धे ।

सिद्धान्तदर्पण उपाहितबालबोधे

द्यातो द्वितीय इह सङ्गणः प्रकाशः ॥ २६ ॥

इति श्रीचन्द्रशेखरसिंहकृतौ सिद्धान्तदर्पणे मध्यमाधिकारे

भगवादिदर्शनी नाम द्वितीयः प्रकाशः ।

द्वितीयः प्रकाशः ।

ग्रहानयनवर्णनम् ।

अथाभिवाञ्छिते वर्षे मासे पक्षे तिथावपि ।

तापनैन्द्वमानीत्यसावनाहर्गणक्रमात् ॥ १ ॥

मध्यग्रहाद्यमानेतुं स्थापयेत्कल्पवृक्षतः ।

अतीतानां षण्मनूनां सन्धिसप्तकसंयुतान् ॥ २ ॥

अब्दान् वैवस्वतमनोः शैलबाहु २७मितैर्युगैः ।

कृताद्यष्टित्रययुतैः कल्पतोताब्दकैः समम् ॥ ३ ॥

सर्वमेकत्र संयोज्य सृष्टिकालं त्यजेत्ततः ।

खाभ्रखाम्बुधिषट्पूर्णशैलेन्दु १७०६४०००प्रमिताब्दकम् ॥ ४ ॥

ततः शेषान् गताकर्षान् हत्वा द्वादशभिः पुनः ।

चैत्रशुक्लादिभिर्यातैर्मासैः संयोज्य तान् पृथक् ॥ ५ ॥

निवेश्य गुणयित्वाधः पङ्क्तिकल्पाधिमासकैः ॥

विभज्य कल्पसप्ताश्वमासैर्लब्धाधिमासकान् ॥ ६ ॥

ऊर्ध्वं संयोजयेदेवं चान्द्रमासा भवन्ति ते ।
 त्रिंशद् ३० प्रा गततिथ्याख्या द्विष्टाः कल्पतिथिचयैः ॥ ७ ॥
 हताः कल्पेन्दुघस्त्राप्ताः लब्धावमविवर्जिताः ।
 भवन्ति रविवारादिरविमध्यमसावनाः ॥ ८ ॥
 वासराः कुदिनाख्यास्ते गता लङ्कारात्रतः ।
 अत्राधिमासावमयो शेषद्युघटिकादिकम् ॥ ९ ॥
 न गृह्यतेऽधिमासस्तु शुद्धेः पूर्व्वं गतो यदि ।
 तदा शेषाङ्गभूयस्त्वादिकं लब्धेषु योजयेत् ॥ १० ॥
 शुद्धौ सत्यां यदा गामी शेषाल्पत्वात्ततस्त्यजेत् ।
 तथाङ्गां वारवैषम्ये सैकव्येकत्वमिथ्यते ॥ ११ ॥
 रवीन्दुस्यष्टमानेन याज्ञयोस्तिथिमासयोः ।
 स्यात्त्रिंशौ मध्यमानेन क्वचिदेकाधिकोनता ॥ १२ ॥
 अथानीतैर्दिनैः साध्या दिनमासाब्दपालकाः ।
 निर्गतोऽहर्गणः सैकः सप्तभक्तोऽवशेषकः ॥ १३ ॥
 वासराधिपतिः सूर्याग्निःशेषत्वे तु सप्तमः ।
 खगन्याप्तो ३० द्युगणो लब्धं द्विनिघ्नं रूपं संयुतम् ॥ १४ ॥
 सप्तभिः क्षयितं शेषो मासेशोऽवर्त्तिमानकः ।
 खराम ३० शेषास्तुङ्गघस्त्राभोग्यास्ततोऽपरि ॥ १५ ॥
 दिनौघः खरसाग्न्याप्त ३६० स्त्रिघ्नस्यन्द १ युतो नगैः ७ ।
 हतः शेषः खवर्षेशो गतैश्चाहानि पूर्व्ववत् ॥ १६ ॥
 प्रत्यब्दप्रतिमासञ्च खवारे तत्प्रवर्त्तनम् ।
 शतानन्दादिभिः प्रीतो भिन्नो यः पालकाधिपः ॥ १७ ॥

स सौराब्दाधिपो ज्ञेयो मेघसंक्रान्तिवारपात् ।
 वारप्रवृत्तिसमयादेष्टात् संक्रान्तिनाडिकाः ॥ १८ ॥
 प्रोक्तः शेषः कृतगुणस्त्रिधाधोऽधोऽधरक्रमात् ।
 सप्तान्यास३७युतोऽष्टासंयुक्तस्तद्दिनादिकम् ॥ १९ ॥
 स पालयति मेघादेस्ततस्तत्परखेचरः ।
 स्वार्थांश्चोनेन्दुशैलाक्षि*दिनानि प्रतिपालकः ॥ २० ॥
 अतीतोऽहर्गणः स्वस्वभगणैर्गुणितो हृतः ।
 कल्पभूदिवसैर्†र्मध्यो भगणादिर्ग्रहो भवेत् ॥ २१ ॥
 शेषाः सूर्यैः१२ खरामैश्च३० षष्ठ्या६० षष्ठ्या६० पुनः पुनः ।
 गुणिताः कुदिनासाः स्युर्भांशलिप्ता विलिप्तिकाः ॥ २२ ॥
 सूर्यसिद्धान्ते—
 एवं स्वशीघ्रमन्दोच्चा ये प्रोक्ताः पूर्वयायिनः ।
 विलोमगतयः पातास्तद्वच्चक्रादिशोधिताः ॥ १ ॥ इति॥२३॥
 गुरोस्तु भगणा यातास्त्रियुता द्वादशाहताः ।
 गतराशियुतास्तत्र राशिद्वययुताः पुनः ॥ २४ ॥
 षष्ठ्या हृताश्च शेषाब्दा गताः स्युः प्रभवादयः ।
 सैकाद्येहर्त्तमानाब्दे गतैषांशादयस्ततः ॥ २५ ॥
 अर्क१२घ्नाः साभ्रदेवांशा३३० भुक्तभोग्यदिनादयः ।
 एवं सृष्ट्यादितः सिद्धाः सर्व्वे लङ्कार्धरात्रिकाः ॥ २६ ॥
 चैत्रशुक्लादिचान्द्राद्यो मध्यमस्य वृहस्पतेः ।
 संक्रान्त्या वर्जितः प्रोक्तः स्मृतिघ्नैरधिवत्सरः ॥ २७ ॥
 स्फुटार्कभगणस्यान्तः संक्रमौ तस्य चेद्गुरोः ।
 लुप्तसंवत्सरः सोऽयं त्रयव्दस्यमर्हितः स्मृतः ॥ २८ ॥

स्फुटोऽतिचारवान् जीवी नैष्यति प्राम्गृहं यदा ।

महातिचारस्तत्कालो लुप्तसंवत्सरोपमः ॥ २८ ॥

युगानि द्वादशात्र स्युः षष्ट्यद्वैः पञ्चभाजितैः ।

लब्धैः सैकैरच्युतादेर्मतानि हृतशेषकाः ॥ ३० ॥

वत्सरा सम्परीदान्वितपूर्वा आङ्गिरसाः श्रुताः ।

वङ्गार्कचन्द्रलोकेश्वयोमकेशाधिदैवताः ॥ ३१ ॥

लिख्यन्तेऽथ गुरोर्मध्यराशिभोगेन लक्षिताः ।

नामानुरूपफलदाः पूर्वाचार्योक्तवत्सराः ॥ ३२ ॥

प्रभवो(१) विभवः(२) शुक्लः(३) प्रमोदो(४)ऽथ प्रजापतिः(५) ।

आद्ये विष्णुयुगे पञ्च सर्वे शुभफलप्रदाः ॥ ३३ ॥

अङ्गिराः(६) श्रीमुखो(७)भानु(८)र्युवा(९)धाता(१०) द्वितीयके ।

युगे वृद्धस्यतेर्मध्ये न शुभोऽप्यपरं शुभाः ॥ ३४ ॥

ईश्वरो(११)बहुधान्यश्च(१२)प्रमादी(१३)विक्रमो(१४)वृषः(१५) ।

शाक्रे युगे तृतीये च त्रिचतुर्थौ न शोभनौ ॥ ३५ ॥

चित्रभानुः(१६)सुभानुश्च(१७)तारणः(१८)पार्थिवो(१९)ऽव्ययः(२०) ।

चतुर्थे पावकीये च युगे सर्वे न शोभनाः ॥ ३६ ॥

सर्वजित्(२१)सर्वधारी(२२)च विरोधी(२३)विकृतिः(२४)खरः(२५) ।

पञ्चमेऽपि युगे त्वाष्ट्रे प्रथमौ द्वौ सुशोभनौ ॥ ३७ ॥

नन्दनो(२६)विजय(२७)शैव जयो(२८)मन्मथ(२९)दुर्मुखी(३०) ।

अहिर्बुध्नयुगे षष्ठे चान्तिमौ द्वौ न शोभनौ ॥ ३८ ॥

हेमलम्बी(३१)विलम्बी(३२)च विकारी(३३)शार्ङ्गारिः(३४)प्लवः(३५) ।

आदिमौ द्वौ शुभौ स्यातां सप्तमे पैतृके युगे ॥ ३९ ॥

शोककृत्(३६)शुभकृत्(३७)क्रोधी(३८)विश्वावसू(३९)परावसू(४०) ।

अष्टमे तु युगे वैष्णवे प्रथमौ द्वौ शुभप्रदौ ॥ ४० ॥

भ्रवङ्गः(४१)कीलकः(४२)सौम्यः(४३)साधारणो(४४)विरोधकृत्(४५)।
 चान्द्रे युगे च नवमे त्रिचतुर्थौ शुभप्रदौ ॥ ४१ ॥
 परिधावी(४६)प्रमाथी च(४७)आनन्दो(४८)राक्षसो(४९)ऽनलः(५०)।
 ऐन्द्रानलयुगेऽन्धौ च दशमे दुःखदायकौ ॥ ४२ ॥
 कपिलः(५१)कालः(५२)सिंहार्यौ(५३)ततो रौद्रो(५४)ऽथ दुर्भतिः(५५)।
 एकादशाश्विनयुगे मध्य एव शुभप्रदः ॥ ४३ ॥
 दुन्दुभी(५६)रुधिरोग्गारी(५७)रक्ताक्षः(५८)क्रोधनः(५९)क्षयः(६०)।
 कष्टात्कष्टप्रदाः सर्व्वे भाग्ये द्वादशके युगे ॥ ४४ ॥
 विष्णु(१)र्बृहस्पतिः(२) शक्रो(३) वक्रि(४)स्वष्टा(५) ततः परम् ।
 अहिर्बुध्न्य(६)श्च पितरो(७) विश्वेदेवा(८) निशापतिः(९) ॥ ४५ ॥
 इन्द्राग्नी(१०) चाश्विनीपुत्नी(११)भग(१२)श्चेति युगाधिपाः ।
 स्वकालाचारसिद्धेभ्यवत्सरा लिखिता अगु ॥ ४६ ॥
 युगे युगाङ्गी पूर्णत्वादकेंदुभगणावलेः ।
 युगतत्पाददिवसैस्तत्साधनमपीष्यते ॥ ४७ ॥

भङ्गान्तरेण पुनरानयनं दिनानां
 कुर्व्वे यथावगतिरत्रममस्य नुः स्यात् ।
 गृह्णन्तु नात्र सुधियः पुनरुक्तिदोषं
 श्रीहर्षमुख्यकविदर्शित एष पन्थाः ॥ ४८ ॥
 सृष्ट्यन्दा रवि१२ताङ्गिता मधुसिता-
 द्यातीतमासान्विता
 द्विष्टाः कोटिहताः कृताभ्रकुशरे-
 ष्वग्नीषुदन्तो३२५३५५१०४दृताः ।
 सन्धाव्याः खगुणा३०हतास्तिथियुता
 द्वेधाज१०००००००००निष्ठाहता

गजाब्धिशरतस्तुभैर ३५५४८ (शुभन्द)

खवसुवार्धगाङ्गाद्विपाद ८७४८० (शमन्द)

द्विपादगङ्गातत्त्वगा ७२४७८८ (चपात)

वसुरदाब्धिपूर्णेन्दवः १०४३२८ (मपात) ।

द्विभाङ्गखवसुन्धराः १०६२७२ (बुपात)

खरसगोऽर्थतत्त्वा २५५८६० (ह्रपात) न्ययो

नखाभ्ररसगोभुवो १८६२० (शुपात)

नखरसेषुदन्ता ३२५६२० (शपात) इति ॥ ५४ ॥

किंवैवंकरणाब्दजाः खनगगोवेदो ४८७० नकल्यब्दतो

घञ्जाः स्युर्विधुवारतो रवि १२मितैः खैर्वा तदब्दायुताः ।

क्षार्येन्दिष्विभसप्तसप्तगुणभैर ७३७७८५१५१ भक्ताः फलं वासरा

मेषार्कक्रमणद्वितीयदिनतस्तत्संक्रमागताः ॥ ५५ ॥

संक्रान्तेः सविता तृतीयदिवसे मध्योऽधुनैति क्रियं

प्रायेणैतदहस्ततः कृतिमतं पञ्चाङ्गपञ्चीमुखम् ।

तत्पूर्वाह्नि यातवासरगणैरानीय मध्यग्रहा-

नेकद्वयादिषु पञ्चिकादिनगणेष्वप्याद्याः स्वभुक्तीः क्रियात् ॥ ५६ ॥

केचित्प्रस्फुटमेषसंक्रमदिनं चैत्रादिमन्ये तिथिं

मन्यन्तेऽब्दमुखञ्च देशवशतो भेदेऽपि वर्षेऽत्र हि ।

नक्षौवारे प्रतिपत्तये गतनिशाशेषे तु मेषेऽविशत्

सूक्ष्मोऽर्कस्तदिह ध्रुवोऽरचि दिने मध्यार्कवर्षान्तजे ॥ ५७ ॥

कथ्यन्ते करणाब्दपूर्वदिवसे वारे विधोः साधिता

लङ्काकोदयकालिका दिविषदां चैत्रांशकादिध्रुवाः ।

भूयोऽपि प्रतिपत्तये तनुधियां प्रत्यब्दशुद्धिस्तथा

सूर्यारादिकमन्दतुङ्गनिचयस्यारादिपातावलेः ॥ ५८ ॥

रवेः शिवा११ दन्तिभुजाः२८ शरेन्द्वो१५
 नभोभुजा२० स्तर्कसमुद्रसन्निताः४६ ।
 विधोरनन्तं ज्वलनाः३ खबाह्वो२०
 नवाक्षिसंख्या२८ हुतभुक्शरा५३ मताः ॥ ५८ ॥
 कुजस्य बाणा५ विधु१२ रब्धिबाह्वो२४
 गिरीन्दवः१७ सायकलोचनानि२५ च ।
 अग्नीध्रतुङ्गस्य दिशो१० गजेन्दवः१८
 कृतेन्द्वो१४ नन्दभुवः१८ कुबाह्वः२१ ॥ ६० ॥
 बृहस्पतेर्विष्णुपद० च वज्रयः३
 शराब्धयः४५ शीतकरः१ कुबाह्वः२१ ।
 सिताशुतुङ्गस्य भवा११ गुणेन्दवः१३
 कुसागरा४१ बाहुकृता४२ भुजेन्दवः१२ ॥ ६१ ॥
 शनैस्तुरङ्गा७ धृतयः१८ प्रभाकरा१२
 नगेन्द्वो१७ वेदविलोचनानि२४ च ।
 अहं गृहादेर्विकलान्तमागते
 परादिभेदोऽपि बुधैर्न गण्यते ॥ ६२ ॥
 रवेर्मृदूश्चस्य भुजौ२ गजेन्द्वो१८
 नगाब्धयो४७ वेदशरा५४ नभो० भुवः ।
 सितांशुमन्दस्य दिशो१० द्विबाह्वः२२
 कृताग्नयो३४ नन्दशराः५८ पयोधयः४ ॥ ६३ ॥
 महीजमन्दस्य कृता४ हया७ विधु१-
 भुजाब्धयः४२ पावकशीतभानवः१३ ।
 सृदोर्विदः स्युर्गिरयो७ऽङ्गभूमयः१६
 पयोधयः४ पूर्णविधू१० रसेन्दवः१६ ॥ ६४ ॥

सुरेज्यमन्दस्य शरा५ नगेन्द्वो१७
 नगेन्द्वो१७ विष्णुपदं० शरेन्द्वः१५ ।
 भृगोर्मृदूच्चस्य भुजौ२ शिलीमुखा५
 नवाम्नयः३८ सर्पगुणाश्च३८ गोभुजाः२८ ॥ ६५ ॥
 शनेर्मृदूच्चस्य मता मतङ्गजा ८
 नवा८ कचन्द्रा१८ सतुरन्ध्रयो४४ दिशः१० ।
 सुधाकरादेरथ पातजध्रुवा
 भचक्रशुद्धाः करणाव्दवक्रजाः ॥ ६६ ॥
 द्विमांशुपातस्य गुणा३ महीभुजा२१
 नवेन्द्वो१८ नागभुवो१८ऽष्टबाहवः२८ ।
 कुजश्चपातस्य खः मष्टबाहवः२८
 सितांशुबाणा५१ स्त्रिभुजाः२३ कुसिन्धवः४१ ॥ ६७ ॥
 बुधस्य पातस्य ख० मङ्गबाहवो२८
 नगेन्द्वो१७ नागभुजा२८ गजेषवः५८ ।
 बृहस्पतेस्तदध्रुव इक्ष्वे२ शिवा११
 गुणाः३ पृषत्केन्दुमिता१५ नवेषवः५८ ॥ ६८ ॥
 सितस्य पातस्य धरा१ त्रिबाहवो२४
 गुणा३ निशानाथगुणाश्च३१ पुष्करम्० ।
 शनेर्गुणाः३ ख० त्रिभुवो१३ऽद्विबाहवः२७
 कतेक्ष्णानि२४ ध्रुव एष पातजः ॥ ६९ ॥

इतीरिताः खेटतदुच्चपातजध्रुवाः कृतैतद्गणानुपातजाः ।
 सुधांशुपातः स्फुटराहुर्बुधते तदीयभार्धं किल केतुरादिभिः ॥७०॥
 मन्दोच्चपातानयनं दिनेभ्यः पुरोदितं तद्वदिदं समाभ्यः ।
 अब्दास्तु तत्तद्गणैर्विनिष्ठा लक्षद्वयाप्ताः फलमत्र लिप्ताः ॥ ७१ ॥

ध्रुवेषु युक्ता वियुताः क्रमेण स्फुटा गृह्णांशादय एव ते स्युः ।

किंवा सुखार्थं हरणैः स्वकीयैरानेतुमर्हा मृदुतुङ्गपाताः ॥ ७२ ॥

मृदूश्चपातपर्ययैः खखाभ्रखाभ्रपक्षकाः २००००० ।

हृताः फलानि हारकाः स्वकाः स्वकाः समात्मकाः ॥ ७३ ॥

तदुद्धृताब्दवृन्दतः कलादिभिः फलैर्ध्रुवाः ।

युतो निताः स्फुटाः क्रमाभ्युद्धृश्चपातभादयः ॥ ७४ ॥

सूराराद्युच्चहारा नवनवकशरा ५६६

बाणवेदत्तवी ६४५५५८-

ष्टान्नाया ४८८ नागसिद्धा २४८ नवशरशिखिनः ३५६

सप्तपञ्चाष्टपक्षाः २८५७ ।

आरादेः पातहाराः क्षितिनगच्छतवः ६७१

पक्षषड्वीतिहोत्रा ३६२

धृत्यष्टस्माच्च १८१८ पक्षक्षितिनयनमिताः २१२

सप्तषड्वक्त्रयः ३६७ स्युः ॥ ७५ ॥

प्राचीप्रतीच्योः कुजसौम्यमन्दमन्दोच्चसञ्चार इहेक्ष्यते यत् ।

तथा अशीघ्रोच्चगतिश्च कार्या तत्संस्कृतिः स्पष्टस्वगाधिकारे ॥ ७६ ॥

प्राच्यां काञ्चनभूधरा सुरपुरीसम्पृक्तसूत्राच्चतु-

र्दन्तिस्मा १८४ मितयोजनान्तमिलिते व्यक्षोत्तरस्यामपि ।

अथ रोधसि सिन्धुसिन्धुरभुजै २८४ र्यो योजनै राजते

नित्यं शित्यवनीधरेन्द्रशिखरे तस्मै परस्मै नमः ॥ ७७ ॥*

* प्राच्यामित्यादिपद्यस्य भङ्गान्तरं यथा —

प्राच्यां काञ्चनभूधरा सुरपुरीसंपृक्तसूत्राच्चतु-

र्दन्तिस्मा १८४ मितयोजनान्तमिलिते व्यक्षोत्तरस्याम् यतात् ।

वेदाहोच्च २८४ योजनान्तमयतो देशस्य जिष्णोर्दिशि

भाजिष्णुर्विषुवच्छष्टिजनुषो भीमत्वमशङ्कतम् ॥

इत्युत्कलोज्ज्वलनृपालकुलप्रसूत-
 श्रीचन्द्रशेखरकृतौ गणितेऽक्षिसिद्धे ।
 सिद्धान्तदर्पण उपाहितबालबोधे
 यातस्तृतीय इह मध्यखगः प्रकाशः ॥ ७८ ॥

इति श्रीचन्द्रशेखरसिंहकृतौ सिद्धान्तदर्पणे मध्यमाधिकारे
 खगोलयनवर्णनो नाम दशमोऽध्यायः प्रकाशः ।

चतुर्थः प्रकाशः ।

नानाविधसंस्कारवर्णनम् ।

अयीच्यते स्वदेशादिसंस्कारार्थं समासतः ।
 भूमानमुत्तरे भागे विस्तराद्वक्ष्यते पुनः ॥ १ ॥
 मध्यव्यासो भूवः खाम्भूता १६०० योजनसन्धितः ।
 भवक्रकलिकार्ध १०८०० घ्नस्त्रिज्या ३४३८ सः परिधिर्भवेत् ॥ २ ॥
 षष्ठांशाभ्यधिकाङ्गाक्षिगगनाशुग ५०२६।१० योजनम् ।
 भूमध्यवेष्टनं स्त्रीयलम्बज्याघ्नं त्रिजीवया ३४३८ ॥ ३ ॥
 हृतं स्वदेशवसुधापरिधिः स्फुट उच्यते ।
 किंवाक १२ घ्नः स परिधिर्विषुवत्कर्णभाजितः ॥ ४ ॥
 लङ्कारोद्गीतकावन्तीकुरुक्षेत्रादिनीहृतः ।
 स्पृष्टा मेरुगतं सूत्रं मध्यरेखोच्यते भुवः ॥ ५ ॥
 स्त्रीयदेशसमानाक्षो रेखायां विषयोऽस्ति यः ।
 तत्रिजस्थानयोर्मध्यमानं देशान्तरं मतम् ॥ ६ ॥
 तद्वयोजनैः षष्टि ६० हतैः स्फुटभूवेष्टनोद्भूतैः ।
 अथवा विषुवत्कर्णलम्बिकाभिश्च ताडितैः ॥ ७ ॥

मगुरामाभ्रषड्६०३१४भक्तैः स्वदेशान्तरनाडिकाः ।
 रेखायाः पूर्वदेशेषु निशाहोपरि योजिताः ॥ ८ ॥
 पश्चिमेषूनिता वारमासाब्देशप्रवृत्तयः ।
 लङ्कार्धरात्रतो यत्तत्प्रवृत्तिः सर्व्वदेशजे ॥ ९ ॥
 वदन्ति केचिदाचार्या लङ्कार्कोदयकालतः ।
 वारप्रवृत्तिमन्त्रेयं व्यवस्था क्रियते मया ॥ १० ॥
 वारे यस्मिन्नुदेत्यर्कः स्वदेशे समयात्ततः ।
 तदीशितुरहोरात्रे बलाधिक्यं प्रवर्त्तते ॥ ११ ॥
 दिवारात्रौ यथाभागं यामयामार्धजं बलम् ।
 गृह्यते कापि देशेषु न तस्मिन्नान्तसम्मतम् ॥ १२ ॥
 यदाह भास्करः सर्व्वारम्भो लङ्कोदयादिति ।
 तदुक्ताहर्गणानां हि संख्या सिद्धान्ततः पृथक् ॥ १३ ॥
 भिन्नत्वेऽपि यदीदानीं तदानोतार्थ्यमादयः ।
 दृक्क्षमा अभविष्यंस्तदग्रहीष्यत तन्मतम् ॥ १४ ॥
 ग्रहाणां स्वस्वगतयो देशान्तरघटीहताः ।
 षष्ठाप्तास्तत्फलम्याथ्यामृषं पञ्चाद्वनं ग्रहे ॥ १५ ॥
 किंवा तद्वतयः क्षुणाः स्वदेशान्तरयोजनैः ।
 स्फुटभूमिपरिध्याप्ताः संस्कार्या मध्यमेषु ताः ॥ १६ ॥
 समये सन्धवेद्यत्र सर्व्वग्रस्तविधुग्रहः ।
 तदा संसाधिते तस्मिन्मध्यरेखामधिष्ठिते ॥ १७ ॥
 स्वसमानाक्षके देशे तदुन्मीलनकालतः ।
 एष्यद्गतं समालोक्य स्वदेशोन्मीलनं क्रमात् ॥ १८ ॥
 प्राक्पश्चिमगतं बुद्ध्वा स्वस्थानं मध्यसूत्रतः ।
 तयोरन्तरनाडीभिर्हन्त्याङ्गपरिधिं स्फुटम् ॥ १९ ॥

षष्ठ्या विभज्य लब्धानि योजनान्वगच्छतु ।

किंवा निमीलनात्साध्यं मामं देशान्तरस्य च ॥ २० ॥

सूर्यसिद्धान्ते—

इष्टनाडीहता भुक्तिः षष्ठ्या भक्ता कलादिकम् ।

गते शीघ्रं युतं गम्ये कृत्वा तात्कालिको भवेत् । इति ॥ २१ ॥

दिनानां गणनां यस्मात् सूर्योदयत इत्यते ।

ततस्तात्कालिकेष्वेषु विधेया चरसंस्कृतिः ॥ २२ ॥

स्फुटार्कापक्रमानीता देशकालीयिताः स्वकाः ।

चरनाद्यः स्वभुक्तिपत्रः षष्टिभक्ताः फलं ग्रहे ॥ २३ ॥

धनर्णं क्रमशो भानौ दक्षिणोत्तरगोलगे ।

अस्तकालिकखेटेषु वैपरीत्येन संस्कृतिः ॥ २४ ॥

गताब्दस्फुटसूर्यस्य यत्रांशे यदभूच्चरम् ।

तत्तत्र वर्तमानाब्दे ग्राह्यं मध्यार्थमादिषु ॥ २५ ॥

रविमान्यफलव्यञ्जलम्नमानायनांशकैः ।

वक्ष्यमाणैः क्रियामन्यां वच्मि मध्यग्रहोचिताम् ॥ २६ ॥

अर्द्धरात्राभ्यध्मानोः स्फुटार्कस्य निशादलम् ।

भिन्नं यद्युज्यते तस्मात्तद्भुजान्तरसंस्कृतिः ॥ २७ ॥

चलांशसंस्कृतादित्यक्रान्तराश्व्युदयासुभिः ।

निश्चक्षदेशजैर्निष्ठा रविदोःफललिप्तिकाः ॥ २८ ॥

अष्टादशशतैः १८०० रासाः स्वस्वभुक्तिभिराहताः ।

मध्यार्कसावनदिनप्राणैः २१६५८ रासाः कलादयः ॥ २९ ॥

स्वमृणं सूर्यफलवत् कार्याः सूर्यादिखेचरे ।

शीघ्रेन्दूचेषु राहौ तु व्यस्ताः संस्कृतयोऽखिलाः ॥ ३० ॥

अल्पान्तरत्वादयवा रविबाहुफलाहता ।

भुक्तिर्भचक्रकलिका २१६०० भक्ता लिप्तादि तत्फलम् ॥ ३१ ॥
 किंवा भक्ताचक्रकलिका २१६०० गत्या छेदसु तत्फलम् ।
 तेनार्कदोः फलं भक्तं प्राग्ब्रह्मादिसंस्कृतिः ॥ ३२ ॥
 भुजान्तराख्यकर्णोक्तमुदयान्तरमुच्यते ।
 क्रान्तिजार्ककक्षाख्यत्वभूमौत्यफलकारणम् ॥ ३३ ॥
 संस्कृतस्त्रायनांशाद्यैर्मध्यमस्य विवक्षितः ।
 लग्नभुक्तासवोऽतीतमेषादिप्राचसंयुताः ॥ ३४ ॥
 निरक्षदेशजा ये सूर्याश्च मध्यमभास्वतः ।
 चलांशसंस्कृतस्यैव लिप्तास्तद्विवराहताः ॥ ३५ ॥
 सूर्यादिमध्यचन्द्रोच्चपातशुक्रशरीरजाः ।
 गतिलिप्ताहता गोऽर्धभूपट्टम्भिः २१६५८ कलात्मकम् ॥ ३६ ॥
 फलं तत्सूर्य्यः शुभमीजपदयोः स्वचरं क्रमात् ।
 कार्यं मध्ययद्वाद्येषु किंवा प्रोक्तं चरादिकम् ॥ ३७ ॥
 संस्कारचितयं स्पष्टक्रियानिष्पत्त्यनन्तरम् ।
 कर्त्तव्यं कृतिभिः स्वस्वस्फुटभुक्तिभिरेव तत् ॥ ३८ ॥
 तदा मध्येषु शीघ्रेषु चन्द्रोच्चेऽपि न तत्क्रिया ।
 कार्यं स्फुटग्रहेष्वेव यत्ते तैः प्राक्परिष्कृताः ॥ ३९ ॥
 यद्यर्कदोः फलं लग्नसंस्कृतं तर्हि मध्यमात् ।
 चलांशसंस्कृतात् सूर्यात् साध्यं तदुदयान्तरम् ॥ ४० ॥
 अन्यथा स्फुटमार्त्तच्छादयनांशपरिष्कृतात् ।
 प्रभुजान्तरसंस्कारादयत्तत्फलशुभं पृथक् ॥ ४१ ॥
 भूगोलमध्यपरिधिः स्वदेशाच्चकलाहताः ।
 भचक्रकलिका २१६०० तः स्वादृश्यादुद्याम्योत्तरान्तरम् ॥ ४२ ॥

* यत्र तत्सूर्य्यपदेनावनांशसंस्कृतसूर्य्यो व्यन्यते ।

प्राण्यत्रमेव यत्कार्या पर्यवज्जादिभार्जना ।
 कुचनाचार्यवक्तुर्यां सूर्याद्यपदकाद्यतः ॥ ४३ ॥
 तत्रादौ मध्यमार्कस्य मेघसंक्रमणादनु ।
 एकादिवर्षसंस्थोत्पत्त्यावनाहर्गणः क्रमात् ॥ ४४ ॥
 पङ्क्तिभिर्लेखनीयोऽस्य सञ्चयो वारशोधनात् ।
 विषमचेन्नरेको वा सैको वा क्रियतामसौ ॥ ४५ ॥
 एवमानीय दिवसं पञ्चिकामुखसम्मतम् ।
 तत्राग्निने स्वपदकैः कार्यो राश्यादिसञ्चयः ॥ ४६ ॥
 अन्नाधोऽधःस्वराश्यादिपञ्चकाद्याः कुवासराः ।
 एकाद्यर्बुदपर्यन्ताः स्वाध्यास्तत्पदकान्ततः ॥ ४७ ॥
 कल्यादिकरणाद्यादिध्रुवाः खेटोच्चपातजाः ।
 द्वेधा लेख्या गतिच्छेदहारदेशजलितिकाः ॥ ४८ ॥
 पदकेषु त्रिसप्तत्वा ७३ मूर्धस्वैकादिसंख्या ।
 दिनानां स्वस्वराश्याद्या मिश्रिताचक्रशेषिताः ॥ ४९ ॥
 स्वध्रुवाद्या मध्यशीघ्राचन्द्रोच्चसहिता ग्रहाः ।
 सङ्गार्धरात्रे कल्यादेः करणाद्या दिनोदये ॥ ५० ॥
 भवन्ति चन्द्रपातस्व ध्रुवस्तद्युक्तिवर्जितः ।
 योजयेत् तद्ध्रुवे चक्रमधिके फलसञ्चये ॥ ५१ ॥
 कुत्रचित्पदके गृहे सन्दिग्धाङ्के नभःसदाम् ।
 तत्सङ्ग्राहर्गणो भुक्तिगुणितस्तत्पदं भवेत् ॥ ५२ ॥
 एवमानीय ह्यादींस्ततो देशादिसंस्कृतिम् ।
 कृत्वा स्वस्वफलैः पश्चात् स्फुटीकरणाचारैः ॥ ५३ ॥
 लेख्ये स्वस्वप्रकाशेषु निवेशं पदकादिकम्* ।

ग्रन्थे ग्रन्थालयोत्ये तु सर्वान्तेऽत्र यथाक्रमम् ॥ ५४ ॥

सिद्धान्तक्रमसंसिद्धस्फुटीकरणलेखनात् ।

अनन्तरं फलान्येषां लिखिष्यन्ते यथाक्रमम् ॥ ५५ ॥

इति खगभगश्रेष्ठः प्राक्फलैः संवदङ्गो

ध्रुवगतिपदलेखा लेखिसौख्यार्थमेव ।

खचरविषमभावे द्रष्टव्यमात्रे तु भुक्ति-

ध्रुवपदककतिस्तादृश्यमाणोत्तरार्धे ॥ ५६ ॥

यत्रोशक्ति चिरस्तनाः सभकलां वेदाङ्गुलाः ४१२७ सप्तभाः

प्राग्देशान्तरसाधितानि विपलान्यब्धिचि वेदद्विपान् ८४३४ ।

तां तान्यष्टकलोनितां ४१८ फणिगुणस्माद्वा ८१३८ सवास्तद्विरी

राजन् राजतु राजराजमुद्भवा गेयी गिरीशः समे ॥ ५७ ॥

इत्युत्कलोच्चलनृपालकुलप्रसूत-

श्रीचन्द्रशेखरकृतौ गणितेऽधिसिद्धे ।

सिद्धान्तदर्पण उपाहितबालबोधे

तुर्थो ययौ सपदसंस्कृतिमान् प्रकाशः ॥ ५८ ॥

इति श्रीचन्द्रशेखरसिंहकृतौ सिद्धान्तदर्पणे मध्यमाधिकारे

नामाविधिसंस्कारपदकवर्णनी नाम चतुर्थः प्रकाशः ।

स्फुटाधिकारः ।

पञ्चमः प्रकाशः ।

ग्रहस्फुटीकरणम् ।

अथोच्यते महीनिष्ठदृष्टितुल्या स्फुटीकृतिः ।
ग्रहाणां फलदाढ्यत्वं न घटेत यथा विना ॥ १ ॥
प्रवहास्थो मरुद्भूमिं परिक्रामति सर्व्वदा ।
पश्चिमाभिमुखस्तेनाकृष्टो ज्योतिर्गणोऽन्वहम् ॥ २ ॥
याति यत्पश्चिमामाशामुदिता साङ्गिकी गतिः ।
तां भित्त्वा यद्ग्रहगणः स्वस्वशक्त्यनुसारतः ॥ ३ ॥
स्तोकेन याति पूर्व्वाशां सोक्ता स्वाभाविकी गतिः ।
शीघ्रमन्दवशाङ्गिवा दृश्यन्ते स्फुटखेचराः ॥ ४ ॥

सूर्यसिद्धान्ते—

अदृश्यरूपाः कालस्य मूर्त्तयो भगणाश्रिताः ।
शीघ्रमन्दोच्चपाताख्या ग्रहाणां गतिहेतवः । इति ॥ ५ ॥
तत्र मध्यममार्त्तण्डः परितो मण्डलं भुवः ।
भ्रमन् ताराखेचराणां कक्षामध्यस्थ उच्यते ॥ ६ ॥
तं भ्रमन्ती महीजात्यास्तत्क्षणेन भुवं पुनः ।
परिक्रामन्ति यत्तस्मात् स प्रीतः सर्व्वकर्षकः ॥ ७ ॥
तथापि कुजजीवार्कभुक्तिभ्यो महती यतः ।
तद्गतिः सततस्तेषां शीघ्रतुङ्गे निगद्यते ॥ ८ ॥
बुधशुक्रस्रभुक्तिभ्यामल्पत्वाद्भास्वतो गतेः ।
तयोर्मध्यग्रहौ भानुः स्वयं तौ शीघ्रसंघ्रकौ ॥ ९ ॥

बुधशुक्रावनीपुत्रबृहस्पतिशनेश्वराः ।

सूर्यात् क्रमेण दूरस्थाः स्वस्वकक्षासु यान्ति यत् ॥ १० ॥

विधिना तत्क्रमेणैव यन्त्राल्पगतयः कृताः ।

सुतरामेव दृश्यन्ते तथा भूगोलवासिभिः ॥ ११ ॥

चन्द्रस्य त्वर्कवङ्कान्तिर्भूमेर्निकटवर्त्तिनः ।

योजनाक्रमगतिर्न्यूना महती लिप्तिकामिका ॥ १२ ॥

भूगोलापेक्षया भागोर्ध्वशुक्रौ निकटौ यतः ।

तस्माच्चक्रान्तवङ्गश्री चक्रार्धेऽपि सहासुना ॥ १३ ॥

कुजेऽप्यश्विनयो यस्माद्दूरगास्तदपेक्षया ।

चक्रे ससूर्या दृश्यन्ते चक्रार्धे भिन्नदिश्यतः ॥ १४ ॥

सूर्यान्निबदिशोः स्थानं भूताराग्रहयोर्यदा ।

ऋष्वी गतिस्तदा ताराग्रहस्य प्रेक्षते भुवि ॥ १५ ॥

यदैकदिगवस्थानं तयोर्भवति सूर्यतः ।

वक्रा गतिस्तदा तस्य मध्याशुगतिर्मेदजा ॥ १६ ॥

मन्दापकर्षणं हित्वा सदार्कात् समदूरगाः ।

यान्ति ताराग्रहाः प्राचीं भवक्रमगुलक्षते ॥ १७ ॥

भवक्रममध्यगा भूमिर्भौमादेर्मध्यगो रविः ।

भार्कसङ्गतसूत्रं तत् समं चक्रार्धचक्रयोः ॥ १८ ॥

राशिचयान्ते भूसूत्राङ्गार्कगं वक्रितं यतः ।

तद्भेदः शीघ्रपरिधे रोजयुग्मपदान्तयोः ॥ १९ ॥

स्मार्कान्तरवियन्मानात् खरसाम्नि ३६० गुणाधिकः ।

भागं पत्वा हि दूरस्थस्तस्मिन्नर्कपथाङ्गते ॥ २० ॥

फलं हरणमेतेन भगणांशा १६० विभाजिताः ।

लब्धोऽंशः शीघ्रपरिधे रोजयुग्मान्तरं मतः ॥ २१ ॥

कक्षाकथनकालेऽहं वक्ष्ये परिधिसम्भवम् ।

साक्षादनुभवादवापेक्षा ग्राह्ये न वर्तते ॥ २२ ॥

रव्यादेर्मन्दतुङ्गास्था देवा ये सन्ति दूरगाः ।

तद्वातरश्मिभिर्नृणां ग्रहास्तैरपकर्षिताः ॥ २३ ॥

स्वदिशुखं तथासक्ताः क्षयन्ते बहुदूरगाः ।

स्वस्यं तान् प्रवहः त्राग्नेः पाशरूपैः प्रभञ्जनैः ॥ २४ ॥

स्वतुङ्गाभिमुखानेव प्रेरयत्यनिग्रं दिवि ।

स-पूर्वापरपक्षेष्टास्ते गतिं यान्ति पृथग्विधाम् ॥ २५ ॥

ग्रहाग्रामगणार्धस्थः प्राप्नुयुषं कर्षति ग्रहम् ।

उच्चसंज्ञोऽपरार्धस्थस्तद्वत्पञ्चान्मुखं ग्रहम् ॥ २६ ॥

स्त्रीचापक्षेष्टा भगवैः प्राप्नुयुषं यान्ति यद्गृहाः ।

तत्तेषु धनमित्युक्तवृत्तं पञ्चान्मुखेषु च । इति ॥ २७ ॥

मन्दस्फुटग्रहान् पाताञ्चन्द्रादीन् याम्यसौम्ययोः ।

विक्षिपत्येष विक्षेपः स्वक्रान्त्यन्तात्कलात्मकः ॥ २८ ॥

स-उत्तराभिमुखं पातो विक्षिपत्यपरार्धगः ।

ग्रहं प्राग्भगणार्धस्थो याम्यायामपकर्षति । इति ॥ २९ ॥

पूर्वापरगतः पातो बुधभार्गवशीघ्रयोः ।

पूर्ववद्विक्षिपत्येतौ नास्ते तच्छक्तिरक्षणौ ॥ ३० ॥

स्वपातसमवेष्टस्य पातचक्रार्धगस्य च ।

विक्षेपो नौजपादान्ते परमोऽसौ शराभिधः ॥ ३१ ॥

मध्येषु लिप्ताः परमा विधोर्नवखवङ्कयः ३०८ ।

कुजस्य कुहरा १११ अस्य छतभूपा १६४ बृहस्पतेः ॥ ३२ ॥

गजाद्रयो ७८५ शुक्रस्य वसुवेदनिशाकराः १४८ ।

शनेर्गोमनव १४८ स्तासां पञ्चादक्षे स्फुटीकृतिम् ॥ ३३ ॥

भूलोकलोचनग्राह्या भुक्तिः स्फुटगतिर्मता ।

सा त्रिधा प्राप्नोतिः पञ्चाङ्गतिः शून्येति भेदतः ॥ ३४ ॥

प्रागतिः पञ्चधा पञ्चाङ्गतिर्हैविध्यमागता ।

तृतीयैकविधेत्येव भौमादिगतिरष्टधा ॥ ३५ ॥

सू—वक्रानुवक्रा विकला मन्दा मन्दतरा समा ।

तथा शीघ्रतरा शीघ्रा कथितैषा स्वनामभिः । इति ॥ ३६ ॥

पञ्चाङ्गतिः क्षीयमाणा वक्रेति गदिता बुधैः ।

वर्धमानानुवक्रा सा तदन्ताद्योः क्रमेण या ॥ ३७ ॥

स्तम्भिता सैव विकला कलाशून्यत्वहेतुतः ।

वक्रत्वाभिप्रियोगाभ्यां प्राक्पश्चादन्वहं गतिः ॥ ३८ ॥

क्षीयमाणा वर्धमाना स्वल्पा मध्यगतेः क्रमात् ।

उक्ता मन्दतरा मन्दा मध्यतुल्या गतिः समा ॥ ३९ ॥

मध्याधिका वर्धमाना क्षीयमाणा पुरोगतिः ।

भवेच्छीघ्रतरा शीघ्रा क्रमतश्चक्रसन्निधौ ॥ ४० ॥

रवीन्दोर्मन्दतुङ्गोत्था मन्दा मन्दतरा समा ।

शीघ्रा शीघ्रतरा भुक्तिः पूर्ववत्पञ्चधेति सा ॥ ४१ ॥

सू—तत्तद्गतिवशान्नित्यं यथा दृक्तुल्यतां ग्रहाः ।

प्रवान्ति तत्प्रवक्ष्यामि स्फुटीकरणमादरात् । इति ॥ ४२ ॥

आचार्यत्वं यथा याति जगति ज्ञातया जनः ।

सतां हिताय तां वच्मि ज्याधनुष्कर्मपद्धतिम् ॥ ४३ ॥

ओतप्तेतैर्यथा वस्त्रं तन्तुभिः सन्ततं तथा ।

गोलः क्रमोत्क्रमज्याभिः सन्दृब्धोऽयं समन्ततः ॥ ४४ ॥

ज्यार्द्धाद्ये खेचरा मध्यसूत्रान्तिर्य्यक्स्थिता यतः ।

ज्यार्द्धैः सकलकर्म्मेषां ज्यार्द्धं ज्येत्यत्र समन्तम् ॥ ४५ ॥

भचक्रचक्रवालाहृदयं चापनिर्भं यतः ।

तद्वासरस्त्रा मध्यस्था जीवारूपा तदुच्यते ॥ ४६ ॥

त्रयस्त्रयो गृहा ग्राह्या भुजकोटितया यतः ।

ततो व्यासदलं त्रिज्या परमावृत्तमध्यतः ॥ ४७ ॥

परिधेः षण्णवत्त्रयं समो यस्मान्मतस्ततः ।

राशिलिप्ता १८०० प्रथमो भागः २२५ प्रथमज्यार्धमुच्यते ॥ ४८ ॥

ग्राह्यखण्डान्तरश्चेतद्भक्तो ज्यापिण्ड आदिमः ।

लब्धोनमाद्यं द्वितीयखण्डान्तरमिदं भवेत् ॥ ४९ ॥

तदयुक्तं प्रथमज्यार्धं द्वितीयज्यार्धमुच्यते ।

युनराद्येन तद्भक्तं शेषः स्वार्धाधिकी यदि ॥ ५० ॥

तज्ज्ञोपादेकयुग्मत्वं कार्यमर्द्धेन एव लुक् ।

द्वितीयखण्डविवरं तल्लब्धेन द्वितीयकम् ॥ ५१ ॥

तदयुग्मद्वितीयजीवार्धं द्वितीयज्यार्धपिण्डकः ।

आद्येनैवं क्रमात्पिण्डान् भक्त्वा लब्धोनिर्तयुतैः ॥ ५२ ॥

चतुर्विंशतिखण्डैः स्युः क्रमज्या पिण्डलिसिकाः ।

किन्तु ज्यापिण्डतः षष्ठात् सप्तमाद्द्वादशादपि ॥ ५३ ॥

एकविंशात् पञ्चदशादिंशास्तदष्टास्तथा ।

हारशिषाङ्गलुक् प्रोक्तो नारदाय स्वयम्भुवा ॥ ५४ ॥

१-तत्स्वाश्विनोऽङ्गाभिक्रता रूपभूमिधरर्त्तवः ।

स्वाङ्गाष्टौ पञ्चशून्येशा बाणरूपगुणेन्दवः ॥ ५५ ॥

शून्यलोचनपञ्चैकाम्बिद्रूपमुनीन्दवः ।

वियञ्चन्द्रातिष्ठतयो गुणरन्ध्रास्वराश्विनः ॥ ५६ ॥

मुनिषड्यमनेत्राणि चन्द्राम्बिकृतदस्तकाः ।

पञ्चाष्टविषयाक्षीणि कुम्भराश्विनगाश्विनः ॥ ५७ ॥

रन्ध्रपञ्चाष्टकयमा वस्त्रद्रव्ययमास्तथा ।

कृताष्टशून्यज्वलना नगरद्विशशिवक्त्रयः ॥ ५८ ॥

षट्पञ्चलोचनगुणसम्पन्नेनाग्निवक्त्रयः ।

यमाद्रिवक्त्रज्वलना रन्ध्रशून्यार्णवाम्नयः ॥ ५९ ॥

रूपाम्निसागरगुणा वस्त्रमिक्ततवक्त्रयः । इति ।

उत्क्रमण्या चयोच्यन्ते त्रयोविंशतिखण्डजाः ॥ ६० ॥

प्रोक्तगोत्क्रमेण व्यासार्द्धादेकद्वित्रादिखण्डजाः ।

जायन्ते चापशिञ्जिन्योरन्तः शरवदूर्ध्वतः ॥ ६१ ॥

४—मुनयो रन्ध्रयमला रसतर्का मुनीश्वराः ।

इष्टैका रूपषड्दन्ताः सागरार्थवृताशनाः ॥ ६२ ॥

खर्तुर्वेदा नवाद्रव्या दिङ्मग्नस्यार्थकुञ्जराः ।

नगाम्बरवियञ्चन्द्रा रूपभूधरशङ्कराः ॥ ६३ ॥

शरार्थवृताशैका भुङ्क्ताक्षिशरैर्गदः ।

नवरूपमहीध्रैका गजैकाङ्कनिशाकराः ॥ ६४ ॥

गुणाश्विरूपनेत्राणि पावकाग्निगुणाश्विनः ।

वस्त्रार्णवार्ययमलासुरकर्तुर्नगाश्विनः ॥ ६५ ॥

नवाष्टनवनेत्राणि पावकैकयमाम्नयः ।

अष्टाग्निसागरगुणा उत्क्रमण्यार्द्धपिण्डकाः ॥ ६६ ॥

ग्रहं संशोध्य मन्दोच्चात्तथा शीघ्रादिशोध्य च ।

शेषं केन्द्रं पदं तस्माद्भुजण्या कोटिरेव च ॥ ६७ ॥

गताद्भुजण्या विषमे गम्यरत्कोटिः पदे भवेत् ।

मुग्धे तु गम्याद्वाद्भुज्या कोटिण्या तु गताद्भवेत् । इति ॥ ६८ ॥

तस्माद्वाग्नित्रयादर्ध्याग्भाद्यं बाहुर्यथा स्थितम् ।

त्रिभोर्ध्वं शोधितं षड्भ्यः षडूर्ध्वं षड्भिरुन्मिक्तम् ॥ ६९ ॥

खखसंख्या	क्रमन्या	चलराशि	उत्क्रमन्या	चलराशि
०	०	२२५	०	७
१	२२५	२२४	७	२२
२	४४८	२२२	२८	३७
३	६७१	२१८	६६	५१
४	८८०	२१५	११७	६५
५	११०५	२१०	१८२	७८
६	१३१५	२०५	२६१	८३
७	१५२०	१८८	३५४	१०६
८	१७१८	१८१	४६०	११८
९	१८१०	१८३	५७८	१३१
१०	२०८३	१७४	७१०	१४३
११	२२६७	१६४	८५३	१५४
१२	२४३१	१५४	१००७	१६४
१३	२५८५	१४३	११७१	१७४
१४	२७२८	१३१	१३४५	१८३
१५	२८५८	११८	१५२८	१८१
१६	२९७८	१०६	१७१८	१८८
१७	३०८४	८३	१८१८	२०५
१८	३१७७	७८	२१२३	२१०
१९	३२५६	६५	२३३३	२१५
२०	३३२१	५१	२५४८	२१८
२१	३३७२	३७	२७६७	२२२
२२	३४०८	२२	२९८८	२२४
२३	३४३१	७	३२१३	२२५
२४	३४३८	०	३४३८	०

नवोद्धं चक्रशुद्धं दोस्त्रिमेभ्यः कीटिरुज्जितः ।

शोधकाच्छोध्यमल्पचेद्वाद्यं भगणयुक्तदा ॥ ७० ॥

४—लिप्तास्तस्त्वयमे२२५भक्ता लब्धं खण्डज्यकागता ।

गतमन्यान्तराभ्यस्तः शेषस्तत्त्वाश्विभि२२५हृतः ॥ ७१ ॥

तदवाप्तफलं योज्यं ज्यापिण्डे गतसंग्रहे ।

क्रमग्यानां विधिरयमुत्क्रमग्यास्वपि स्मृतः । इति ॥ ७२ ॥

ज्यापिण्डतः स्वाभिमताज्योक्तोनां खण्डमौर्विकाम् ।

शेषं तत्त्वाश्वि२२५गुणितं हत्वा तद्विवरेष च ॥ ७३ ॥

फलं तत्त्वाश्विगुणया गतग्याखण्डसङ्ग्रया ।

संयोजयेद्गुरिदं भुजकोट्योः कलात्मकम् ॥ ७४ ॥

त्रिज्यावर्गा११८१८८४४ङ्गजज्याया, वर्गज्योक्त्यावशेषतः ।

पदं कीटिज्यकाकीटेरेवं दोर्ण्यापि साध्यताम् ॥ ७५ ॥

कुजग्रशनिमन्दानां प्राक्पञ्चाश्वलने चचात् ।

अशीघ्रस्यापि कृत्तोऽन्यः परोच्चाख्यः सुरो मया ॥ ७६ ॥

सषड्भः सूर्यमध्यः स्याद्भूमिपुत्रपरोक्षकः ।

अपरोक्षो मृदोः शीघ्रः शीघ्रस्यापि मृदूक्षकः ॥ ७७ ॥

दृढ्यं१८शोनः शनिर्मध्यः स्वमन्दस्य परोक्षकः ।

मन्दोच्चादिवदेतेऽपि न दृश्याः कालमूर्त्तयः ॥ ७८ ॥

एवमन्ये सूक्ष्मरूपाः सन्धसङ्ग्रया नभश्चराः ।

तथैवोपग्रहाः सन्ति ग्रहवेष्टनकारिणः ॥ ७९ ॥

ते सूक्ष्मयन्त्रलक्ष्यत्वात् पूर्वगत्या ग्रहा इति ।

उक्तीता अपि धावाद्यैरनुक्तत्वादिद्वोज्जिताः ॥ ८० ॥

अशीघ्रावृति१८भागोनसध्वार्कः स्वमृदूक्षकौ ।

गोक्ताशेषात् केन्द्रदोर्ण्यां हत्वा खाष्टर्तुभि६८०विदः ॥ ८१ ॥

शनेस्त्रिशत्या३००थ भजेस्त्रिज्याया३४३८ जतुलादिगे ।

तत्केन्द्रे फललिप्तादि स्वस्य मन्दतुङ्गयोः ॥ ८२ ॥

अशीन्ने तत्फलं वामं कुर्यात्ते सुस्त्रयः स्फुटाः ।

भीमस्य प्रथमे शीघ्रकेन्द्रे नक्रादिषट्कगे ॥ ८३ ॥

नैतत्कर्माथकर्षादौ तत्र स्यादब्जं स्रुदम् ।

तत्परोच्चाद्विशोध्यान्ते तद्वज्रां खगराश्रिभिः ४५० ॥ ८४ ॥

इत्याश्रिज्यासमस्यादिनेन्द्रकोटिकलाहतम् ।

त्रिभलिप्ता ५४०० समेतेन संस्कृतः स्यात्स्रुदः स्फुटाः ॥ ८५ ॥

तत्कोटिफलमारस्य ग्राम्बद्विज्याकोटिसंस्कृतम् ।

मध्यार्कगत्या गुणितं शनेः कोटिफलं ततः ॥ ८६ ॥

स्वमध्यगत्याय विदः शीघ्रगत्या तदाहतम् ।

त्रिज्याप्तानि कला लब्धास्तन्मन्दानां युभुक्तयः ॥ ८७ ॥

नक्रककर्षादि तत्केन्द्रचक्रजगो वक्रा भवन्ति ताः ।

वक्रजुगोश्चभुक्त्याव्यहीना तद्भागतिः स्फुटा ॥ ८८ ॥

मन्दोच्चाकर्षणफलं यस्य यस्य हि दृश्यते ।

परमं यत्तदभ्यस्ताश्चक्रलिप्ताः २१६०० समुद्धृताः ॥ ८९ ॥

त्रिजया३४३८ तत्फलं तत्तत् स्वमन्दपरिधिर्भवेत् ।

क्वाप्युनाधिकता यस्मात् फलस्य परिधिस्ततः ॥ ९० ॥

युग्मपादान्तजाच्छीघ्रपरिधिर्विषमान्तजः ।

न्यूनः शनिकुजजगानामधिकः स्वाक्षितत्रयोः ॥ ९१ ॥

२-रविमन्दपरिधिंशा

मनवः १४ शीतगो रदाः ३२ ।

युग्मान्ते विषमान्ते तु

नखर० लिप्तोनितास्तयोः । (र) ११४० । (च) ३१४० । इति ॥ ९२ ॥

चंशोनेन्द्र १३।४० लवा भानोर्जिन २४ लिप्तोनिता रदाः ३१।३६ ।
 चन्द्रस्य सर्वदेव्युक्ताः सस्त्रिद्वान्तशिरोमणौ ॥ ८३ ॥
 मया तु मेन्दुयुत्थकचन्द्रान्तरविवेकतः ।
 कथ्यते दृक्क्षमो मन्दपरिधी रविचन्द्रयोः ॥ ८४ ॥
 मन्दकेन्द्रो जपादान्ते भानोः षट्कलिकान्विताः ।
 तदंशा भानव १२।६ चन्द्रस्यार्द्धोना दशना ३१।३० ग्रह ॥ ८५ ॥
 रवेक्षत्रो स्वकेन्द्रस्य रविलिप्तो १२ निताः ११।५४ स्फुटाः ।
 चक्रार्धे सिद्ध २४ लिप्ताख्याः १२।३० स्फुटतान्यत्र कथ्यते ॥ ८६ ॥
 रस ६ घ्नी केन्द्रकोटिजया त्रिजया ३४३८ सा कलिकाफलैः ।
 क्रमान्धकरकर्त्रादौ हीनाख्या धृति १८ लिप्तिकाः ॥ ८७ ॥
 केन्द्रकोटिज्याभ्यस्तास्त्रिज्या ३४३८ सास्तत्फलैः पुनः ।
 युतो नः कर्किनक्रादावोजान्तपरिधिः १२।६ स्फुटः ॥ ८८ ॥
 एष सूक्ष्मविधौ कार्यः स्थूले तु स्वाङ्गभाग ८ युक् ।
 प्राग्भिरिष्टे पर्वसन्धिमात्रदृक्क्षाम्यलाभतः ॥ ८९ ॥
 विधोरुक्तः स ३१।३० कोटिज्यागुणितैस्त्रिगुणो ३४३८ दृतेः ।
 खगुणैः ३० कर्किनक्रादौ कलाभिर्युग्वियुक् स्फुटः ॥ १०० ॥
 कुजादीनां क्रमादंशा गोऽङ्गानि ६८ गिरिबाहवः २७ ।
 सार्द्धाभिरामा ३४।१० स्तपना १२ गोऽग्नयः ३८ परिधेर्मृदोः ॥ १०१ ॥
 शैत्राः परिधयो भौमाद्युगमान्तेऽष्टाग्विबाहवः २३८ ।
 नवविधे १३८ खगिरयो ७० भूषट्पक्षार ६१ नवाग्नयः ३८ ॥ १०२ ॥
 ओजान्तेऽद्र्यग्निनेत्राणि २३७ नभःशक्रा १४० नवर्त्तवः ६८ ।
 द्यौष्पक्षार ६२ गजगुणा ३८ स्तेषान्तु स्फुटतोच्यते ॥ १०३ ॥
 ओजयुग्मपदान्तोत्पपरिध्योर्व्विवरा १ हता ।
 भुजग्या त्रिज्याया ३४३८ भक्ता तत्फलं कलिकादिकम् ॥ १०४ ॥

युग्मपादान्तघरिधौ महति प्रोज्झितं ततः ।

अल्पमाने धनं तस्मिन्नेवं परिधयः स्फुटाः ॥ १०५ ॥

दृक्क्षिद्यै पुनराराशु केन्द्रदोः कलिकाङ्कताः ।

खरामैः ३० फलयुक्कार्थः कौजो द्वाक् परिधिः स्फुटः ॥ १०६ ॥

तन्मन्दकेन्द्रचरणयातैश्चाल्पकलागुणः ।

कर्कादौ वसुभिर्द्भागैर्नकादौ गुणितोऽब्धिभिः ४ ॥ १०७ ॥

सार्वराशिज्यया २४३१ भक्तः फलैरंशादिभिस्ततः ।

समन्वितः स्फुटो मन्दपरिधिर्गौरसां ६८ शकः ॥ १०८ ॥

अथैतत्फलवैषम्यपरिहाराय केन्द्रके ।

नागाङ्गाष्टाब्धि ४८ ६८ लिप्तातः स्वाङ्गार्थेन्दु १५८० कलात्मके ॥ १०९ ॥

भुजेन्द्रतियिलिप्तातः १५१४२ खगोऽर्थेन्दु १५८० कलात्मके ।

परिध्यनादरः किन्तु फलङ्ग्याद्यं त्रिराशिजम् १११२।४७ ॥ ११० ॥

बुधस्य मन्दकेन्द्राङ्गितैश्चाल्पकलागुणका ।

नवाऽस्य लब्धलिप्तोनः स्यान्मन्दपरिधिः स्फुटः ॥ १११ ॥

शुक्रस्य मन्दपरिधिः केन्द्रदोर्ग्याच्चि २ घाततः ।

त्रिज्या ३४३८ भक्तात् फलांशादिरहितः स्फुट उच्यते ॥ ११२ ॥

स-तद्गुणे भुजकोटिजैः भगणांश ३६० विभाजिते ।

तद्भुजजग्राफलधनुर्मान्द्यं लिप्तादिकं फलम् । इति ॥ ११३ ॥

तत्स्वनेत्रो २२५ नलिप्तानां समभावाद्भुजक्रिया ।

नेष्यते बहुतायान्तु ततस्तत्कर्म युज्यते ॥ ११४ ॥

स-शैघ्रं कोटिफलं केन्द्रे

मकरादौ धनं स्मृतम् ।

संशोध्यन्तु त्रिजीवायां ३४३८

कर्कादौ कोटिजं फलम् । इति ॥ ११५ ॥

सैवोक्ता संस्कृतत्रिजया जयरूपं भुजकोटिजम् ।

फलमत्रैव गृह्येत घनर्णकृतिकर्मणि ॥ ११६ ॥

स—तद्वाहुफलघर्गेक्याभूलं कर्णखलाभिधः ।

त्रिजयाभ्यस्तं भुजफलं चलकर्णविभाजितम् ॥ ११७ ॥

लब्धस्य चापलिप्तादिफलं शैघ्रमिदं स्मृतम् ।

एतदादौ कुजादीनां चतुर्थे चैव कर्मणि ॥ ११८ ॥

मान्यं कर्मकमर्केंद्रोर्भासादीनामधीयते ।

शैघ्रं मान्यं पुनर्मान्यं शैघ्रं चत्वार्यनुक्रमात् ॥ ११९ ॥

अजादिकेन्द्रे सर्वेषां मान्ये शैघ्रे च कर्मणि ।

धनं ग्रहाणां लिप्तादितुलादावृणमेव तत् । इति ॥ १२० ॥

मध्यः शैघ्रफलाधेन संस्कृतः प्रथमो ग्रहः ।

तदूनितमृदूत्वेन फलाधेनं स संस्कृतः ॥ १२१ ॥

द्वितीयस्तेन संशुब्धान्मन्दात् यत् सकलम्फलम् ।

तत्संस्कृतो मध्यखगो मन्दस्मष्टस्तृतीयकः ॥ १२२ ॥

तदूनिताच्छीघ्रतुङ्गात् सकलेन फलेन सः ।

संस्कृतः स्फुटतामेति तुर्यः सूर्यादिशासनात् ॥ १२३ ॥

त्रिचतुःफलयोर्घातात् कुजस्य तु कलात्मनोः ।

दिग् १० ब्राम्यकर्णविहतात् फललिप्ता युतो नितः ॥ १२४ ॥

मन्दकेन्द्रेऽजतीत्यादौ स भवेत् पञ्चमः स्फुटः ।

पुनस्तृतीयकेन्द्रेऽस्य कर्कादिस्थे तुरीयकम् ॥ १२५ ॥

फलं पञ्चेषु ५५ भक्तात् मन्दकोटिजया हतम् ।

तुर्यकर्णहृतं लब्धं तुरीयफलवत्कुजे ॥ १२६ ॥

पञ्चमे संस्कृतं चेत्स्यात् षष्ठः स्मष्टतमस्तदा ।

भवेत् स मन्दकेन्द्रे तु नकादावेव पञ्चमः ॥ १२७ ॥

परोक्षसंस्कृताज्ज्ञस्य शीघ्राभ्यस्य शोधनात् ।
 प्राक्फलार्धं पृथङ्न्यस्य फले मान्यार्धमान्यके ॥ १२८ ॥
 कृत्वा तृतीयं द्विः स्वाप्यमधःशैथ्यार्धसङ्गृह्यात् ।
 अन्त्यशैथ्यार्धं ६८७ भक्ताप्तफलत्रयशोनितं स्फुटम् ॥ १२९ ॥
 मध्यात्तत्संस्कृतात् तुर्यं फलमानीय तद्विधा ।
 अधस्तृतीयकोट्युत्पलप्राप्तिन्यया कृतात् ॥ १३० ॥
 लब्धमूर्धे धनमृषं क्रमात्कर्किसृगादिगे ।
 मन्दकेन्द्रे स्फुटं तद्व्यादय भुक्तिर्विविच्यते ॥ १३१ ॥
 पूर्वापरदिनस्यष्टग्रहान्तरकलागतिः ।
 स्फुटेति सम्प्रता किञ्चिन्नेदगापि प्रतिक्षणम् ॥ १३२ ॥
 मन्दोच्चभुक्तिरहिता मध्यभुक्तिर्यहस्य या ।
 मन्दकेन्द्रगतिः सेयं मन्दकोटिफलन्यया ॥ १३३ ॥
 शुणिता त्रिन्यया ३४३८ भक्ता मन्दभुक्तिफलश्ववेत् ।
 धार्क्यादिकेन्द्रे तेनाख्या मकरादौ च वर्जिता ॥ १३४ ॥
 ग्रहस्य मध्यमा भुक्तिर्मन्दस्फुटगतिर्भवेत् ।
 प्रातः सा सकृदानीता तदहोरात्र प्रथ्यते ॥ १३५ ॥
 प्रातरर्कोनक्षत्रांशोस्तिथ्यन्ती यः प्रसाध्यते ।
 पुनस्तत्कालचन्द्रस्य गत्या तत्कालजा तथा ॥ १३६ ॥
 संस्कार्यास्तत्र शुद्धयर्थं गतगम्यपलादयः ।
 आकादिसमयव्याप्तिसन्देहे ग्रहणे तथा ॥ १३७ ॥
 कर्भेदमिष्यतेऽन्यत्र व्यवहारेषु नैव तत् ।
 तेषु यावच्च स्फुटाकेंदोः पूर्वापरदिनान्तरम् ॥ १३८ ॥
 शीघ्रोच्चभुक्तिर्मध्योना शीघ्रकेन्द्रगतिर्मता ।
 फलांशान् स्वाङ्क६० भागेभ्यः शैघ्रान् संशोध्य शेषतः ॥ १३९ ॥

क्रमज्वा पिण्डमानीय तेन द्वाकेन्द्रजां गतिम् ।
 शुचितां चलकर्त्तासां शीघ्रभुक्तेर्विशोधयेत् ॥ १४० ॥
 शीघ्रस्फुटगतिः शेषो यदि शुद्धिर्बिलोमतः ।
 सन्धवेदवशिष्टा तन्नतिर्वक्रेति कथ्यते ॥ १४१ ॥
 एवं मन्दस्फुटा शीघ्रस्फुटा भुक्तिर्बिधोदिता ।
 स्फुटभुक्तिरयो ताराखेचराणां विविच्यते ॥ १४२ ॥
 शीघ्रस्फुटगतिर्मध्याधिका चेन्मध्यकोदिता ।
 मध्योन्मा शोधिता मध्यभुक्तोर्यस्यात्तदन्तरम् ॥ १४३ ॥
 वक्रा मध्यान्विता चापि शीघ्रमध्यान्तराभिधम् ।
 तस्यादायं गतिफलं तद्वेनैव मध्यमा ॥ १४४ ॥
 शीघ्रस्फुटगतेर्मध्याधिकोन्मत्वे युतोनिता ।
 वक्रत्वेऽप्युनिता तेन ऋज्वी स्वात्मयमा गतिः ॥ १४५ ॥
 सन्धवेद्वस्तशुद्धिखेदक्रा सा शेषसन्धिता ।
 मन्दकोटिफलघ्नी सा त्रिज्या ३४३८ सा तत्फलार्धतः ॥ १४६ ॥
 युतोना कर्किनक्रादिकेन्द्रयोः स्याद्वितीयका ।
 कोटी फलघ्नी त्रिज्यासा सा तत्पूर्णफलेन च ॥ १४७ ॥
 संस्कृता मध्यमा प्राग्वत्तृतीया स्यात्तदुज्जिता ।
 शीघ्रान्धकेन्द्रभुक्तिः सा फलखाङ्गा ८० न्तरज्यया ॥ १४८ ॥
 शुष्माकर्त्तामहीमाशु भुक्तिः स्फुटगतिर्भवेत् ।
 वामशुद्धी तथा वक्रा स्फुटभुक्तिद्वितीययोः ॥ १४९ ॥
 अन्तरं स्यान्नतिफलं तुरीयं प्रथमक्रमात् ।
 कदाचित्कतयेहैज्जि सौरोक्तं भुक्तिसाधनम् ॥ १५० ॥
 कुजप्रशनिमन्दोन्नगतयस्वृणुवक्रिताः ।
 मयमायां द्वितीयायां शोध्या योज्याः क्रमेण च ॥ १५१ ॥

ततो विविगती साधे प्राग्बलीटिफलाहतेः ।

अस्य तु स्पष्टगीघोषभुक्तेर्मध्यवर्तीयके ॥ १५२ ॥

प्रोक्तादितुर्थे कर्तव्ये तत्र तुर्यगतेः फलम् ।

पृथक्साध्य तदधो मन्दकोटिफलाहतम् ॥ १५३ ॥

विष्णुसं मन्दकेन्द्रेऽस्य कर्मादौ मकरादिने ।

धनार्थमूर्ध्वं क्रमशः कृत्वा तद्विस्फुटं भवेत् ॥ १५४ ॥

शीघ्राहंभुक्तौ वक्रायां यदि मान्याहंजं फलम् ।

अहं तदा तयोरींगो धनं चेद्विद्युतेर्हयोः ॥ १५५ ॥

शेषो द्वितीयभुक्तिः स्यादक्रौमास्यासु संस्मृतेः ।

यत्स्यान्मन्दफलं कर्किनक्राव्योः स्वर्णमेक तत् ॥ १५६ ॥

स्फुरन्ति गत्वानयने बहुधा कल्पना अपि ।

क्लिष्टभावादिह त्यक्त्वा ग्रहसञ्चारयुक्तयोः ॥ १५७ ॥

वर्तमानेष्वदिनजस्फुटग्रहकालान्तरम् ।

अज्ञतां भुक्तिरित्यर्कचन्द्रयोस्तु विशेषतः ॥ १५८ ॥

शुभार्तुचन्द्रे १६३ सार्केंद्रे १४६ रससूर्ये १२६ र्नगाष्टिभिः १६७ ।

शरवद्रे ११५ चतुर्षांशकेन्द्रांशैर्भूसुतादयः ॥ १५९ ॥

व-भवन्ति वक्रिचसौस्तैः स्त्रैः स्त्रैश्चक्राद्विशोधितैः ।

अवशिष्टांशतुल्यान्मन्दकेन्द्रेण ज्ञान्ति वक्रिताम् । इति ॥ १६० ॥

अवहारे च इन्द्रिबासुदयास्तमयो द्विधा ।

शेषराणां स्फुल्लसूक्ष्मौ कथ्येते प्रथमाविह ॥ १६१ ॥

प्रतीक्षामन्दकेन्द्रांशैरस्तं यान्ति कुजादयः ।

हस्तुरे ३३२ र्गोर्ध्वशशिभिः १५८ रसवेदाग्निभिः ३४६ क्रमात् ॥ १६२ ॥

कुम्भहने १७७ स्यविगुहैः ३४३ प्राण्यासुच्यन्ति ते पुनः ।

द्विजेन्द्रे २८ कुम्भे २०१ शक्रौ १४ र्गुणवष्टविभुभिः १८३ र्चनैः १७ ॥ १६३ ॥

प्राच्यामस्तं शशुकी तु दिग्गुणैश्च १० रसनिर्जरैश्च ३३ ।

प्रतीच्यामुदयं यातः खग्रैः ५० क्षतबाहुभिः २४ ॥ १६४ ॥

बद्रे ११ रुनोऽधिकश्चन्द्रः सूर्याद्यात्यस्तमुन्नमम् ।

अथ समन्दशीघ्राभ्यां पूर्वोक्तक्रमतश्चातः ॥ १६५ ॥

स्फुटग्रहो मन्दचलैः फलैर्व्यस्तधनर्णकैः ।

सुहुः सुसंस्कृतः स्वैर्व्यं प्राप्तो मध्यग्रहो भवेत् ॥ १६६ ॥

ग्रहस्फुटीकरणपरिग्रमनस-

क्षन्तुथद्वयमदपदं वदन्ति यत् ।

विलिख्यते मृदुचलखण्डजं फलं

मयामलं चपलविबोधदं हि तत् ॥ १६७ ॥

शून्यादिसिद्धा २४ वधि खण्डसंख्याधोऽधो लिखेन्मान्यफलं लवाद्यम् ।

तदन्तरं सर्वखगस्य कीटेः फलं कुजादेश गते रवीन्द्रोः ॥ १६८ ॥

खा० द्यष्टवेदा ४८ वधि खण्डसंख्या तले तथा शैध्वफलं लवाद्यम् ।

खण्डान्तजं खण्डफलान्तरोत्थलिप्तादयस्तच्चलकर्णलिप्ताः ॥ १६९ ॥

पश्चात् फलाद्यस्य विलेखनीया वक्रप्रवेशापगमस्वभागाः ।

द्राक्षेन्द्रजाद्यास्तमयोदयांशाः कुजग्रदेवेण्यसितासितानाम् ॥ १७० ॥

ग्रहीनमन्दोच्चभुजालयांशः-

लिप्ता विलिप्ताः पृथगष्टनिष्ठाः ।

अन्तावृताः खर्तुभिश्च ० रन्ध्रपङ्क्तिभिश्च ०-

विद्यद्गुणैश्च ० स्तत्फलसंयुताश्च ॥ १७१ ॥

तद्राशिसंख्योत्थफलं गतास्थं

भागादयः खण्डफलान्तराः ।

* भुजालयः राश्यादयः इत्यर्थः ।

अन्त्यात् खषड्६० भक्तफलाव्यमूल-
 भागाः खरामै३० विहताः फलं तत् ॥ १७२ ॥
 शिष्टाद्विनिष्ठाः फलयुग्मतास्थं
 मान्यं फलं प्राग्वदिदं धनर्णम् ।
 खण्डान्तरघ्नी मृदुकेन्द्रभुक्ति-
 स्तत्त्वाग्नि२२५ भक्ता फलमिष्टभुक्तेः ॥ १७३ ॥

स्यात्खण्डमध्येऽथ पुरः परोक्षखण्डोत्थलिप्ता फलमन्तरश्च ।
 लेख्यं गतिश्च स्फुटमेवमेतत् स्वर्णं कुजघ्ना किंमृदौ अग्निघ्ने ॥ १७४ ॥
 शीघ्रादग्रहोनादग्रहषट्कमाद्यं केन्द्रङ्गतं गम्यमथान्यषट्कम् ।
 तद्वाग्निभागादिकमष्टनिष्ठां प्राग्वद्भुतं राशिमितासु खण्डाः ॥ १७५ ॥
 यातास्तदुद्यं फलमंशकादेः खण्डान्तरघ्नात् खगुणा३० मयुक्तम् ।
 वर्द्धिमाणे फल एव कार्यं तत्क्षीयमाणे पतितं गताख्यात् ॥ १७६ ॥

स्फुटं फलं शैघ्रग्रामिदं धनर्णं
 केन्द्रस्य पूर्वार्धपरार्धयोः स्यात् ।
 शैघ्रग्रार्धमान्यार्धसमग्रमान्य-
 शैघ्रैः फलैः प्राग्वदिह क्रियाः स्युः ॥ १७७ ॥
 सूर्येन्दुभौमपरिधिच्चयवृद्धिभेदा-
 न्मान्यं फलं चलफलप्रतिमं विलेख्यम् ।
 खण्डैर्गजाब्धिभिरिदं निजवर्द्धमान-
 क्षीणत्वतः स्फुटमपीह न वक्रिता स्यात् ॥ १७८ ॥
 भौमस्य यन्मृदुफलं परिधिक्रमोत्थं
 द्वाविंशत२२ स्तदिह सप्तसु ७ खण्डकेषु ।
 साध्यं न किन्तु भवनत्रयजं ११२।४७ विलेख्यं
 तत्र चयर्द्धिविषमत्वनिवृत्तिहेतोः ॥ १७९ ॥

ब्राह्मेन्द्रजासकफलान्तरघ्नी भुक्तिर्हृता तत्स्वयमेः २२५ फलस्य ।
 चर्चनं युक्तो नितमध्वभुक्तिर्भवेत्किंवाद्या फलद्विहान्योः ॥ १८० ॥
 द्वितीयमन्दोत्पलान्तरघ्नी तत्स्वाग्नि २२५ द्वावदलीनयुक्ता ।
 सा नक्रकर्षादिकमन्दक्रेन्द्रे द्वितीयभुक्तिः पुनरेवमेवा ॥ १८१ ॥
 फलान्तरघ्नीपुभुजाच्चि २२५ भक्ता तत्तत्स्वहीनाम्बितमध्वभुक्तिः ।
 भवेत्तृतीया च तदुज्जिताश्च भुक्तिर्भवेत्केन्द्रगतिस्तुदीया ॥ १८२ ॥
 सा तुर्यखण्डान्तरसङ्गुहेपुपचाच्चि २२५ द्वावदलीनयुक्ता चेत् ।
 स्फुटा फलर्चिचययोः स्वखण्डमध्येष्वियं स्यादनुष्टुः पुरेव ॥ १८३ ॥
 कुजस्यसौरिप्रथमद्वितीयगत्तोर्ध्वनर्ध्वं क्रमशो विधाय ।
 वक्रज्जुमन्दोच्चगतिं द्वितीयद्वितीयभुक्ती तत एव साध्ये ॥ १८४ ॥
 मन्दज्जुभुक्तेः प्रथमात्पका चेदिलोमशुद्धेरवशेषतः स्यात् ।
 द्वितीयभुक्तेश्च तथा द्वितीयभुक्तेः फलं किन्तु धनर्ध्ववामम् ॥ १८५ ॥
 एवंविधे सन्धवतस्त्रयाणां द्वितीयतार्क्ष्यिगती परोच्चात् ।
 वक्रादिमा मन्दविदोस्तनोश्चेद क्रोच्चभुक्तेः पतितावशेषात् ॥ १८६ ॥
 साध्या द्वितीयाश्च ततोऽधिका चेत्तयोज्जिता मान्यमतो विलोमम् ।
 वक्रादिभुक्तावृत्तमन्दभुक्तिर्योज्या ततो मान्यफलश्च वाग्यात् ॥ १८७ ॥
 कश्चित्फलं नष्टमविस्फुटं चेत्तत्खण्डसंख्यार्ध्वभुजाच्चि २२५ निघ्नी ।
 कलात्मकं केन्द्रमतः फलाद्यं दोषादिनामीय विलेखनीयम् ॥ १८८ ॥

स्फुटार्थमस्वान्तरभागक्रेषु

शुक्रज्यचन्द्रत्रयसंरिकाणाम् ।

असं नवाऽशा १० शिव ११ सूर्य १२ शुक्र ४-

भूपेषु १६ वक्रस्य भुगोर्नगेषु ७ ॥ १८९ ॥

एतेऽंशकाः स्थाभ्रनजन्दु १८०० निघ्नाः प्राक्सायनाकोदयमानउक्ताः ।

पञ्चाशद्विंशत्यसंस्कृताकालग्नप्रमाणास्तु हताः स्फुटाः स्युः ॥ १९० ॥

एतै रवेः प्रागुदयं परास्तं न्यूनाधिका यांति कुजेज्यमन्दाः ।
 वक्रौ अशक्रावथ ताववक्रौ पूर्वास्तपश्चादुदयो विधुष ॥ १८१ ॥
 पूर्वोक्तत्रेन्द्वांशदिने ग्रहार्कान्तरेस्तदंशान्तरलिसिकायाः ।
 गत्यन्तराप्ताश्च फलं दिनादिस्वर्थं भवेद्वक्रिषि भुक्तिमुत्थाः ॥ १८२ ॥
 ग्रहार्कगत्योस्तनुभूरिभावं ज्ञात्वा ततो भाविगती च काशौ ।
 वक्तव्यतः खेटयुतिप्रकाशादुक्तांशतुल्यत्वमवैतुमिष्टम् ॥ १८३ ॥
 इतीरितैरस्तमयोदयांशैः सिद्धाः स्वकालाः खलु लेखनीयाः ।
 दृक्स्थसिद्धास्तमयोदयानां सुदुष्करत्वाद्ग्रहवारिपञ्चगाम्* ॥ १८४ ॥

यथात्र लिखितानि खल्वजफलान्तराणि क्रमा-
 तयत्र गतिफलान्तरं श्रुतिकलान्तरं साध्यताम् ।

चक्षुश्रुतिगतिस्फुटीकरणमात्मखण्डान्तरेः

पुरोदितफलोच्चबानयनवद्विधेयं बुधैः ॥ १८५ ॥

कार्यैः सूर्यनिशेषयोः प्रतिदिनं विस्मष्टभावः पुनः

पक्षे पक्षदले बुधस्य विहितोऽन्येषान्तु पक्षान्ततः ।

मध्ये मध्य इह व्रजेद्यदि खगः सप्तर्चवक्रार्जवा-

न्यस्तश्चाप्युदयं तदेष्टदिनजः कार्योऽसकृद्भुक्तिभिः ॥ १८६ ॥

सञ्चारध्रुवलिसिका भपदजा२००भानां८०० गृहाद्या१८००श्च या-

स्तत्खेटान्तरलिसिका गतिकलाभक्ता दिनाद्यं फलम् ।

खेटे तद्ध्रुवतः पुरः परगते कालादृष्टं स्वं क्रियात्

काले चक्रगतौ धनर्णमिति तत्सञ्चारकालो भवेत् ॥ १८७ ॥

पक्षान्तादयस्खेचरान्तरकलास्तद्वक्षसंस्थाहृता-

स्तत्तत्तुक्तिकलाः फलं गतियुगस्वल्पान्तरत्वे पुनः ।

भूयस्वन्तरके क्षयर्धिवशतो भुक्त्यानुपातीत्यया
 खेटर्ध्ववजान्तरोद्धृतिवशादयातैश्चकालोऽसक्तत् ॥ १८८ ॥
 पञ्चदशजतुर्थकेन्द्रविवरास्तदभुक्तिलिप्तादिनै-
 रानीयाभिरवक्रवक्रविलयीद्यानाम्यकेन्द्रध्रुवात् ।
 पञ्चान्तग्रहतुर्थकेन्द्रवियुताद्याः स्युस्तदन्तर्गता
 लिप्तास्ता विह्वताः फलैर्दिनमुखैर्लेख्यास्त्ववक्रादयः ॥ १८९ ॥

भक्ताखक्रकलाः २१६०० खवङ्गिभि ३०२यो

सप्ताक्षिभि २७भानुभि १२-

भूभृद्वाहुभि २७रम्बरर्त्तुभि ६०रितो

लब्धाः खभोगाः क्रमात् ।

तिथ्यूच्चैन्दवराशियोगकरणानां

स्युः खपञ्चाद्रयः ७२०

खभ्राष्टौ ८०० खखकुञ्जरचितिमिताः १८००

खभ्राष्ट्र ८०० खफाग्नयः ३६० ॥ २०० ॥

स्यष्टार्कोनितविष्णुटेन्दुकलिकाभोगेन ७२० भक्तास्थिते-

लब्धाः स्युस्तिथयो गताः प्रतिपदो दर्शान्तमासादितः ।

लब्धाः पञ्चदशाधिका यदि तदा पञ्चेन्दु १५शेषाश्च ताः

पक्षे श्यामलके स्युरेकसहिताच्चेद्वर्त्तमानास्तदा ॥ २०१ ॥

तच्छेषा गतगम्यका विकलिताखन्द्रार्कगत्यन्तरे-

षाप्ताः स्युः क्रमशो गतैश्चघटिकाः साकं खप्रव्यंशकैः ।

तिथ्यन्तान्तिककालचालितविधोस्तत्कालभुक्त्या पुनः

साध्याः संश्रयितेष्टकर्मसमयेऽन्यत्र इत्येवन्तरा ॥ २०२ ॥

स्यष्टेन्दोः कलिकाभभोग ८०० विह्वता लब्धाश्च दस्तादय-

स्ताराः स्युर्विगता गतैश्चकलिकाः पञ्चाङ्गता भाजिताः ।

गत्या चन्द्रमसः फलानि घटिकास्तद्विधोर्लसिका-
 स्तज्ञोगात् १८०० गतक्रियादिनिलया नाद्योऽब्जभुक्त्या तथा ॥ २०३ ॥
 स्पष्टेन्द्रकयुतिसु चक्रवियुता चक्रा २१६०० धिका चेष्टता
 भुक्त्या योगजया ८०० फलानि त इताः शेषा गतैः कलाः ।
 षष्टिन्ना रविचन्द्रभुक्तियुतिद्वयव्यास नाद्यादयः
 शून्याङ्गाग्नि ३६० कलायुतार्कवियुताः स्पष्टेन्दुलिप्ता इताः ॥ २०४ ॥
 भुक्त्यैवं करणस्य ३६० तानि तिथिवत्तन्नाडिकाया मताः
 सप्तानां ववतः सितप्रतिपदः प्रान्ताद्वतः संस्थितिः ।
 तिथ्यर्धेष्वपि कृष्णभूतदलतः प्रान्तास्त्रितादेर्दलं
 यावत् शाकुनकं चतुष्पदमथो नागश्च किं सुन्नकम् ॥ २०५ ॥
 नाडीहरायदधिका गतगम्यलिप्ता-
 स्तद्विस्मृच्छति तिथिप्रमुखाङ्गजातम् ।
 भोगा निजा विकलिताः स्वघटीहरासा-
 स्तत्तत्प्रमाणघटिकादिफलं क्षयादौ ॥ २०६ ॥
 मासोऽसंक्रम एन्दवसु मलिनः सोऽन्तर्भवेदुत्तरे
 संक्रान्तिद्वययुक् क्षयो यदि कदा तत्पार्श्वयोर्दौ मलौ ।
 स्यातां मासचतुष्टयान्तरनयोः संसर्पणामादिमः
 क्षीणोऽहस्यतिरन्तिमो मल इमे त्याग्या विवाहादिषु ॥ २०७ ॥
 श्रौतस्मार्त्तकमासिकाद्विकविधौ संसर्पकाहस्यती
 शुद्धौ नात्र मलिज्जुचः स च मलातीताद्विके गृह्यते ।
 कर्मारम्भसमाप्तिमध्य उपरागादौ तथा दुर्लभे
 योगे चागतिके व्रते जगुरमाश्वेन्दुपूजादिषु ॥ २०८ ॥
 प्रायः स्यात् क्षयमासतः पुनरसौ वर्षैः कुवेदेन्दुभिः १४१
 किंवा द्विद्विकुभिः १२२ क्षचिन्नवकुभिः १८ वर्षैः तृतीये मलः ।

युग्मस्थेऽर्कमृदौ हि सम्प्रति तपस्याद्या नव स्युर्मलाः

शीघ्रा उर्जमुच्छास्रयो न तु तपावृद्धिद्वयात्पृच्छति ॥ २०८ ॥

इत्थं तिथ्यादितथ्यावयवपरिमता पञ्चिका स्थूलसंज्ञा

ग्राह्या ब्रह्मागमत्रैः प्रतिशरदुदयन् नित्यनैमित्तिकेषु ।

एकादश्यादिपर्व्वत्रतस्तुरयजनश्राद्धदेवोक्तवादी

ग्रस्ता विस्तार्य्य सूक्ता भवतु भुवि हिता बृंहिता संहितार्थैः ॥ २१० ॥

नित्यनैमित्तिकाद्युक्तवार्थोक्तुकः

पञ्चिकां व्यञ्जयन्नर्थमाद्यूर्जिताम् ।

अञ्जनाभाचले भ्राजते यः सदा

कञ्जनाभं भजे तं भवोद्भञ्जनम् ॥ २११ ॥

इत्युत्कलीज्ज्वलनृपालकुलप्रसूत-

श्रीचन्द्रशेखरकृतौ गणितेऽक्षिसिद्धे ।

सिद्धान्तदर्पण उपाहितबालबोधे-

ऽयात्पञ्चमः स्फुटखगः सफलः प्रकाशः ॥ २१२ ॥

इति श्रीचन्द्रशेखरसिंहकृतौ सिद्धान्तदर्पणे स्फुटाधिकारि सखसफलसहस्रश्लोकरच-

स्थूलपञ्चाङ्गवर्णनो नाम पञ्चमः प्रकाशः ।

षष्ठः प्रकाशः ।

सूक्ष्मपञ्चिकाकान्यादिवर्णनम् ।

उद्वाहोपनयप्रयाणनिलयकृत्वादिषु द्वात्रिंश-

रन्ध्रेष्विष्टफलाप्तये किल मया सूक्ष्मोच्यते पञ्चिका ।

इत्थिवापममार्गणप्रवृत्तयुग्योगोदयार्त्तं महा-

पाताद्यं तिथिभादि कार्यमनया सूक्ष्मार्कचन्द्रोद्भवम् ॥ १ ॥

वृक्षौ पञ्च५ तिथेः क्षये रस६मिता नाद्याः पुराणैर्मता

नित्यं यत्परमास्ततो व्यकृत्वौ स्थूलेष्वते पञ्चिका ।

प्रत्यक्षानुभवं न लुप्यति वक्षो युक्तिर्यतस्तन्मया

तत् साक्षात्करणाय काम्यविधये सूक्ष्मा परा तन्व्यते ॥ २ ॥

इत्तुल्यतां गच्छति पर्वसन्धिर्येनार्कविध्वोः परिधिद्वयेन ।

तन्मात्रसंसिद्धफलागताङ्गा सत्यपञ्चिका स्थूलतया पुरोक्ता ॥ ३ ॥

सूक्ष्मार्कदोःखण्डफलैस्तु सूक्ष्मा कार्या हिमांशोर्बहुभिर्विशेषैः ।

तत्रैव सिद्धः परिधेरभेदात् फलैस्तदुत्थैः प्रथमग्रहः स्यात् ॥ ४ ॥

एतस्य सूक्ष्मस्य रवेश्च गत्या विम्बप्रमाणं स्थिरपर्वसन्धिः ।

क्षया भुवस्तदुपगमन्दकर्णः सूर्यग्रहे सिध्यति लम्बनञ्च ॥ ५ ॥

तुङ्गान्तरं फाचिकनामधेयं फलं दिग्गशाख्यमदसुरीयम् ।

क्रमेण वक्ष्यामि निरीक्ष्य यद्वाञ्छितं गतिं रात्रिपतेक्षिराय ॥ ६ ॥

अभीष्टकालोत्थितचन्द्रमन्दात् फले सिते सन्निभसूर्यहीनात् ।

कृष्णे त्रिभोनार्थमवर्जितादयत् केन्द्रं तदीया भुजमौर्विका याः ॥ ७ ॥

साभ्राङ्गभू१६०घ्नी त्रिगुणेन३४३८ भक्ता

स्फुटार्कचन्द्रान्तरदीर्घाघ्नी ।

त्रिज्योद्गता लम्बमतः कलाद्यं

गत्या विनिर्द्ध्य प्रथमस्फुटेन्दोः ॥ ८ ॥

तन्मध्यगत्या ७८०।३५ विहृतं फलं स्वात्तुङ्गान्तरं तेन विहीनयुक्तः।

पर्यायतः सन्निभविनिभार्कहीनेन्दुमन्दोच्चभवोक्तकेन्द्रे ॥ ८ ॥

तुलाधराजादिभषट्कनिष्ठे प्राक्सिद्धचन्द्रो भवति द्वितीयः।

तत् सूक्ष्मसूर्यान्तरकेन्द्रपादयातैष्यदल्पाः कलिकादिनिष्ठाः ॥ १० ॥

मौर्वीकृताहारहृताः फलं स्यात् कलात्मकं पाक्षिकनामधेयम्।

पञ्चार्धयोः प्राक्परयोस्तदाव्यहीनस्तृतीयत्वमुपैति सोऽयम् ॥ ११ ॥

सूर्योऽनितस्त्रोच्चविधूच्चशेष-

भुजांशकान्योऽन्यविघातपिण्डात्।

खाष्टेन्दु १८० भक्ताच्च फलं नवत्या ८०

युक्तं तृतीयाय फलाय हारः ॥ १२ ॥

स्वर्णार्कदोः सूक्ष्मफलं दिगा १० समाद्येन्दुगत्या हतमध्यभक्तम्।

तुल्यं फलं स्यात्क्रमतस्तदूनयुक्तः शशी दृक्क्षम एष सूक्ष्मः ॥ १३ ॥

स्थलीषु जङ्गम्यत एव यद्भुजङ्ग ऋज्वीं गतिमेति गर्त्तं।

सदोच्चकर्षातिग एवमिन्दुस्तत्साम्यमागच्छति पर्व्वसन्धी ॥ १४ ॥

तत्राप्यतुङ्गान्तरपाक्षिके स्यात् सूक्ष्मे दिगंशाख्यफलं यथाहेः।

मताल्पवक्रा स्वगतिर्विलेऽपि पार्श्वद्वयस्पर्शदृढादृढित्वात् ॥ १५ ॥

भुजान्तराख्यं फलमर्कसूक्ष्मस्थूलात्मदोः खण्डफलादविधेयम्।

क्रमादणु स्थूलविधौ न तु स्यात् स्फुटोक्तियान्योऽन्यविपर्य्ययेण ॥ १६ ॥

तुङ्गान्तरं यत् फलमत्र सिद्धं त्रिज्याहृतं तत् प्रथमेन्दुभान्वोः।

विश्लेषदोर्न्यासफलं तदीयान्तरोत्पकोटीगुणसङ्गुणञ्च ॥ १७ ॥

त्रिज्योद्धृतं तत् पुनर्कचन्द्रगत्यन्तरघ्नं त्रिगुणामलब्धम्।

योज्यं तदेव प्रथमेन्दुभुक्तिफले भवेद्भुक्तिफलं द्वितीयम् ॥ १८ ॥

तत् संस्कृतं मध्यगतौ पुरोवद्भवेद्वितीया रजनीशभुक्तिः।

वर्गमङ्कतं पाक्षिकलिप्तिकाद्यं हारोद्भवस्यान्यफलस्य वर्गात् ॥ १९ ॥

विशोध्य तच्छेषपदं द्वितीय-

चन्द्रार्कगत्यन्तरसङ्गुणं तत् ।

गोभूषणात् १७१८ सितरुग्द्वितीय-

भुक्तौ धनं पञ्चपुरोऽन्तिमाङ्गयोः ॥ २० ॥

ऋणं पदोर्मध्यमयोरिति स्वात् सूक्ष्मान्धभुक्तिः शशिनस्तृतीया ।

दिनान्तरेणान्तरसंमिता वा तत्सिद्धतिथ्यादिशुभेषु चिन्त्यम् ॥ २१ ॥

विध्यादनिष्टं यदिहास्ति तत्तत्त्वान्धं पुनः स्थूलमते यदेतत् ।

तच्चापि हेयं बहुसम्मतत्वात् स्थूलेन नित्यं व्यवहारसिद्धेः ॥ २२ ॥

व्यर्केन्दुकेन्द्रौजसमाङ्घ्रियुग्मं पञ्चादिमान्धार्ययुगं प्रमेयम् ।

पञ्चाङ्गयः केन्द्रभषट्कयोः स्तुः शराम्बुराशि ४५ प्रमितैश्च भागैः ॥ २३ ॥

वक्ष्येऽजभुक्तिं ग्रहणे प्रसिद्धां

ययैव पर्वान्तगतैश्चकाले ।

चन्द्रः स्फुटः स्वात् स्थितिमर्हकालो

दृक्तुल्यतामेति यया च सिद्धः ॥ २४ ॥

न्यस्यद्विधाद्येन्दुगतेः फलं त-

दन्येन तुङ्गान्तरकेण १६० निम्नम् ।

परेण तन्मान्यफलेन ३०१ भक्तं

गत्याद्ययाङ्गं किल मध्यया ७८० ॥ २५ ॥

फलान्वितं कर्कशगादिमन्दकेन्द्रे तदाव्यो नितमध्यभुक्तिः ।

द्विधार्कभुक्त्या ऋषितार्क्षहारभक्ताप्तयुक्त्वा न्यगतिः स्फुटेन्दोः ॥ २६ ॥

एकत्र नित्यान्यपरत्र काम्यान्यवेक्ष्य कर्तुं यदि पञ्चिकायाम् ।

असम्पत्तिः स्वाज्जगतः प्रयासात् कार्यं तदा सूक्ष्ममतेन सर्व्वम् ॥ २७ ॥

भूगर्भगे कल्पितसूक्ष्मगोले स्वदेशसूत्राकलितप्रदेशे ।

कदम्बगोलाङ्कितभागलिते दृष्टा ग्रहाः स्पष्टतया भवन्ते ॥ २८ ॥

प्राग्भिर्मता यत् सकलक्रियासु तत्तिद्वये पर्य्ययबीजकृतिः ।

पृथग्बिधा कालवशादभिन्नैर्विधीयते स्वीक्रियते च लोकैः ॥ २८ ॥

कर्मार्षपञ्चाङ्गसमत्वसिद्धौ

निशापतेरेव महोपयोगात् ।

दृक्क्षिद्वयेऽस्य त्रिविधं हि बीजं

तुङ्गान्तराद्यास्थिमकल्पिसूक्ष्मम् ॥ ३० ॥

तिद्यावुद्धौ द्वित्रिपलप्रभेदो

वेद्यः परं विश्वसृजा न चान्यैः ।

त्रेयान् स तत् शक्र १४ घटीप्रभेदात्

समुद्धरेत् सारमसारतो हि ॥ ३१ ॥

यत्तु स्थिरा पृष्टनिवासभाजां दृक्सूत्रतो लम्बनसूत्रसत्तात् ।

नभःसदो यच्च कदम्बगोलसूत्रेण विक्षेपवतोऽयनीत्यम् ॥ ३२ ॥

दृक्कर्मासाध्यं ध्रुवसूत्रसाम्यात्तद्युग्ममर्कग्रहस्येऽटयुत्थोः ।

स्यात् केवलं नस्वपरक्रियासु खार्धेऽयनान्ते स्फुटतावशेषात् ॥ ३३ ॥

गणसंहितायाम्—वेलाद्दीने पर्वणि गर्भविपत्तिश्च शस्त्रक्रोपश्च ।

अतिवेले कुसुमफलक्षयोभयं शस्यनाशश्च ॥ ३४ ॥

गणसंहितायाम्—हीनातिरिक्तकाले फलमुक्तं पूर्वशास्त्रदृष्टत्वात् ।

स्फुटगणितविदः कालः कथञ्चिदपि नान्यथा भवति ॥ ३५ ॥

दृक्क्षमे पर्वणि नृपा निर्वैरा विगतज्वराः ।

प्रजाश्च सुखिनः सर्वे भयरोगविवर्जिताः ॥ ३६ ॥

अग्निहोत्रायाम्—यस्मिन् पक्षे यत्र काले येन दृग्गणितैक्यकम् ।

दृश्यते तेन पक्षेण कुर्यात्तिथ्यादिनिर्णयम् ॥ ३७ ॥

साकल्यसंहितायाम्—संसाध्य स्पष्टतरं बीजं नलिकादियन्त्रेभ्यः ।

तत्संस्कृतासु सर्वे पञ्चाः साम्यं भजन्त्येव ॥ ३८ ॥

किं तेनापि सुवर्णेन कर्णघातं करोति यत् ।

तथा किं तेन शास्त्रेण यन्न प्रत्यक्षतः स्फुटम् ॥ ३८ ॥

कर्णाङ्गकाले खम्बनप्रतिषेधकवीजोपनयन्यवचनं यथा—

यदि च लम्बनसंस्कृतखेटतस्तिथिमुखानयनं परिचोद्यते ।

वधिर तर्हि तव श्रुतिगोचरं वितथमेव हि लम्बनशासनम् ॥ ४० ॥

अतः कुमध्याङ्गतस्त्राङ्गसूत्रे

दृक्कुल्यतामेति नभश्चरो यः ।

स एव शुद्धः परमार्थतः स्वात्

स्फुटस्ततोऽन्ये विहगास्वतथ्याः ॥ ४१ ॥

भूषुष्ठसर्व्वदेशानां मध्यमेव यतः समम् ।

तत्तुल्यखेचरानीतं तिथ्याद्येव वरं ततः ॥ ४२ ॥

दृक्करणैक्यविहीनाः खेटाः स्थूला न कर्मणामर्हाः ।

अत इह तदर्हतायै तात्कालिकवीजविस्तरं वक्ष्ये ॥ ४३ ॥

लिप्ता विधोरकर्मही ११२मिता मे दृग्गोचराः प्रत्यहमीक्षितस्य ।

कदम्बगोलागतसूत्रपाते क्रान्ती धनर्णत्वजुषो भमध्यात् ॥ ४४ ॥

मयायवीजोपनये यदन्ते सूर्योक्तमाद्यं परमं रहस्यम् ।

प्रकाशये गोप्यमपीह वेदं प्रणम्य देवं जगतां हितार्थम् ॥ ४५ ॥

नक्षत्रप्रसिद्धानि च—ब्रह्मोक्तं ब्रह्मगणितं महता कालेन यत्स्थितलीभूतम् ।

अभिधीयते स्फुटं तज्जिष्णुसुतब्रह्मगुप्तेन । इति ॥ ४६ ॥

लिप्ता विधोरकर्महीति पद्याङ्गमध्यता स्याद्विषुवापमस्य ।

तदाप्यवीजोपनयानुमेयं विक्षेपमन्थं कुवसुद्वि२८१लितम् ॥ ४७ ॥

यतो विधीः सञ्चिभसायनस्य

क्रान्तिज्यका स्याद्विगुणेन्दु१३७०तुल्या ।

तद्वाण२८१निघ्नी त्रिगुणो३४३८वृतात्

धनर्षदृक्कर्म्मभुजेश११२लिप्तम् ॥ ४८ ॥

आयाति तद्दीप्ति तदुक्तमेतद्दीप्ति कदम्बध्रुवसूत्रमध्ये ।

सम्भाव्यते यद्यखिलश्रुतोक्ता दृक्कर्म्मतो भिन्नमितीह वीजम् ॥४९॥

तदापमस्याद्यविधोर्भमध्यं स्याद्यत्र कुत्राप्युचक्रवृत्तेः ।

तुङ्गान्तरं तत्फलमन्यमेव व्यलोकि सूर्येन्दु११२कलं तदात्वे ॥५०॥

स्वाङ्गेन्दु१६०लिप्तं चिरकालतोऽभूत्तद्विज्ञासावुररीक्रियेताम् ।

इत्यादि पूर्वोक्तिभिरेव सिद्धं वीजैः स्वकालाक्षिसमैः स्फुटत्वम् ॥५१॥

समाः सहस्रान्तर एवकाले प्रोक्तक्रमेण प्रथमस्फुटेन्दोः ।

दृक्चन्द्रतो लक्ष्यत एव यावान् भेदः स तद्दीजमिति प्रमेयः ॥५२॥

षट्षष्टि६६दण्डाभ्यधिका तिथिर्या कृत्स्ना पराङ्गद्वयमश्रुते सा ।

सूक्ष्मैव नान्यातु तथाविधास्यात् षोढाभिदाहि स्मृतिषु प्रसिद्धा ॥५३॥

सायाङ्गमात्रस्यगमाङ्गि पूर्वे परे दिनार्धात् पुरतो गता चेत् ।

तत्त्राहसुक्तं कुतपे परेद्युः स्मृत्यात्र सूक्ष्मैव मता तिथिः सा ॥५४॥

यथाह गौतमः—पूर्वार्द्धे चेत् प्रतिपदो भूते सायममा यदि ।

आरभ्य कुतपे आद्यं रौहिणं न तु लङ्घयेत् इति ॥५५॥

सप्तम्यादितिथिचयक्षयघटीर्दृष्ट्वा रसोनाः ६ पुनः

षोढा भेदविरोधशङ्कितद्वदां मा भूदिहानादरः ।

सप्तम्यादिषु[३] पञ्चधान्यतिथिषु द्विःषट्सु[१२] षोढेति चे-

त्तात्पर्यं स्मृतिजं विचिन्त्यमिह दृक्क्षिप्तेर्न कापि क्षतिः ॥ ५६ ॥

मध्येपक्षमिवेन्द्र१४सङ्ग्रहकघटीभेदश्च पक्षान्तयोः

स्याच्चेत् सूक्ष्ममते तदा ग्रहणयो भूरिप्रभेदेक्षणात् ।

प्राञ्चो लोकभियापि सूक्ष्मतिथिमन्वेष्टुं व्यधास्यन् अमं

सर्व्वर्भेन्दुयुतेरनादृततया मन्ये तदीक्षां जडुः ॥ ५७ ॥

अथ गर्गवशिष्ठादिमुनिभिः परिकीर्तितम् ।

चिन्त्यं यात्राविवाहादौ सूक्ष्मार्चनयनं ब्रुवे ॥ ५८ ॥

चन्द्रस्य मध्यमा भुक्ति ७८०।३५-

र्भभोगः सूक्ष्म उच्यते ।

सार्धभोगानि ११८५।५२।१८ षड्ब्रह्म-

राधादित्युत्तराणि च ४।१६।७।१२।२१।२६ ॥ ५९ ॥

अर्धभोगानि ३८५।१७।२६ पाशीन्द्रा-

हीशयाम्यानिलानि २४।१८।८।६।२।१५ षट् ।

शेषपञ्चदशैव १।३।५।८।१०।११।१३।१४।१७।१८।२०।२२।२३।२५।२७

स्युरेकभोगानि ७८०।३४।५२ भान्यतः ॥ ६० ॥

सर्वभोगीन २१३४५।४१।२५ चक्रस्य २१६००-

भिजिज्ञोगोऽवशेषकः २५४।१८।३५ ।

वैश्य[२१]वैष्णवयो[२२]मध्ये

तद्भोगः स्थितिहेतुतः ॥ ६१ ॥

स्फुटेष्टखेटलिताभ्यः प्रोज्झराश्विन्यादिभोगकान् ।

विशुद्धभोगसङ्ग्रहानि भानि विद्याज्ञतान्यतः ॥ ६२ ॥

तच्छेषो वर्त्तमानस्य भोगोऽतिक्रान्त उच्यते ।

अशुद्धभोगात् पतितो भोग्यः स्यात् कलिकात्मकः ॥ ६३ ॥

गतैष्याः कलिकाः षष्टिगुणिता ग्रहभुक्तिभिः ।

विह्वता घटिकाद्याः स्युर्गतैष्याः फलसम्प्रिताः ॥ ६४ ॥

समसार्धभोगानां भानां साभिजितामपि ।

विवाहादिषु गृह्यन्ते पादा भोगानुसारतः ॥ ६५ ॥

राश्यन्ते राशिसञ्चारो भान्ते भान्तरसञ्चारः ।

कर्त्तव्यो नात्र राशीनां नियमो नवभाङ्गिजः ॥ ६६ ॥

यथैव सिंहमघयोः प्रवेशेऽप्येकदा स्थिते ।

सूक्ष्मा मघा कर्कटान्ध्यान् भागानष्टौ भुनक्ति हि ॥ ६७ ॥

ग्रहाणां गतिलिप्ताभिर्विम्बव्यासविलिप्तिकाः ।

हृताः संक्रान्तिनाद्यः स्युर्भानोस्ताश्चातिपुण्यदाः ॥ ६८ ॥

भवन्ति मित्रफलदाः स्वसंक्रान्तिगता ग्रहाः ।

मण्डलस्योभयस्थत्वादेवं नक्षत्रसन्धिगाः ॥ ६९ ॥

विकला विधुविम्बस्यार्केन्दुभुक्तान्तरेण च ।

चन्द्रभुक्ता च चन्द्रार्कभुक्तियोगेन चैतयोः ॥ ७० ॥

गत्यन्तरेण च हृता लब्धा दण्डादयः पृथक् ।

तिथिनक्षत्रयोगानां करणानाञ्च सन्धयः ॥ ७१ ॥

उत्पद्यन्ते यतोऽनन्ते तुङ्गापक्रमपातजाः ।

वीथयो मण्डलाकाराः स्वकक्षासु पृथग्विधाः ॥ ७२ ॥

तद्ग्रहाणां गतेर्मार्गः शीघ्रमन्दोच्चकर्षजः ।

प्रतिमण्डलनामा स्यात् क्रान्तियातोऽपमण्डलः ॥ ७३ ॥

विक्षेपमार्गः पातोत्यः कथ्यते च विमण्डलः ।

विधुवन्मण्डलाद्यासु वक्ष्यन्तेऽन्यप्रकाशके ॥ ७४ ॥

प्रतिलोमगतेः कल्पे क्रान्तिपातस्य पर्ययाः ।

दृक्क्षमाः कल्पिताः खाद्रिचन्द्राभ्राम्बुधिषण्मिताः ६४०१७० ॥ ७५ ॥

भचक्रं सग्रहं सोच्चं सपातं सकलोर्ध्वगः ।

प्राक् पश्चात् प्रेरयत्येष क्रान्तिमार्गानुसारतः ॥ ७६ ॥

सप्ता विंशतिभागान्तं प्राचीं मेषादिषट्कभाक् ।

प्रतीचीं प्रति तौल्यादिभाईगः प्रक्षिपत्ययम् ॥ ७७ ॥

यत्परेणाद्रविमुखास्ताराः स्वस्वापमस्थिताः ।

विक्षिप्ता इव दृश्यन्ते स्वस्थानाद्याम्यसौम्ययोः ॥ ७८ ॥

इष्टैर्दिनैस्तद्गणा गुणिताः कल्पसावनैः १५७७८१७८२८००० ।

उद्धृता भगणर्चादिः क्रान्तिपातः स्फुटो भवेत् ॥ ७८ ॥

तद्वाश्याद्यं चक्रशृङ्गं ग्राह्यं तद्वाहुलिसिकाः ।

द्विशताष्टाः फलानि स्युः खलांशास्तेऽयनांशकाः ॥ ८० ॥

शिष्टाः षष्टिहतास्तेन हारेण २०० भाः कलादिकाः ।

साष्टाविंशतिषष्ट्यंशाः परा नव ८२८ गतिर्दिने ॥ ८१ ॥

करणाब्दमुखेऽंशाद्याः दृग्दृशो २२ भूः १ कुसायकाः ५१ ।

शराब्धयो ४५ द्विवेदाश्च ४२ धनस्या तद्विशालिनः ॥ ८२ ॥

तुलाधरादिचक्रार्धस्थिते पातेऽयनांशकाः ।

ऋणाख्यास्तत्र मेषादिभार्धस्थे धनसंज्ञकाः ॥ ८३ ॥

५-तत् संस्कृताद्वाहत् क्रान्तिच्छायाचरदलादिकम् ।

स्फुटं दृक्तुल्यतां नच्छेदयने विषुवद्वयम् । इति ॥ ८४ ॥

सप्तर्षीणामगस्त्यस्य तथा संयमनीपतेः ।

तत्तत्पार्श्वस्थिताराणां क्रान्तिपातो न चालकः ॥ ८५ ॥

एतेषां भगणस्थानां स्वस्थानाद्यदि दृश्यते ।

प्राग्गतिश्चलितं चक्रं तत्पश्चादवधारयेत् ॥ ८६ ॥

प्रत्यङ्गतौ पूर्वचारं क्रान्तिं तदनुसारतः ।

क्रान्तिमार्गात् शरं भानां दिग्भेदं तद्वाहुधः ॥ ८७ ॥

छायाकार्कात् साधितादल्पे करणागतभास्वति ।

तदन्तरमिता भागाः प्राक्चलांशाः प्रकीर्तिताः ॥ ८८ ॥

करणागतचण्डांशोरल्पे छाया विवस्वति ।

प्रत्यक्चलांशा विज्ञेयास्तदन्तरमिताः स्फुटाः ॥ ८९ ॥

किंवायनद्वये भानीरेकक्रान्तिस्थितिर्यदा ।

तत्कालस्फुटयोगार्धमयनात्सगृहादिकम् ॥ ९० ॥

तस्य चायनसंक्रान्तेरन्तरस्याश्चलांशकाः ।

प्राक्पश्चादयने क्रान्तेः*धनर्णाख्याः क्रमादमी ॥ ८१ ॥

प्राक्पश्चिमायतस्यैव ग्रहसञ्चारवर्जनः ।

पार्श्वयोर्वक्रता नाम क्रान्तिश्चापक्रमोऽपमः ॥ ८२ ॥

खगोले कल्प्यते रेखा क्रान्तिमार्गाभिधा हि या ।

वैलीम्यात् संस्कृते चक्रे चलांशैरादिमध्ययोः ॥ ८३ ॥

सा नभोमध्यगा राशित्रयान्ते सौम्यगा ततः ।

यावत्पार्श्वत्रिपक्षांशा२३।३० नवभान्तेऽपि याम्यगा ॥ ८४ ॥

क्रान्तिज्या परमा तस्मात् खाद्रिविष्व१३७० कलोच्यते ।

चलांशसंस्कृतानां या ग्रहाणां बाहुमौर्विका ॥ ८५ ॥

परमापक्रमज्या (३७०घ्नी सोढृता त्रिज्यया ३४३८ यवा ।

शत१००घ्नी चन्द्रतत्त्वा२५१ सा क्रान्तिज्या साभिधीयते ॥ ८६ ॥

तद्वनुःक्रान्तिकलिकाः क्रान्तिज्यावर्गवर्जितात् ।

त्रिज्यावर्गात् ११८१८८४४ पदं द्युज्यास्त्राहोरात्रार्धकर्णकः ॥ ८७ ॥

शतघ्नी खेटकोटिज्या भूतत्त्वा२५१ सा स्वभुक्तिभिः ।

गुणिता त्रिज्यया ३४३८ भक्ता लब्धाः स्युः क्रान्तिभुक्तयः ॥ ८८ ॥

अयनांशैः संस्कृतस्य ग्रहस्याद्यन्तभार्धयोः ।

स्फुटक्रान्तिक्रमाद्गोलौ सौम्ययाम्याभिधौ मतौ ॥ ८९ ॥

भास्करस्य मते नास्ति प्रत्यक्चलनमायनम् ।

ग्रहे तत्संस्कृतेरेव धनत्वं वर्णितं यतः ॥ १०० ॥

तथापि ब्रह्मसौरोक्तेर्युक्तेष्वत्र मयोदितम् ।

प्राक्प्रत्यक्चलनं किन्तु च्छायाकार्दृष्टास्यतेऽखिलम् ॥ १०१ ॥

क्रान्तिज्या विषुवद्भागी द्वादशांशं क्षितिज्यका ।

त्रिज्याहता व्युजीवांशं चरज्याय चरासवः ॥ १०२ ॥

तद्वगुस्तैरुदक्क्रान्तौ धनहीनी पृथक् स्थितौ ।

स—स्वाहोरात्रचतुर्भागी दिनरात्रिदले स्मृते ॥ १०३ ॥

याम्यक्रान्तौ विपर्यस्ते द्विगुणे ते दिनक्षपे । इति ।

शरयुक्तो नितक्रान्त्या भचन्द्रादेरपि स्वके ॥ १०४ ॥

स—विशेषपापक्रमैकत्वे क्रान्तिर्विशेषसंयुता ।

दिग्भेदेऽन्तरिता स्पष्टा भास्करस्य यथागता । इति ॥ १०५ ॥

व्यवहृत्य चरं स्थूलं पलात्मकमुदीर्यते ।

एकद्वित्रिगुह्यन्तोऽयं स्वदेशजचरत्रयम् ॥ १०६ ॥

पानीयं त्रिभजाच्छोधं द्विभजं द्विभजात्पुनः ।

एकराशिजमेवं स्याच्चरखण्डत्रयं पृथक् ॥ १०७ ॥

सायनाकारादिदोराशिभागलिप्ताः पृथक्स्थिताः ।

एकराशेर्यदि न्यूनास्तदा भागाश्च लिप्तिकाः ॥ १०८ ॥

चरेणाद्येन गुणिताः शेषात् षष्ठ्याप्तसंयुताः ।

त्रिंशद्विभाजिताः शून्ये राशिस्थाने फलान्विताः ॥ १०९ ॥

तद्बाहुराशिरैकक्षेत्तत्स्थाने प्रथमं चरम् ।

निधायांशादिकं क्षुण्णं द्वितीयेन तथा हृतम् ॥ ११० ॥

फलान्वयं प्रथमं स्पष्टं बाहुराशिद्वयं यदि ।

तत्रादिद्वियुतिः स्याप्या तृतीयघ्नं लवादिकम् ॥ १११ ॥

त्रिंशदाप्तयुतं प्राग्वदित्यं स्याद्विस्फुटं चरम् ।

प्रत्यंशं तद्विभज्यं वा सूर्यसैकैकराशिजम् ॥ ११२ ॥

अथोदयान्तरपलान्यकारात् सायनसंस्कृतेः ।

क्रमाहद्विचयाख्यानि राश्यर्धेषु त्रिषु त्रिषु ॥ ११३ ॥

सूर्या१२ नव८ च वेदा४स वेदा४ नव८ च भानवः१२ ।
 त्रयमाद्यं वर्द्धमानं क्षीयमाणं ततस्त्रयम् ॥ ११४ ॥
 स्वभार्गफलसंख्याघ्नास्तिथ्या१५सास्तेष्विनांशकाः ।
 फलं प्राक्पलतः स्वर्णं कार्यं वृद्धिचयक्रमात् ॥ ११५ ॥
 तत्त्वर५संख्यार्कदोःकोटिसाम्ये स्यादथ सन्धिषु ।
 गोलायनभवेष्पेषां शून्यता स्याच्चतुर्वर्षतः ॥ ११६ ॥
 तद्गोभुक्तिरहोरात्रपला३६००मासकलादिकम् ।
 सायनार्कजियुग्माङ्गुलीः कार्यखेटेष्वृणं धनम् ॥ ११७ ॥
 ग्रहस्तिष्ठति यद्राशावयनांशपरिष्कृतः ।
 तस्योदयासु गुणिता भुक्ती राशिकलो१८००दृता ॥ ११८ ॥
 तत्फलव्यासक्रलिप्ताः२१६०० स्वाहोरात्रसवी मताः ।
 ग्रहे वक्रगतौ तेन फलेन परिवर्जिताः ॥ ११९ ॥
 स्थूलानु नाडिकाषष्टिः६० सूर्यसावनवासरम् ।
 तत्राङ्गशर५८हीनाः सूर्यहर्षस्वदिनासवः ॥ १२० ॥
 स्थूले दिने चेदुदयाः साध्यास्तात्कालिकाद्रवेः ।
 सूक्ष्मे त्वौदयिकाङ्गानोस्तदा तद्भादयः स्फुटाः ॥ १२१ ॥
 क्रान्तिवृत्तद्वादशांशः खखाष्टेन्दु१८००कलोऽपि सन् ।
 निजाहोरात्रवृत्तस्थो विषुवेऽतीव वक्रितः ॥ १२२ ॥
 ऋजुसायनयोरन्ते याति यत्पश्चिमां दिशम् ।
 ततो नैकविधा भुक्तिर्लग्नानां नाडिकात्मिका ॥ १२३ ॥

एकराशिर्भयुग्मस्य

त्रिभानां ज्याः पृथक् पृथक्१७१८।२८७८।३४३८ ।

छतीकृता२८५४८६१।८८६८४८४।११८१८८४४स्ततः स्वस्व-

क्रान्तिज्या ६८५ ११८६।१३७०वर्ग ४६८२२५।१४०६५८६।
 १८७६८००वर्जिताः २४८५७३६।७४६१८८८८८४२८४४॥१२४॥
 तन्मूलानि १५७६३७ २७३१३८।३१५३१५ त्रिजीवाभि ३४३८-
 गुणितानि ५४२०४०८८३८१४१३।१०८४०८७३ स्वया स्वया ।
 द्युजीवया ३३६८ ३२२७ ३१५३ विभक्तानि तत्फलानां
 १६०८ २८१० ३४३८ धनूषि च १६७५ ३४७१ ५४०० ॥१२५॥
 अधोऽधः प्रविशोऽध्यानि क्रमव्युत्क्रमतोऽसवः ।
 मेषकर्क्यादिलग्नानां भवन्ति व्यक्षदेशजाः ॥ १२६ ॥
 यद्वा राशित्रयद्युज्या ३१५३
 त्रिद्वेकभगुणा ३४३८ २८७८ १७१८हता
 १०८४००१४ ८३८८६३४ ५४२०००७ ।
 स्वस्वद्युज्या ३१५३ ३२२७ ३३६८हता लब्ध-
 धनुःप्राणाः ५४०० ३४७१ १६७५ पृथक्स्थिताः ॥ १२७ ॥
 त्रिभासुभ्यो द्विभप्राणाः शोऽध्या एकभजास्ततः ।
 भुजत्रिद्वेकराशीनां भवेयुरुदयासवः ॥ १२८ ॥
 पञ्चाद्रिभूपा १६७५स्तर्काङ्क-
 घना १७८६ नन्दाक्षिगीभुवः १८२८ ।
 नन्दाक्षिगीभुवो १८२८ऽङ्गाङ्क-
 घनाः १७८६ पञ्चाद्रिषड्भुवः १६७५ ॥ १२९ ॥
 गदिता उदयप्राणा मेषतौल्यादिषट्कयोः ।
 उदयेऽस्तमये मध्ये समाः स्युर्व्यक्षदेशके ॥ १३० ॥
 स्वदेशलग्नज्ञानार्थमधोऽधः परिशोधनम् ।
 चरासूनां तथा कार्यं ततः स्वचरं खण्डकाः ॥ १३१ ॥

पञ्चादिचितये त्याज्याः कक्षादिचितयेऽन्विताः ।

तुलादित्रय एवाध्या नक्रादित्रय उष्णिताः ॥ १३२ ॥

राशीनामुदया एवं स्वचरैः संस्कृताः क्रमात् ।

स्वदेशजाः स्युः सर्वत्र मध्यलग्ना निरक्षजाः ॥ १३३ ॥

यावतो वेति कालेन राशिरेतस्य सप्तमः ।

तावतास्तमयं याति स्थूलैर्यं क्षेपकल्पना ॥ १३४ ॥

होरादृक्काणयोः कालः पूर्ववत् साध्यते हि यः ।

राश्यर्धेचिलवक्रान्तियुज्याभिः स तु सूक्ष्मकः ॥ १३५ ॥

चलांशसंस्कृतः सूर्यो वर्तते यत्र मन्दिरे ।

तद्गोण्यांशादयो निम्नास्तलग्नप्रमितासुभिः ॥ १३६ ॥

खरामै३० विहृता लब्धाः प्रश्नाख्यास्तेऽसवो मताः ।

इष्टकालासुतः शोध्यास्ततस्तदपरोदयाः ॥ १३७ ॥

शोध्यास्त्वशुल्लग्नस्य भुक्ताप्राणा खवह्निभिः३० ।

क्षुप्ता अशुद्धमानासा भागाध्या गतभान्विताः ॥ १३८ ॥

संस्कृता वैपरीत्येन चलांशैर्भवति स्फुटः ।

लग्नः स्वदेशसंसिद्धौ राशिभागकलादिभिः ॥ १३९ ॥

इष्टकालासवोऽल्पाश्चेत् प्रश्नतस्त्रिंशदाहताः ।

लग्नासा सायनार्काध्या व्यायनाः स्यात्तनुः स्फुटा ॥ १४० ॥

चलांशसंस्कृतस्यष्टलग्नभुक्तांशल्लिप्तिकाः ।

तन्मानघ्नाः खरामासाः स्याप्या भुक्तासवस्ततः ॥ १४१ ॥

अधोऽधो लग्नमानाध्याः सायनार्कस्य भोग्यकैः ।

लग्नासुभिर्युतास्ते स्युरिष्टकालासवस्तनोः ॥ १४२ ॥

मध्यलग्नोऽपि संसाध्यो निरक्षोदयजासुभिः ।

खदिनार्धाक्षतप्राणाः प्राच्याश्चेच्चण्डीधितेः ॥ १४३ ॥

चलांशैः संस्कृतस्यैव भुक्तराश्यांशजासवः ।

व्यक्षदेगभवा ये स्युर्नतासुभ्यो विवर्जिताः ॥ १४४ ॥

ततो ये राशयोऽधोऽधस्तत्प्राणाः प्रतिलोमतः ।

शोभ्यास्वशुद्धा असवस्त्रिंशदन्नाः पूर्वलम्नजैः ॥ १४५ ॥

प्राणैर्हृताः फलांशाद्यं शोधितं त्रिंशदंशतः ।

यस्याद्दृष्टादिकं तच्च व्युत्क्रमाच्चलभागकैः ॥ १४६ ॥

संस्कृतं मध्यलम्नः स्वाभ्यध्वमं स्वार्क इत्यपि ।

यदि पञ्चान्नतः कालस्तदा सायनभास्वतः ॥ १४७ ॥

भोग्यभांशनिरक्षासूनूर्ध्वमध्यभजानसूनू ।

प्रोज्झराशुसनतप्राणान् हत्वा गगनवह्निभिः ३० ॥ १४८ ॥

हत्वा तल्लम्नजप्राणैर्लब्धांशाद्यं भपूर्वकम् ।

विलोमसंस्कृतं चेत्याच्चलांशैर्मध्यमं हि तत् ॥ १४९ ॥

प्राक् पश्चात् सायनाकीर्त्यभुक्तभोग्यासुतो यदि ।

अत्यानतासवस्तप्ते त्रिंशदन्नास्तल्लजासुभिः ॥ १५० ॥

उद्धृता लब्धभागाद्यैः प्राक् पश्चात्तयो रविः ।

हीनयुष्मध्यलम्नः स्याद्दिनार्धे स्फुट एव सः ॥ १५१ ॥

इष्टैष्योदयजान्तरासु गुणिताः प्राच्याच्चलांशादयः

स्वाम्या ३० माः फलहीनयुक् स्व उदयः स्यादेव जनेऽधिके ।

यातेष्टान्तरनिघ्नस्वाम्नि ३० विहृतप्रत्यक्चलांशैर्गते

लम्नेऽल्पेऽधिक जनयुक् स्वक इति स्यात्तल्लम्नमानं स्फुटम् ॥ १५२ ॥

पश्चात्प्रागयनांशकेषु तनवो व्यक्षे चरा १।४।७।१० इत्यात्मकाः ३।६।८।१२

साक्षे मेघधटौ युवत्यनिमिषौ देशे स्थिराः स्युः क्रमात् ।

इत्यं संस्कृतलम्नमानवशतः स्वाभीष्टदिष्टे स्फुटी-

कार्याश्चेत्तनवस्तदायनलवैर्नायन्तयोः संस्कृतिः ॥ १५३ ॥

रामाः षड्विंशत्यैः३।५६ कृताः कृतमुजैः४।२४रर्याः स्वरैः५।७ सायका
भूमृदङ्गिभिः५।३७शाशुगाः कृतगुणैः५।३४बाषास्य पञ्चादिभिः५।२२ ।

षोड्धे भार्गव्युगे क्रमोत्क्रमवशात् स्युर्लग्नदण्डाः पलैः

सम्यक्प्रतिभुजायनांशकलनात् कथ्यन्त एते स्फुटाः ॥ १५४ ॥

वेदा ग्रावकुभिः४।१७ कृतां रसशरैः४।५६ र्वाणां च मर्दाक्षिभिः५।२८-

वीणा वाणगुहैः५।३५ शराः शरभुजैः५।२५ रथ्याश्च मेवाणिभिः५।२२।

वाणा रूपगुणैः ५।३१ शरा रसगुणैः ५।३६ रथाः पुषत्केन्दुभिः ५।१५-

वेदा बाणगुणैः४।३५ क्षताश्च शिखिभी४।३

रामा रसार्थैः ३।५६ क्रियात् ॥ १५५ ॥

सर्वज्ञानसिद्धमध्यतनवो वेदाः कृतार्थे४।५४ शरा भूपै५।१६ स्ते

द्विभुजैः ५।२२ शरास्य विशिखैः ५।५ वेदाः कृताभोधिमिः ४।४४ ।

वेदा नम्स्युषैः४।३८स्तुलादिषु पुनर्मेषादिवत साम्प्रतं

प्राक्पञ्चादयनाशभूरितनुतामालोच्य साध्या बुधेः ॥ १५६ ॥

लेख्या गगनवशिष्ठमुख्यगदिता राश्यादितः साधिता

षष्टाविंशतिभद्रवास्तदपरि स्थलाय लिप्तात्मकाः । #

सञ्चारय नभःसदां च पदकैस्ते क्रान्तिपातोद्भवा

राश्याद्याः सगतिभ्रवैर्गुणनगे ७३स्तत्सञ्चयः पातवत् ॥ १५७ ॥

लिप्ताद्याः क्रान्तिपातस्वगतिरिह वियत्०

खं० कुरामा३१ हिरामाः३२

कार्या ५१ बाणान्वयो ३५ ऽङ्गा ६ न्यनलभरमिता ५३

नागवाणाधुदस्त्रिपद्याः २३ ।

कल्यादी तदध्रुवो दृग्गगननमकलाः ७०२

कारणाद्वा गृहाद्यां

रामा ३ भूपा १ ६ स्त्रिरामाः ३३ शिखरिजलधयो ४७

भानि २७ पूर्णार्णवाश्च ४० ॥ १५८ ॥

साध्या वा मध्यमार्कानुगतकलिसमागोकुषल्यंशयुक्ते-

र्गोभूपक्षे २१८।१८वियुक्ताद्विरचयत १०० हताभूपतत्त्वा २५१ ६ महीनाः।

षष्ठ्यासांशा हतास्तो पुनरुदधिग्रै ५४ हारतः शेषहाने-

स्तद्युग्मात्पाञ्चलांशा विषमसमफलानुक्रमात् स्तर्णभंशाः ॥ १५९ ॥

भूयः साधनभानुदोर्जलधिद्व २४ क्वच्छोद्भवाः क्रान्तयो

द्युज्याद्योत्कलमध्यजाः श्रितिगिरौ सिद्धाश्चरार्त्तसवः ।

नैरक्षा उदयासवः क्रियमुखा संसाध्यलेख्याः श्रियो-

र्वाधायप्युदयान्तरासव इमे स्पष्टाः स्युराक्रान्तरैः ॥ १६० ॥*

प्राग्जन्मार्जितचित्रकर्मविसरं संसारिणां प्राणिनां

यः संज्ञापयितुं सरोजजगुप्रः संसृज्य खेटव्रजम् ।

द्राक्षन्प्रवहापमादिविविधभ्रान्तौ नियोज्य स्वयं

तन्मृत्यै पुरुषोत्तमाख्यमसृजद्भामैतमीशं भजे ॥ १६१ ॥

इत्युत्कलोत्तलनृपालकुलप्रसूत-

श्रीचन्द्रशेखरकृतौ गणितेऽत्रिसिद्धे ।

सिद्धान्तदर्पण उपाहितबालबीधे

षष्ठोऽपमाद्यणुरवीन्दुरगात्रकाशः ॥ १६२ ॥

श्रुतिश्रीचन्द्रशेखरसिद्धकृतौ सिद्धान्तदर्पणे स्फुटाधिकारे पूर्णपञ्चिका-

क्रात्यादिवर्णनी नाम षष्ठः प्रकाशः ।

* क्रान्तिपातस्य पदकानि परिशिष्टे प्रदत्तानि ।

त्रिप्रश्नाधिकारः ।

सप्तमः प्रकाशः ।

शङ्कुकायादिवर्चनम् ।

दिग्देशकालकलनार्थमथाभिधास्ये
त्रिप्रश्नामकमककशवाक्चक्रम् ।
सर्वोपकारकतया प्रथितं प्रकाशं
ग्राह्यं सुदोषकरणास्थमतिप्रवीणैः ॥ १ ॥
दिक्षाधनार्थमवनौ सुसमीकृतायां
तोयैर्विलिख्य चतुरक्षि २४मिताङ्गुलेन ।
सूत्रेण मण्डलममुच्य समस्य मध्ये
सूर्या १२ङ्गुलं सुसरलं निदधीत शङ्कुम् ॥ २ ॥
तद्गात्रमाविशति यत्र यतो निरेति
प्राक्पश्चिमस्थित इने किल तत्र बिन्दू ।
दत्त्वा ततश्च शरबाहु २५समाङ्गुलेन
सूत्रेण बिम्बयुगलं विदधीत धीमान् ॥ ३ ॥
या तत्परस्परसमाक्रमणोत्परेखा
मत्स्याकृतिर्भवति तन्मुखपुच्छमार्गः ।
चिह्नं भवेद् यमकुवेरदिशोरिहोष्णि
प्राग्बिन्दुसंस्कारिरपक्रमजात्पमेदात् ॥ ४ ॥
याम्योत्तराङ्गपरि यद्वलयद्वयोत्प-
मीनेन वासवजलाधिपयोर्दिशौ स्तः ।
दिक्ष्वध्यसूत्रकृतवृत्तचतुष्टयोद्य-
मीनैर्भवन्ति विदिशोऽन्तरजायतस्तः ॥ ५ ॥

शङ्खच्छायाकृतियुतिपदं कर्णं इत्युच्यते तद-
 वर्गाच्छङ्खोः कृतिः १४४ विरहितास्यात्पदं भाप्रभायाः ।
 वर्गेणोनात्पदमपि नरः शङ्खे कोटिबाहू
 तद्युग्माग्रान्तरमविहितं कर्णसंज्ञं सुधीराः ॥ ६ ॥
 योग्यं वर्गं चरमविषमात्प्रोज्झ्य मूलं द्विनिघ्नं
 कृत्वा हृत्वा समकममुना तत्परा लब्धवर्गम् ।
 त्यक्त्वा पङ्क्तौ द्विगुणितमिदं न्यस्य लब्धं चलन्त्या
 पङ्क्त्या प्राग्वद्भवति हरणे स्यात्पदश्चार्धमस्याः ॥ ७ ॥
 मूलादस्यः प्रभवति यदा मूलशेषस्त्रिनिघ्नो
 लिप्तीभूतो* रसः इतः सरूपेण मूलेन भक्तः ।
 लब्धा लिप्ता यदि पदसमश्चाधिकोऽसौ द्विनिघ्नः
 सैकोऽन्विष्टः चतुर्गुणितपदहृत् स्यात्कलात्मा पुरोवत् ॥ ८ ॥
 आयुर्दाये गुणककलिकामात्रभेदाद्विसप्त ७२-
 त्यङ्गां भेदो भवति यदतः सूक्ष्मकर्मात्र कार्यम् ।
 रूपादीनां कुरुत नवभिः फालकैर्घातमस्मा-
 न्मूलं लिप्तादि च विकलितात्पूर्ववच्छेषकम् ॥ ९ ॥
 येषां येषां गुणनवशतो मूलमानेतुमिष्टं
 ते ते हस्ताङ्गुलमुखमया ज्याकलाद्यात्मका वा ।
 अङ्गा आङ्गाः कृतिपदविधौ रूपलिप्ता विलिप्ता
 रूपाद्यं स्याद्विकलितकृतेर्मूलमाप्तं खण्डभिः ६० ॥ १० ॥
 ऋज्वी वृत्ता समष्टयुशिखा मध्यमूला नृयष्टि-
 दीर्घाख्या वाङ्गुलमिति मतो द्वादशांशः किलास्याः ।

* लिप्तीभूतचतुर्गुणचतुर्गुणितमूलहृत् इत्यर्थः ।

- किंवा-कालानयनविधये शङ्खुमोक्षीकृत्यष्टिं
 ॥ कृत्वा च्छायां कलयतु पुरोवर्त्तिनीं पादमध्यात् ॥ ११ ॥
 सृत्पिण्डं वा खनयनसमोच्चाब्जके बिभ्रदेत-
 ज्ञायां चिह्नं किमपि विदधत् स्नाहुलिभ्यां त्यजेत्तम् ।
 यत्रैवासी निपतति ततो यावदहं प्रमाता-
 नेत्रोच्चोदशखवमितैरङ्गुलैर्भामवैतु ॥ १२ ॥
 छाया यस्माद्दिनकरतनूमध्यविन्दोः सदेष्टा
 ॥ तद्विम्बान्ते क्षणभुवि तमीऽभावतः सा न दृश्या ।
 तस्मात्कार्णवितिविधुभुजां २११ ग्रेन युक्तैव कार्या
 यद्विम्बार्धं शिवभुज २११ गुणं मध्यकर्णोऽरुणस्य ॥ १३ ॥
 शङ्खुर्नरः कोटिरुदीरितोऽत्र च्छायाप्रभाख्या भुज इत्यभिज्ञैः ।
 श्रुत्याख्यमेतत् कृतियोगमूलं चेन्न निरुक्तं खलु कर्मभूमिः ॥ १४ ॥
 प्राक्पश्चात् खार्द्धगा रेखा सममण्डलमुच्यते ।
 निरक्षोर्द्द्वगता या सा विषुवमण्डलाभिधा ॥ १५ ॥
 व्यधेः क्षितिजसंलग्नं ध्रुवद्वन्द्वयुतञ्च यत् ।
 ॥ द्धसमुच्चललाख्यं तन्मोरोरुपरि संस्थितेः ॥ १६ ॥
 विस्तृतानि निरक्षे तु तनूनि ध्रुवसन्निधौ ।
 क्रमाद्युराचष्टानि प्राक्परायतभावतः ॥ १७ ॥
 नाङ्गीकृतं वैषुवतं प्रतिव्यपमुखाच्च ये ।
 ॥ १८ ॥ मण्डलास्तोऽपि लेख्याः स्युर्भूगोले ख इवाखिलाः ॥ १८ ॥
 दृष्टवस्त्रार्द्धजा भा चेत् शङ्खुमूलादुदक्स्थिता ।
 ॥ तदा तद्विषुवच्छायात्तरमग्राभिधीयते ॥ १९ ॥
 सम्यक्स्था चेद्युता साया विषुवच्छायया मता ।
 सममण्डलगे भानी पलभैवोत्तराग्रका ॥ २० ॥

विषुवद्दिनमध्यस्थस्य मर्षिर्गर्गनादितः ।

नतिरक्षः पलस्तनोन्नतिर्लम्ब इतीर्यते ॥ २१ ॥

ध्रुवस्योन्नतिरक्षांशतुल्या लम्बसमा नतिः ।

अक्षभा पलभाच्छाया विषुवद्दिनमध्यजा ॥ २२ ॥

५—शङ्खक्षभाहते त्रिज्ये पृथक्कर्षविभाजिते ।

लम्बाक्षज्ये तयोश्चापौ लम्बाक्षौ दक्षिणौ सदा । इति ॥ २३ ॥

खदेशाक्षप्रभाज्ञानं वक्ष्ये सिद्धान्तसम्मतम् ।

दक्षिणोत्तररेखास्थो भुजो यः खदिनार्धजः ॥ २४ ॥

तेन संगुणिता त्रिज्या कर्षांसा तद्वनुःकलाः ।

जता मध्याह्नसूर्यस्य भुजे सौम्ये तु दक्षिणाः ॥ २५ ॥

याम्ये सौम्याः स्युरेताश्च क्रान्तिलिप्ताश्च भास्वतः ।

दिग्भेदे मिश्रिताः साम्ये विज्ञिष्टाः स्वाचलिसिकाः ॥ २६ ॥

६—तज्जगत्त्रिज्याय तद्वर्गं प्रोज्झ्य त्रिज्याकृतेः ११८१८८४४ पदम् ।

लम्बज्याक्षगुणोऽर्क १२ क्षो लम्बज्यासोऽक्षभा भवेत् । इति ॥ २७ ॥

क्षायार्कानयनं वक्ष्ये खदेशे ये प्रलांशकाः ।

मध्याह्नार्कनतांशाश्च दिक्क्षमत्वे तदन्तरम् ॥ २८ ॥

दिग्भेदे तद्युतिः क्रान्तिस्तज्जगत्त्रिगुण ३४१८८८४४ ।

परमापक्रमज्या १३७० सा भुजज्यास्या धनुःकलाः ॥ २९ ॥

शास्त्रास्तः सायनेऽजादौ कर्षादौ भार्हतस्युताः ।

तुलादौ भार्हतस्युक्ताश्चक्रादूना मृगादिक्ते ॥ ३० ॥

ततोऽयनांशलिप्ताश्चैवैपरीत्येन संस्क्रताः ।

भवन्ति खदिनार्कभुजस्फुटगृहादयः ॥ ३१ ॥

स्फुटार्कोनात् खमन्दोच्चात् फलं वामं स्फुटे रवी ।

अस्तकक्षनहीनश्चेत् स्यान्मध्यार्कः स्थिरत्वभाक् ॥ ३२ ॥

४—स्वाक्षाकर्षक्रमधुतिर्दिक्साग्येऽन्तरमन्यथा ।

स्युर्नतांशा रवेस्तेभ्यः साध्ये दोःकोटिमौर्विके । इति ॥ ३३ ॥

शङ्कुमानाङ्गुलाभ्यस्ते दोर्ग्यात्रिण्ये यथाक्रमम् ।

कोटीन्यथा विभज्यासौ च्छायाकर्षावहर्दले ॥ ३४ ॥

उन्मण्डलस्यखेटस्य क्रान्त्योरुत्तरयाम्ययोः ।

क्षितिजोर्द्धाधरस्थानो भवत्युत्तजो नरः ॥ ३५ ॥

विषुवद्भापमज्याघ्नी कर्षासोदत्तना भवेत् ।

त्रिण्योन्मण्डलशङ्कुघ्नी चरज्यासा च यष्टिका ॥ ३६ ॥

यष्टिरुत्तशङ्काया तदूनोत्तरयाम्ययोः ।

गोलयोः क्रमतः शङ्कुर्भवति स्वदिनार्धजः ॥ ३७ ॥

अथवा वक्ष्यमाणान्धा गुणितोदत्तशङ्कुना ।

चरज्यासा भवेच्छङ्कुरदग्दक्षिणकाष्ठयोः ॥ ३८ ॥

५—नतांशभुजकोटिष्ये दृग्ज्याशङ्कुज्यके मते ।

क्रान्तिज्या विषुवत्कर्णहतासा शङ्कुजीवया । इति ॥ ३९ ॥

अथा माध्याह्निकी सैव सौम्ययाम्यापमानुगा ।

खेष्टकर्णहता मध्यकर्णासायेष्टकालिका ॥ ४० ॥

किंवा मध्येष्टकर्णाभ्यां क्रान्तिज्या गुणिता पृथक् ।

लम्बज्यासा च मध्याग्रा खेष्टाग्रा भवति क्रमात् ॥ ४१ ॥

चलांशसंस्कृते भानौ मेषादौ गोल उत्तरः ।

तुलादौ संस्थिते याम्यः पुरोक्तोऽप्यत्र कार्य्यतः ॥ ४२ ॥

सौम्यगोले यदाकर्षा विषुवच्छायतोऽधिका ।

तत्तयोरन्तरं याम्यभुजः स्वाच्छङ्कुमूलतः ॥ ४३ ॥

न्यूना चेदन्तरं सौम्यो बाहुयाम्ये तु गोलके ।

अक्षप्रभाग्रयोर्योगः सौम्यो बाहुर्दिनार्धजः ॥ ४४ ॥

सममण्डलरेखायां यदा विशति शङ्खभा ।
तदा भाकर्णकालाः स्युः सममण्डलजा इति ॥ ४५ ॥
सममण्डलभानः स्याद्रवी दक्षिणगोलगे ।
अक्षाधिकेऽपमे सौम्ये न स्यात्तत्रात्यन्ते भवेत् ॥ ४६ ॥
लम्बज्या विषुवद्भाघ्नी सौम्यक्रान्तिज्योदृता ।
सममण्डलकर्णः स्यात् किंवाक्षज्यार्क१२ताङ्गिता ॥ ४७ ॥
तत्क्रान्तिज्योदृता किंवा दिनार्धश्रवणाहता ।
अक्षप्रभा दिनार्धश्राहता कर्णः स एव हि ॥ ४८ ॥
अक्षकर्णहता सौम्यक्रान्तिज्याक्षप्रभोदृता ।
सममण्डलशङ्खः स्यात्तन्निज्यावर्ग११८१८८४४जान्तरात् ॥ ४९ ॥
मूलं दृग्ज्यारवि१२घ्ना सा शङ्खभक्ता भवेत्प्रभा ।
त्रिज्या सूर्यहता तेन* भक्ता प्रागुदिता श्रुतिः ॥ ५० ॥
स—स शङ्खः स्वाक्षजीवाघ्नः परक्रान्तिज्यया१३७०हृतः । इति ।
फलच्छायार्कबाहुज्या तदनुर्भुजकेन्द्रकम् ॥ ५१ ॥
ततः पूर्ववदानेयौ छायाार्कस्फुटभास्करौ ।
अथोच्यते कोणशङ्खोः सिद्धयेऽग्रज्यकादिकम् ॥ ५२ ॥
स—स्वक्रान्तिज्या त्रिजीवा३४३८घ्नी लम्बज्यामाग्रमौर्विका ।
खेष्टकर्णहता भक्ता त्रिज्ययाग्राङ्गुलात्मिका६६ ॥ ५३ ॥
खमध्यात् कोणरेखास्यसूर्यात् क्षितिजगामिनी ।
कोटीज्या कोणशङ्खत्वेनोच्यते तद्विलोमगा ॥ ५४ ॥
या विदित्तत्र यां च्छाया कोणच्छायेति सा मता ।
सौम्यापमे स्वाक्षसमे न स्यातां कोणशङ्खभे ॥ ५५ ॥

यदि मध्याह्नगो भानुर्दक्षिणस्थां नतस्तदा ।

कोणग्रहस्तदास्त्रेस्थां नैर्ऋत्यां प्राक्पराश्रयोः ॥ ५६ ॥

स नतश्चेदुत्तरस्थां तद्देशानमरुद्दिशोः ।

कोणग्रहुप्रभाकर्णैः कोणास्थं साध्यतां नतम् ॥ ५७ ॥

त्रिज्यावर्गाद्विती ५८०८८२२ऽग्रज्यावर्गोनात्कृतवज्जिभिः १४४ ।

निष्ठावृवर्गदल ७२ युक्पलभा वर्गभाजितात् ॥ ५८ ॥

लब्धं तत्कारणी नाम कर्णभूमौ निधायताम् ।

पुनरग्रज्याकर्क १२ विषुवच्छायताङ्किता ॥ ५९ ॥

इयद्रा ७२ ज्येनाक्षभावर्गेणोद्धृताक्षफलं भवेत् ।

तद्द्वर्गकरणीयोगाभूलमक्षफलान्ययुक् ॥ ६० ॥

क्रमतः कोणग्रहुः स्याद्दक्षिणोत्तरगोलयोः ।

२-तन्निज्यावर्गविश्लेषाभूलं दृग्ज्याभिधीयते ॥ ६१ ॥

स्वग्रहुना विभज्यासे दृक्त्रिज्ये द्वादशाहते ६७ ।

ज्याकर्णौ तु कोणेषु यथास्वं देशकालयोः । इति ॥ ६२ ॥

संस्कृतस्वायनांशैर्या भासतो बाहुमौर्विका ।

साम्बापक्रमजीवा १३७० प्री लम्बज्यासीदयज्यका ॥ ६३ ॥

यथोदयज्या भूरामसिद्धा २४३१ स्तत्रायनान्तगः ।

विदिच्छूदयमस्तश्च यात्यर्को विषुवे पुनः ॥ ६४ ॥

सर्व्वं च पूर्वापरयोः समेर्व्वीः परितो भ्रमन् ।

कोणस्थे प्राङ्गतं यावत्तावत्पश्चिद्गतं रवौ ॥ ६५ ॥

क्रान्तिभाघटिकायां सर्व्वं पूर्वं दिनार्द्धजात् ।

भातोः संसाध्यतत्कालप्रभवात् पुनरान्वेत् ॥ ६६ ॥

अभीष्टकालतच्छाया छायातः काल उच्यते ।

यज्जमानाज्जन्मयन्नादौ सलम्बाः सूर्य्याः स्फुटाः ॥ ६७ ॥

इष्टकालनतासुम्यो योत्क्रमज्या प्रसाध्यते ।

सा नतोत्क्रमजीवेति ज्ञेया वासरभागयोः ॥ ६८ ॥

त्रिज्याचरज्या हीनाज्या दक्षिणोत्तरगोलयोः ।

अन्या नतोत्क्रमज्योना सोऽतज्याभिधीयते ॥ ६९ ॥

स्वाहोरात्रार्धकर्णेन गुणिता सा त्रिजीवया ।

विभक्ता चेन्नवेच्छेदो लम्बज्याघ्नः स भाजितः ॥ ७० ॥

त्रिभुज्या भवेच्छङ्खुस्तद्वर्गपरिशोधितात् ।

त्रिज्यावर्गात् पदं दृग्ज्या छायाकर्णौ तु पूर्ववत् ॥ ७१ ॥

५ - अभीष्टच्छायायाभ्यस्ता त्रिज्या तत्कर्णभाजिता ६८ ।

दृग्ज्या तद्वर्गसंशुद्धा त्रिज्यावर्गाच्च यत्पदम् ॥ ७२ ॥

शङ्खुः स त्रिभुजीवाघ्नः स्वलम्बज्याविभाजितः ६९ । इति ।

किंवाचकर्णगुणितः सूर्या १२ सञ्छेदसंज्ञकः ॥ ७३ ॥

स त्रिज्याघ्नो युजीवाप्त उन्नतज्या तयोनिता ।

स्वान्या नतोत्क्रमज्या स्यात्तस्वाद्यापं नतासवः ॥ ७४ ॥

स्वासरदलप्राणास्तदूनाद्योन्नतासवः ।

रसोऽदृता विनाशः स्युः प्राक्पश्चिमकपालयोः ॥ ७५ ॥

प्रदर्शयते विशेषोऽत्र यद्यल्पा सप्तविंशतेः ।

भवेन्नतोत्क्रमज्या तदन्या वर्गात्परित्यजेत् ॥ ७६ ॥

उन्नतज्याकृतिं शेषान्मूलं त्रिज्याम्यजीवयोः ।

योगार्धेन हतं भज्यादम्यया स्युर्नतासवः ॥ ७७ ॥

नतोत्क्रमगुणस्त्रिज्याधिकशेषत्रिज्ययोजितः ।

शेषात् क्रमगुणाद्यापस्त्रिज्यायापा ५४०० न्वितोऽसवः ॥ ७८ ॥

स्व नतासवस्त्रिज्याधगुणो ५४०० यदि चाधिकाः ।

तदा तदुनिताः शेषात् क्रमज्या त्रिज्ययान्विता ॥ ७९ ॥

स्वाक्षतोत्क्रमजीवाय प्राक्निष्ठा ये नतासवः ।

स्वाहोरात्रासु गुणिताः सूर्यासक्रासुभिर्१६०० कृताः ॥ ८० ॥

छायाकस्याप्यथायातः सममण्डलशङ्कुतः ।

वक्ष्याम्यानयनं स्वाग्रागुणिता लम्बमौर्विका ॥ ८१ ॥

इष्टकर्णाङ्गुलैर्भक्ता क्रान्तिज्यातो भुजज्यका ।

ततः प्राग्बत्पदैश्छाया सूर्योऽग्नैरायनैः स्फुटः ॥ ८२ ॥

त्रिभजीवा ३४३८६१२ गुणिता समविम्बत्रयो कृता ।

सममण्डलशङ्कुः स्यात् सोऽभ्यस्तः स्वाक्षजीवया ॥ ८३ ॥

परमापक्रमज्या १३७० सः फलं भानोर्भुजज्यका ।

ततः केन्द्रं ततश्छायारविः प्राग्बदसौ स्फुटः ॥ ८४ ॥

छायाभ्रान्तिपथो निरूप्यत इह प्राज्ञैः समे भूतले

वृत्ते यत्तलशङ्कुना न घटते सर्वत्र तत्सर्वदा ।

गोले तदघटना भविष्यति यतस्तस्मिन्मया वक्ष्यते

रात्रेः काल इद्दीच्यतेऽथ भयुतौ वक्तव्यताराध्रुवैः ॥ ८५ ॥

मध्ये व्योमगतैश्चन्द्रवशतो निश्चित्य मध्यां तनुं

तां संस्कृत्य चलांशकैर्गतघटीरानीय रात्रार्धजात् ।

सूर्याक्रान्तचलांशसंस्कृतगृहाङ्गयोग्या घटीर्मध्यजा-

स्तद्युग्मान्तरभुक्तमध्यभघटीः संयोज्य सर्वास्ततः ॥ ८६ ॥

प्रोक्तप्रार्कद्युदलञ्च शिष्टघटिका रात्रौ गताः स्युर्दिन-

स्यार्धेनाथ युता भवन्त्युदयतः सूर्यस्य ता निर्गताः ।

इत्थं मध्यभभोग्यकालतपनाक्रान्तार्धभुक्तान्तर-

क्षेत्राणाञ्च युतिर्दिनार्धरहिता स्यादेव कालो निशः ॥ ८७ ॥

कालादयद्यपि लग्नसिद्धिरदिता भूयोऽत्र कौतूहलाद्-

याम्योदम्बलयोर्द्द्विगोडुवशतो दृग्दृक् २२ चलांशस्फुटाः ।

ये प्रागुत्कलदेशजानि गदिता लम्बास्तदीयान्यहं
 वक्ष्ये भुक्तपलान्यतः प्रमुदिताः स्युर्योगताराविदः ॥ ८८ ॥
 यन्नक्षत्रगतार्कवासरदले यः स्वाद्विलम्बः स्फुट-
 स्तस्मिन्मे गगनार्धगे स हि भवेत्सत्सप्तमोऽस्त्वं व्रजेत् ।
 विष्णौ(२२) खार्धगतेऽजलम्बजपलान्यभोधिनन्दाऽ८४ धने(२३)
 तस्मात् खाकृतयः२२० प्रचेतसि(२४) वृषा-
 ह्योमाष्टनेत्राणि२८० च ॥ ८९ ॥
 प्राग्भाद्रे(२५)ऽब्धिदृशो२४ व्रजन्ति मिथुनासस्मादहिर्बुध्न्यग्ने(२६)
 वेदाद्रिचितयो१७४ऽथ कर्कटतनोः पौष्णे(२७) नवाभोधयः४९ ।
 अश्विन्यां(१) स्वरवासवा१४७ च यममे(२)-
 ऽङ्गार्याश्विनो२५६ऽयाग्निमे(३)
 सिंहादद्रिरसा६७ विधौ(४) स्वरघना१७७-
 चन्द्रे(५) स्त्रिया लीचने२ ॥ ९० ॥
 रौद्रे(६)ऽस्याः करिमार्गणा५८ अदितिमे(७)
 द्वे२ तौलितोऽस्माद्गुरौ(८)
 वेदेन्द्रा१४४ भुजगे(९) ततोऽब्धिदृतयः१८४
 पित्रे(१०) रदाः३२ कीटतः ।
 योना(११)वद्विनवेन्द्वो१९७ऽर्यमसुरे(१२)
 पञ्चाष्टपञ्चा२८५स्ततो
 हस्ते(१३)चापत ईक्षणर्त्तव६२ इभा-
 ह्मन्धोणय१९८स्त्वष्टरि(१४) ॥ ९१ ॥
 स्वातौ(१५)नक्रत ईक्षणेन्द्व१२ इतः शक्राग्निमे(१६) क्षोषिला१५१
 मैत्रे(१७)ऽङ्गाङ्गदृशो२६६ मघोनि(१८) घटतो
 ऽद्र्यङ्गानि६७ मूले(१९) ततः ।

स्नाम्यन्नीचि २११ जले (२०) ऽण्डजात् खवसवो ८०

वैष्णो (२१) ऽधिवाचेन्दवो १५२

यातानागतभान्तरात्तनुपलस्रर्षत्वमालोच्यताम् ॥ ८२ ॥

सन्निधान्तशिरोमन्त्री यदवदद्गुत्पत्तये भास्करः

चेनाचां भुजकोटिकर्षघटनां नानाविधां सूक्तिभिः ।

यन्मग्नोत्तरविस्तरेण गणितं दिग्देशकालासवे

तद्ग्राह्यासहितं यतोऽस्ति हि मया तन्म्रीम्नि वान्मीरवात् ॥ ८३ ॥

सिद्धान्तप्रचयादलम्बि मयका यो यो विशिषो दृश्या

तुल्यस्तन्निश्चितं मदिष्टमिह तत्तत्साङ्गतासिद्धये ।

सर्वग्रन्थकृतिर्बभूव गणिते गोलाग्निते हृदये

चेनाचामुपपत्तयो हि सुलभास्तत्किं वचोविस्तारैः ॥ ८४ ॥

यन्नाष्टाब्धिकलाब्धनन्दकु १८।४८ लवैरक्षः समचीकृतो

व्यचात् सार्द्धरसर्षकैः २७६।३० खखभुजैर् ०० भूमध्यरेखाङ्कतः ।

सिद्धं योजनकैः स्वदेशविवरं तन्नासितादौ शल-

शीलेलाकमलाविलास्यलमलंकुर्यान्मदीयं मनः ॥ ८५ ॥

इत्युत्कलोऽब्धिलवृपालकुलप्रसूत-

श्रीचन्द्रशेखरकृतौ गणितेऽधिसिद्धे ।

सिद्धान्तदर्पणं उपाहितबालबोधे

त्रिप्रश्नवान्मुनिः शमितः प्रकाशः ॥ ८६ ॥

इति श्रीचन्द्रशेखरसिंहकृतौ सिद्धान्तदर्पणे त्रिप्रश्नाधिकारे

ग्रहणायादिवर्षानी-नाम समनः प्रकाशः ।

अष्टमः प्रकाशः ।

चन्द्रग्रहचरचनम् ।

आर्त्ताः सांहितिकाः पुराणिपुष्पास्तन्त्रेक्षका वैदिकाः

ज्ञानार्चाजपहोमदानकृतिनां यस्मिन्ननन्तं फलम् ।

प्रोचुर्यश्च महाचमत्कृतिकरो लोकस्य तिथ्यादिके

विश्वासावहमिन्दुतिग्ममहसोर्विज्ञाम्यर्हं तं ग्रहम् ॥ १ ॥

पश्चान्तसाधितविपातविधोर्भुजांश

विश्वा१३२५का यदि तदा ग्रहसम्भवोऽस्य ।

तस्माद्विधौ शिखितमोऽन्यतरान्तिकस्ये

चिन्धो ग्रहोऽग्निकु१३२५वावधि पूर्वमान्ते ॥ २ ॥

सूर्यग्रहो धृति१८२५लवान्तममान्तजोऽने

ग्रस्तो मतोऽन्तिकवशात् शिखिना गुणेति ।

प्रत्यक् पुरो नतगुणां१३२५युतो न सूर्य-

दर्शान्तकालिकसुधाकरदिक्शरस्य ॥ ३ ॥

तत्कालविधिमतनूनतबाहुजीवा

षट्शकस्य च युतेर्वियुतेषु शेषात् ।

दिक्सांभ्यभेदजगुषः क्रमशः स्फुटेषौ

ग्युने कृतान्तित३४३५नग्रहसम्भवः स्वात् ॥ ४ ॥

तत् क्वापि याम्यनतिभूरितयोत्तरेषौ

सार्द्धांशके१३०ऽपि स भवेदपि निःशरत्वे ।

न क्वाप्यथो नयनमण्डलगेऽपवृत्ते

स स्वादिपातशशिदोष्णिनगां०शतोऽल्पे ॥ ५ ॥ इति ग्रहचरचनः

पश्चान्तसंस्कारतिरवीन्दुसमीकृतीन-

भूभाविधुप्रमितिबाधपिधानकालैः ।

सप्तम्बनावनतिदिम्बलनाङ्गुलाद्यैः
 शास्त्रान्तरादिह विशेषमवेत सन्तः ॥ ६ ॥
 राकामयो रवसितिप्रभवोच्चमध्य-
 सिद्धे विधौ तपनभार्द्धदिवाकराभ्याम् ।
 न्यूनेऽधिकेऽन्तरपराः प्रथमेन्दुसूर्य-
 भुक्त्यन्तरेण विद्वता विघटीफलेन ॥ ७ ॥
 तिथ्यन्त आर्धवियुतः समपर्वकाल-
 स्तात्कालिकार्कभदलश्च रविश्च सूक्ष्मः ।
 वेद्यः शशी समकलाविति तौ भवेतां
 किञ्चोच्यते कचन पर्वणि तद्विशेषः ॥ ८ ॥
 सूर्यस्य दोगतिफले उदयान्तरश्च
 यद्येकदा चितयमेतद्वृणं धनं स्यात् ।
 तत्रोदयान्तरभुजान्तरके सुधांशी-
 र्भास्त्रङ्गतेः फलयुते विकलास्ततस्ताः ॥ ९ ॥
 शीतांशुदेः फलकला गुणिता विभक्ता-
 स्तद्व्यासयोजनचयेन ४४४ च पूर्णिमायाम् ।
 दर्शे ह्युतासु रवियोजनकै ७२००० विंशति
 लब्धाश्च ताः पुनरिनेन्दुगतान्तरास्ताः ॥ १० ॥
 दण्डादिकैरिह फलैः समपर्वयुक्त-
 मूनं पुरोदितफलचितयर्णतायाम् ।
 स्वत्वे क्रमाद्भवति दृक्ममच कार्या
 सूर्याजयोः समकलीकृतिरुक्तपूर्वा ॥ ११ ॥
 द्विसप्ततिसहस्र ७२००० योजनमितार्कविम्बायति-
 र्महापुरुषवाचयेत्यनुजगावयव्या श्रुतिः ।

मयैतदनुसारतो नयनगोचरर्चग्रह-

प्रमाणपरिधिग्रहादिकमकश्मलं कल्पते ॥ १२ ॥

विवस्वद्विष्कम्भद्विरसविधुः १६२ भागः समुदितो

विधोर्विम्बव्यासः कृतकृतचतुः ४४४ र्योजनमितः ।

भुवः प्राङ्निर्दिष्टः १६०० स च सवितुरर्थाम्बुधिः ४५ लवो-

ऽन्तरोक्षे वक्ष्येऽहं श्रवणमथ भागोः शशभृतः ॥ १३ ॥

भूमध्यात्स्वदलावधि ग्रहपतेः कर्णास्थमार्गद्यतु-

नन्दद्विदिपपूर्णतर्कधरणीभृ ७६०८२८ ४ द्योजनो मध्यमः ।

शीतांशोः शरपुष्करक्षितिधरस्तम्बेरमाभोधयो ४८७०५

मध्यस्य श्रुतियोजनान्यथ तयोः स्पष्टा भवेन्नन्दजा ॥ १४ ॥

भास्वस्वण्डलयोजनानि ७२००० गुणभूपक्षाक्षि २२१३ भक्तानि चे-

द्विम्बव्यासकला ३२।३२ भवन्ति सवितुर्भ्रम्या निशास्वामिनः ।

तान्येवर्त्तु ६ गुणानि पञ्चकरिभिः ८५ भक्तानि चेन्नण्डल-

व्यासस्यापि कला ३।२० भवन्ति धरणीच्छायाकलाश्चन्द्रवत् ॥ १५ ॥

मन्दकोटिफलयुक्तदूनिता

नक्रकर्किमुखमन्दकेन्द्रके ।

त्रिज्यका भवति संस्त्रता तया

वर्जिता द्विगुणितत्रिमौर्विका ६८७६ ॥ १६ ॥

शेषक्रेण विह्वतास्त्रिभज्यका-

वर्गतः ११८१८८४४ फलकलात्मकः स्फुटः ।

मन्दकर्ण इनचन्द्रयोः क्षिते-

र्भध्यतोऽन्यस्वसदां रवेर्भवेत् ॥ १७ ॥

मन्दकर्णहतयोजनश्रुतिस्त्रिज्यया किल हता भवेत् स्फुटा ।

मध्यकर्णहतविम्बलिप्तिका स्पष्टकर्णविह्वताः परिस्फुटाः ॥ १८ ॥

सिद्धान्तशिरोमणी -- मन्दश्रुतिर्द्राक्श्रुतिवत्प्रसाध्या

तथा त्रिभङ्गादिगुणा ६८७६ विहीना ।

त्रिङ्गाकृतिः ११८१८८४४ शेषद्वता स्फुटा स्या-

क्षिप्ता श्रुतिस्तिग्मरुचेर्विधोऽयं ॥ १८ ॥

लिप्ताश्रुतिस्त्रिगुणेन भक्तः

स्यष्टो भवेद्योजनकर्ण एवम् ।

विम्बं रवेर्द्विद्विशरत्तु ६५२२ सङ्ख्या-

नीन्दोः खनागाम्बुधि ४८ योजनानि । इति ॥ २० ॥

भास्कारोक्तसृदुर्कर्णसाधनं यद्यपि स्फुटतमं तथाप्यहम् ।

प्राह कोटिफलतो भुजान्तभाग्विम्बमध्यसमतार्थमेव हि ॥ २१ ॥

मध्यमार्कशशिविम्बजाः कलाः

सूक्ष्मतत्प्रथमभुक्तिताडिताः ।

मध्यभुक्ति ६८.८।७८०।३५ विद्वताः स्वमण्डल-

द्वन्द्वविस्तृतिरदः फलानि वा ॥ २२ ॥

किं वा विम्बास्त्रिगुण ३४३८ गुणिता योजनैः स्वैर्मितानां

स्वश्रुत्याप्ताः स्फुटतरकलाभानुभूभाविधूनाम् ।

यद्वा भास्वरतिफलखरुद्रां ११० शयुक्तोनितास्ता

मध्याः ३२।३२ स्यष्टाः स्युरिनकलिकाः कर्किनक्रादिकेन्द्रे ॥ २३ ॥

मध्यं मानं ३१।२० गतिफलकलापञ्चविंशंशकस्य

त्यागाद्योगात् स्फुटविधुमितिर्नक्रकर्कादिके स्यात् ।

खरुद्र ११ घ्नी वा स्फुटरविगतिः खाच्चि २० भक्ताकमानं

सप्तोनेन्दुस्फुटगतिकलास्तत्स्व २५ भक्ताः स्वमानम् ॥ २४ ॥

भूव्यास १६०० निम्नः स्फुटसूर्यकर्णो

भूव्यासहीनार्कतनू ७०४०० विभक्तः ।

फलं तदा मूलत्रिखान्तदैर्घ्यं

सूचीनिभायाः पृथिवीप्रभायाः ॥ २५ ॥

शिरोमणौ—भूव्यासहीनं रविविम्बमिन्दु-

कर्णाहतं भास्करकर्णभक्तम् ।

भूविस्तृतिर्लब्धफलेन हीना

भवेत् कुभाविस्तृतिरिन्दुमार्गे । इति ॥ २६ ॥

तस्मानलिप्ता शशिवत्प्रसाध्याः

किंवा नगां ७शः शशभृद्गतेर्यः ।

सोऽष्टाद्रि ७८ निघ्नेषुमनू ४५ धृतार्क-

गत्यूनितः स्यात्तमसः प्रमाणम् ॥ २७ ॥

भूभा विधुं चन्द्र इनं पिधत्ते यदा तदैव ग्रहणं तयोः स्यात् ।

पाताख्यराहोर्भुजसन्निकर्षात्तस्यासुरयास इति प्रशस्तिः ॥ २८ ॥

शिरोमणौ—दिग्देशकालावरणादिभेदा-

न च्छादको राहुरिति ब्रुवन्ति ।

यस्मानिनः केवलगोलविज्ञा-

स्तसंहितावेदपुराणवाङ्मयम् ॥ २९ ॥

राहुः कुभामण्डलगः शशाङ्कं

शशाङ्कगच्छादयतीनविम्बम् ।

तमोमयः शशुवरप्रदानात्

सर्वागमानामविरुद्धमेतत् । इति ॥ ३० ॥

प्रभा भुवो भ्राम्यति भानुभावे तद्गर्भमन्त्रे यदि शुभ्रभानुः ।

जश्रद्विषद्विषुख एति वेगात्तत्तद्गृहः सातपविम्बलोपात् ॥ ३१ ॥

भूभानुमध्ये यदि शीतभानुर्गच्छन् रविं छादयति प्रतीच्याः ।

भास्वरद्वहस्तद्वितयस्य पूर्वयानेऽपि शुभ्रांशुगतेर्महत्त्वात् ॥ ३२ ॥

कुजादिपातेषु यथा तुरीयफलस्य वाच्यो धनहीनभावः ।
 तथा दिगंशाख्यफलेन राहुः सूक्ष्मः स्फुटसूर्यग्रशीव कार्यः ॥ ३३ ॥
 पातोन्नतात्कालिकचन्द्रदोर्ध्वास्वाष्टान्निर्द्वभागेन युतार्द्धता च ।
 चापीकृता षड्विहता फलं स्यात् कलादिकं स्पष्टशरः सुधांशोः ॥ ३४ ॥
 विपातचन्द्रस्य भषट्क आद्ये सौम्यो द्वितीये स च दक्षिणः स्यात् ।
 क्षितिप्रभारोपणतो विलोमचन्द्रग्रहे दिक्शर एव वेद्यः ॥ ३५ ॥

चापं विना कीटिफलं तथास्य
 युत्वा हतं पातग्रशाङ्गगत्योः ।
 त्रिग्याहृतं बाणगतिः स्फुटा स्या-
 त्सकलस्त्रोतेः क्रान्तिगतेः स्फुटत्वम् ॥ ३६ ॥
 लेख्यं विपातेन्दुभुजाब्धिपक्ष-
 खण्डैः शरांशादिसहान्तरं वा ।
 कीटीफलं तद्वतियोगनिघ्ना-

न्तरं गतिस्तत्त्वयमा २२५ समिध्याः ॥ ३७ ॥*

यद्वा विपातेन्दुभुजोत्थलिप्ता नृपांशुशहोना गिरिशैश्वर्यभक्ताः ।
 फलं शरः पातविहीनचन्द्रबाहोर्द्वार्द्धावधि कल्पनीयः ॥ ३८ ॥
 छाद्यच्छादकमानयोगदलतो न्यूनः शरस्येत्तदा
 ग्रासः स्यान्न शरेऽधिके स्फुटतरे तन्मानयोगार्द्धतः ।
 प्रोज्झा स्पष्टशरश्च शिष्टकलिकाच्छन्ना भवन्त्येव ता-
 न्छाद्याद्यधिकस्तदैव सकलग्रासोऽम्बरव्यापकः ॥ ३९ ॥
 स्पर्शचन्द्रमसः पुरो दिशि रवेः पश्चाद्विमोक्षोऽन्यदिक्-
 प्रायः स्याच्च निमीलनं हि सकलग्राह्यापिधानक्षयः ।

* इति विक्षेपखण्डा परिशिष्टे द्रष्टव्या ।

तत्रोन्मीलनमेव किञ्चिदुदिते स्वच्छादकाग्रखले
तन्मध्ये दृग्गोचरांशुरुदितो आसो विमर्द्दाभिधः ॥ ४० ॥
पर्वान्तःसमलिप्तिकेन्दुरविजो भार्द्वे च चक्रे क्रमा-
च्चान्द्रस्य ग्रहणस्य मध्यसमयः सौरस्य सप्तम्वनः ।
मानैक्यार्द्धकृतेः स्फुटाशुगकृतिं प्रोज्झ्यावशेषात्पदं
षष्ठ्या सङ्गुणितं दिनेशशशिनोः सूक्ष्मस्वभुक्त्यन्तरा ॥ ४१ ॥
भक्तं तत्फलनाडिकाः सपलकाः स्थित्यर्द्धजा मध्यमा
ग्राह्यप्रोज्झितमानयोगदलतः स्वप्नादियुक्तादिषोः ।
कृत्याशेषपदात् पुरेव घटिका मध्या विमर्द्दार्द्धजाः
पर्वान्तः स्थितिमर्द्धखण्डवियुतस्तद्युक् क्रमादुत्क्रमात् ॥ ४२ ॥
मध्ये स्पर्शनिमीलने च भवतश्चोन्मीलनोन्मीलनौ
तत्तत्कालिकपातसूक्ष्मशशिजैर्बाणैः पुनः साधिताः ।
स्पर्शाद्या असक्तक्षिप्रास्थिरतराः स्पष्टाः स्युरिन्दो रवे-
स्वेते खखविलम्बनैः सह परिस्पष्टा मुहुः संस्कृताः ॥ ४३ ॥
वक्ष्याम्यत्र विशेषमीश ११ गुणितं मध्यग्रहेषोर्दलं
सूर्येन्द्वन्यगतान्तरोद्भूतमिषौ स्याद्वर्द्धमाने फलम् ।
नाड्याद्यं विधुतं युतं त्वितरथा पर्वस्थतस्तत् स्फुटं
तत्कालेन्दुशराद्यपर्वशरयोरन्तर्व्विलिप्ताकृते ॥ ४४ ॥
अर्द्धान्मूलमिहादिपर्वशरतः संशोध्य शेषः स्फुटः
स्याद्वाणस्तत आगते स्थितिदले स्यातां समे विस्फुटे ।
आसो दृक्समतामुपैति च ततः स्पर्शादयः स्युः सकृत्
पञ्चादया कथयिष्यते धरणिभा सा दृक्समा गृह्यताम् ॥ ४५ ॥
अथेष्टकालाद्गसनप्रमाणं आसादभीष्टात्ममयं प्रवक्ष्ये ।
पूर्वत्र भागे ग्रहणेष्टनाडीं स्थित्यर्द्धतः प्रोज्झ्या ततोऽवशिष्टैः ॥ ४६ ॥

दण्डैर्निहन्त्याद्ग्रहकालहारं षष्ठ्या भजेत्कोटिकलाविधोः स्युः ।
 भानोर्यहे कोटिकलाश्च मध्यस्थित्यर्धनिघ्नाः स्फुटलम्बनोत्थैः ॥४७॥
 स्थित्यर्धदण्डैर्विहताः स्फुटाः स्युस्तत्कालविधेयकलाभुजोऽत्र ।
 दोःकोटिवर्गैश्चपदश्च कर्णस्तदूनमानैश्चदलं पिधानम् ॥ ४८ ॥
 भागे परस्मिन् ग्रहणस्य मोक्षस्थित्यर्धतः स्वेष्टघटी विशोद्ध्या ।
 शेषो रवीन्दुस्फुटसूक्ष्मभुक्त्यन्तराहतः षष्टिहृतः स कोटिः ॥ ४९ ॥
 तात्कालिकेन्द्रोः शर एव बाहुः सष्टो रवेः कोटिकलाः पुरोवत् ।
 ग्रासस्तथा यः कलिकात्मकः स्यात्संज्ञायते सङ्घिरतोऽवशेषः ॥५०॥
 ग्रस्ताः कलामानयुतेरथार्धात् संशोध्य शेषः अवणाभिधानः ।
 तद्द्वर्गतस्तत्समयस्फुटेषु वर्गीनिताम्बूलकलाश्च कोटिः ॥ ५१ ॥

सूर्यग्रहे लम्बनसंस्कृतेष्ट-

स्थित्यर्धसन्ताडितकोटिलिप्ताः ।

मध्यस्थितार्धेन हृताः स्फुटाः स्युः

षष्ठ्याहृताः कोटिकला रवीन्द्रोः ॥ ५२ ॥

भुक्त्यन्तराप्ताः फलनाडिकाभिः स्थित्यर्धमूनं सदभीष्टनाड्यः ।

विमुच्यमाने त्ववशिष्टलिप्ता अभीक्षितग्रासतया प्रकल्प्याः ॥ ५३ ॥

प्राग्वत्ततः स्यादवशिष्टकालो रविग्रहे सार्थिकमौचितिके ये ।

स्थित्यर्धके मध्यतयोदिते ते कर्मान्तरं लम्बनजं तयोर्यत् ॥ ५४ ॥

अथाभिधास्येऽयं नजं पलोद्भवं

कलास्वरूपं बलनद्वयं तयोः ।

यतो ग्रहस्पर्शविमोक्षमध्यजा

दिशः स्फुटाः स्युर्नभसः कपालयोः ॥ ५५ ॥

चलांशसंस्कारवदर्कचन्द्रयोः

स्वकोटिलिप्ताः खमहीन्द्र१४।१०ताडिताः ।

खखाब्धिबाणैः ५४०० विहतास्ततः फलं
कलात्मकं स्याद्वलनं स्वमायनम् ॥ ५६ ॥

हिमांशुभाण्डोः स्वदिनार्द्धतो नतं
पलात्मकं खाङ्क ८० हतं दिनार्द्धजैः ।

निजैः पलैर्भाजितमंशकादिकं
नतं पुरः पश्चिमजं दिनार्द्धयोः ॥ ५७ ॥

निजाक्षभागा नतभागताङ्किता
नवत्य ८० वाक्ताः फलमक्षसम्भवम् ।

पुरोनते स्याद्वलनं तदुत्तरं
नते च पश्चाज्जनिते हि दक्षिणम् ॥ ५८ ॥

तयोः पलोत्थायनयोः समांशयोर्युतेर्वियोगात्तु विभिन्नकाष्ठयोः ।
स्वकं भवेद्दिग्वलनांशकादिकं तदङ्गुलाद्यं परिलेख इष्यते ॥ ५९ ॥

पुरोदितं सूर्यदिनं विधूदया-
स्तयोस्तु मध्ये दिनमस्य सम्मतम् ।

दिनान्तसिद्धावयनांशसंस्कृतौ
विधाय भास्वच्छशिनी तद्वक्षयोः ॥ ६० ॥

रवेरभुक्ताः शशिनी गता लवा
निजोदयघ्नाः खगुणो ३० धृताः फले ।

तदन्तरोत्थास्तनवश्च षट्शरा ५६-
सवश्च युक्ता घटिकादयोऽत्र ये ॥ ६१ ॥

दिनादितस्तत्र भवेद्दिधूदयः
परिदुरर्कोदयकालिकौ तथा ।

विधाय सूर्यस्य स षड्भशीतगीः
समे गृहे भुक्तलवोदयान्तरम् ॥ ६२ ॥

ग्रहान्यतायां रविभोग्यचन्द्रमो-

गतांशकालद्वययोग ऐन्दवः ।

इनोदयादस्तमयः स षट्शरा ५६-

सुभिर्विगुलम्बनजैः स्फुटः पुनः ॥ ६३ ॥

स्वकालविद्वेषकलाः पलप्रभा-

ङ्गुलाहताः सूर्य १२ हताः फलासुभिः ।

युतो नितः स्यादुदयोऽप्यवागुदक्-

शरक्रमादस्तमयस्तु हीनयुक् ॥ ६४ ॥

निशापतेः सूक्ष्मगतिर्निशार्धजा

कलात्मिका नन्दसुधांशु १८ भाजिता ।

फलैः पलैः सङ्कलिता निशामिति-

र्भवेत्तदीयं दिनमानमेव वा ॥ ६५ ॥

याम्यायनान्तहरिति ध्रुवतो यदेव

स्थानं दलोनक्तबाहु २३।३० लवान्तरस्थम् ।

तत्रोदितं ध्रुवकदम्ब इति ग्रहाणां

क्रान्तेस्तदुत्तरदिशो निरचायि चिह्नम् ॥ ६६ ॥

तद्वस्तुदिग्विनिहितो यमदिक्कदम्ब-

स्तर्क्यः कदम्बमगुजातशिखः कलम्बः ।

तत्पार्श्वको ह्यपमसम्मुख एव विम्बः

प्राग्याति सर्व्वखसदां शशिनोऽविलम्बः ॥ ६७ ॥

इत्थं सिद्धात् कदम्बाद्भ्रुवत उपसरत् सूत्रयोर्विम्बमध्य-

स्यूतस्त्रीयाग्रयो यद्विवरमुद्धुपतेर्गङ्गलान्तेऽस्ति तदुन्नाः ।

भांशा ३६० स्तद्वेष्टनासाः फलमिह वलनं ह्यायनं भागरूपं

प्राञ्चं तत्तद्दिगास्थं खलु रजनिपतौ सौम्ययाम्यायनस्थे ॥ ६८ ॥

पूर्वेषामुक्तिरेषा कति च न बलनं प्रोचुराक्षं क्रमज्या-
साध्यं कोऽप्युत्क्रमज्याकलितमिति जगुश्चायनं कोटिमौर्व्याः ।
नास्माकं तन्मतं यद्वनुरिव नमिते नाङ्गिकाक्रान्तिवृत्ते
तत्कोट्यंशैर्नतांशैर्बलनमयनजं चाक्षजं कर्तुमिष्टम् ॥ ६८ ॥

अष्टादशाङ्गुलगुणभ्रमणेन वृत्त-
द्वन्द्वं पुरन्दरजलेशदिशोर्व्विलिख्य ।
अन्योऽन्यलम्नमनतोन्नतभूप्रदेशे
तत्केन्द्रयोः प्रतिदिशश्च दशैव बिन्दून् ॥ ७० ॥
मध्ये पुरःपरगतां निदधीत रेखां
प्राङ्मण्डलाद्वहिरुदग्दिशि चाङ्गुलान्ते ।
बिन्दुस्तथा वरुणदिग्गतमण्डलस्य
वाङ्मोऽङ्गुलान्तरितदक्षिणभागकेऽन्यम् ॥ ७१ ॥
वाङ्मस्यदक्षिणगबिन्दुत एव पश्चा-
द्विम्बे पुरश्चरमबिन्दुगकोटियुग्मम् ।
षष्ठांशसंयुतरसाक्षिर् ६।१०मिताङ्गुलेन
सूत्रेण चापमथ पूर्व्वगविम्बमध्ये ॥ ७२ ॥
तद्वहिरिर्व्विलिखितोत्तरबिन्दुतोऽपि
चापं लिखेत्परपुरोगतबिन्दुलम्नम् ।
चापद्वयं भवति सन्मिलितं कपाल-
द्वन्द्वस्थितापमपथप्रतिमं द्वयान्तः ॥ ७३ ॥
प्रत्यग्दिशो हरिदिगन्तमथार्क१२सङ्केत-
शिङ्गैः क्रियादिनिलयान् कलयेन्निजांशैः ।
तत्रार्द्धखण्डिततनुं शशिनं निवेश्य
तच्छृङ्गयुग्मपरिलम्नगुणेन भूयः ॥ ७४ ॥

बाह्यस्थबिन्दुपरिवेष्टनकं विदध्या-
 दित्यं निजापमपथाभिमुखः स्वगः स्वात् ।
 प्राग्वृत्तकेन्द्रयमदिग्नतरेखिकायां
 पश्चाद्भ्रमं प्रवहजं विधुवद्दिनोत्थम् ॥ ७५ ॥
 व्यक्षोत्तरे वसुभुजानल३२द्योजनस्थे
 देशेऽवगच्छतु धनुःपथसन्मुखीनम् ।
 तस्माच्च तस्य पलजे बलनेन जीवा
 ग्राह्यायनोत्थबलनेऽपि न कोटिजीवा ॥ ७६ ॥
 मध्यसूत्रादुदग्दक्षिणान्तावधि
 व्यात्मकं मानमेवात्र निश्चीयते ।
 मध्यसूत्रादतः क्रान्तिमार्गान्तरं
 क्रान्तिजीवाच्चजीवा तु केन्द्राद्भवेत् ॥ ७७ ॥
 स्फुरति धरणिभाया विम्बवाहो समन्ता-
 इलयसदृशमस्या अञ्चलं पञ्चलितम् ।
 तदवतमससंभ्रं तत्कुभा दि१० कलाव्या
 मलिनयति सितांशोरन्तमग्रस्तमूर्त्तेः ॥ ७८ ॥
 अथ त्रिभागस्तमसोऽवपूर्वतः
 कुभान्तलम्बोऽतिघनस्तमस्तया ।
 मतस्तदाव्या क्रियतां तमोमितिः
 पुनर्विधीरन्तिकदूरवृत्तिजात् ॥ ७९ ॥
 तमःक्षयर्द्धीक्षणतः क्रमेण तद्वर्णगत्यादिफलाष्टदो२र्दलवः ।
 विधुक्तयुक्तस्तमसोति तत्स्फुटं भवेत्ततः स्रष्टतमः शशियहः ॥ ८० ॥
 विधीर्मानं तस्मात् शरगुण३५हतं विश्व१३ विहृतं
 पुनः सूर्यस्वर्णाभिधगतिफलार्द्धीनितयुतम् ।

तमोमानं तस्यादिति नयनसिद्धं शशिमिति

प्रभृत्युक्तं पूर्वं मतमिदमुपादेयमखिलात् ॥ ८१ ॥

कक्षायां शशिनस्तिरोहिततनोः स्याद्दोलकेन क्षिते-

र्भनोर्यावदनीक्षणं भवति तन्नामा कुभा यस्यपि ।

दृष्टेऽर्कस्य नखां२०शक्तेऽपि परितः कक्षायासमे वेक्ष्यते

मध्येन्दोः पथि दूरसन्निधिलुप्तोऽनल्पाल्पसूर्यांशयोः ॥ ८२ ॥

अत्रायं गणितक्रमः स्वदशभागो७२००-

नार्कविम्बः६४८०० क्षिति-

व्यासो१६००नः६३२०० शशिमध्यकर्ण४८७०५गुणितः

३०७८१५६००० स्पष्टार्ककर्णोद्भूतः ।

लब्धोना क्षितिविस्तृतिः शशभृतः कक्षागतिस्माप्रभा-

मानं स्याद्विगुणा३४३८८८८८ स्फुटशशिश्रुत्याप्तमेतत्कलाः ॥ ८३ ॥

तमोविम्बव्यासेऽम्बरकृत४०कलोने स्फुरति यो-

ऽन्तरे वृत्तः सारः स घनतर उक्तोऽन्धतमसम् ।

शरेऽल्पे तस्यान्तः प्रविशति यदा शीतकिरण-

स्तदातिष्ठानः स्याद्विविद्धतमधूमाहत इव ॥ ८४ ॥

अस्तेऽल्पीयसि भागके सितरुचो वर्णो नभःसाम्यभा-

गल्पे धूमनिभो दले कवलिते कृष्णोऽर्धभागाधिके ।

रक्तश्यामरुचिर्भवेच्च सकलप्रासद्वये पाटलो

भूभामध्यगतस्य पिङ्गलरुचिर्भानोः सदैवासितः ॥ ८५ ॥

क्षुद्रक्षपाकरतनुः क्षयितार्धविम्बो

भानुर्भवेन्निशितशृङ्गयुगोऽतिनिम्नः ।

चन्द्रोऽर्धखण्डिततनुस्तमसो महत्त्वा-

दीपद्गभीर इव कुण्ठितशृङ्गयुग्मः ॥ ८६ ॥

अकृतकृतकराहुं यस्तमस्वाकुभाख्यं
 विशति शशिनि तस्मिन्नागमैर्हीक्षितानाम् ।
 वितरति मनुसिद्धिं यश्च सदैव्यवानां
 स दिशतु कुशलं नः श्यामशैलावनीशः ॥ ८७ ॥

इत्युत्कलोञ्जलनृपालकुलप्रसूत-
 श्रीचन्द्रशेखरकृतौ गणितेऽक्षिसिद्धे ।
 सिद्धान्तदर्पण उपाहितबालबोधे
 चन्द्रग्रहोऽष्टम इतः सुभगः प्रकाशः ॥ ८८ ॥

इति श्रीचन्द्रशेखरसिंहकृतौ सिद्धान्तदर्पणे चित्राधिकारी
 चन्द्रग्रहचवर्चनी नामाष्टमः प्रकाशः ।

नवमः प्रकाशः ।

सूर्यग्रहचवर्चनम् ।

पूर्वप्रकाश उदितं ग्रहणद्वयस्य
 साधारणं सकलकर्म्म रविग्रहे तु ।
 यत्तन्मनावनतिकर्म्म ततोऽवशिष्टं
 मानान्तरञ्च शशिनस्तदिह प्रवक्ष्ये ॥ १ ॥
 दर्शान्तगौ समकलौ क्षितिगर्भसूच-
 स्यूतावपि द्युमणिचन्द्रमसौ न पश्येत् ।
 यद्गोलपृष्ठगतमानव एकसूचे
 खार्द्यान्यतोऽवनतिलम्बनसम्भवोऽस्मात् ॥ २ ॥
 सूक्ष्मेन्दुसूर्यजनितस्फुटदर्शनाशो
 यस्मिन् स काल उदितः समपर्वनामा ।

चेत्संस्तुतः स निजलम्बननाडिकाद्यै-

र्भास्वद्वहच्छदनमध्य इह स्फुटः स्यात् ॥ ३ ॥

एका नतिबृद्धमसोऽपि सूर्यात् प्राक्पश्चिमस्थे त्विह लम्बनाख्या ।

याम्योत्तरस्थेऽवनतिः खमध्यस्थिते सितांशौ न हि ते भवेताम् ॥ ४ ॥

न लम्बनं विविभलम्नतुल्ये भवेद्विधौ विविभलम्नजाते ।

सौम्यापमे स्वाक्षसमानभागे न सम्भवेच्चावनतिर्हिमांशोः ॥ ५ ॥

त्रिभोनलम्नोदगपक्रमेऽक्षाधिके च सौम्यानतिरन्यथासौ ।

याम्या भवेत् पर्व्वणि चन्द्रभान्वोः साम्याक्षती ते रवितः सुसाध्ये ॥ ६ ॥

तात्कालिकार्काक्षमपर्व्वलम्नमानीय तस्मात्सदनत्रयोनात् ।

क्रान्तिं समानीय निजाक्षभागैस्तत्थागयोगौ पृथगेकदिक्ते ॥ ७ ॥

कार्याविति स्थुलिभहोनलम्ननतांशकास्ते नवतेर्विशोध्याः ।

शेषो भवत्युन्नतभागसंहः क्रमज्जकाश्चस्फुटदृग्गतिः स्यात् ॥ ८ ॥

विश्वम्भरागोलदलं रवीन्दोः कक्षागतं कल्पितमुक्तरीत्या ।

लिप्तीकृतं चैत्परमे नती स्तस्तदन्तरं चान्धनतिर्ग्रहे स्यात् ॥ ९ ॥

यद्दार्कभुक्तेः क्षतभूप१६४भागः शक्रां१४शक्रचेशगतैर्नतिः स्वा ।

परा तयोरन्तरजा विलिप्ताश्चन्द्रार्कगत्यन्तरलिसिकाप्ताः ॥ १० ॥

नाद्यादिलब्धं स्फुटदृग्गतिर्न राशित्रयन्या३४३८विहृतं फलञ्च ।

अन्त्यं भवेत्तलम्बननाडिकाद्यं तत्प्राप्ततो ज्यापरसंज्ञका स्यात् ॥ ११ ॥

शताहता भूपभुजैर१६विभक्ता

सा दृग्गतिर्लम्बनकृत्यरो वा ।

त्रिभोनलम्नोष्णकरान्तरीत्या

दोर्ज्यापरघ्नी त्रिगुणो३४३८दृता च ॥ १२ ॥

स्वाक्षलम्बनज्याफलमस्य चापं प्राणात्ककं लम्बनमेतदर्कं ।

त्रिभोनलम्नात् परपूर्व्वदिक्स्थे क्रमाद्युतो न समपर्व्वकाले ॥ १३ ॥

तत्कालसंभूतरवित्रिभोनलम्बोन्नतज्यापरमौर्ध्विकाभिः ।
 अर्कत्रिभोनान्तरतोऽपि भूयस्तल्लम्बनं पूर्ववदेव साध्यम् ॥ १४ ॥
 तत्संस्कृतात् तत्समपर्वकालात् पुनर्नताद्यैरपि लम्बनञ्च ।
 स्थिरेऽसंज्ञत्वावशादिहेतत् संस्कारयोश्च स्फुटलम्बनं स्यात् ॥ १५ ॥
 वक्ष्ये सकललम्बनकार्यं सूक्ष्मं लम्बाकार्योन्तरतः प्रसाध्ये ।
 दोःकोटिजीवे परबाहुजीवान्तरस्य वर्गाद्युतकोटिवर्गात् ॥ १६ ॥
 पदं श्रुतिः कोटिगुणात्परपञ्चाष्टुत्या हृताद्यत्फलमस्य चापः ।
 मध्ये भवेत्तल्लम्बनजासुसङ्गस्तत्संस्कृतामान्तजट्टगतिः ॥ १७ ॥
 स आद्यया ट्टगतिजीवयासो विस्पष्टतां गच्छति भास्करोक्तः ।
 किन्त्वेष मध्यादधिको यदि स्वास्तदा स्वमध्यान्तरजासुवर्गात् ॥ १८ ॥
 हाभ्यां हृताभ्यधमलम्बनासात्फलेन युक्तः करणीय एव ।
 तल्लम्बनं भूय इनेन्दुमध्यगत्यन्तर७३१घ्नं प्रथमेन्दुभाज्योः ॥ १९ ॥
 गत्यन्तरेणोद्भूतमेव कार्यं द्विधोदितं स्पष्टतमं भवेद्दि ।
 परिष्कृतो लम्बननाडिकाद्यैर्दशान्त एव स्फुटपर्वनामा ॥ २० ॥
 षड्भैर७६ईता लम्बनसिद्धकाललम्बस्फुटाकार्कान्तरकोटिजीवा ।
 त्रिज्याहृता ट्टगतिताडितासा त्रिभज्यया लम्बनजा विनाशः ॥ २१ ॥
 भवन्ति ताः प्राग्वदिनेन्दुमध्यगत्यन्तर७३१घ्नाः स्फुटजान्तरासाः ।
 काले स्फुटे योगवियोगवाभ्यात् परिष्कृतास्तेतमपर्वकालः ॥ २२ ॥
 इत्थं प्रसाध्य ग्रहमध्यकालं चन्द्रग्रहे या स्थितिखण्डसिद्धेय ।
 अन्धा स्फुटा चन्द्रगतिः पुरोक्ता तथा हतं लम्बननाडिकाद्यम् ॥ २३ ॥
 षष्ट्याप्तमेतत्फलहीनयुक् चेत्प्राक्पर्वजार्कः स्फुटशीतगुः स्यात् ।
 पातो दिग्गशाख्यफलेन सिद्धः कार्यस्तदूनात् शशिनः शरश्च ॥ २४ ॥
 आनीय भानोः स्फुटपर्वलम्बं त्रिभोनलम्बं तदपक्रमौ च ।
 उदक्शरोनो यमदिक्शराख्यः स्वदेशजाक्षसु भवेत् शराक्षः ॥ २५ ॥

तद्विन्निभाङ्गापमयोर्वियोगाद्योगात् विभिन्नैकदिशोः क्रमेण ।
 साध्या नतज्यात्र तु सैव मध्या लग्नापमज्याप्युदयज्यकास्था ॥२६॥
 मध्योदयज्यागुणिता विलम्बद्युज्याहता लब्धकतिः समेता ।
 मध्याकृतौ मूलमितौ यदाप्तं दृक्क्षेप एष स्वनतानुसारात् ॥ २७ ॥
 किं वा त्रिभोनां तनुमेव भानुं प्रकल्प्य तत्क्रान्तिचरद्युमानम् ।
 संसाध्य तल्लम्बयुगान्तरोत्थकालस्य तद्वस्त्रदलस्य चान्तः ॥ २८ ॥
 ये चासवस्तज्जनतोत्क्रमज्यासाध्यान्तका तद्रहितोन्नतज्या ।
 छेदो नरो दृग्गुण एतदंशा नतास्त्रिभोनापम उन्नरोऽक्षात् ॥ २९ ॥
 स्याच्चेद्वहुः सौम्यनतांशकास्तेऽन्यथैव याम्याः शरसंस्कृताः स्युः ।
 दिक्क्षाम्यभेदोत्थयुतिच्छिदाभ्यां तज्जरा च दृक्क्षेप इति द्विधैषः ॥३०॥
 पृथक्स्थितश्च प्रथमेन्दुभुक्तिफलेन निम्नः कलिकात्मना सः ।
 त्रिज्याहृतः कर्किसृगादिमन्दकेन्द्रे स्फुटः स्यात् फलयुग्वियुक्तः ॥३१॥
 द्विधोक्तयोरत्र कलाल्पमाने ग्रहेऽष्टचक्षुः२८ कलिकाधिके च ।
 दृक्क्षेपयोः सूक्ष्मतया द्वितीयो ग्राह्योऽन्यथा स्थूलतयापि वाच्यः ॥३२॥
 मध्यार्कचन्द्रान्धनतिद्वयस्य ०।२१।३८।५६।२८।१३
 दृक्क्षेपनिम्नं विवरं ५६।६।३५ त्रिमौर्व्या ३४३८ ।
 हृतं नतिस्तत्त्वयमां २२५ शहीन-
 दृक्क्षेपभूतर्क ६१ लवः स्फुटा वा ॥ ३३ ॥
 एकाशयोश्चन्द्रशरावनत्योर्योगः पुनर्भिन्नदिशोर्वियोगात् ।
 शेषोऽधिकांशस्फुटदिक्शरः स्याद्भासादिरिन्दुग्रहवद्विचिन्त्यः ॥ ३४ ॥
 देशे क्वचिसौम्यशरोऽधिकश्चेदक्षात्तदाक्षं प्रविशोध्य बाणात् ।
 शेषः शराक्षो भवतीह सौम्यः सौम्येऽपमे विन्निभजे ततोऽल्पे ॥३५॥
 स्वाक्षाधिकेऽक्षं परिवर्ज्य तस्माच्छेषः शराक्षाख्य उदङ्गतः स्यात् ।
 सौम्येऽपमे तत्र निजाक्षतोऽल्पे तदक्षलिप्ताविवराच्छराक्षः ॥ ३६ ॥

विशोधितो याम्यनतोऽवशेषः सौम्यः शराक्षादिवरे विशुद्धे ।
 याम्येऽपमे विचिभलम्नजाते स्वाक्षान्विते सौम्यशराक्षतोऽस्ये ॥ ३७ ॥
 शराक्षतः प्रोज्झ्य तदक्षयोगं लिप्तादिकः सौम्यनतोऽवशेषः ।
 भागाख्यकाक्षेषु विशेष एष देशेषु दृश्यो हि कुशाग्रधीभिः ॥ ३८ ॥
 अतः शराक्षप्रतिसंस्कृतायाः क्रान्तेः सदा विचिभलम्नजायाः ।
 नतांशयाम्योत्तरतानुसाराङ्गक्षेपमध्या नतयोऽखिलाः स्युः ॥ ३९ ॥
 प्राग्वद्भवेर्मानमथेन्दुमानं साध्यं विधावस्ति कियान् विशेषः ।
 सूक्ष्मं तमोमानमतः प्रवक्ष्ये दृक्क्षिप्तये यद्भदितं न पूर्वैः ॥ ४० ॥
 कर्कादिनक्षादिककेन्द्रकोटिफलीनयुक्तत्रिगुण ३४३८ स्वघातात् ।
 मूलेन तद्दोःफलवर्गयुक्ताद्द्विगुणत्रिजीवा ६८७६ वियुतावशेषः ॥ ४१ ॥

यस्तेन भक्ताक्षिगुणस्य वर्गात्

फलं हि लिप्तामयमन्दकर्णः ।

त्रिग्यान्नमध्येन्दुकलात्मविम्ब १०७७२४-

स्वात्कर्णभक्तः स्फुटमिन्दुमानम् ॥ ४२ ॥

आनीय शङ्कुं स्फुटपर्व्वकालसूर्यस्य दृग्ग्याक्ष परेन्दुनत्या ५६।२८ ।
 हीनस्य शङ्कोः क्षतियुक्तदृग्ग्यावर्गात्पदं यत्तमसः स कर्णः ॥ ४३ ॥
 स्फुटेन्दुमानं त्रिगुणन्नमेतत्कर्णोद्भूतं स्वात्तमसः प्रमाणम् ।
 यद्देन्दुषष्ट्यंशविनिघ्नशङ्कुत्रिग्याप्तयुक्तेन्दुमितिस्तमः स्वात् ॥ ४४ ॥
 किं वा दिनस्योन्नतदण्डसङ्ख्या द्विग्रा विलिप्तास्तमसि प्रदेयाः ।
 स्पर्शं विमोक्षे त्विदमेव कर्म कार्य्यं हि शङ्को सुबहुप्रयासात् ॥ ४५ ॥
 आद्येन्दुभुक्तेरथ षष्टिभागः शङ्काहतो व्यासदलेन ३४३८ भक्तः ।
 फलेन चन्द्राख्यगतिः समेतार्कभुक्तिहीना ग्रहकालहारः ॥ ४६ ॥
 यद्वाष्टमांशोनदिनीक्षताक्षनाङ्गीसमाभिः कलिकाभिराख्या ।
 अन्धेन्दुभुक्ती रविभुक्तिहीना ह्रतिर्मता स्पर्शविमोक्षकाले ॥ ४७ ॥

क्रियेयमिन्दुग्रहणेन तूक्ता यदेककक्षास्थकुम्भेन्दुमानात् ।
 यासोनभिन्नोऽत्र तु भिन्नकक्षास्थिते रवीन्दोश्चदनस्य भेदः ॥ ४८ ॥
 तस्मात्पुरः पश्चिमयोर्म्यसौम्यपरस्पराल्यान्तरदेशकेषु ।
 अत्रत्यसर्वग्रहकक्षणाभग्रासाः पृथक्स्मृतयैव साध्याः ॥ ४९ ॥
 स्फुटेषु मानैक्यदलस्वकालहारैर्हिमांशुग्रहणक्रमेण ।
 स्थित्यर्धमर्द्धांशघटीपलानि सकृत्समानीय तदूनयुक्तात् ॥ ५० ॥
 स्पर्शादिकालान् समपर्वकालात्मस्थाप्य तत्तत्समयोर्यलग्नैः ।
 त्रिभोनलग्नात्परपूर्वदिक् नतं समालोच्य गतक्रमेण ॥ ५१ ॥
 संसाध्य तत्तद्वरिजानि तैस्तैः संस्कृत्य तांस्तानथ तान्निधाय ।
 तत्कालद्वयेपनतीषुसिद्धैः स्थित्यर्धकालैः समपर्वकालात् ॥ ५२ ॥
 परिष्कृतात्तद्वरिजैः पुनस्तान् स्पर्शादिकानित्यसकृत्क्रियाभिः ।
 स्थिरं भवेत् स्पर्शविमोक्षमर्द्धनिमीलनोन्मीलनकालजालम् ॥ ५३ ॥
 तत् स्पष्टपर्वान्तरनाडिकाद्यं स्थित्यर्धमर्द्धांशयुगं स्फुटं स्यात् ।
 सकृत्कृतस्पर्शविमोक्षजेष्वोन्मीध्येषुतः कालजमन्तरं यत् ॥ ५४ ॥
 तस्यानुपातात् शरसिद्धिरस्याः स्थित्यर्धके वाप्यसकृद्विधेये ।
 आद्यद्वितीयस्थितिखण्डसिद्धपर्वोद्भवलम्बनजान्तरस्य ॥ ५५ ॥
 तथानुपातात्ममयान्तरोत्थाद्भवेत्तृतीयादिकलम्बनाप्तिः ।
 किंवाद्यसंस्कारभवाद्यभूरिस्थित्यर्धयोन्मीध्यत एव यत्स्यात् ॥ ५६ ॥
 पलान्तरं वर्गितमेतदाप्तं मध्यस्थितार्द्धोत्थपलैः फलेन ।
 युक्तां स्फुटं स्वाद्यदि दण्डतोऽल्पं स्थित्यर्धमन्त्रशफलाव्यमेव ॥ ५७ ॥
 साध्यं ततो लम्बनमेकवारं चेन्मध्यमेन स्थितिखण्डकेन ।
 जने युते लम्बनभाजि द्रष्टे मानैक्यखण्डादधिकः शरः स्यात् ॥ ५८ ॥
 समोऽपि वातेन तदात्मबाणमध्यग्रहेष्वन्तरलसितिकाभिः ।
 मध्यग्रहज्ञासकलाप्तमध्यस्थित्यर्धकालस्य दलं विभक्तम् ॥ ५९ ॥

फलं सङ्कल्पयन्त एव सिद्धं स्वित्त्वर्कं मौषिकमादिमं वा ।
 तत्संस्कृतात्पर्वण्येकमेव स्वात्मन्यनं स्पष्टमतः शरत् ॥ ६० ॥
 तमोऽधिकं चेष्टदनप्रमाणं ग्रासस्तदा स्वात्मन्याभिधानः ।
 तस्मिंस्तमीमानविहीनमानयोगार्धवर्गात् शरवर्गहीनात् ॥ ६१ ॥
 मूलं पुरोवद्गुणहारहेतोः पलायकः स्वात्मन्यार्धकालः ।
 तदूनमुक्तात्मपर्वण्यस्तदारभनाशवपि लम्बनाभ्याम् ॥ ६२ ॥
 मध्यात् शरात् सार्धिकमौषिकेष्वोर्यनैक जनोऽभ्यधिकस्तथैकः ।
 वदामि तत्रापि पुनर्विशेषमसम्भवेऽपि ग्रहणं यतः स्वात् ॥ ६३ ॥
 निष्पाद्य सूर्यग्रहमुक्तरात्रा सार्धान्तमध्यस्फुटसायका ये ।
 ते स्वल्पलम्बापमसंयुताः कृत्वा नित्ययात्रास्त्रिगुणेन भक्ताः ॥ ६४ ॥
 संसर्गमोक्षाद्युगतिर्दिगैक्ये तदन्तरं भिन्नदिशोऽयं योगः ।
 शरान्तरं तद्गुणिताश्च लब्धाः षट्त्रिंशताश्चैता इह यष्टिसिप्ताः ॥ ६५ ॥
 ता एव मध्यग्रहणे स्फुटाः स्युः सार्धान्तजा विभिन्नलम्बनाम्बोः ।
 विशेषदोर्णागुणितास्त्रिजीवाह्वतास्त्रिधा यष्टय एवमेताः ॥ ६६ ॥
 परीक्षतास्तद्ग्रहकालहृत्या भक्ताः पलैरेव फलैर्युतोः ।
 लम्बापमेवोः पृथगेकदिक्के क्रमाच्चिदैवं समपर्वकालः ॥ ६७ ॥
 सार्धादिके संस्कृतपर्वणान्त्रा स्वाध्योऽयं मध्ये निजलम्बनेन ।
 सुसंस्कृतः स्वाद्ग्रहमध्यकालस्तात्कालिकस्पष्टदिगाद्युगस्य ॥ ६८ ॥
 वर्गात्पदं मध्यमयष्टिवर्गयुक्तात् स्वमध्यस्फुटदिक्शरः स्वात् ।
 ग्रासस्ततः स्पष्टतमः स्वमध्यस्वित्त्वर्धकालं स्फुटकालहृत्या ॥ ६९ ॥

प्रसाध्यलम्बद्युगुणप्रमेतं

त्रिज्याहृतं संस्कृतपर्वण्योय ।

कृत्वान्तिमाद्योः स्वसृणं ततः स्तो

मोक्षाद्यकालौ निजलम्बनाभ्याम् ॥ ७० ॥

मानैक्यखण्डात् त्रिकलाधिकेऽपि मध्यग्रहस्यष्टशरे कदाचित् ।
लम्बापमर्कापमभूरिभावात्सूर्यग्रहः स्वात् क्रिययानयैव ॥ ७१ ॥
मध्यः शरः स्रग्जमोच्चजाभ्यामस्यः स ताभ्यामधिकश्च यत्र ।
तुल्यो भवेदाव्यतरेष तत्र नेयं क्रिया किन्तु पुरोदितैव ॥ ७२ ॥
दृग्भीचरं सद्ग्रहं इयं तद्ग्रहं न चादृश्यमिदं क्रियार्थम् ।
अतो दिने चन्द्रमसो निशायां रवेस्तदिष्टं न हि सम्भवेऽपि ॥ ७३ ॥
दिने निशायां रविचन्द्रयोर्ग्रहद्वयस्य भागो यदि दृश्यतेऽल्पकः ।
तदा त्रिदिस्तावदशेषकाले निषेध उक्तो ग्रहोचितः स्मृतौ ॥ ७४ ॥
अभीष्टकालाद्गमनं पिधानतो यथैव कालः कलितोऽयनाच्चजे ।
यथोदिते तद्वलने पुरा तथा विधेयमवाखिलकर्मा निर्मलम् ॥ ७५ ॥
अन्त्याद्यन्तग्रहे स्तुः समयविघटिकाः पूर्वगोऽर्था ५८० विमर्हे
रामाद्राक्षीचि २७३ सूर्यग्रहचसमयजाः पञ्चरामार्त्तवो ६३२ऽन्त्याः ।
ग्रासे स्तुः कङ्कशाख्ये हिरदजलधय ४८८८ विमर्हेऽम्निपञ्चा २३
वृद्धौ ताः सूक्ष्मतिथ्याः शरमगनकृता ४०५-
स्तत्त्वयेऽर्थाङ्कवाणाः ५८५ ॥ ७६ ॥
सिद्धाः सूक्ष्मर्चवृद्धौ शररसनगमा ४६५ स्तत्त्वयेऽष्टाङ्कवेदा ४६८
योगर्हौ पञ्चभूपाः १६२ जय उदधिरसाङ्गानि ६६४ चन्द्रस्य भुक्तेः ।
सूक्ष्मं स्वर्णं फलं दृक्कृतनगमुनयो ७७४२ भाङ्गवेदा ४८२७ विलिप्ता
भानोऽस्यर्का १२३ नगेशाः ११७ परमविघटिका
लम्बनेऽर्कान्नयः ३१२ स्तुः ॥ ७७ ॥
स्वर्भानुं शुभ्रभानुं विदधदध उपर्युद्धमज्ञानुमज्ञा-
भूतेर्नव्याभ्रभित्तिभ्रमकरमकरोद्धूमिभागेऽर्भकाणाम् ।
भूष्टद्धभानुभूतप्रभुभवतनुभूभावुकां भूतिभाजं
भूतालिं यो विधत्ते भवतु भवभयोद्भेदभिन्नो विभुः सः ॥ ७८ ॥

इत्युत्कलोच्चलनृपाखकुलप्रसूत-
 श्रीचन्द्रशेखरकृतौ गणितेऽधिसिद्धे ।
 सिद्धान्तदर्पण उपाहितबालबोधे
 सूर्यग्रहो नवमको व्यगमयकाशः ॥ ७८ ॥

इति श्रीचन्द्रशेखरसिंहकृतौ सिद्धान्तदर्पणे चित्रप्राधिकारे
 सूर्यग्रहचरणां नाम नवमः प्रकाशः ।

दशमः प्रकाशः ।

परिलेखवर्चनम् ।

स्पर्शस्य मोक्षस्य च मध्यमस्य काष्ठावगत्यै परिलेखसंज्ञम् ।
 वदाम्यथ छेदकमर्कचन्द्रग्रहद्वयं येन भवेत्समक्षम् ॥ १ ॥
 दृशोर्बलं तिर्य्यगधःस्थिते स्याद्द्रव्ये यथा नैव तथोर्ध्वसंस्थे ।
 सर्वत्र तच्चन्द्ररवीषुमानसाम्येऽपि मध्येगगनं तनुत्वम् ॥ २ ॥
 विलोक्यते च क्षितिजे महत्त्वं प्राक्सूरिभिस्तत्कृमतोऽङ्गुलानि ।
 सिद्धानि तत्तत्कलिकाच्छिदाभिस्तन्मानसास्त्रात्करणाय वक्ष्ये ॥ ३ ॥

विधौ रवेक्षोन्नतकालशङ्कु-

रिन्द्राग्निदिग् १०३१४ युक् त्रिगुणेन ३४३८ भक्तः ।

छेदः कलानाममुना हृतानां

फलानि विम्बेषु मिताङ्गुलानि ॥ ४ ॥

त्रिघ्नं दिनार्धं निजमुन्नताब्जं दिनार्धभक्तं भवति छिदा वा ।
 किंवा तमः सूर्यग्रहेन्दुलिप्ताख्याः सदा स्युश्च तदङ्गुलानि ॥ ५ ॥
 सुसाधितायां भुवि बिन्दुमेकं दत्त्वा ततः कर्कटकेन लेख्यम् ।
 सत्रं प्रशस्यार्थं ५७।१८ मिताङ्गुलेन वृत्तं खसंज्ञं वलनाश्रितं तत् ॥ ६ ॥

मानैक्यखण्डप्रमितेन मध्ये स्पर्शाय मोक्षाय च वृत्तमन्यत् ।
 लेख्यं समासाख्यमिदं तदन्तर्ग्राह्यार्हमानेन तदीयविम्बम् ॥ ७ ॥
 प्राग्वद्दिशां साधनमत्र कृत्वा दिक्चिह्नवत्कार्यमिदं खट्वत्तम् ।
 प्राक्प्रत्यगङ्गाहलनं निवेयं तत्रांशसङ्ख्याकुलकान्तरेण ॥ ८ ॥
 स्पर्शं विधोरुत्तरयाम्यसंज्ञं न्यस्य खदिशेव रवेक्ष मोक्षे ।
 मोक्षे विधोः स्पर्श इतस्य तच्च व्यस्तं ततः सूत्रमपि प्रसार्यम् ॥ ९ ॥

ग्रामध्यविन्दुश्च समासवृत्त-

मध्येऽपि दिक्सूत्रमितीदमिष्टम् ।

तद्याम्यसौम्याख्यदिशोः प्रसार्यः

सूत्रात्तथा व्याक्रमतः कलम्बः ॥ १० ॥

यथा निजाग्रस्य समासवृत्ते स्पर्शो भवेत्तद्वलनानुसारात् ।
 शरः शलाकात्मक एष देयः शीतद्युतेः स्पर्शनिमीलयोः प्राक् ॥ ११ ॥
 पश्चात्तदुन्मीलनमोक्षयोश्च तद्युग्मयोस्तिग्मरुचेर्विलोमः ।
 शराग्रतो मध्यमबिन्दुगामि सूत्रं स्पृशेद्वाद्यतनुश्च यत्र ॥ १२ ॥
 स्पर्शश्च मोक्षश्च भवेद्विह्वलशरसु तत्कालभवः सदेष्टः ।
 तात्कालिकं स्याद्वलनं तथैव तस्यानुसारेण शरः प्रसार्यः ॥ १३ ॥
 स सौमयाग्रतस्तिसृज्जनीवत्तथापि कौशाभिमुखः कचिन्मृत्वात् ।
 वदामि मध्यग्रहयोर्विशेषं राहोश्च केतोः सविधस्य इन्दो ॥ १४ ॥
 पश्चाद्कुलान्ते वलना ततोऽन्यत् क्रमादुदन्दक्षिणयोर्निधेयम् ।
 विसृष्टमेतद्वलनं खट्वत्ते प्राच्यां खदिक्कविनिवेश्य तस्मात् ॥ १५ ॥
 प्रसार्य रेखां किल मध्यबिन्दुस्पृशं पराग्रान्तगतां सितांशोः ।
 ग्रहान्तरकस्य तु याम्यसौम्यलम्बापमांशाकुलकान्तरस्यम् ॥ १६ ॥
 बिन्दुं पुरःस्त्राहलनाद्वितीर्य रेखां ततो व्यासमितां प्रसार्य ।
 तत्पार्श्वगं मण्डलमध्यबिन्दोर्विन्यस्य याम्योदमिषुं तदग्रात् ॥ १७ ॥

तद्वाहकार्धप्रमितेन विम्बः सूत्रेण लेख्यस्त्वम इत्यभिप्रेतः ।
 ग्राह्यं तदाच्छादितमत्र यावत्तावान् ग्रहे दृश्यत इन्दुभावोः ॥१८॥
 बिन्दुत्रयं स्रग्ध्रविमोक्षमध्यस्तुटाशुगात्रेषु निधाय तस्मात् ।
 पादन्तबिन्द्वन्तरवक्त्रिभागसूत्रेण वृत्तचितयश्च कार्यम् ॥ १९ ॥
 तदन्तरा यत् प्रचुरोमयुग्ममुत्पद्यते तन्मुखपुच्छलग्नम् ।
 सूत्रद्वयं दक्षिण उत्तरे वा भागेऽल्पमानान्तरके प्रसार्य ॥ २० ॥
 तदग्रयोर्यत्र युतिस्ततोऽन्यसूत्रेण बिन्दुचितयस्यशेषः ।
 लेख्यं धनुर्याहकमार्ग एष प्रागन्धबिन्दुद्वितयान्तरा स्यात् ॥ २१ ॥
 प्राज्ञागंतो ग्राहकखण्डतुल्यं दिक्ष्वध्यबिन्दूपरिगामिसूत्रम् ।
 प्रसारितद्वाह्यतनोरुपान्तं यत्र स्युशेत्तत्र निमीलनं स्यात् ॥ २२ ॥
 उन्मीलनं मौखिकमार्गसूत्रा-
 तथा भवेदिष्टघटीषु लक्षः ।
 ग्रहे यदि स्वात्तदिह त्रिबिन्दु-
 मार्गो द्विधा मध्यमबिन्दुतः स्यात् ॥ २३ ॥
 तदङ्गुले सार्थिकमौखिकाख्ये यातैषदिच्छावटिकादिनिष्ठे ।
 स्त्रित्यर्धकालेन निजेन भक्ते फलाङ्गुलेऽन्ते पथि बिन्दुमेकम् ॥२४॥
 दत्त्वा ततश्चादकखण्डतुल्यसूत्रेण वृत्तं विरचय्य तेन ।
 संच्छादितं ग्राह्यमभीष्टकाले दृश्यं स्वकालाङ्गुलकानुपातात् ॥२५॥
 संद्रष्टुमिष्टग्रसनस्वरूपं मानैकखण्डाङ्गुलतो विशेषधरा ।
 ग्रासाङ्गुलं खेष्टमितोऽवशिष्टाङ्गुलप्रमाणा सरला शलाका ॥ २६ ॥
 ग्राह्यार्धतो मार्गमुखी प्रसार्या स्रग्ध्रे विमोक्षे खदिशि क्रमेण ।
 यत्र स्युशेद्वाहकमार्गमेवा लेख्यं ततो ग्राहकविम्बमानम् ॥ २७ ॥
 ग्राह्यं भवेच्छत्रमनेन यावत्तावान् ग्रहे दृक्समतामुपैति ।
 मानान्तरार्धेन मितां शलाकां प्रसार्य संस्रग्ध्रदिग्बिन्दुकेन्द्रात् ॥२८॥

यत्र सृष्टेर्भार्गमियं ततोऽपि लेख्यं तमस्तत् सितभान्तयोगः ।

निमीलनस्थानमिनस्य च स्यादुन्मीलनं मोक्षपथोत्पत्तात् ॥ २८ ॥

मध्याग्रहे स्पष्टतमेऽथवा या केन्द्रसमुक्ता बलनोत्परेखा ।

तत्पार्श्वगाम्भधरायतोऽन्यां तावन्मितां ग्यस्य तदग्रयुग्मात् ॥ २९ ॥

तत्पार्श्वसिद्धोदगवाक्प्रदेशे स्वाक्षज्जकाषष्टिलवाङ्गुलान्ते ।

सुधांशुसूर्यग्रहयोः क्रमेण बिन्दुद्वयं मध्यशराग्रके च । ३१ ॥

दत्त्वान्यमेतन्नयमेदिचापं विलिख्य तस्मिन्निहितस्वमध्यम् ।

तमःशलाकाबलयादिकृतं चन्द्रग्रहे पूर्वदिशः प्रधास्य ॥ ३२ ॥

सूर्यग्रहे पश्चिमदिक्प्रदेशात् स्पर्शादयो चाञ्चदिशासु दृश्याः ।

नात्रेव्यने स्पर्शिकमौलिकेषु न वा तदीये बलने प्रयासः ॥ ३३ ॥

किन्त्वत्र सूर्यग्रहणे गुणाश्च-

लिप्ताङ्गुला ये तम आशुगार्काः ।

ते द्विःस्थिताः शङ्कुहताः खखाब्धि-

वेदोऽऽ००० दृता लब्धयुता विधेयाः ॥ ३४ ॥

अथेष्टकाले फलके ग्रहौ तौ प्राक्पश्चिमव्यत्ययतो विलिख्य ।

वेलाक्रमावाप्तुखमुच्चमय्य प्रदर्शनीयौ नभसीव साक्षात् ॥ ३५ ॥

यद्ग्राह्यरङ्गहृत्पान् सदसत्फलाय

वर्षान् वराहमिहिरो निजसंहितायाम् ।

पर्व्याख्यकालभवमाहुरदोऽङ्गुतं यत्

प्राञ्चो मयौज्जि तदिहानुपयोगिभावात् ॥ ३६ ॥

इसन्तमतिसुन्दराधरसुवृत्तनेत्रत्रिया

वसन्तशिशुचण्डकृत्क्षरदण्डपाण्डुयुती ।

वसन्तमसिताचले विविधदेशलोकाङ्गुले

दिशन्तमभयं विभुं भुवनमङ्गलाक्षं भजे ॥ ३७ ॥

इत्युत्कलोऽवलनृपालकुलप्रसूत-
 श्रीचन्द्रशेखरकृतौ गणितेऽधिसिद्धे ।
 सिद्धान्तदर्पण उपाहितबालबीधे
 सञ्छेदकी निरगमदृश्यमः प्रकाशः ॥ ३८ ॥

इति श्रीचन्द्रशेखरसिंहकृतौ सिद्धान्तदर्पणे त्रिप्रश्नाधिकारे
 परिलेखवर्णनी नाम दशमः प्रकाशः ।

एकादशः प्रकाशः ।

ग्रहयुतिवर्णनम् ।

- स्वस्वकक्षासु चरतां खेचराणां दवीयसाम् ।
 लोकैर्दृश्या युतिर्युष्मस्यते सदसत्फलात् ॥ १ ॥
- ४-ताराग्रहाणामन्योऽन्यं स्यातां युद्धसमागमौ ।
 समागमः शशाङ्केन सूर्येणास्तमयः सह । इति ॥ २ ॥
- ग्रहौ समकली कृत्वा ध्रुवसूचसमौ ततः ।
 स्वदेशे यामग्रसीम्यस्थौ विम्बाद्यं साधयेत्ततः ॥ ३ ॥
- ५-शीघ्रे मन्दाधिकेऽतीतः संयोगो भवितान्यथा ।
 हयोः प्राग्यायिनोरेवं वक्रिणोस्तु विपर्ययात् । इति ॥ ४ ॥
- अवक्रादधिके वक्रिण्येभ्योऽवक्रोऽधिके गतः ।
 मन्दशीघ्रगयोस्तर्क्या वक्रसम्योर्गतैष्यता ॥ ५ ॥
- ६-ग्रहान्तरकलाः स्वस्वभुक्तिलिप्ता समाहताः ।
 भुक्त्यन्तरेण विभजेदनुलोमविलोमयोः ॥ ६ ॥
- हयोर्वक्रिण्यथैकस्मिन् भुक्तियोगेन ता भजेत् ।
 लब्धं लिप्तादिकं शोध्यं गते देयं भविष्यति ॥ ७ ॥

विपर्ययाहक्रगत्परेकस्त्रिंशु धनक्षयौ ।

समलितौ भवेतां तौ ग्रही भगवसंन्वितौ ॥ ८ ॥

विवरं तददुदृष्ट्य दिनादिफलमिष्यते । इति ।

गतगम्यं ततः प्राग्वत् स्यातां समकली स्थितौ ॥ ९ ॥

४-कुजार्किगुरुपातानां ग्रहवच्छीघ्रजं फलम् ।

वामं तृतीयजं मान्यं बुधभार्गवपातयोः ॥ १० ॥

स्वपातोनाहृहज्जीवा शीघ्राद्गुजसौम्ययोः । इति ।

मध्येषुग्नान्धकर्षात्ता विक्षेपाः स्युः स्फुटाः स्वकाः ॥ ११ ॥

स्थूलोऽयं शरसंस्कारः सिद्धान्तोक्तेरलेखि यः ।

मयोच्यन्ते कुजादीनां दृक्क्षिप्रैः सूक्ष्मसायकाः ॥ १२ ॥

मध्यार्कस्थानतो मन्दस्फुटानां द्युषदां यतः ।

विक्षेपाः स्युः स्फुटा भूमिगोलतः शीतगोरिव ॥ १३ ॥

तन्मध्याः कुजमन्देष्ट्याः शोध्याः स्वस्फुटमन्दतः ।

ततोऽखिलैर्मान्यफलैः प्राग्वत्कार्या युतोनिताः ॥ १४ ॥

बुधस्य स्फुटशीघ्रोन्मन्दस्फुटमन्दात्परोच्चजम् ।

फलं ज्ञत्वीनयुक्तेन स्फुटद्राक्शरशीघ्रकः ॥ १५ ॥

स्वास्तितस्य यथानीतः शरशीघ्रश्चलोच्चकः ।

शरशीघ्राविमावृक्ता मन्दस्फुटास्त्रयश्च ते ॥ १६ ॥

स्वपातैः शोधिताश्चेत्युः पातोन्ग्रहसंज्ञकाः ।

तद्वाहुः शरसिद्धयर्थः प्रागुक्ता सौम्ययाम्यता ॥ १७ ॥

कलाकको मन्दकर्षः साध्यः प्राग्वत्तृतीयकः ।

तन्निष्ठान्तरमभ्यस्तं त्रिभन्धा तुर्यकर्षयोः ॥ १८ ॥

विवरेण त्रिजीवार्धं क्षेपकर्षान्तरं भवेत् ।

त्रिभन्धाधिकेऽन्त्यग्रवक्षे यदि त्रिगुणतोऽ४३८८धिकः ॥ १९ ॥

मन्दकर्णस्तदा त्रिज्या क्षेपकर्णान्तरोजिता ।
 यद्यल्पस्त्रिगुणाभ्यन्दकर्णस्तन्निभमौर्विका ॥ २० ॥
 क्षेपकर्णान्तराब्धा स्यात्कर्णयोग्या शरश्रुतिः ।
 त्रिज्याल्पो तुर्यकर्णे तु मन्दकर्णो यदाधिकः ॥ २१ ॥
 त्रिगुणान्तत्कुजिग्यार्किक्षेपकर्णान्तरान्विता ।
 त्रिज्याध्रसितक्षेपकर्णान्तरसमन्विता ॥ २२ ॥
 मन्दश्रुतिरथोनक्षेत्रिज्यातो मन्दकर्णकः ।
 तदा कुजिज्यशौरीणां क्षेपकर्णान्तरोज्झिता ॥ २३ ॥
 त्रिज्या ऋदैत्यगुर्वीस्तु तत्कर्णान्तरवर्जिता ।
 मृदुश्रुतिर्भवेत्कर्णयोग्या सैव शरश्रुतिः ॥ २४ ॥
 प्राग्वत्प्रातीनखेटज्या मध्यविक्षेपताडिता ।
 शरश्रुतिहृता लब्धं त्रिज्याप्राग्वत्प्रवो हृतम् ॥ २५ ॥
 भौमादिस्फुटविक्षेपः स्यात्सूक्ष्मः कलिकात्मकः ।
 भौमज्ञान्यग्रहाणां वा स्थूलो ग्राह्योऽल्पभेदतः ॥ २६ ॥
 चलांशसंस्कृतानां या ग्रहाणां स त्रिविधश्च नाम् ।
 क्रान्तिज्या सा स्फुटेषुघ्नी तद्युज्याभासलिसिकाः ॥ २७ ॥
 धनर्णाख्यास्तदाब्धीनाः क्रमादयनबाणयोः ।
 दिग्भेदसाम्ययोस्ते स्युर्ध्रुवसूचसमाः स्फुटाः ॥ २८ ॥
 इदमायनदृक्कर्णं तत्परिष्कृतयोर्हयोः ।
 अन्तरेण पुनः कार्यं प्राग्वत्समकलीकृतिः ॥ २९ ॥
 ततो गतैथदिवसाः साध्यास्तत्कालखेटयोः ।
 अकृतायनदृक्कृत्योर्विक्षेपायनदृक्क्रिये ॥ ३० ॥
 कृत्वाऽसकृत्समकली स्यातां तौ ध्रुवसूचगौ ।
 ततो धनर्णकलिकावर्गयुक्तेषु वर्गतः ॥ ३१ ॥

पदं स्यात्सूक्ष्मविक्षेपः क्रान्तिस्तत्संस्कृता स्फुटा ।
 मध्येव सर्व्वदा भानोरपमण्डलगस्य सा ॥ ३२ ॥
 स्फुटक्रान्तिश्चरं स्वं स्वं दिनार्धं चोन्नतं नतम् ।
 कालमानीय खगयोर्हन्यात् खखकृतेषुभिः ५४०० ॥ ३३ ॥
 दिनार्धेन भजेत्तत्त्वकलानां ज्ये नतीकृते ।
 स्यातां मध्यस्फुटक्रान्तिसिद्धयोर्यच्चरार्धयोः ॥ ३४ ॥
 प्राणात्मकं स्याद्विवरं तत्कलाघ्नी नतज्यका ।
 विज्यासा फललिप्ताभिर्दिनपूर्व्वपरार्धयोः ॥ ३५ ॥
 सौम्ये क्षेपे हीनयुतौ क्रमाद्याम्ये युतो नितौ ।
 कार्य्यौ ग्रहौ तद्विवरात् कालं यातैथ्यसंज्ञकम् ॥ ३६ ॥
 ज्ञात्वास्मादाद्यदृक्कर्म पौनःपुन्यादिति स्थिरौ ।
 कृत्वा पश्येन्निजे देशे याम्यसौम्यान्तरं तयोः ॥ ३७ ॥
 कुजादीनां विम्बमानं वृत्ताख्यं भास्वरञ्च तत् ।
 मध्यं स्फुटमिति द्वेधा दृग्विम्बमिति पञ्चधा ॥ ३८ ॥
 तेजोमयः सूर्य्यविम्बस्तत्प्रभाग्रहणाद्गृहाः ।
 चन्द्रादयो जलमया दृश्यन्ते विविधा जनैः ॥ ३९ ॥
 ताराग्रहा विदूरत्वादत्यच्छत्वाद्बिधोरपि ।
 चन्द्रवच्छृङ्गिणो नात्र लक्ष्यन्ते लोकलोचनैः ॥ ४० ॥
 खार्थवेदा ४५० (म) खरामाङ्गाः ८३० (बु)
 पूर्णार्थगिरिसिन्धवः ४७५० (ह) ।
 खाभ्रषड्बाहवः २६०० (श) खाभ्रे-
 ष्वनयो ३५०० (श) योजनात्मकाः ॥ ४१ ॥
 विम्बव्यासाः कुजादीनां विश्वाकृति २२१३ विभाजिताः ।
 फलं कलादि तन्मानं रविकक्षागतं भवेत् ॥ ४२ ॥

प्रशुक्रयोः सं एव स्वाश्वध्व्यासोऽपरस्व तु ।

चयस्व शीघ्रपरिधिचुम्बं तद्भांश ३६० भाजितम् ॥ ४३ ॥

वृत्तविम्बं भवेन्मध्यं तद्विलिप्ताः कुजादितः ।

नागादस्तस्मान्नि २५ तत्त्वानि २५ पूर्णशैला ७० दिशः १० क्रमात् ॥ ४४ ॥

भौमेन्द्र्याकंभुवां विम्बा द्विष्टासुर्यफलस्व या ।

उत्क्रमन्था तथा क्षुब्धा द्विगुणत्रिज्ययो ६८७६ दृताः ॥ ४५ ॥

तत्फलैरुज्जिताः कार्या बुधभार्गवयोस्तु तौ ।

द्राक्केन्द्रे मकरादिस्थे लिप्ताः शीघ्रफलोत्थिताः ॥ ४६ ॥

कोटीलिप्ताश्च संयोज्य तज्जगया त्रिज्यया व्यया ।

पुनः कर्त्यादितत्केन्द्रे द्राक्फलाव्यञ्जिराशितः ॥ ४७ ॥

कोटीराश्यादयः शोब्धाः शेषाद्दोर्णा च या तथा ।

विम्बी सङ्गुणितौ द्विघ्नत्रिज्यामाविति पञ्च ते ॥ ४८ ॥

भवन्ति भास्वरा मध्यास्त्रिभाधिककलावलेः ।

क्रमन्था त्रिज्यया युक्ता शुक्रशुक्रगुणको भवेत् ॥ ४९ ॥

मध्यास्ते द्विविधा विम्बास्त्रिज्याप्रा वृत्तभास्वराः ।

मन्दशुल्का हृतास्त्रिज्याक्षुब्धा द्राक्कर्णभाजिताः ॥ ५० ॥

स्फुटा भवन्ति यौ स्पष्टवृत्तविम्बी सितघ्नयोः ।

तौ चक्रार्धे शरास्यत्वे दृश्यौ भास्वतिगर्तवत् ॥ ५१ ॥

स्फुटभास्वरविम्बानां दृग्विम्बत्वमयोच्यते ।

दूरस्यदीपा इव ते स्थूला भान्ति यदीक्षिताः ॥ ५२ ॥

दूरे पथः स्थितिमतां स्वव्यासतिथिदृग् २१५ गुणात् ।

ज्योतिषां स्थूलता लोकैर्दृश्यते क्रमवृद्धितः ॥ ५३ ॥

तद्विम्बनृप १६ घातस्य कलादेः पदमेव यत् ।

ताराग्रहाणां दृग्विम्बं स्वं स्वं तद्वति स्फुटम् ॥ ५४ ॥

भानां स्वतो भास्वरत्वात् समदूरस्थितेः स्थितेः ।
 साम्यं सदैव किम्वेषां कार्या दृग्विम्बशालिता ॥ ५५ ॥
 युद्धभेदानयो वक्ष्ये ग्रहयोः समलिप्तयोः ।
 दृग्विम्बान्तद्वयस्यार्थे युद्धमुल्लेख्यनामकम् ॥ ५६ ॥
 विम्बवेधे च भेदाख्यं मानयोगाल्पकेऽन्तरे ।
 तस्यादंशुविमर्द्दाख्यमपसव्यं ततोऽधिके ॥ ५७ ॥
 अंशावधि भवत्येव भागाधिक्ये समागमः ।
 सम्भवे त्वपसव्यस्य यद्येको दीप्तिमान् ग्रहः ॥ ५८ ॥
 अन्यो विवर्णस्तदयुद्धं दीप्तौ द्वौ चेत्समागमः ।
 तत्र द्वौ चेद्रश्मिहीनौ कूटयुद्धं तदुच्यते ॥ ५९ ॥
 स्थूलविम्बो जयो खेटसुल्लयोरुत्तरस्थितः ।
 जितोऽणुः समयोर्याम्यः सर्वदा सर्वजिहृगुः ॥ ६० ॥
 सौम्ययाम्यस्थितोऽक्षायै प्रोक्ते दृक्कर्मणी परम् ।
 सप्तम्बननतिसष्टखेटतः स्वात्तु तद्युतिः ॥ ६१ ॥
 गच्छतेऽर्द्धांशभेदाऽपि भौमादीनां बुधैर्न यत् ।
 प्राग्भिस्तन्त्रोदिते तेषामत्यल्पे नतिसम्बने ॥ ६२ ॥
 तथापि गणितज्ञानस्वावश्यकतया मया ।
 परिकल्प्य निगद्येते सद्धियां परितुष्टये ॥ ६३ ॥
 परमा नतिरर्कस्य द्वाविंशतिविलिप्तिका ।
 सैव अशुक्रयोर्मध्या त्रिज्यान्नी द्वाक्त्रयोऽहता ॥ ६४ ॥
 पुनस्तत्कालदृक्क्षेपगुणिता त्रिज्ययोद्धृता ।
 स्फुटावनतिरन्येषां जयाणां सापरार्कजा ॥ ६५ ॥
 नतिः खद्राक्परिधिभिर्गुणिता भांश३६०भाजिता ।
 त्रिज्यान्नी तुर्व्यकर्णासा पुनर्दृक्क्षेपताडिता ॥ ६६ ॥

त्रिज्यायाः स्वाकृतिः स्रष्टा सूर्यग्रहणवत्तया ।
 संस्कृतो ग्रहविशेषः स्फुटः स्यादथ लम्बनम् ॥ ६७ ॥
 कथ्यते यत्र खगयोः काले समकलीकृतिः ।
 तदा स्त्रीया परनतिर्दृग्गतिघ्नी त्रिजीवया ॥ ६८ ॥
 भक्ता विभिन्नलम्बस्य ग्रहस्थान्तरजीवया ।
 गुणिता त्रिज्याया भक्ता प्राक्प्रत्यक्स्थे नभसरे ॥ ६९ ॥
 त्रिभोनलम्बतः क्षेप्या शोध्या चेत्स्यात्स लम्बनः ।
 नभस्तरस्तद्विधयोर्ग्रहयोः स्यादयदन्तरम् ॥ ७० ॥
 ततो गतैथकालः स्याद्यावान् समकलीकृतौ ।
 गतियोगान्तरवशात् प्राग्बत्तलम्बनं स्फुटम् ॥ ७१ ॥
 दूरत्वाकृतिशून्यत्वाङ्गानामनतिभावतः ।
 तत्क्षेप्यसंयुतौ कालः खेटगत्या गतः परम् ॥ ७२ ॥
 सभवे विम्बभेदस्यान्योऽन्यं तारानभःसदाम् ।
 लम्बनावनती साध्ये नान्यत्र क्लिष्टभावतः ॥ ७३ ॥
 ग्रहवद्युतिकालसु साध्ये भिन्नैकदिगती ।
 भुक्तियोगान्तरालाभ्यां स्वस्वमानानुसारतः ॥ ७४ ॥
 वक्रयोरल्पशरयोः कदाचिद्बुधशुक्रयोः ।
 सूर्यमण्डलभेदः स्यात्तत्कालो भुक्तियोगतः ॥ ७५ ॥
 विम्बभेदेऽपि चैतेषां चन्द्रेण स्यात्समागमः ।
 नतिलम्बनसिद्धेन स्पर्शमोक्षादि पूर्ववत् ॥ ७६ ॥
 सूक्ष्मचन्द्रस्य समता यत्र काले कुजादिना ।
 लम्बनाय तदा चन्द्रमध्यभुक्ति ७८० । ३५४५१४४८५५६१२८ ॥ ७७ ॥
 कुजादिपरनत्यूना षष्टिघ्नी विकलान्विता ।
 मध्येऽवक्रतत्क्षेप्यन्तरविभाजिता ॥ ७८ ॥

ग्रहे वक्रिणि मध्येन्दुतद्गत्योर्योगभाजिता ।

लब्धं नाद्यादितत्कालदृग्गतिर्ब्रुविभक्त्या ॥ ७८ ॥

भक्तं तत्प्राणतो जीवा परः स्याच्चन्द्रलम्बयोः ।

अन्तराङ्गजकोटिज्ये साध्ये दीर्घ्यापरान्तरात् ॥ ८० ॥

खन्नात् कोटीवर्गयुताच्छ्रुतिर्मूलं पराहता ।

कोटीः श्रुतिहता लब्धधनुः प्राणा हि मध्यमाः ॥ ८१ ॥

चन्द्रजुग्रहयोर्मध्यगत्यन्तरहता हताः ।*

स्फुटगत्यन्तरेणात्र गतियुत्यानृजौ पुनः ॥ ८२ ॥

त्रिभोनलम्नप्राक्प्रत्यक्स्थिते चन्द्रे खकालतः ।

हीना युतास्तु तत्कालदृग्गतिर्नास्त आद्यया ॥ ८३ ॥

दृग्गत्यासाः स्फुटा द्वेतैः संस्कृतः समलितयोः ।

चन्द्रान्यग्रहयोः कालो युतिमध्ये स्फुटो भवेत् ॥ ८४ ॥

तत्कालविचिभतनोर्दक्षेपः प्राग्बदागतः ।

स्वविश्वशर५१३भागाः स्यान्ना६१मोऽवनतिर्विधोः ॥ ८५ ॥

राशिचयोनलम्नस्य याम्यसौम्यनतक्रमात् ।

शराद्यानुद्धतेः सिद्धा या नतिस्तत्परिष्कृतौ ॥ ८६ ॥

चन्द्रस्य च कुजादेश शरी चेदेकदिग्भवौ ।

तदा तद्वियुतेः शेषो दिक्शरश्चन्द्रतो ग्रहे ॥ ८७ ॥

याम्यसौम्यस्थिते याम्यसौम्याख्यच्छेदकाय सः ।

तौ चेद्दिग्दिशौ तत्तत्संयोगाद्विक्शरः स्फुटः ॥ ८८ ॥

ताराग्रहाणां सर्वेषामधस्थच्छादको विधुः ।

प्रवेशस्तत्पुरस्तेषां प्रायः पञ्चाहनिर्गमः ॥ ८९ ॥

*: अत्र स्फुटगतिप्रदेन चन्द्रप्रथमगतिर्यज्यते; सूर्यग्रहयोः तृतीयोः ।

कृत्वेवायनदृक्कर्मग्रहाणां नतिसंस्तुतैः ।
 विशिखैर्भयुतिः साध्या तदध्रुवेष्वागुसारतः ॥ ८० ॥
 खट्वत्तान्तः समासाख्यं वृत्तं संलिख्य पूर्ववत् ।
 तन्मधेऽन विधोर्विष्यं खट्वत्ते वलनं तथा ॥ ८१ ॥
 अर्धे खदिशि मोक्षेऽन्यदिशि नस्य ततो गुणः ।
 आचन्द्रमध्यं प्रसृतो दिक्चूचमिति सम्यतः ॥ ८२ ॥
 तत्पार्श्वयोः खदिग्वाचः प्रसार्यः खेष्टकालिकः ।
 समाधेऽपयुतिर्यत्र ततः शीतांशुमध्यगम् ॥ ८३ ॥
 सूत्रं यत्र स्पृशेन्नेमिं तस्याच अर्धनिर्गमौ ।
 ज्येथौ ग्रहाणां भागाच्च गोलवेदिभिरन्यमात् ॥ ८४ ॥
 नक्षत्रचन्द्रयोर्युत्थां दृग्गतिः शतताडिता ।
 धरित्रीचिभुजैर्३१भक्ता लम्बनाय परा भवेत् ॥ ८५ ॥
 एवं ग्रहक्रयोर्भागी प्रवेशापगमक्रमः ।
 स्वशरी दिक्शरस्तत्र च्छेदके मध्यगो रविः ॥ ८६ ॥
 ताराग्रहाणां किरणैः शङ्खुच्छाया यदस्फुटा ।
 छायाग्रस्ते तदादर्शे दृश्यास्ते शङ्खुमूर्धगाः ॥ ८७ ॥
 समभूमौ प्रतिष्ठाप्य पञ्चदशोच्छ्रितं नरम् ।
 दृढं, समसृजुं वृत्तं द्वादशांशाङ्गुलान्वितम् ॥ ८८ ॥
 इष्टकालिकखेटस्य नतकालान्विजां प्रभाम् ।
 शङ्खोराणीय तन्मानसूत्रेण परितो लिखेत् ॥ ८९ ॥
 तन्मूलाद्वत्तमत्र प्राक्परयोर्याम्यसौम्ययोः ।
 विलिखेत्केन्द्रसंस्पर्शि सरलं रेखिकाद्वयम् ॥ ९० ॥
 ग्रहस्पर्शस्य वा खेष्टकान्तिव्याभाववोदता ।
 लम्बव्याप्ता भवेदपि खेष्टकालेऽङ्गुलान्विता ॥ ९१ ॥

दक्षिणोत्तरयोः क्रान्त्योस्तद्युतोना पलप्रभा ।
 वियोगाच्छेषदिकसंस्था स्याद्भुजाङ्गुलसंज्ञका ॥ १०२ ॥
 दक्षिणोत्तररेखायां शलाकां भुजसन्निताम् ।
 केन्द्रापसार्य दिग्भेदादग्रे बिन्दुं निधाय च ॥ १०३ ॥
 भुजवर्गोनभावर्गात्तलशङ्कुर्भवेत्पदम् ।
 सा कोटोः प्राक्पालस्थे खगे बिन्दोः परां दिशम् ॥ १०४ ॥
 प्रत्यक्षे प्रतिपूर्वांशां प्रसार्या यत्र सा स्पृशेत् ।
 वृत्तं तत्र प्रभायं स्यात्ततः शङ्कुशिखावधि ॥ १०५ ॥
 नलकं कर्णमार्गस्थं न्यस्यास्य शुषिरेण सः ।
 भागस्यमुकुरे खेटो दर्शनीयो विपश्चिता ॥ १०६ ॥
 योगकाले ग्रही द्रष्टुं तद्विज्ञेयसमान्तरम् ।
 शङ्कुद्वयं निखायास्य शिखयोः सङ्गताविमौ ॥ १०७ ॥
 छायाग्रलम्बनेत्राय दर्शनीयौ सुबुद्धये ।
 द्रष्टव्यानि फलान्यासां संहितासु युधां बुधैः ॥ १०८ ॥
 उक्ता ये वृत्तविम्बा इह गगनसदां सूक्ष्मविम्बाश्च भानां
 वक्ष्यन्ते तेऽच्छभावानृप १६ गुणसितरक्तान्तिजाज्वल्यमानाः ।
 स्त्रीष्वस्तोदयांशेष्वमृतकरसमन्वितिरालोकनायो-
 च्यन्ते व्यासैश्चतुर्गैस्तनव इति चतुर्थांशमानाः स्वतस्ताः ॥ १०९ ॥
 दृष्टं शुक्रस्य गाढास्तमयसमयजं मण्डलं चण्डभानौ
 कोटांशे पञ्चविंशे गतवति कलितोऽर्थाद्रिगोऽध्व ४८७५ द्दृष्टन्ते ।
 भास्वद्विष्कम्भदन्तां ३२ शमितमित इदं खार्थपङ्क्त्युयोजनं स्या-
 दित्यन्यज्ज्ञेयमन्मात्तनव इतनोस्तारकाः कोर्ग्रहाः स्युः ॥ ११० ॥
 अम्बुदावलिबिडम्बितनुश्रीरम्बुराशितटविस्फुटधामा ।
 कम्बुपत्तनपतिः पतितानां संव्युदस्यतु तमःपटलं नः ॥ १११ ॥

इत्युत्कलीक्यलनृपासकुलप्रसूत-
 श्रीचन्द्रशेखरकृतौ गणितेऽधिसिद्धे ।
 सिद्धान्तदर्पण उपाहितबालबोध
 एकादशो ग्रहयुतिः प्रथमौ प्रकाशः ॥ ११२ ॥

इति श्रीचन्द्रशेखरसिंहकृतौ सिद्धान्तदर्पणे त्रिपत्राधिकारे
 ग्रहयुतिवर्णनी नामैकादशः प्रकाशः ।

द्वादशः प्रकाशः ।

अथ ग्रहयोगवर्णनम् ।

अथ भ-ग्रह-योगाय भगनां वक्ष्ये भुवान् शरान् ।
 सङ्क्रमाकारान् योगताराः साङ्गानां विम्बविस्तृतीः ॥ १ ॥

दस्तादीनां भुवांशः स्यु-
 र्यङ्घ्रिकाठाः(१)८।४५ कुवाहवः(२)२१ ।
 सपादेष्वाग्नयः(३)३५।१५ सार्ध-
 षड्वेदाः(४)४६।३० साङ्घ्रिखर्गवः(५)६०।१५ ॥ २ ॥
 शरषट्(६)६५साङ्घ्रिशून्याङ्काः(७)८०।१५
 कृताशा(८)१०४ वसुखेन्दवः(९)१०८ ।
 रसार्काः(१०)१२६ सार्धवज्रीन्द्रा(११)१४३।३०
 रामबाणहिमांशवः(१२)१५३ ॥ ३ ॥
 शरभूपा(१३)१६५ नवघना(१४)१७८-
 स्त्रिनन्दसितभानवः(१५)१८३ ।
 नगाभ्रपक्षाः(१६)२०७ सार्धष्ट-
 भूभुजा(१७)२१८।३० रसदृग्दृशः ॥ ४ ॥

षड्वीणा(१८)२२५।३० स्त्र्यंशहीनेन्दु-

सिद्धाः(१८)२४०।४० अथरवाहवः(२०)२५० ।

अर्धयुक्तकृतस्त्वानि(२१)२५६।३०

दसोनाद्रीषुवाहवः(०)२५६।३० ॥ ५ ॥

त्रिभागि(२२)२७३ सार्धपञ्चाष्ट-

पञ्चा(२३)२८५।३० अष्टगुणगुणाः(२४)३१७।४५ ।

दृग्दन्ता(२५)३२२ दन्तिगीर्वाणाः(२६)३३८

शून्यं(२७)० साभिजितामिति ॥ ६ ॥

क्रान्त्यन्तादेषामथ

विशेषांश दलाब्धदिश(१)१०।३० ईशाः(२)११ ।

साङ्ख्यव्ययः(३)४।१५ सहाह्वे-

न्द्रियाणि(४)५।३० सार्धानलक्षितयः(५)१३।३० ॥ ७ ॥

अंशोनतर्कचन्द्राः(६)१५।४०

सार्धरसाः(७)६।३० साङ्ख्यरूप(८)१।१५मर्काश्च(९)१२ ।

रूपदलं निजषष्ठां-

शोनित(१०)०।२५मर्येन्दवो(११)१५ विश्वे(१२)१३ ॥ ८ ॥

ब्रह्माः(१३)११ सरसांशद्वयो(१४)२।१०

देवा(१५)३३ बाहु(१६)२भुजौ(१७)२ सपादकृताः(१८)४।१५ ।

सदलानलरजनीयाः(१९)१३।३०

सार्धज्ञा(२०)६।३० अत्रिभागकृताः(२१)३।४० ॥ ९ ॥

हापष्टि(०)६२रश्मिरामाः(२२)३०

षट्त्रिंश(२३)३६ ष्ठीतदीधितेस्त्र्यंशः(२४)०।२० ।

दन्ता(२५)३२ गजभुजसङ्ख्या(२६)२८

शरा(२७)५ इति शराः क्रमाज्ञानाम् ॥ १० ॥

ब्रह्मचयस्य(४।५।६) राधाषट्क(१६।१७।१८।१९।२०।२१)-

स्याहेः(८) करस्य(१३) चिन्तायाः(१४) ।

वक्तृणस्य च(२४) विक्षेपो याम्यः सौम्योऽपरर्चाणाम् ॥ ११ ॥

रामा(१)३ गुणाः(२)३ षड्(१)६ विषया(४)५ हुताग्ना(५)३

रूपं(६)१ शरा(७)५ वङ्गय(८)३ आशुगात्र(९)५ ।

बाणा(१०)५ दृशौ(११)२ युग्म(१२)२ मधेन्द्रियाणि(१३)५

धरा(१४)१ स्थिरा(१५)१ पञ्च(१६)५

नगाश्च(१७)७ रामाः(१८)३ ॥ १२ ॥

नन्दाः(१९)८ समुद्रा(२०)४ निगमा(२१)४ गुणाश्च(२२)३

रामाः(०)३ शराः(२३)५ खान्त्रभुवो(२४)१०० भुजौ(२५)२ च ।

दृशौ(२६)२ द्विरामा(२७)३२ इति तारकाणां

सङ्क्रोदिता साभिजितां क्रमेण ॥ १३ ॥

जीवर्त्त(८)मध्ये बहुतारकाणां स्थितावपि व्यक्ततया विनाद्यैः ।

एकत्वमुक्तं कतिचिद्भिन्नसङ्क्रान्तिभानीत्यपरे वदन्ति ॥ १४ ॥

ऋक्षचयस्याक्ततयः प्रत्ययहेतोरथाभिधास्यते ।

तुरगवदन(१)त्रिकोण(२)ज्वलनशिखा(३)नः(४)सदृक्षास्ताः ॥ १५ ॥

मार्जारपाद(५)विद्रुम(६)-

कार्णिक(७)कठिनीरजः(८)श्वपुच्छ(९)निभाः ।

लाङ्गल(१०)भारसमामे(११)

भार(१२)करामे(१३) च मुक्ताभा(१४) ॥ १६ ॥

माणिक्य(१५)तोरण(१६)फणि(१७)-

क्रोडरद(१८)कम्बु(१९)सूर्प(२०)सदृशतनवः ।

सूर्पा(२१)ग्निविम्ब(०)सायक(२२)-

सुरज(२३)वितान(२४)प्रतीकाशाः ॥ १७ ॥

भारनिभा(२५) भारसमा(२६) मीनाभा(२७) चेति सप्तता उड्वः ।

काश्चित्कौश्चिग्रोक्ता भिन्नास्ततयः स्वशास्त्रेषु ॥ १८ ॥

अश्वि(१)चन्द्र(५)भगे(११)न्द्राग्नि(१६)-

तोय(२०)विष्वा(२१)जपादजाः(२५) ।

अहिर्बुध्नस्यो(२६)त्तरस्था योगतारा ध्रुवांशगाः ॥ १९ ॥

इन्द्र(१८)गोविन्द(२२)मित्रा(१७)ग्नि(३)जीवानां(८) मध्यगा मताः ।

अदित्या(७)दित्य(१३)दैत्याना(१९)मीशानदिगवस्थिताः ॥ २० ॥

वित्त(२३)स्याभिजितः(०) पश्चात् पूर्वस्थां ब्रह्मा(४)सर्पयोः(९) ।

याम्या स्थूला पितुः(१०) पूष(२७)-

यमा(२)र्यमूणाश्च(१२) दक्षिणाः ॥ २१ ॥

क्षपीटयोनिकाष्टायां योगतारा प्रचेतसः(२४) ।

शङ्करत्वष्टृवातानां(१५) स्वरूपाण्येकभावतः ॥ २२ ॥

योगताराविलिप्तास्तु सूक्ष्माः क्रमान्-

मानतः षड्६भुजौ२ वज्रयः३ सप्तयः७ ।

ईश्वरौ२ क्षामृतः७ कुक्षं राट् लोचने२

सिन्धवः४ षड्६गुणा३ वार्ष्य४ स्वाध्वयः४ ॥ २३ ॥

सैन्धवाट्स्त्रीन्दव१३श्चक्षुषी२ सिन्धवः४

सप्त७ पश्चात्स्वाध्वय४ स्वाध्वयो४ऽस्त्रीन्दवः१४ ।

वाजिनः७ पावका३ वीतिहोत्राः३ कृता४

अर्णवा वज्रय३श्चेति दस्त्रादितः ॥ २४ ॥

देवमातुः७ पुनर्याम्यगा तारका

सर्वताराधिका तद्विलिप्ता नखाः२० ।

तद्भुवः सप्तसप्तां७७शका मार्गणः

खार्णवां४०शा निजापक्रमाद्विधिः ॥ २५ ॥

सूर्यसिद्धान्तवाक्यादियं तारका
 लुब्धकाख्यो मुनिश्चेति निश्चीयते ।
 चेददित्वास्तदा याम्यगान्वा लघु-
 स्तारका तन्ममीपेऽपि निर्णीयताम् ॥ २६ ॥
 केचिदाहुर्मृगव्याधनामा मुनिः
 सोमभा५दयाम्यगस्तदध्रुवोऽङ्गेषवः ५६ ।
 याम्यबाणो रदाः ३२ स्वापमार्दशका
 दिग् १० विलिप्ताश्च तन्मण्डलस्यायतिः ॥ २७ ॥
 तस्य चेशानभस्याऽपि मध्यस्थिता-
 स्तारकास्तिस्त्र ईष्याभका इत्यलाः ।
 एकषष्टिः ६१ ध्रुवः स्थूलभस्यार्धयुग्-
 वक्त्रिपक्षाः २३ ॥ शरो याम्य आसां मतः ॥ २८ ॥

हुतभुग्ब्रह्मद्वययोः पक्षाक्षां ५२शा ध्रुवश्च सौरोक्तः ।
 प्रथमस्याष्टौ च चिंश ३० द्वितीयमस्योत्तरेष्वंशाः ॥ २९ ॥
 ब्रह्मद्वयपूर्वस्यां पञ्चभिर्ऋषेः प्रजापतिर्वसति ।
 तस्योत्तरविशेषः कुञ्जररामां ३८शकोऽप्युदितः ॥ ३० ॥
 आधुनिकैरभियुक्तैर्निश्चित्योक्तं पृथक् च संस्थानम् ।
 हुतभुग्ब्रह्मद्वययोः प्रजापतेस्तत्पुनर्वर्चमि ॥ ३१ ॥
 हुतभुग्ध्रुवः सपादाष्टार्थां ५८।१५शाः साङ्घ्रिपञ्च ५।१५सौम्यशरः ।
 षड्विकलास्तन्मानं ध्रुवः पुनर्ब्रह्मद्वयस्य ॥ ३२ ॥
 अङ्गार्थाः ५६ सौम्यशरस्त्रिभुज २३लवा नृपा १६स्तनूविकलाः ।
 सोमभ(५)याम्यगतो यो लुब्धक एतत्प्रजापतिभम् ॥ ३३ ॥
 त्वाष्ट्र(१४)स्यापां वक्त्रः पञ्चलवान्ते वसत्युदम्भानि ।
 आप्यवसुस्तक्षोम्ये स्थूलः किञ्चित्ततोऽङ्गां ६शैः ॥ ३४ ॥

ध्रुवोऽगस्त्यस्य पञ्चाङ्ग८५भागाः पञ्चाङ्गयः७५ शरः५ ।
 दक्षिणस्तदध्रुवो वामं चलांशैः संस्कृतः स्फुटः ॥ ३५ ॥
 धृतयो१८ विकलास्तस्य सूक्ष्ममण्डलविस्तृतिः ।
 यमस्यैवं द्विपक्षां२२शा ध्रुवोऽङ्गाङ्गानि६६ मार्गणः ॥ ३६ ॥
 याम्योऽष्टौ विकला विम्बोऽगस्त्यवद्ध्रुवसंस्कृतिः ।
 राशिचयमगस्त्यस्य ध्रुवः सौरोदितः पुरा ॥ ३७ ॥
 सप्तनागां८७शकः प्रोक्तः सन्निधान्तशिरोमणौ ।
 भूशराक्षिता४२५१व्येषु कलेर्भास्करधीमता ॥ ३८ ॥
 स्त्रोक्तादिति(७) ध्रुवा८३त्पञ्चाङ्गागष्टकान्तर८७ यतः ।
 दृष्टोऽसौ साम्प्रतं सार्धघनां७।३०शान्तर ईक्ष्यते ॥ ३९ ॥
 युग्मस्य विम्ब(१३)भागान्ते तदव्यैर्गोकुपर्वतैः७१८ ।
 तस्य स्थानान्तरं सिद्धं सार्धरुद्रायनांशजम्११।३० ॥ ४० ॥
 सप्तर्षीणां ध्रुवं प्राग्भिर्नीक्षसञ्चारसम्भवात् ।
 तथाप्यनुभवात्तेषां व्यवस्था क्रियतेऽधुना ॥ ४१ ॥
 पूर्वार्धं शकटाकारमुदक्स्थमुडुसप्तकम् ।
 सुरर्षिमण्डलं प्रोक्तं व्यक्तं विम्बनमस्कृतम् ॥ ४२ ॥
 तत्पूर्वोन्नतरेखाग्रं मरीचिः पश्चिमे ततः ।
 वशिष्ठोऽरुन्धतियुक्तस्तत्पञ्चादङ्गिराः स्थितः ॥ ४३ ॥
 तत्पञ्चाच्चतुरस्रस्य शम्भुदिशश्चिरस्य च ।
 पुलस्त्यो दक्षिणे तस्य पश्चिमे पुलहः स्थितः ॥ ४४ ॥
 क्रतुस्तदुत्तरस्थानस्तत्रोक्ता पुलहः क्रतुः ।
 ध्रुवसूत्रेण यज्ञमौ तद्वक्षस्या महर्षयः ॥ ४५ ॥
 कथ्यन्ते साम्प्रतं सिंहे भूभुजां२।शान्तगौ द्विती ।
 कालांशैर्विम्बकैः१३ प्राच्यां पुलस्त्यो वर्तते ततः ॥ ४६ ॥

ततस्तैः शायकैः रश्मिरङ्गिरा नवभिः सतः ।
 ततोऽष्टाभिर्द्व्यष्टिष्ठोऽस्मान् मरीचिर्वर्त्ततेऽष्टभिः ॥ ४७ ॥
 अरुन्धती स्थिता प्राच्यां स्वामिनोऽद्रिः कलाम्बरे ।
 या वशिष्ठातिनेदिष्ठा यन्मृदुष्टाणुरेततः ॥ ४८ ॥
 सा नेष्टा सदसद्विष्टिफलीक्तेः प्रथमेष्यते ।
 एकास्या मानविकला तिस्रोऽचैरष्ट चान्यतः ॥ ४९ ॥
 परस्परस्य चैतेषां सदा तुल्यान्तरस्थितेः ।
 गृह्यन्तामृदुयोगेषु कालांशा दिक् १० पलात्मकाः ॥ ५० ॥
 तेऽष्टादशशताभ्यस्ता व्यञ्जलम्नासुभिर्हृताः ।
 प्राग्ध्रुवाद्या भवन्तीष्टमुनिक्रान्तगृह्यांशकाः ॥ ५१ ॥
 सप्तर्षिमण्डलायामस्यम्बि ४३ कालांशकोऽपि यत् ।
 सायनांशतुलाकन्यास्थित्याङ्गाब्ध्यांश ४६ ईक्ष्यते ॥ ५२ ॥
 क्रान्त्यन्ता सौम्यबाणांशा लिख्यन्तेऽङ्गशराः ५६ क्रतोः ।
 पुलहस्यैकपञ्चाश ५१ तुलस्यस्याग्निसायकाः ५३ ॥ ५३ ॥
 अङ्गपत्रिण ५८ एवात्रेः षष्टि ६० रङ्गिरसो मता ।
 हाषष्ट्यांशा वशिष्ठस्य ६२ मरीचेः षष्टि ६० रीक्षिता ॥ ५४ ॥
 सर्व्वदायं शरक्रान्ते यदि तुल्यो भवेत्तदा ।
 युग्मान्तस्य वशिष्ठस्याच्चतुर्भागान्तरो ध्रुवात् ॥ ५५ ॥
 स्फुटक्रान्तिर्महर्षीणां तुल्यता यदि सर्व्वदा ।
 तदा राश्यन्तरप्राप्तौ विक्षेपो भिन्नतां व्रजेत् ॥ ५६ ॥
 यमागस्यस्फुटक्रान्तेर्यथा साम्यं सदेक्ष्यते ।
 दस्तादीनाञ्च वैषम्यं तथैषां नेक्षितोऽपमः ॥ ५७ ॥
 प्रत्यब्दं प्रागतिः प्रोक्ता पुराणैरष्टलिप्तिका ।
 तेषां नो निविता पूर्व्वानुभवाददर्शनात्मया ॥ ५८ ॥

तथायनांशसंस्कारो वामस्तेषां यदीरितः ।

तत्सर्वं कविभिर्भाव्यैर्ज्ञेयं मत्कालिकस्थितेः ॥ ५८ ॥

लिप्ता तिथ्यं १५ शमानः ४ खे यत्र राजत्युदग्ध्रुवः ।

न तन्मध्यध्रुवस्थानं सूत्रपातार्हमिष्यते ॥ ६० ॥

कृताष्ट८४ लिप्तान्तरितो निजकेन्द्रादयतो ध्रुवः ।

मेषादिस्थो भ्रमत्यस्मात् पीणमे(२७) गगनार्धगे ॥ ६१ ॥

उन्नतो दृश्यते विष्णौ(२२) दिव्यां(७) चाक्षसमोच्छ्रितः ।

त्वाष्ट्रे(१४) नतस्ततो मध्यस्थानमस्यानुमीयताम् ॥ ६२ ॥

एवं याम्यध्रुवो मेघिमूलयोजितगौरिव ।

तुलादिस्थो भ्रमन्नभ्रे दृश्येतासुरभागणैः ॥ ६३ ॥

अंशास्तु त्रिविधा ज्ञेया मानांशाः कालजांशकाः ।

क्षेत्रांशाश्चेति लग्नानां भेदात्तौ क्षेत्रकालजौ ॥ ६४ ॥

अंशौ विभिन्नौ भवतश्चक्रान्ते सङ्ख्यायां ३६० समौ ।

मानकालांशयोः साम्यं विषुवद्वृत्त एव तत् ॥ ६५ ॥

महदन्तरमेव स्यात्तदुदग्याम्यभागयोः ।

प्राक्पश्चिमान्तरस्थायं क्रमोन्नावागुदक्षितेः ॥ ६६ ॥

यथात्र पुलहक्रत्वोः सौम्ययाम्यान्तरं शराः ५ ।

भागा एव समा दृष्टा मरीच्यन्तं क्रतोः पुनः ॥ ६७ ॥

प्राक्पश्चादन्तरे दृष्टा मानांशास्तत्त्वं २५ सङ्ख्याकाः ।

सार्द्धा ०।३० स्तत्तत् शरांशेभ्यस्तयोः साध्वी स्फुटापमौ ॥ ६८ ॥

दिनव्यासदले प्राग्बत् तदयोगार्धं हतिर्भवेत् ।

मानांशास्त्रिज्ययाभ्यस्ता हृताप्ताः क्षेत्रजांशकाः ॥ ६९ ॥

स्युस्ते लग्ना सुगणिताः खखनागमही १८०० हृताः ।

कालांशाः स्युस्ततो मानभागा व्युत्क्रमकर्णतः ॥ ७० ॥

एवं भ्रुवभ्रान्तिमार्गः स्थाङ्गाम्नि३६०क्षेत्रभागकः ।
 अथ्यष्टाब्धुधिलिप्ताब्धवसु८।४८मानांशसम्मितः ॥ ७१ ॥
 क्रान्तिभेदे महर्षीचामाकृतेः समता यदि ।
 स्यात् तदान्तरकालांशाः क्रान्त्यल्पत्वमहस्त्वयोः ॥ ७२ ॥
 क्रमादल्पाश्च भूयांश्च भवेयुर्द्युगणक्रमात् ।
 कालांशान्तरमेतेषां क्रान्तिभेदे यदि स्थिरम् ॥ ७३ ॥
 तदाकृतेर्हानिद्विही स्यातामृच्चान्तरांशवत् ।
 स्थिरा क्रान्तिर्यदैषां स्यात् कालांशाः स्युस्तदा स्थिराः ॥ ७४ ॥
 क्षेत्रांशानां स्थिरत्वे स्यात् कालमानाल्पभूरिता ।
 क्षेत्रमानांशयोः सिद्धिः कालमानांशयोरिव ॥ ७५ ॥
 नक्षत्राणां भ्रुवांशा ये ते कृतायनदृक्क्रियाः ।
 उदिता एव विज्ञेया विक्षेपाश्च तथा स्फुटाः ॥ ७६ ॥
 ग्रहाणामस्फुटो बाणः कदम्बाभिमुखस्थितः ।
 दृक्कर्षणा भ्रुवमुखः स्फुटः स्वात्तारकेषुवत् ॥ ७७ ॥
 प्राक्पश्चाच्चलनाङ्गानां क्रान्त्यन्तात् शरसाम्यतः ।
 क्रान्तिभेदस्ततो रात्रिदिनमानं पृथग्भवेत् ॥ ७८ ॥
 यस्य सौम्या स्फुटक्रान्तिर्लम्बांशेभ्योऽधिका खतः ।
 तर्ङ्गं सदोदितं यस्य याम्या स्यात् तत्र दृश्यते ॥ ७९ ॥
 ग्रहार्चान्तरजा लिप्ता ग्रहभुक्त्या विभाजिताः ।
 दिनादिभिः फलैर्योगो ग्रहे हीनेऽधिके भ्रुवात् ॥ ८० ॥
 एण्यो गतो वक्रगे तु गतैष्यत्वविपर्ययात् ।
 असकृत्कर्षणा तुल्यफले स्यातां ग्रहोद्गुनी ॥ ८१ ॥
 ग्रहस्यायनदृक्कर्षं कृत्वाथ ग्रहतारयोः ।
 कार्यं दिननिशामाने स्फुटक्रान्तिचरक्रमात् ॥ ८२ ॥

उदयेऽस्तमये लम्बमस्तलम्बं प्रकल्प्य च ।

तत्समेऽर्के तदुदयमस्तं ब्राह्मन्तरांशकैः ॥ ८३ ॥

कार्या तत्समता प्राग्बुद्ध्याभ्यसौम्यान्तरं तयोः ।

विश्वभेदश्च निर्णेतुं शक्यते ग्रहयुद्धवत् ॥ ८४ ॥

ब्रह्मेज्यानलचित्रपित्रदितयो मित्रेन्द्रशक्राभ्यः

पौष्णान्धःपतिवैश्वदेव-

सलिला (४।८।१।१४।१०।७ १७।१८।१६।२७।२४।२१।२०)-

नीषु क्रमात् खेचरैः । .

मिथ्यन्ते न पराणि (१।२।५।६।८।११।१२।१३।१५।१८।०।२२।२३।

२५।२६) तत्र दितिभं (७) सर्वैः सदा मिथ्यते

कादाचित्कतया जलान्धदहनाः (२०।२७।३)

शिष्टानि (४।८।१०।१४।१६।१७।१८।२१।२४) तैः प्रायशः ॥ ८५ ॥

यस्य स्वाह्वराग्रिशक्र१४लवगस्त्रावाक्शरोऽग्रहयात्

सचंगशा२।२०दधिको भिनत्ति शकटे स्त्रायभुवं सचङ्गः ।

अन्यर्चाकृतिभेदभागकलना यन्त्रेषु कार्या बुधै-

र्याभ्योदग्ममनर्चभेदजफलं ज्ञेयं श्रुताब्देहिरात् ॥ ८६ ॥

प्राक्स्निहानां ज्योतिषां स्थानमित्यं

प्रोक्तं व्यक्तं यानि भानीतराणि ।

खे लक्ष्यन्ते तत्तदाख्यापिसङ्ग्रा

सङ्ग्रावद्भिः स्थातिमाप्ता न पूर्वैः ॥ ८७ ॥

अथ व्योम्नि स्थायापथ इतिहवैश्वानरपथो-

ऽभिजिज्ञामा सूक्ष्मैर्घनतरभचक्रैर्निचुलितः ।

प्रकाशात्मा वृत्ताकृतिरनुमितो भ्राम्यति च य-

द्वादीयं संस्थानं कियदिह वदामि स्फुटतया ॥ ८८ ॥

क्रान्तिवृत्तमयनान्तयोः स्पृशन्नुत्तरायणजगोलसन्धितः ।

उत्तरे खरस६० भागदूरगस्वन्धगोलयुगसन्धिदक्षिणे ॥ ८६ ॥

वक्रितर्क६१ लवदूरगोऽदिते (७)

दक्षिणांशभिदवाग्दिशं गतः ।

मूल(१८) तोय(२०) भिदसौ तथाभिजि-

हैष्णवा(२२) न्तर उदग्दिशं गतः ॥ ८७ ॥

याम्यायनान्तस्थलतो द्विफालभाक्

खनाग८० भागान्तमुदग्दिशि स्थितः ।

गोले विलिख्याकृतिमस्य पश्यतां

यथा सुबोधो न तथा भवेद्विवि ॥ ८८ ॥

सम्यग्यन्त्रमिलद्विलोचनजनाः पश्यन्ति तारामयं

तं मार्गं गुरुभं(८) च भास्वतिशिखानीलाभरेखाङ्किताः ।

चन्द्रे तोयगिरिद्रुमान् बुधसितौ शीतांशुवत्खण्डितौ

श्रीरर्वाङ्गगतं प्रकाशवलयं सूक्ष्मग्रहोपग्रहान् ॥ ८९ ॥

पटापटुर्बुधोक्ततप्रकटहाटकश्रीर्जगत्-

कटाहघटनास्फुटोत्कटकटाक्षपातक्रमः ।

वटद्रुमतटोद्भटद्युतिरनिष्ठकूटाटवीं

फटाधरफटाच्छटानटनपाटवी पाटयेत् ॥ ९० ॥

इत्युत्कलोम्बलनृपालकुलप्रसूत-

श्रीचन्द्रशेखरकृतौ गणितेऽक्षिसिद्धे ।

सिद्धान्तदर्पण उपाङ्कितबालबोधे

यातोऽत्र भयङ्कयुगर्कमितः प्रकाशः ॥ ९१ ॥

इति श्रीचन्द्रशेखरसिंहकृतौ सिद्धान्तदर्पणे त्रिप्रश्नाधिकारे

भयङ्कयोगवर्णनी नाम द्वादशः प्रकाशः ।

अयोदशः प्रकाशः ।

यहर्षोदय समयवर्णनम् ।

अथ ग्रहाणामृक्षाणामुदयास्तमयी भवे ।

स्यौत्थादुक्ती स्वकेन्द्रांशेरत्र सूक्ष्मतया पुनः ॥ १ ॥

उदयास्तमयी द्वेधा नित्यौ नैमित्तिकावपि ।

प्रवहास्थमरुद्धान्तज्योतिराक्रान्तवेश्मनाम् ॥ २ ॥

उदयास्तमयी नित्यौ भवतः प्राक्पराशयोः ।

वक्ष्ये नैमित्तिकौ सूर्यसन्निकर्षभवाविमौ ॥ ३ ॥

सू—सूर्यादभ्यधिकाः पश्चादस्तं जीवकुजार्कजाः ।

जनाः प्रागुदयं यान्ति अशुक्रौ वक्रिणौ तथा । इति ॥ ४ ॥

अत्राधिको नता ज्ञेया निकटे प्राक्परस्थितेः ।

अधिको मेषगस्तस्मादूनो मीनगतो मतः ॥ ५ ॥

सू—जना विवस्वतः प्राच्यामस्तं चन्द्रभार्गवाः ।

व्रजन्त्यभ्यधिकाः पश्चादुदयं शीघ्रयायिनः ॥ ६ ॥

सूर्यास्तकालिकौ पश्चात् प्राच्यामुदयकालिकौ ।

दिवाकरग्रही कुर्याद्भ्रमार्थं ग्रहस्य तु । इति ॥ ७ ॥

छत्वायनजमाक्षन्तु वक्ष्ये विक्षेपलिप्तिकाः ।

अक्षभागाच्चिभू१२भक्ताः खखाष्टविधु१८००ताडिताः ॥ ८ ॥

तत्कालोत्थविलम्बासु भक्ता धनमृषं खगे ।

प्राक्स्थेऽर्के याम्यसौम्योत्थशरयोर्व्यस्तमस्तगे ॥ ९ ॥

सू—तयोर्लङ्गान्तरप्राणाः कालांशाः षष्टिभाजिताः ।

प्रतीक्षां षड्भयुतयोस्तद्वल्लङ्गान्तरासवः । इति ॥ १० ॥

सूक्ष्मेन्द्रोः स्फुटविक्षेपः स्पष्टावनतिसंस्कृतः ।

ग्राह्यस्तल्लम्बनकलाः प्राक्प्रत्यग्युतवर्जिताः ॥ ११ ॥

सूर्यादन्तरितो दृश्यो रुद्र११ कालांगतोऽधिकः ।

न्यूनस्ततो न दृश्येत शीतरश्मिर्भुवि स्थितैः ॥ १२ ॥

भानां विक्षेपबाहुल्यात् प्राग्वद्विक्षेपतः स्फुटा ।

क्रान्तिः साध्या ततस्तेषां दिनमानासवस्तथा ॥ १३ ॥

नित्योदयास्तसमयौ लम्बो तत्कालसम्भवौ ।

तत्सूर्यान्तरजासुभ्यः कालांगैर्धर्मीलनोद्गमौ ॥ १४ ॥

पश्चादस्तमयं प्राच्यामुदयं यान्ति सर्व्वदा ।

भानि प्राग्वतिशून्यत्वात् सूर्याज्जीवकुजार्किवत् ॥ १५ ॥

पश्चादस्तमयात्पूर्व्वं येषां प्रागुदयो भवेत् ।

उदयास्तमयौ तेषां नेष्टौ प्रत्यङ्गमीक्षणात् ॥ १६ ॥

यद्यन्मानविलिप्तानां भानामस्तोदयांगकाः ।

ये ये कालात्मकास्तोऽत्र कीर्त्यन्ते दृक्क्षमाः क्रमात् ॥ १७ ॥

या या विम्बविलिप्तानां सङ्ख्या पश्चादिमार्धगा ।

तत्तदस्तोदयांगानां सङ्ख्यान्वार्धेषु गृह्यताम् ॥ १८ ॥

रूपं१ सपादं१।१५ सार्धं२१।३० सन्निपादं१।४५ विलोचने२ ।

सिद्धा२४ स्निपन्ना२३ दृक्पक्षाः२२

क्षितिपक्षाः२१ खपक्षकाः२० ॥ १८ ॥

सार्धपक्षौ२।३० गुणा३ वेदा४ विशिखा५ ऋतवो६ऽद्वयः७ ।

अङ्गैके१८ धृतयो१८ऽत्यष्टि१७-

र्वना१७ भूपा१६ नृपा१६स्तथा ॥ २० ॥

षष्टाऽवह्नाऽदिशो१० रुद्रा११

विवस्वन्तो१२ गुणेन्द्रवः१३ ।

तिथयः१५ स्थितयोः१५ऽर्थक्षाः१५

शक्राः१४ शक्राः१४ जतेन्द्रवः१४ ॥ २१ ॥

मनव१४ स्तिथयो१५ भूपा१६ घनाः१७ सैका१८ नवेन्दवः१९ ।

विश्वे१३ विश्वे१३ त्रिरूपाणि१३

सूर्याः१२ सूर्याः१२ प्रभाकराः१२ ॥ २२ ॥

नखाः२० कुपन्ना२१ दृक्पन्ना२२-

स्यस्याद्यष्टभुजान्तकाः२३।२४।२५।२६।२७।२८ ।

रुद्रा११ रुद्राः११ शिवा११ साय हरितः१० परिकीर्त्तिताः॥२३॥

अथोनत्रिंशत्तत्त्वत्वारिंशदन्त-

विलिप्तिकाः२९।३०।३१।३२।३३।३४।३५।३६।३७।३८।३९।४० ।

नव८ कालांशका एवं श्लोकार्धे रविभि१२ र्मताः ॥ २४ ॥

अतः शुक्रेण्यसौम्याकिंभीमास्तोदयभागकाः ।

प्रायशोऽङ्काः८ शिवा११ विश्वे१३

तिथयो१५ऽद्रीन्दवः१७ क्रमात् ॥ २५ ॥

चक्रचक्रार्धनिकटस्थितस्य शशिजन्मनः ।

मनवो१४ भानवः१२ स्पष्टा विश्वे१३ मध्यतयोदिताः ॥ २६ ॥

ग्रहार्कयोर्भार्कयोर्व्य कथितांशाधिकेऽन्तरे ।

विम्बो दृश्यस्ततो न्यूने ग्रहर्क्षाणामदर्शनम् ॥ २७ ॥

अस्तदिश्यस्तभागेभ्यः कालांशोनाधिकत्वयोः ।

क्रमादस्तमयोऽतीतो भावी चेति विचार्यताम् ॥ २८ ॥

तेभ्यस्तूदयकाष्ठायामाधिक्यन्यूनभावयोः ।

अंशानामुदयो यातो भविष्यन्निति चिन्थ्यताम् ॥ २९ ॥

चलांशसंस्कृताकार्कान्यग्रहक्रान्तोदयासुभिः ।

उदयेऽस्तमये तद्वत् सषड्भोदयजासुभिः ॥ ३० ॥

ग्रहार्कभुक्ती गुणिते स्वाभ्रनागेन्दुभिः१८०० हृते ।

स्वातां कालगती तत्तद्विवरेणोदयास्तजाः ॥ ३१ ॥

व्याचष्टृक्ष्णं खेटार्कान्तरलम्भा सुसम्भवाः ।
 कालभागाहतास्ते स्युर्गतगम्यदिनादयः ॥ ३२ ॥
 ग्रहे वक्रिणि तत्सूर्यभुक्तियोगेन भाजिताः ।
 नक्षत्रोदयकालार्कान्तदस्तमयकालिकम् ॥ ३३ ॥
 प्रोज्झा स्फुटरविं शिष्टभागा लिप्तीकृताः पुनः ।
 भध्रुवस्थार्कभुक्त्याप्ता भवन्त्यन्तरवासराः ॥ ३४ ॥
 स्फुटास्फुटक्रान्तिजयोरन्तरं यद्दिनार्द्धयोः ।
 तत्प्राणा राशिलिप्ता १८०० घ्रास्तदस्तोदयजासुभिः ॥ ३५ ॥
 चलांशसंस्कृतैर्भक्ता लब्धा दृक्क्षर्णलिसिकाः ।
 ऋक्षस्य सौम्यविक्षेपे क्रमाप्राक्पश्चिमस्थितौ ॥ ३६ ॥
 तदध्रुवे वियुता युक्ता याम्येषौ संयुतोनिताः ।
 दृक्क्षर्णं ध्रुव एवं स्यात्तत्र क्षेपांशसंस्कृतिः ॥ ३७ ॥
 कालांशा योगताराणां ये सिद्धा उदयास्तजाः ।
 ते राशिकलिका १८०० अभ्यस्ताः प्राच्यां स्त्रीदयजासुभिः ॥ ३८ ॥
 पश्चादध्रुवोदयः प्राणैर्भक्ताः क्षेपांशकात्मताः ।
 दृक्क्षर्णजध्रुवस्तैस्तु प्राक्प्रतीच्योर्युतोष्णितः ॥ ३९ ॥
 भवेद्भययोगताराणामुदयास्तमयध्रुवः ।
 स्फुटार्कं तत्समे तेषामुदयोऽस्तमयस्तथा ॥ ४० ॥
 उदक्स्थानामस्तमया पूर्वं स्त्रीदयसम्भवात् ।
 नेष्टोऽप्यस्तमयस्तत्कालज्ञानाय केवलम् ॥ ४१ ॥
 क्रत्वादीनामन्यभानां साध्यावस्तमयोदयौ ।
 कुम्भोद्भवयमादीनां याम्यानामस्तभूरिता ॥ ४२ ॥
 सर्वेष्वान्तु ग्रहर्क्षाणां दिनमानप्रबोधतः ।
 तौ ज्ञेयावपि दाढ्यार्थं कृतो गणितविस्तरः ॥ ४३ ॥

उदयास्तमयी प्रोक्तौ पूर्वसिद्धान्तसम्मतौ ।

दृष्टिर्द्वेः पुनरुच्येते निजकल्पनयागतौ ॥ ४४ ॥

जर्दुगानां ग्रहर्क्षाणामदृष्टौ कारणं यतः ।

खरांशुकिरणव्याप्तिः सा हि दृष्ट्वाण्डलानुगा ॥ ४५ ॥

दृष्ट्वाण्डललवास्त्रिज्याहता लम्बज्ज्या हताः ।

त्रिज्यान्ना द्युज्ज्या भक्ताः कालांशाः सूर्यतः स्फुटाः ॥ ४६ ॥

दृष्ट्वाण्डलांशकालांशमेदस्तस्मादनल्पकः ।

भवेन्निरक्षदेशेऽपि द्युज्यात्रिज्यान्तरोन्मितः ॥ ४७ ॥

रसाङ्गाः ६६ चांशके देशे मेघमासे भ्रमस्थयोः ।

उद्यतोः सह सूर्येण क्षितिजे गुरुशुक्रयोः ॥ ४८ ॥

भास्वतो दूरवर्त्तित्वात् सिद्धे दर्शनसम्भवे ।

उदयान्तरकालांशसाधनं तत्र निष्फलम् ॥ ४९ ॥

तदादौ स्थूलकेन्द्रांशैः प्राग्बदस्तोदयोद्भवम् ।

कालमानीय तत्कालदोःफलञ्च विवस्वतः ॥ ५० ॥

घनर्षं सूर्यवत्सूर्यकेन्द्रे स्वस्वीदयास्तजे ।

जीवमन्दासृजां शुक्रबुधयोस्तु व्यतिक्रमात् ॥ ५१ ॥

स्फुटकेन्द्रमथो भानोरयनांशपरिष्कृतात् ।

ग्रहस्योनस्य पूर्वोक्तकालांशार्धं विशोध्य च ॥ ५२ ॥

अधिकस्य रवौ तस्मिन् योजयित्वा तदर्धकम् ।

यस्याद्राश्यादिकं भानी प्राक्स्थे लग्नं तदेव हि ॥ ५३ ॥

प्रत्यक्स्थे षड्भयुकृत्वा तस्माद्विनिर्गतः पुनः ।

क्रान्तिमक्षांशसंस्काराक्षतांशानुक्षतांशकान् ॥ ५४ ॥

आनीयाथ नतानंशान् कृतेऽष्ट ५६ द्वा ६ द्वा ७ दन्तिभिः ८ ।

क्रमाद्विभज्य शुक्रेण्यनुधार्किंश्चाभुवां कृते ॥ ५५ ॥

तत्फललाब्धा उन्नतांशास्तेभ्यः साध्योन्नतज्यका ।
 स्वस्तीदयास्तकालांशास्त्रिज्यान्ना उन्नतज्यया ॥ ५६ ॥
 ह्यता यत्फलमंगाद्यं ग्रहे तदपवृत्तगे ।
 तत्सूर्यान्तरमेव स्याद्भ्रुवोऽस्तीदययोर्मतम् ॥ ५७ ॥
 भुवार्धसंस्कृते प्राग्बत् सायनार्के पुरःस्थिते ।
 शून्यैकादिभगे तेषां चेन्नांशा उत्कले यथा ॥ ५८ ॥
 शून्ये मे दशकाव्यस्य कलाभिस्त्र्यम्बिभिर्युताः १०।४३ ।
 एकस्मिन् षड्भुजैः काष्ठा १०।२६ द्वयोर्नव च भूग्रहैः ८।५१ ॥ ५९ ॥
 त्रिष्वङ्गाः खभुजैः ८।२० भेषु चतुर्षु नव चाब्धिभिः ८।४ ।
 पञ्चस्वङ्गाश्च षट्सङ्गा भुवैः १० पञ्चभादिजाः ॥ ६० ॥
 व्युत्क्रमाक्षतभाद्येषु ज्ञेया भागौ तु पश्चिमे ।
 संस्कृते प्राग्बदे तस्मात् सषड्भान्तेऽंशका मताः ॥ ६१ ॥
 एकैकभभ्रुवलवान्तरज्ञैः संस्कृतात्कजैः ।
 अंशैः स्वाग्नि ३० हतैः स्रष्टा बह्वल्पा विधुता युताः ॥ ६२ ॥
 अथ शून्यैकभाद्येषु चेन्नांशा पूर्ववद्भुरोः ।
 विष्णुमे १३।२७ विष्णुके दोर्भ्यां १३।२
 सूर्या रुद्रैः १२।११ पिनाकिनः ॥ ६३ ॥
 गजाक्षिभिः ११।२८ शिवा बाणैः ११।५
 रुद्रा ११ रुद्रा भुवैः ११।१ ति च ।
 बुधस्य भूपा गिरिशैः १६।११ स्थितयो नववक्त्रिभिः १५।३८ ॥ ६४ ॥
 रुद्रा रदैः १४।३२ गुणभ्रुवोऽङ्गाग्निभिः १३।३६ विष्णुके नगैः १३।७ ।
 विष्णु १३ विष्णु भुवा १३।१ केशु धृतयो रससायकैः १८।५६ ॥ ६५ ॥
 धृतयश्च नृपैः १८।१६ भूपा गुणबाणैः १६।५३ शरैर्नदवः ।
 जतवेदैश्च १५।४४ तिथयो दन्तिभिः १५।८ स्थितयः १५ पुनः ॥ ६६ ॥

तिथयः का१५।१थ भौमस्व

भूदृशो नयनाब्धिभिः२१।४२ ।

नखास्त्यक्षै२०।५३ नवभुवः

शक्रौ ८।१४ बार्हृशरैर्घनाः १७।५२ ॥ ६७ ॥

घना दिग्भिः १७।१० घना एव १७ घना रूपेण सम्प्रताः ।

अस्तोदयभुवाः स्रष्टा मध्येः पञ्चभजाः समाः ॥ ६८ ॥

एवमन्येषु देशेषून्नतन्याक्रमतो बुधैः ।

उन्नेया उदयास्तांशाः सूर्यखेटान्तरान्तरा ॥ ६९ ॥

स्फुटं ध्रुवांशलिप्ताभिरन्तरं सूर्यखेटयोः ।

यदा तं समयं प्राग्वन्निखलीकृत्य भुक्तिभिः ॥ ७० ॥

शरादायनदृक्कर्णपरमाक्षं विधाय च ।

तत्परस्परसंस्काराद्वनर्णाद्यादिकं तथा ॥ ७१ ॥

विकलीकृत्य खेटार्कगत्यन्तरकलाङ्कतम् ।

वक्रिशुक्रन्नगत्यर्कगतियोगविभाजितम् ॥ ७२ ॥

दण्डादिकं फलद्वार्द्धं धने दृक्कर्णणि स्फुटे ।

समये पश्चिमास्तस्य योज्यं प्रागुदयस्य च ॥ ७३ ॥

प्राक्प्रत्यगस्तोदययोस्त्यान्यं दृक्कर्णणि त्वृषे ।

पश्चादस्तमयप्रागुदययोस्त्यान्यमन्ययोः ॥ ७४ ॥*

योज्यमेवं स्फुटतमः कालः स्यादुदयास्तयोः ।

स च भुक्तिवशाज्ज्ञेयः स्फुटचक्रार्धचक्रयोः ॥ ७५ ॥

स्फुटखेटार्कयोर्यत्र समये समता तदा ।

स्फुटं चक्रं कुजादीनां चक्रार्धश्च सितत्रयोः ॥ ७६ ॥

* प्रागस्तपश्चिमीदययोः इत्यर्थः ।

सायनार्कस्य यद्राशौ ये च स्वास्तोदयांशकाः ।

कथितास्ते तदा त्वार्कग्रहगत्यन्तरीहृताः ॥ ७७ ॥

वक्रचक्रसितगत्यर्कगतियोगविभाजिताः ।

दिनादिभिः फलैः पूर्वमस्तं पञ्चास्तथोदयः ॥ ७८ ॥

चक्रचक्रार्धकालः स्वात् पुनस्तात्कालिकार्कतः ।

सायनादुदयास्तांशलिप्ताः प्राग्वहृताः फलैः ॥ ७९ ॥

दिनाद्यैरस्तमुदयं कृत्वा तत्कालजां गतिम् ।

चक्रचक्रार्धजां त्यक्त्वा तद्योगार्धं ग्रहार्कयोः ॥ ८० ॥

कर्कयोग्या स्फुटगतिः स्वास्ततः पूर्ववद्भिन्नैः ।

प्राक्पञ्चादागतौ कालौ स्वातां वास्तोदयस्फुटौ ॥ ८१ ॥

किन्तूक्ताः पटुचक्षुर्भिर्गुर्व्यायस्तोदयांशकाः ।

एकोनाः सप्त७ चाङ्गाश्च८ वक्रावक्रकवेर्मताः ॥ ८२ ॥

नास्ते वास्तवमस्तमस्ति हि समस्तानामधस्तात् पुरः-

पञ्चादूर्ध्वनभस्तलस्थितिरविग्रान्तं यदेषां भ्रमात् ।

खद्योतद्युतिभास्त्रिभान्यपटुभिः प्रद्योतं नज्योतिषा

लक्ष्यन्तेऽक्षिभि ऋक्षराङ्गुरसिता लक्ष्या दिवाऽसौक्ष्म्यतः ॥ ८३ ॥

भानोरुहमतः पुरोऽस्तमयतः पञ्चायकाशोऽम्बरे

दृश्यः स्वात् समयांशकैर्दलयुतैर्व्यक्षे हि पञ्चाक्षिभिः २२।३० ।

अन्यत्र त्रिगुणाहतैः स्फुरति तैर्लम्बज्या भाजितैः

पूर्णेन्दोर्वसुभिः८ कलाद्यवशादल्पैर्भृगोरिन्दुना १ ॥ ८४ ॥

वन्दामहे हरिहयदुहिणाहिराज-

हेरम्बसम्बरहरारिहिमांशुहंसैः ।

अर्हास्यदीकृतपदाम्बुरुहं सहस्र-

वाराभहेन्द्रमणिहारि मही महीयः ॥ ८५ ॥

इत्युत्कलीञ्जलमृपालकुलप्रसूत-

श्रीचन्द्रशेखरकृतौ गणितेऽधिसिद्धे ।

सिद्धान्तदर्पण उपाहितबालबीधे

सास्तोदयो व्यरचि विश्वमितः प्रकाशः ॥ ८६ ॥

इति श्रीचन्द्रशेखरसिंहकृतौ सिद्धान्तदर्पणे त्रिप्रश्नाधिकारे

यज्ञार्चोदयास्तमयवर्णनी नाम चबीदशः प्रकाशः ।

चतुर्दशः प्रकाशः ।

चन्द्रश्रीमतिवर्णनम् ।

श्रीमति विधोर्वक्ष्ये सनित्यास्तमयोदयाम् ।

दृक्किदां वासनावह्निः सुबोधां छेदकान्विताम् ॥ १ ॥

उदयास्तमयौ नित्यावानेयौ प्रथमं विधोः ।

दृक्कर्मादयसंस्कारसष्टसूक्ष्मेन्दुभास्वतोः ॥ २ ॥

अयनांशैः संस्कृतयोः सूर्यास्तसमयोर्ययोः ।

सषड्भयोः काललवाः साध्या लग्नान्तरासुभिः ॥ ३ ॥

तयोरूनस्य भोग्यासून् भुक्तासूनधिकस्य च ।

तदन्तरोत्पल्लवासून् संयोग्यान्तरसोऽष्टभृतेः ॥ ४ ॥

स्युः स्फुटान्तरकालांशा रसाक्षता घटिकादयः ।

तत्राङ्गिकाहते भुक्ती रवीन्द्रोः षष्टिभाजिते ॥ ५ ॥

तत्फलान्वितयोर्मूयः कर्त्तव्या विवरासवः ।

असङ्कल्पर्यभिस्तौ तु स्थिराः स्यु रविचन्द्रयोः ॥ ६ ॥

अत्र चन्द्रस्य दृक्कर्मादयश्चार्थ्यं पुनः पुनः ।

यतः स्फुटेन्द्रोः पातस्य भेदाद्विधेपभिन्नता ॥ ७ ॥

तदन्तरोत्प्राप्तेषु स्थिरेष्वित्यं विधोः पुनः ।
 नतिं वित्रिभलम्बोत्थां स्फुटेषु दृष्टिकर्षणो ॥ ८ ॥
 कुर्यात्स्यष्टगतीन्द्रां १४ शस्त्रिज्याघ्नो लम्बयोद्धृतः ।
 प्राणात्मकस्य दूनाः स्युर्दक्षिणास्तेऽन्तरासवः ॥ ९ ॥
 तैः प्राणैरस्तमेतीन्दुः शुक्लेऽर्कास्तमयात्परम् ।
 अत्रार्कसावनत्वं हि द्वयोस्तात्कालिकीकृतौ ॥ १० ॥
 तत्कृतौ केवलस्येन्द्रोः प्राणानामार्चता मता ।
 सूर्यास्तकालिकौ तौ चेद्वाञ्छी ते चन्द्रसावनाः ॥ ११ ॥
 भगणार्धं रवौ दत्त्वा कार्यास्तद्विवरासवः ।
 तैः प्राणैः कृष्णपक्षे तु शीतांशुदयं व्रजेत् ॥ १२ ॥
 अत्राप्यर्कास्तकालोत्थौ रवीन्दू दक्षिणे विधोः ।
 उदये लम्बनासूनां धनत्वं स्थिरतोक्तवत् ॥ १३ ॥
 उदयेऽस्तमये वापि स्वदिने यत्र कुत्र वा ।
 यदा दृक्चन्द्रमाः साध्यस्तदायं क्रम उच्यते ॥ १४ ॥
 षष्ठप्रकाशविधिना कृत्वा सूक्ष्मस्फुटं विधुम् ।
 स्वेष्टकालिकमानीय पूर्व्यापरकपालयोः ॥ १५ ॥
 लग्नं तात्कालिकङ्गत्वा वित्रिभं दृग्गतिं ततः ।
 नतज्यां प्राक्परोद्भूतां सा दृग्गतिगुणाहता ॥ १६ ॥
 त्रिज्यामाद्येन्दुभुक्तिघ्नी मनु १४ घ्नत्रिज्ययो ४८ १३२ दृता ।
 फललिप्ता युतो नः स्याद्वित्रिभोदयतो विधुः ॥ १७ ॥
 प्राक्प्रत्यक्स्थस्ततः प्राग्वन्नतिस्तत्संस्कृतात् शरात् ।
 दृक्कर्मायनमाक्षच्च स्यात्ततो दृग्विधुर्भवेत् ॥ १८ ॥
 शृङ्गोन्नतिर्दिधा शुक्लकृष्णभेदात्तयोः सिता ।
 दृश्यत्वात्सम्भता सर्वैः कैश्चित्कृष्णानुमानतः ॥ १९ ॥

चन्द्रोदयद्वयान्तःस्थोऽहोरात्रचान्द्रसावनः ।
 क्रान्तेस्तद्दिनमानञ्च साध्यमिष्टं गतं ततः ॥ २० ॥
 पूर्वार्द्धे शुक्लपक्षस्य कृष्णस्यान्यदले विधाः ।
 शुक्ला शुक्लौकतिः कृष्णा कृष्णशुक्लमुखान्तयोः ॥ २१ ॥
 विमण्डलस्थिते चन्द्रमण्डलेऽर्कांशसंक्रमात् ।
 अपवृत्तस्थितिभवा द्विविधाकृतिसम्भवः ॥ २२ ॥
 अर्ध्यार्कमदूरस्थमिन्दुशृङ्गद्वयं सदा ।
 देशान्तरवशाद्भ्रमं तारतम्येन दृश्यते ॥ २३ ॥
 सौम्यायनान्तर्गो भानुर्दिनार्द्धे मस्तकोपरि ।
 दृश्यते यत्र तद्देशे मेषादिस्थे विवस्वति ॥ २४ ॥
 सममण्डलवदृश्यं दिवसान्तेऽपमण्डलम् ।
 तत्राविक्षितशीतांशुप्रागतिः सरलेष्यते ॥ २५ ॥
 समता शृङ्गयोस्तस्मात् क्रान्तिवृत्तक्रमाद्भवेत् ।
 सन्निवेशो गतिश्चेन्दोः किन्तु भेदः शरोद्भवः ॥ २६ ॥
 चन्द्रग्रहणवत्साध्यमत्रापि वलनद्वयम् ।
 आयनं पलजं स्पष्टं वैद्येषां स्थमिहोच्यते ॥ २७ ॥
 चन्द्रार्कान्तरजीवास्मिन् कोटीर्विद्येषको भुजः ।
 दोःकोटीवर्गयोर्योगात् पदं स्यात्कर्णसंज्ञकम् ॥ २८ ॥
 त्रिज्या भुजघ्नी कर्णासा फलञ्चापि कृतङ्गलाः ।
 षड्यासा वलनांशाः स्युर्वैद्येषास्तेऽङ्गुलात्मकाः ॥ २९ ॥
 खट्वत्तमादौ पूर्वोक्तमानं दिक्चिह्नितं लिखेत् ।
 षडङ्गुलगुणेनेन्दुं तन्मध्ये द्वादशाङ्गुलम् ॥ ३० ॥
 खट्वत्ते वलनं स्पष्टं प्राच्यां प्राक्स्थे स्वदिश्यदः ।
 इन्दौ प्रत्यक्षपातस्थे प्रश्नादिभेदतो न्यसेत् ॥ ३१ ॥

तच्चिह्नतः सौम्ययाम्यज्ञेयेपवलनाङ्गुलम् ।
 दिम्बैपरीत्यतो न्यस्येत् कपालद्वितयेऽप्यदः ॥ ३२ ॥
 तदग्रस्यायिनं बिन्दुं निश्चित्यार्कतया ततः ।
 क्षुण्णं प्रसारितं चन्द्रबिम्बमध्यान्तमानयेत् ॥ ३३ ॥
 तत्क्षुण्णमिन्दुविम्बान्तं यत्र स्पृशति सूर्यतः ।
 ज्योत्स्नोत्पत्तिश्चयौ तत्र भवेतां पर्व्वसन्धिजौ ॥ ३४ ॥
 चन्द्रार्कान्तरजा लिप्ताः खखनन्द८००हताः फलम् ।
 शुक्लाङ्गुलं तदिन्द्रन्तादन्तर्देयं रवेर्दिशः ॥ ३५ ॥
 शुक्लाग्रे विन्यसेद्दिन्दुमथ सूर्यात् खल्लक्षणे ।
 नवत्यंशान्तरे बिन्दू पार्श्वयोन्यस्य तदयुगात् ॥ ३६ ॥
 ग्राम्बक्षणे प्रसार्येन्दौ तत्स्पर्शस्थानयोः भौ ।
 बिन्दू दत्त्वा लिखेद्दिन्दुत्रयाङ्गुलत्रयं बुधः ॥ ३७ ॥
 पञ्चाङ्गुलगुणेनात्र स्यातां मत्स्यौ तदन्तरे ।
 तत्पुच्छमुखसंसक्तसूत्रयोर्यत्र संयुतिः ॥ ३८ ॥
 ततो बिन्दुत्रयस्पर्शधनुश्चन्द्रान्तरे लिखेत् ।
 तस्माद्दिस्मान्तरस्थानं शुक्लीकृत्येक्षतां विधुम् ॥ ३९ ॥
 प्रत्यक्ष्ये शुक्लपक्षेऽस्मिन् क्षणो चन्द्रे पुरःस्थिते ।
 तदर्कान्तरलिप्ताभ्यो वलनार्कदिशो द्युतेः ॥ ४० ॥
 व्याप्तिर्यथोदिता तद्व्याक्प्रत्यक्ष्ये सितेऽसिते ।
 वलनात्माकृतः कार्यः शुक्लस्याव्याप्तिनिर्णयः ॥ ४१ ॥
 अर्धो नेन्दोः सिते पक्षे प्रत्यग्भिन्नौ विलिख्य तम् ।
 छेदकं दर्शयेच्छृङ्खलमुन्नतं सौम्ययाम्यगम् ॥ ४२ ॥
 प्राग्भिन्नौ क्षणपक्षान्तेऽप्यथार्धाधिकशीतगोः ।
 उन्नयेदसितां शृङ्गोन्नतिं तद्वलनार्कतः ॥ ४३ ॥

सिद्धान्तक्रमतः प्रोक्तचन्द्रेऽसौ सैत्यसंक्रमः ।

अथ युक्त्यनुभूतिभ्यां प्रसिद्धोऽचानुवर्ष्यते ॥ ४४ ॥

चन्द्रयोजनकर्णघ्नी व्यर्केन्दुज्यार्ककर्णद्वत् ।

तत्कलाव्यो नितः कार्यो ग्नीः शुक्लाशुक्लपक्षयोः ॥ ४५ ॥

तस्य सूक्ष्मस्फुटेन्दोर्या व्यर्कस्योत्क्रमदीर्घका ।

सा गुणाद्रिशरैः ५७३ भक्ता लब्धं शुक्लाङ्गुलादिकम् ॥ ४६ ॥

अर्धोनेन्दोरथैतद्व्यात् कृष्णमर्धाधिकस्य च ।

क्षीणे शुक्लाङ्गुलं देयं द्वादशाङ्गुलमण्डले ॥ ४७ ॥

पुष्टे षडङ्गुलाग्रोष्णं कृष्णं शिष्टं सिताङ्गुलम् ।

योज्यं विम्बदले चेत्याहलनार्कदिशः स्फुटः ॥ ४८ ॥

आकारश्चन्द्रविम्बस्य प्राग्वद्विन्दुत्रयोऽङ्गवात् ।

मत्स्यद्वयात् सूत्रसत्तात् सिद्धः साक्षात् स लक्ष्यते ॥ ४९ ॥

साक्षाङ्गुलात्पशुक्तस्य शृङ्गान्तावतिसौक्ष्म्यतः ।

न दृश्यौ दर्शनं तद्वत्तन्भवेत्तदुपान्तयोः ॥ ५० ॥

कला वृद्धिचयावस्य दृश्यतां परिलेखके ।

शुक्लपक्षस्य पादान्ते सूर्यास्तमयकालिकः ॥ ५१ ॥

चन्द्रोऽर्काङ्गुलको लेख्य उत्तरास्येन भूतले ।

तन्मध्ये दिक्षु क्षीणेषु देयं रेखाचतुष्टयम् ॥ ५२ ॥

तन्मध्यानां यथा योगो विम्बमध्ये भवेत्तथा ।

चन्द्रात्पश्चिमगो दूरे कल्पनीयो दिवाकरः ॥ ५३ ॥

विम्बाङ्गं पश्चिमं भावं सातपं बिन्दुरिन्दुतः ।

भूसंज्ञः पञ्चहस्तान्ते देयोऽग्निदिशि दृष्टये ॥ ५४ ॥

उत्तराशा-महीबिन्दोः कल्पनीयोऽर्द्धमम्बरम् ।

तिथ्यक्षत्वात्तनुः प्रेक्ष्यः समोऽपीन्दौ सदातपः ॥ ५५ ॥

ईशाननैऋतदिशोरायता यात्र रेखिका ।
 सा ज्ञेया भूस्थितैर्दृष्ट्या चन्द्रमण्डलविस्तृतिः ॥ ५६ ॥
 दक्षिणोत्तररेखान्तव्यापिपश्चिमशुक्रतः ।
 अधःस्थो दक्षिणो भागो दृश्यतामेति यत् चितौ ॥ ५७ ॥
 तद्भूमेर्निर्गतं सूर्यं याम्यरेखाग्रसङ्गतम् ।
 लम्बं पश्चिमरेखान्ते नैऋतैशान्यरेखिकाम् ॥ ५८ ॥
 यत्र स्पृशेत्तत्तत्तत्त्वां नैऋतान्तं सितस्थितिः ।
 ऐशान्यान्तं सिताभावः कर्णसूत्रेण लक्ष्यते ॥ ५९ ॥
 सार्धराश्वन्तरेऽर्केन्दोः शास्त्रोक्तस्यष्टुलः सितः ।
 साक्षादत्रागतो यस्मात् पादोनद्वयह्रुला १।४५ लक्षकः ॥ ६० ॥
 अतश्चन्द्रस्य सर्वत्र शौक्लमुत्क्रमजीवया ।
 साध्यं बुधैर्यतो दृश्यो गोलांशः कर्णवर्त्मना ॥ ६१ ॥
 एवं शुक्रजयोः शृङ्गे चक्रार्धान्तिकवर्तिनीः ।
 यन्त्रेण विदुषा दृश्ये चन्द्रवद्दूरदर्शिना ॥ ६२ ॥
 वर्षेऽस्मिन् भारते सौम्यं प्रायशः शृङ्गमुन्नतम् ।
 कपालहितये दृश्यं कदाचिद्दक्षिणं विधोः ॥ ६३ ॥
 छायाकर्णवशाद्दिधो रविशशिक्रान्द्यन्तरोत्थोदिता
 या शृङ्गोन्नतिरादिभिः किल मया सा त्याज्यसिद्धेर्दृश्यः ।
 यज्ञानी विषुवस्थिते सितरुचेर्याम्यायनान्तस्थितेः
 खार्धेऽर्धं ध्रुवसूत्रखण्डितमिवावक्रं सदा लक्ष्यते ॥ ६४ ॥
 व्यर्केन्दूत्क्रमदोर्ध्वकादिमगतिक्षुब्धा खडाशाम्बुधि-
 विग्रावेन्दु १७३४५० ह्रता फलं शशभृती ज्योत्स्नाकलाविम्बजाः ।
 अर्धेनस्य दलाधिकस्य तु दलं तद्दीनमर्धान्वितं
 प्राक् पश्चात् सितविम्बमानमुदितं लिप्तात्मकं दृक्कमम् ॥ ६५ ॥

ध्माभू११ काललवान्तरेऽर्कशशिनीः शुभ्रांशुविम्बद्युतिः

प्रायेण क्षितिभृत्क्षपेश१७ विकलामानादनूना बुधात् ।

न्यूनां यद्गुरुविम्बतो भवति तद्वृत्तौ तदस्तोदयौ

बुध्नां११ शैर्न तु सिध्यतोऽपरमतस्योत्तमप्रवेशक्रमात् ॥ ६६ ॥

विम्बस्याष्टोत्तरशत१० दलवः प्रेक्षते शुक्लपक्षे

प्राक्षिष्यन्ते१ तनुरपि विधोः षष्ठभागश्चतुर्थ्याम् ।

पञ्चम्यन्तेऽङ्गिरथ दशमीप्रान्तभागे त्रिपादाः

पद्मान्ते१५५^१ह्रस्विलदलभृतिर्वैष्णवान्ते११ऽरसांशः ॥ ६७ ॥

क्षारोदरोधसि धरोपरि रोचमानः

सारोजबान्धवि-सरोधतरोक्तिरोपात् ।

नारोपगोपनपरोऽरिधरो विरोधि-

मारोत्यरोगनिकरोपरतिं करोतु ॥ ६८ ॥

इत्युत्कलोऽब्जलनृपालकुलप्रसूत-

श्रीचन्द्रशेखरकृतौ गणितेऽक्षिसिद्धे ।

सिद्धान्तदर्पण उपाहितबालबोधे

शुक्लौघतिर्व्यगमदिन्द्रमितः प्रकाशः ॥ ६९ ॥

इति श्रीचन्द्रशेखरसिंहकृतौ सिद्धान्तदर्पणे त्रिप्रश्नाधिकारे

चन्द्रशुक्लौघतिवर्णनो नाम चतुर्थः प्रकाशः ।

पञ्चदशः प्रकाशः ।

महापातवर्णनम् ।

यात्रादीनां शुभफलमलं कर्मणां सत्कृतानां
यस्मिन् भस्मीभवति गणका यत्र मुह्यन्ति भूयः ।
तं योगेन्द्रं वितरणजपाद्येषु सूर्योपराम-
प्रस्थं वक्ष्याम्यहमिह महापातमातस्य तत्त्वात् ॥ १ ॥

वैधृतव्यतिपाताख्यौ भेदौ पातस्य कीर्त्तितौ ।

गोलायनक्रान्तिभेदसम्भवौ रविचन्द्रयोः ॥ २ ॥

स्याङ्गोलसन्धिरर्केन्दोर्विषुवद्वलयस्थयोः ।

सन्धिरायन एव स्यात् परमापक्रमस्थयोः ॥ ३ ॥

क्रान्तिसाम्यं यदा भिन्नायनयोरेकमोलयोः ।

योगः स्याद्व्यतिपाताख्यस्तदा चन्द्रविवस्वतोः ॥ ४ ॥

विभिन्नगोलयोरेकायनयोः क्रान्तितुल्यता ।

यदा तदा वैधृताख्यः सम्भवेदृष्टियोगजः ॥ ५ ॥

सू-तुल्यांशुजालसम्पर्कात्तयोस्तु प्रवहाहतः ।

तद्वक्त्रेपोद्भवो वक्त्रिर्लीकाभावाय जायते ॥ ६ ॥

विनाशायतिपातोऽस्य लोकानामसकृद्यतः ।

व्यतिपातः प्रसिद्धोऽतः संज्ञाभेदेन वैधृतः ॥ ७ ॥

स कृष्णो दारुणवपुर्लोहिताक्षो महोदरः ।

सर्वानिष्टकरो रौद्रो भूयो भूयः प्रजायते । इति ॥ ८ ॥

चलांशसंस्कृताकेन्दोर्योगश्चक्रं यदा भवेत् ।

तदा सन्निहितो योगो वैधृतः पुनरेतयोः ॥ ९ ॥

योगात् षड्भवनान्यष्टादशवासं भवन्ति चेत् ।

व्यतिपातस्तदासन्नो भिन्नपादस्थयोस्तु तौ ॥ १० ॥

प्रायस्तत्सम्भवो मासे द्विर्भवेन्न क्वचिद्भवेत् ।

क्वचिद्विहिते काले द्विः स्याद्विधेपभेदतः ॥ ११ ॥

पातसम्भवकालोत्थयोगान् वक्ष्येऽयनांशकैः ।

कालीकृतैर्द्विगुणितैश्चक्र२१६०० चक्रार्ध१०८०० जाः कलाः ॥ १२ ॥

विलोमसंस्कृताश्चक्राधिकाश्चेच्चक्रशोधिताः ।

खखाष्टा८०० सागता योगा विष्कुम्भाद्याः सरूपकाः ॥ १३ ॥

वर्त्तमानास्ततः शेषात् षष्टिघ्ना खशराष्टभिः ८५० ।

भाजितात् फलनाद्याख्या यदा सूक्ष्मा भवन्ति द्वि ॥ १४ ॥

तदैवेन्दुशराभावे स्यान्मध्यसमयः शरात् ।

प्राक्पञ्चात्सम्भवेत्पातः साध्यतां प्रथमं ततः ॥ १५ ॥

अथेदानीं शक्र२४ वृद्धोस्तृतीयादिम१ पादयोः ।

भवति प्रायशो मध्यं वैष्टतव्यतिपातयोः ॥ १६ ॥

अतोऽनुमाय तत्कालं चक्रचक्रार्धजं युतेः ।

तदयोगदिनजौ कार्यौ सूक्ष्मौ सूर्यनिशाकरो ॥ १७ ॥

न्यूनाधिकविलिप्तास्तु तद्भुक्त्यन्तरभाजिताः ।

लब्धैर्दण्डादिभिः कालः पूर्वः कार्यौ युतोनितः ॥ १८ ॥

एवं स्यादसकृत्कर्म्म चक्रभार्धसमीकृतेः ।

ततस्तत्कालजात्पातात्साध्यः सूक्ष्मेन्दुसायकः ॥ १९ ॥

भूपृष्ठनिष्ठदृष्टीनामत्राप्यनुपयोगतः ।

नैव कार्येन्दुदृक्कर्म्मलम्बनावनतिक्रिया ॥ २० ॥

सू—अथौजपदगस्येन्दोः क्रान्तिर्विधेपसंस्कृता ।

यदा स्यादधिका भानोः क्रान्तेः पातो गतस्तदा ॥ २१ ॥

जना चेत्यान्ततो भावी वामं युग्मपदस्य च ।

यदाल्पत्वं विधोः क्रान्तिर्विधेपाच्चेद्विशुद्धति । इति ॥ २२ ॥

गोलघ्नैः सकलं ज्ञेयं गणकैर्वासनावलात् ।

गतैथत्वं हि बालानां बोधाय गणितक्रमः ॥ २३ ॥

योगभार्दान्तयोः सिद्धा यदा समकलीकृतिः ।

तत्कालतो गते पाते संशोद्धाः षष्टिनाडिकाः ॥ २४ ॥

गम्येतास्तत्र संयोज्याः पुनस्तत्कालसम्भवैः ।

सूर्येन्दुपातविशिष्टैः सार्धं क्रान्त्यन्तरं तयोः ॥ २५ ॥

तदा प्राक्कालतथेत्याहृतैथत्वविपर्ययः ।

तदा तत् षष्टिदण्डान्तर्मध्यं पातस्य सम्भवेत् ॥ २६ ॥

यदा गतस्य गतता गम्यता च भविष्यतः ।

तदा दूरे भवेद्योगो न तु तद्विवसान्तरा ॥ २७ ॥

तत्सिद्धये गतिः साध्या याम्यसौम्यापमोद्भवा ।

प्राक्पश्चात्कालयोः पातयातैथत्वविपर्यये ॥ २८ ॥

तत्क्रान्त्यन्तरयोर्योगस्यागस्तदविपर्यये ।

भवेत्क्रान्तिगतिः साध्या पातार्थं कलिकात्मिका ॥ २९ ॥

आद्यक्रान्त्यन्तरकलाः षष्टिघ्ना गतिभाजिताः ।

फलं नाद्यादिसंस्कार्यं काले समकलीङ्गवे ॥ ३० ॥

गतैथतावशाद्भूयस्तत्कालक्रान्तितः पुनः ।

सार्धं क्रान्त्यन्तरं प्राग्वत्तैथत्वाहृतैः कलाः ॥ ३१ ॥

कालेन यावता यावत्तथ्यतेऽपक्रमात्तरम् ।

तत् षष्टिगुणितं तत्तत्कालनाडीहृतं गतिः ॥ ३२ ॥

असक्तत्वर्कसंसिद्धकालभुक्त्यपमानरैः ।

क्रान्त्योः साम्यं यदा स स्यान्मध्यः कालोऽन्तिमा गतिः ॥ ३३ ॥

पूर्णी योगस्तदैव स्याद्विन्द्वयोर्मध्यविन्दुजः ।

स्थितिकालावगतये अर्धमोक्षी भवेऽधुना ॥ ३४ ॥

पूर्ववद्विम्बयोर्मानयोगार्धं रविचन्द्रयोः ।

आनीयाम्ररसाद्भ्यस्तं क्रान्तिगत्यान्धया भजेत् ॥ ३५ ॥

लब्धा भवन्ति पातस्य मध्यस्थित्यर्धनाडिकाः ।

मध्यकालस्तदूनाब्धः सार्धो मोक्षश्च मध्यमः ॥ ३६ ॥

तत्कालप्रभवार्केन्दुस्फुटक्रान्त्योर्यदन्तरम् ।

तस्मानयोगदलतो न्यूनं चेत् सार्धको गतः ॥ ३७ ॥

मोक्षो भावी यदा तस्माद्दुःक्रान्तिदयान्तरम् ।

सार्धो भावी गतो मोक्षस्तत्क्रान्त्यन्तरलिप्तिकाः ॥ ३८ ॥

खरसैद्गुणिता मध्यस्थित्यर्धघटिकाहताः ।

लब्धा भुक्तिकलाः सार्धमोक्षोत्थाः प्रथमा मताः ॥ ३९ ॥

मानयोगार्धविकलास्तद्गताः सार्धमोक्षजाः ।

स्थित्यर्धनाडिकामध्ये हीनाब्धाः समये पुनः ॥ ४० ॥

तत्कालक्रान्तिविवरलिप्तिकाः षष्टिताडिताः ।

द्वितीयस्थितिखण्डात्ता लब्धा भुक्तिरिति क्रमात् ॥ ४१ ॥

तत्क्रान्त्यन्तरयोगार्धसाम्ये सार्धविनिर्गमौ ।

भवेतां सुस्थिरौ सष्टौ दण्डाश्च स्थितिखण्डजाः ॥ ४२ ॥

सू—आद्यन्तकालयोर्मध्ये कालो ज्ञेयोऽतिदारुणः ।

प्रज्वलज्ज्वलनाकारः सर्वकर्म्मसु गर्हितः ॥ ४३ ॥

एककाष्ठागतं यावद्वर्केन्दोर्मण्डलान्तरम् ।

सम्भवस्तावदेवास्य सर्वकर्म्मविनाशकत् ॥ ४४ ॥

ज्ञानदानजपश्राद्धव्रतहोमादिकर्म्मभिः ।

प्राप्यते सुमहच्छ्रेयस्तत्कालज्ञानतस्तथा । इति ॥ ४५ ॥

मध्यमः स्थितिकालोऽस्य प्रहरद्वितयं भवेत् ।

नवदण्डात्मको न्यूनः सचंश्राद्धैर्यत् ॥ २० ॥ महान् ॥ ४६ ॥

चक्रान्ते चन्द्रपातोच्चौ रविचक्रान्तसन्निधौ ।
 चन्द्रशेडार्धगस्तत्र पातस्याल्पा स्थितिर्भवेत् ॥ ४७ ॥
 चन्द्रोच्चपातशशिना यदि स्युः कर्कटादिगाः ।
 धनुरन्याद्विगो भानुस्तदा स्यात्कुचिरस्थितिः ॥ ४८ ॥
 पातोऽत्र द्वित्रिभागोनः स्याच्चेद्भिः सन्निधौ भवेत् ।
 अयनान्ते विधोर्न स्याद्गजाक्षरं ८शाधिकेऽपमे ॥ ४९ ॥
 अत्र विक्षेपजो ग्राह्यो गोलभेदः सितद्युतेः ।
 न ग्राह्योऽयनभेदोऽस्य स्थायनाभिमुखस्थितेः ॥ ५० ॥
 गोलसन्धौ क्रान्तिगतिर्बह्वीषोर्यत्र भिद्यते ।
 अल्पासायनसन्धौ तु गत्येषोर्भिद्यते क्वचित् ॥ ५१ ॥
 याम्ये सौम्येऽयने चन्द्रसौम्ययाम्यगतिः शरात् ।
 दृष्टाप्ययनसाम्युत्थाभावाच्चायनभिन्नता ॥ ५२ ॥
 पातेन दूरतः खेटो विक्षिप्तोऽपि स्वपार्श्वयोः ।
 न त्वजैकक्रान्तिवृत्तस्य साम्युत्थं हि कदाचन ॥ ५३ ॥
 वराहमिहिराचार्यैर्हृदयाच्चाह्वये श्रुते ।
 व्यवस्था विहिता सैव बहुयुक्तिपुरःसरम् ॥ ५४ ॥
 रवीन्दुयोगतो योगा ये सप्ताविंशतिः पुरा ।
 साधितास्तत्र यौ सप्ताविंशसप्तदशाविमौ ॥ ५५ ॥
 वैधृत्यतिपाताख्यौ योगावत्यन्तदारुणौ ।
 तौ हि खार्जूरचक्रौकार्गलगाकेंदुदृग्भवौ ॥ ५६ ॥

स-सार्पै८न्द्र१८पौष्ण२७धिष्णानामन्याः पादाभसन्धयः ।

तदग्रभा१०।१८।१द्यपादार्धं गण्यन्तं नाम कीर्त्यते । इति॥५७॥

दुष्टा लग्ननवांशका इह मयोच्यन्ते कुलीरे भूषे
 कीटेऽन्या हरिचापमेघमुखग मीनाजसम्बन्धिनः ।

ते गण्डान्तभसन्निपातसदृशाः सर्वेषु कर्षास्त्रपि
 त्याज्या विष्टिमुखास्वनिष्टनिकरा ह्योरागमोक्ताः पुनः ॥ ५८ ॥
 प्राक्कल्पे भूयद्वादिस्थिरचरसृजतः स्वाभ्रवेदाभिवेदाऽऽ७४००
 दिव्याब्दा ये व्यतीयुः सरसिजजनुषः प्रत्यहं पर्ययाचाम् ।
 तावत्कालात्प्रवृत्तेरितरदिनमुखाद्यातसौराब्दसङ्गाः
 सृष्ट्यब्दाः सृष्टिकालव्यवकलनवशादूक्तपूर्वा मयेति ॥ ५९ ॥
 सृष्ट्यन्ते चैत्रशुक्लप्रतिपदि यवकोव्युद्गमे तीक्ष्मभागो-
 स्तद्वारे सोऽक्षपाताखिलगगनचराश्चक्रवर्त्तन्ते नियुक्ताः ।
 तस्माद्वस्त्राब्दमासापमभगणमुखा यौगपद्यात्प्रवृत्ताः
 किञ्च ब्रह्माहारादेर्युगमनुघटिकामात्रमन्यत्र किञ्चित् ॥ ६० ॥
 ये प्रोक्ताः सदसत्फलाय जगतः श्रीव्यासपित्रादिभ्यो
 राजाद्या जलदाः सदातिपतयो भागाः सुयोगादयः ।
 भावाभावजुषामदृष्टवशतस्तत्तत्फलानां मया
 कादाचित्कातया न तेऽत्र गदितास्त्यक्ताश्च सिद्धान्तिभिः ॥ ६१ ॥
 यत्सूर्येन्दोर्भगणविरतिः स्वाद्युगे तत्कृतांऽष्ट
 निःशेषत्वं क्षितिदिनततेर्द्वापरान्तप्रसिद्धाः ।
 सृष्टेरब्दा युगकृतऽलवे १०८०००० नोद्धृताः शेषशून्या-
 स्तस्माद्वोक्तस्तपनशशिनोर्द्वापरान्तध्रुवोऽत्र ॥ ६२ ॥
 सृष्ट्यब्दानां कलिगतसमानां दिनौघः सुमेलः
 स्वात्मध्वार्कक्रियमुखगतावत्र तत्पूर्वध्वजे ।
 चैत्राद्युक्ता दिनगतियुतास्तो ध्रुवाः पञ्चिकादौ
 सौरे तुल्याः करणशरदां तद्दिनान्यारश्चारात् ॥ ६३ ॥
 चान्द्रे वारे व्यरधि करणाब्दाविराद्याऽतिधिर्या
 सा वैशाखे यदपि मलिने स्रष्टसूर्येन्दुजेऽभूत् ।

मध्याकेंद्रवर्मलिनमासंख्यं पूर्वं गतत्वा-

॥ सत्याः खेटध्रुवसमुचितः शुद्धचैत्रादिभावः ॥ ६४ ॥

एतत्पूर्वं सपदकृतदेवार्थभूषत्यहोभिः १८१५३३४।१५-

र्या कल्पादौ मधुमुखतिथिसुख्यमध्येन्दिनीत्या ।

प्राग्भिः प्रोक्ता ध्रुवगणयुता सा स्फुटे माघवेऽभू-

॥ तत् खेटादिध्रुवनिगमने मध्यमध्यादिरिष्टः ॥ ६५ ॥

कल्पव्या वेदकृतखगुर्बै १०४४रुनिता विक्रमाव्या-

स्ते शाकाव्याः शरगुणकुभिः १३५स्ते कुपचाभ्रचन्द्रैः १०२१ ।

शास्त्राव्यास्तेऽपि च विधुशरैः ५१भास्करीयाव्याः सु-

॥ स्ते नागेन्द्रैः १४८रतिष्टितिनगैः ७१८ कौचनादार्पणाव्याः ॥ ६६ ॥

यस्मिन् खेटानयनमुदितं दृष्टिजाहर्गणेभ्यः

सिद्धान्तोऽसौ युगदिनगणादयच्च तन्त्रं तदेव ।

यस्मिन् शाकाव्यभिमतसमा वासरिभ्यस्तदुक्तं

॥ शास्त्रं प्राज्ञैः कारणमिति तत्कार्यमत्रास्ति सर्वम् ॥ ६७ ॥

नृणां पापं दशदिनकृतं हन्ति सिद्धान्तवेत्ता

दृष्टः सद्यस्त्रिदिनजनितं तन्त्रवेत्ता निहन्ति ।

एकाहोत्थं करणनिपुणो यस्तु शास्त्रानभिज्ञः

कालं ब्रूते बहुवृजिनदः सोऽत्र नक्षत्रसूची ॥ ६८ ॥

चन्द्रं मन्दास्त्रिभसमधिकं प्रेक्ष्य पक्षार्धसिद्धं

द्वित्रंशाशास्त्रा यदिह गदिता भद्रुवा भास्कराद्यैः ।

चक्रोऽजादिस्थितिरपि पृथक्स्थिता यत्तथाग्यै-

रूपप्रमाख्यात्तवखिलमुपादत्तनो वित्तमाश्रयाः ॥ ६९ ॥

कैश्चिद्योक्तं जलिनजनुषः स्वायुषोऽर्धं व्यतीतं

कैरप्येतत् प्रतनमुनिभिः सार्धवर्षाष्टकात् ६५५५८ ॥ ७० ॥

तद्वैतहा भवतु न ततः कोऽपि लोकोपयोगः
 कल्पस्यास्य युचरगणितं स्यादिदं तन्मुदेवः ॥ ७० ॥
 यस्येच्छा मे निजभजनतो दूरमुत्सार्य बुद्धिं
 दैवाधीनां गणितविपणौ पातयत्याततायाम् ।
 सङ्ख्यातीतानुगतपतितीक्ष्णकारुण्यसिन्धुः
 स स्याच्चेतःशरणचरणः सिन्धुजाप्राणबन्धुः ॥ ७१ ॥

इत्युत्कलोज्ज्वलनृपालकुलप्रसूत-
 श्रीचन्द्रशेखरकृतौ गणितेऽक्षिसिद्धे ।
 सिद्धान्तदर्पण उपाहितबालबोधे
 यातः सपात इह पञ्चदशः प्रकाशः ॥ ७२ ॥
 इति मुदितसुधीरे शुद्धसिद्धान्तपूर्व्वे
 नयनविषयसिद्धव्योमगे दर्पणेऽस्मिन् ।
 त्रिभिरिदमधिकारैः ३ पञ्चभूमिः १५ प्रकाशै-
 र्ग्रहगणितसमाख्यं पूर्व्वमर्द्धं समाप्तम् ॥ ७३ ॥

इति श्रीचन्द्रशेखरसिंहकृतौ सिद्धान्तदर्पणे त्रिप्रश्नाधिकारे
 महापातवर्णनी नाम पञ्चदशः प्रकाशः ।

गोलाधिकारः ।

श्रीकृष्णः प्रकाशः ।

प्रत्यक्षं नम् ।

यत्पादाम्बुहृदप्रसक्तहृदया ब्रह्मादयोऽनास्रया
कालेऽन्यच्च च नेत्रसाम्यविरहात्तत्तद्विरागाय वा ।
शिवप्रभवशादसूक्ष्मवचसा सिद्धान्तजातं जगुः
सर्व्वज्ञा अपि मादृशा इव नमस्तस्मै जगत्स्वामिने ॥ १ ॥

यच्चक्षुर्ग्रहचातिगोऽपि गगने गृह्णन् ग्रहाणां गवं
गोगोलं परिगच्छति ग्रहपतिः सर्व्वग्रिमो मध्यमः ।
लोकालोकविशोकतावनकृते स्पष्टस्वामीमूर्त्तिमान्
यच्चक्षुर्जगदात्मनो भगवतस्तस्मै सविधे नमः ॥ २ ॥

प्राक्सिद्धान्तचर्यं प्रमायनयनानर्हं महार्हाच्चरं
यः सिद्धान्तशिरोमणिं प्रचिदन्नप्रीचयत्प्राचिनः ।
आत्मीयावसरप्रसीतभगवत्प्रत्यक्षितैः खेचरै-
रास्माकीनमहोपकारकृतिनं वन्दे गुरुं भास्करम् ॥ ३ ॥

महः किञ्चिन्नीलाचलनिलयिल्लीलाकृतजग-
ज्जगन्नायास्यं तन्मनसि विनिधायाधनिधनम् ।
तदीयानुक्रोशाद्भगवितमाख्याय रभसा-
दहं कुर्व्वे पूर्व्वैरितमतिततं गोलगणितम् ॥ ४ ॥

सिद्धान्तजातोद्भूतवाक्यचक्रसन्दर्भितात्मयधिताग्रपथ्यैः ।
गोलं ब्रुवे बालविबोधनाय वाचं पुरस्कृत्य च भास्करीयाम् ॥ ५ ॥

सिद्धान्तमिरीमन्त्री—मध्यार्धं द्युपदां यदत्र गणितं तस्योपपत्तिं विना
 प्रौढिं प्रौढसभासु नैति गणको निःसंशयो न स्वयम् ।
 गोले सा विमला करामलकवपुष्यक्षतो दृश्यते
 तस्मादस्मादुपपत्तिबोधविधये गोलप्रबन्धोद्यतः ॥ ६ ॥

भोज्यं यथा सर्व्वरसं विनाज्यं राज्यं यथा राजविवर्जितञ्च ।
 सभा न भातीव सुवक्तृहीना गोलानभिज्ञो गणकस्तथैव ॥ ७ ॥

वाग्मी व्याकरणं विनैव विदुषां घृष्टः प्रविष्टः सभां
 जल्पन्नल्पमतिः स्मयात् पटुवटुभ्रूभङ्गवक्रोक्तिभिः ।
 ज्ञीतः सन्नुपहासमेति गणको गोलानभिज्ञस्तथा
 ज्योतिर्विस्तदसि प्रगल्भगणकप्रश्नप्रपञ्चोक्तिभिः ॥ ८ ॥

दृष्टान्त एवावनिभयहाणां संस्थानमानप्रतिपादनार्थम् ।
 गोलः स्मृतः क्षेत्रविशेष एष प्राञ्चैरतः स्याद्गणकेन गम्यः ॥ ९ ॥
 ज्योतिःशास्त्रफलं पुराणगणकैरादेश इत्युच्यते
 नूनं लग्नखलाश्रितं पुनरिदं तत् स्पष्टखेटाश्रयम् ।
 ते गोलान्श्रयिणोऽन्तरेण गणितं गोलोऽपि न ज्ञायते
 तस्मादयो गणितं न वेत्ति स कथं गोलादिकं ज्ञास्यति ॥ १० ॥

द्विविधगणितमुक्तं व्यक्तमव्यक्तयुक्तं

तदेवगमननिष्ठः शब्दशास्त्रे पटिष्ठः ।

यदि भवति तदेवं ज्योतिषं भूरिमिदं

प्रपठितुमधिकारोऽस्यान्यथा नामधारी । इति ॥ ११ ॥

गुर्वन्तेवासिसंवादव्याजिनाथ विधिष्यते ।

तत्त्वं खभूभगोलानां वासनावगतिर्यतः ॥ १२ ॥

तत्राभीः श्रीमदाचार्य निजवागमृतेन यत् ।

खयोक्तं खेटगणितं गोलाख्यं यच्च सूचितम् ॥ १३ ॥

तेन मे हापरलता हृद्वैव न तु वर्द्धिता ।
 नानामतद्गुमालम्बबहुशास्त्रीकृता यतः ॥ १४ ॥
 निवासाय पुरास्माकं या सृष्टा विष्णुना धरा ।
 युज्यते प्रथमं तस्याः स्वरूपं परिशीलितुम् ॥ १५ ॥
 गोलं ज्ञात्वा ततस्तस्मिन्निःसन्देहं नभःसदाम् ।
 गणितस्यानुभूतिर्मे भूयान्नवदनुग्रहात् ॥ १६ ॥
 चक्राकारां वसुमतीं कथयन्ति पुराविदः ।
 धृतां क्रोडाद्विकूर्माद्यैः पञ्चाशत्कोटियोजनाम् ॥ १७ ॥
 तन्मध्ये जाम्बवो द्वीपो लक्षयोजनविस्तृतः ।
 तावता लवणोदेन वेष्टितो नववर्षभृत् ॥ १८ ॥
 मध्ये तस्य स्थितो मेरुः खखखाब्धयष्ट८४०००योजनैः ।
 उच्छ्रितो भूप्रविष्टोऽसौ खाभ्राभ्राङ्गेन्दु१६०००योजनैः ॥ १९ ॥
 जम्बूद्वीपाद्विर्हीपाः परितः स्वसमैर्हृताः ।
 सिन्धुभिस्ते पुराणोक्ताः क्रमद्विगुणविस्तृताः ॥ २० ॥
 प्रान्तस्यपुष्करद्वीपमध्ये बलयाकृतौ ।
 भ्रमत्यकार्थार्युर्मानसीत्तरपर्वते ॥ २१ ॥
 द्वीपाब्धिनां वह्निः स्वर्णभूलाकालोकपर्वतौ ।
 गर्भोदस्तद्वह्निर्ब्रह्मकटाहः क्ष्मादिभिर्हतः ॥ २२ ॥
 भानुर्भ्रमति भूपृष्ठाक्षयोजनदूरगः ।
 मज्जमुद्यन्निवाभाति तिर्यङ्मुक्त्यन्तदूरगः ॥ २३ ॥
 भ्राम्यन्ति चन्द्रभौमाद्या उपर्युपरि सूर्यतः ।
 ध्रुवान्ताः स च मेरुर्ह्येततो लोकाः स्थिता इति ॥ २४ ॥
 बौद्धास्तु भ्रममालोकाभिराधारां कुमसुवनम् ।
 खेऽधोऽयास्तीक्ष्ण खखखादर्शनाद्गुरुवस्तुनः ॥ २५ ॥

जेना वदन्ति सूर्येन्दू हो हो च भगवौ तथा ।
 चतुष्कोषस्तम्भरूपं मेरुं मध्यगतं स्थिरम् ॥ २६ ॥
 पर्येति भूर्जलान्तःस्था तस्मादकारादयो जनैः ।
 त एकाक्षरमुद्यन्तो दृश्यन्ते मेरुकोष्ठतः ॥ २७ ॥
 ईलण्डपण्डिताः सूक्ष्ममतयः कथयन्ति च ।
 भूगोलोवर्तुलः क्षुद्रो भीमादिग्रहवद्वि ॥ २८ ॥
 अमध्यस्थग्रहसूर्यविम्बस्त्रायवभ्रमैः ।
 आकृष्टशक्रवद्भ्रान्तिं क्रान्तिवृत्ते ब्रजत्यसौ ॥ २९ ॥
 सपादाशुगण्डुक्लि ३६५'१५दिनैः पूर्वगतिक्रमात् ।
 भगणः स्वतनूद्भ्रान्त्या द्युरात्रं चास्य सन्भवेत् ॥ ३० ॥
 इत्थं गतिर्हिधा भूमेरादिकी वार्षिकीति च ।
 भ्रमन्त्याः स्वतनोर्यस्मान्नित्यं स्थानान्तरस्थितिः ॥ ३१ ॥
 न पतन्ति जना भूमेर्मध्याकर्षणशक्तिः ।
 पश्यन्त्यकारादिकान् भ्रान्तास्त्राविका हि नगानिव ॥ ३२ ॥
 भुवि मेघादिनिष्ठायां तुलादौ दृश्यते रविः ।
 दक्षिणोत्तरगायान्तु सौम्ययाम्यापमौ तथा ॥ ३३ ॥
 बुधशुक्रावनीभीमगुरुमन्दाः क्रमाद्रवेः ।
 दूरत्वाभ्यन्तगतयः परिगच्छन्ति तं प्रति ॥ ३४ ॥
 तान् प्रत्युपग्रहाः क्षुद्रा भ्रमन्तस्तैः समं पुनः ।
 भ्रमन्त्यर्कं यथाकृष्टो भुवेन्दुस्तां प्रति भ्रमन् ॥ ३५ ॥
 भ्रान्तिरुत्ताप आलोक ऋतुभेदाश्च सूर्यतः ।
 भुवि ग्रहेषु कार्याणि सर्वाणि स्युरभेदतः ॥ ३६ ॥
 इति स्थिते ग्रहगतिग्रहणाद्यत्र दृक्क्षमम् ।
 उहदाकर्षणात्क्षुद्रभ्रान्तिर्न्याया भवत्यपि ॥ ३७ ॥

सिद्धान्तेषु स्थिरा पृथ्वी गदिता व्योममध्यगा ।
 वृतेन्दुप्रसिताकारगुरुमन्दर्चवर्त्मभिः ॥ ३८ ॥
 आर्य्यभट्टोऽब्रवीद्भूः खे स्वस्थानस्था भ्रमत्यतः ।
 प्रत्यगतिर्भचक्रस्य प्राग्यातैर्दृश्यते जनैः ॥ ३९ ॥
 साम्प्रतं भवता सोक्ता सूर्याभिभ्रमकारिभिः ।
 ग्रहैस्तेन परीतास्ते भ्रमता विधुनेति च ॥ ४० ॥
 ग्रहाणां योजनगतिसुख्येति प्राप्तया श्रुता ।
 त्वत्तसु विषमेत्यत्र कीयं सृष्टिर्नवा तव ॥ ४१ ॥
 विविधा श्रूयते सृष्टिरैश्वरी तत्र का सती ।
 केन क्रमेण रचिता ग्रहाद्या वसुमत्यपि ॥ ४२ ॥
 किमाकारा किमाधारा सा धरा कतिसागरा ।
 द्वीपैर्धराधरैर्व्याप्ता कथं कतिनराश्रिता ॥ ४३ ॥
 कियन्तौ परिधिब्यासौ किं फलं पृष्ठजं घनम् ।
 ऊर्ध्वाधरस्थलोकानां ज्योतिषां कीदृशी स्थितिः ॥ ४४ ॥
 चेतनाचेतनावासो यथा भूपृष्ठगर्भयोः ।
 चन्द्रभौमादिविम्बेषु तथास्ते किं न वा स्थितिः ॥ ४५ ॥
 ग्रहाणां कल्पभगणा ये सिद्धान्तेषु कीर्त्तिताः ।
 तेषां दृक्क्षिप्रिराहित्यादार्य्यभट्टादिभिः पुनः ॥ ४६ ॥
 कल्पिता दृक्क्षमाद्ये ते भास्कराद्यैर्निराकृताः ।
 तैर्ये स्थिरीकृतास्तेभ्यो भगणा भवदीरिताः ॥ ४७ ॥
 विषमाद्येत्तदामीषां ख्यैर्ये किं मानमुच्यताम् ।
 विपर्य्येयान्ति चेदेते भवित्री का गतिस्तदा ॥ ४८ ॥
 यदि संवत्सराः षष्टिर्मध्येन्यगृहभोगजाः ।
 तदा तस्मिन्नजादिस्थे कथं न प्रभवादयः ॥ ४९ ॥

पदकानां कथं सृष्टिः खेटानान्तु स्फुटीकृतिः ।
 भूमावेव समा किंवा यत्र कुत्रापि सा भवेत् ॥ ५० ॥
 पूर्वैः कृतं कुजादीनां सिद्धौ कर्मचतुष्टयम् ।
 अधिकं यत्स्वयोक्तं तत् किं नाम आर्किभूभुवाम् ॥ ५१ ॥
 सम्भवः परिधीनां स्यात् कथं द्राक्षन्दजम्भनाम् ।
 वैषम्यं स्यात् कथं तेषामोजयुग्मपदान्तयोः ॥ ५२ ॥
 केन्द्रभ्रमः कथं बाह्योः फलं मेघतुलादिजम् ।
 धनर्णाख्यं कथं भुक्तेः कर्किनक्रादिजं तथा ॥ ५३ ॥
 सिद्धांश२४सम्प्रिता क्रान्तिः सिद्धान्तेष्वखिलेष्वपि ।
 त्वयोक्तार्द्धांशहीना किं सौम्ये याम्येऽपने कथम् ॥ ५४ ॥
 अयद्विद्विपर्यासो दिनरात्रोर्भवेद्भुवि ।
 क्रान्तिवृत्तस्यराशीनामुदया न समाः कुतः ॥ ५५ ॥
 तपस्तीं दुःसहः किं स्वादातपः शिशिरे सुखः ।
 शीतान्ते किम्वर्षन्ति नाग्यस्तीं किं तथा घनाः ॥ ५६ ॥
 मानं सूर्यस्य पूर्वोक्तादेकादशगुणं कथम् ।
 जनं चन्द्रस्य किं ब्रूषे कथं तद्ग्रहणद्वयम् ॥ ५७ ॥
 चन्द्रग्रहणवत्पर्वसन्धौ मध्यग्रहो रवेः ।
 न स्याद्यस्माद्ददास्यापि लम्बनस्याल्पभूरिताम् ॥ ५८ ॥
 विज्ञातुं परमग्रासं पर्वलम्बनसंस्कृतम् ।
 सिद्धं चेत्तस्य किं प्रोक्तः संस्कारः शरजः पुनः ॥ ५९ ॥
 लम्बनेऽवनती मध्यलग्नविचिभलग्नयोः ।
 कः साधुः साधितः कस्मात् शराक्षः प्राङ् विद्युतः ॥ ६० ॥
 आदिमध्यावसानेषु द्युमणिग्रहणस्य ते ।
 शङ्कुः किं कल्पितोऽपूर्वस्तमोमण्डलवृद्धये ॥ ६१ ॥

किं नार्कग्रहवच्चान्द्रे आसबाणदिगेकता ।
 चलनस्यापि दिग्भेदः किं प्राक्प्रत्यक्पालयोः ॥ ६२ ॥
 येषां येषां युतिर्दृष्टा खेटानां भूमिपृष्ठगैः ।
 कियन्निर्योजनैरिष्टं तत्तत्कक्षान्तरं त्वया ॥ ६३ ॥
 दृक्कर्मस्थायने मध्यविशिखस्य स्फुटीकृतौ ।
 न्यूनतायाति सर्व्वं पुराविस्तारधनक्रमात् ॥ ६४ ॥
 भवन्मते तु सूक्ष्मस्य स्फुटस्य विशिखस्य किम् ।
 क्रान्तिसंस्कारयोग्यस्य मध्यतोऽधिकतेष्वते ॥ ६५ ॥
 ग्रहोद्भुभिर्बहुतरैर्विहायसि महीयसि ।
 व्याप्तेऽपि निशि किं न स्यादहनीव तमोदतिः ॥ ६६ ॥
 सूर्यस्य किरणव्याप्तिः कतियोजनसन्निता ।
 कियती सा ग्रहर्चाणां कियदूरे च दृश्यता ॥ ६७ ॥
 क्षुब्धानि कुदिनानि सूर्यहाणां गतियोजनैः ।
 खकक्षायोजनानीति श्रुतं यत्तदिह त्वया ॥ ६८ ॥
 निरस्तङ्गतिवैषम्याद्यदि तद्दृष्टं दिवः ।
 भवन्मते कियन्मानं ब्रह्माण्डोदरनामकम् ॥ ६९ ॥
 ग्रहर्चास्तोदयौ यद्दृक्कर्मभ्यां त्वयोदितौ ।
 तथा किं भवतो मेरौ न वा तन्निर्णयं वद ॥ ७० ॥
 क्षीयमाणाः कला देवैः पीयन्तेऽमृतदीधितेः ।
 इति वादः पुराणानाममृतः किमृतो मतः ॥ ७१ ॥
 पूर्व्वस्यां पश्चिमस्याञ्च प्राग्यशः शशिनो दिशि ।
 उन्नतिः सौम्यशृङ्गस्य दृश्यते भारते कथम् ॥ ७२ ॥
 रवीन्दुमार्गयोर्भूरिक्विप्रकर्षात् कथं भवेत् ।
 भूदृष्टक्रान्तिसाम्योत्पत्ताते तद्दृष्टिसङ्गतिः ॥ ७३ ॥

किञ्चमन्ति न वा लोकाः प्रवहन्महरादयः ।

दिनाब्दमासहोरात्रामधिपानां क्रमश्च कः ॥ ७४ ॥

स्यातां भानोर्यदि दिननिशे दर्शनादर्शनाभ्यां
नाङ्गीषध्या द्युनिशमवनौ युक्तमासीत्तदा नः ।

पैत्रं मासा किमु शशिश्रुवा दैवमर्काब्दतः किं

ब्राह्मणं खाभ्राम्बरभुजमितैः २००० किं युगैः स्यात्तदेव ॥ ७५ ॥

कतिविधः प्रलयः कतिधाः समाः समयबोधकयन्त्रमहो कथम् ।

नभसि भग्रहभांशकक्षामितौ भवति किं करणं भवदीप्सितम् ॥ ७६ ॥

षडृतवः प्रभवन्ति कथं क्षितौ

किमु समा न समाः किमु सर्व्वतः ।

उपकृतिर्भगणाञ्जगतोऽस्ति का

जगदिदं गमनादिति नास्तिकाः ॥ ७७ ॥

यदवदन्नद उत्तरमस्ति किं

शशितनावसितं किमुतेष्यते ।

किमसमाधिमतामपि मोक्षदं

यदनुगैः सुलभं परमं पदम् ॥ ७८ ॥

अममृते कलयन्ति कथं जना-

स्तिथिमुखाङ्गमतीतमनागतम् ।

कथय सर्व्वमिदं यदवेत्य मे

अमचयः शममेष्यति दुर्हमः ॥ ७९ ॥

जलजनाभिविभूषणविग्रहो

जलजसम्भवराजदनुग्रहः ।

जलजनाजनिकारणदर्शनो

जलजनाभिरभीतिकरोऽस्तु नः ॥ ८० ॥

इत्युत्कलोज्ज्वलनृपालकुलप्रसूत-
 श्रीचन्द्रशेखरकृतौ गणितेऽक्षिसिद्धे ।
 सिद्धान्तदर्पण उपाहितबालबोधे
 प्रशान्वितो व्यरचि षोडशकः प्रकाशः ॥ ८१ ॥

इति श्रीचन्द्रशेखरसिंहकृतौ सिद्धान्तदर्पणे गोलाधिकारे
 प्रशवर्णनो नाम षोडशः प्रकाशः ।

सप्तदशः प्रकाशः ।

भूगोलस्थितिवर्णनम् ।

सच्छास्त्रगुच्छात्कतिचिद्विशेषान् सच्छात्रपृच्छाच्छलतः प्रदर्श्य ।
 तत्सारभूतोत्तरमार्थवाचा यच्छामि वत्सावहितः सकलस्याः ॥ १ ॥
 प्रत्यक्षशब्दानुमितिप्रमाणैर्व्यवस्थया* च स्थिरता स्थिरायाः ।
 अहस्करादेशलताखिलानां गोलाकृतित्वं प्रतिपाद्यतेऽत्र ॥ २ ॥
 भूगोलः सौम्यशुक्रावनितनयसुराचार्यसूर्यात्मजानां
 कक्षावृत्तैर्हृतस्यास्फुटदिवसकृतः कक्षया वेष्टितोऽयम् ।
 मध्ये† दूरेऽन्तिके च स्फुटरविभगणार्द्धेऽक्षकक्षापरीत-
 स्तिष्ठत्यण्डस्य मध्ये नभसि किल सदाधारशून्यः स्वशक्त्या ॥ ३ ॥
 शिरोमयी—सर्वतः पर्वतारामग्रामचैत्यचयैश्चितः ।

कदम्बकुसुमग्रन्थिः केसरप्रकरैरिव । इति ॥ ४ ॥

* परपक्षनियतपूर्वकल्पपक्षस्थापनेन ; यथोक्तकथनं नाम व्यवस्था ।

† मध्यस्थस्य ।

ममायमेव सिद्धान्तो मतान्तरविधायकान् ।

कांश्चिदत्युत्तरं यच्छत्रिमं कुर्वे सुनिश्चलम् ॥ ५ ॥

सूर्यसिद्धान्ते - मध्ये समन्तादण्डस्य भूगोले व्योम्नि तिष्ठति ।

विश्राणः परमां शक्तिं ब्रह्मणो धारणात्मिकाम् । इति ॥ ६ ॥

त्रि-मूर्त्ती धर्त्ता चैवरिचयास्तदन्य-

स्तस्याप्यन्योऽस्यैवमत्रानवस्था ।

अन्ये कल्पया चेन्न शक्तिः किमाद्ये

किं नो भूमिः साष्टमूर्त्तेश्च मूर्त्तिः । इति ॥ ७ ॥

कूर्मादीनामतो भूमेर्यत्किञ्चित्खण्डधारणात् ।

सङ्गच्छते धारकत्वं न तु क्लृप्तमहीधृतेः ॥ ८ ॥

भूधृताः पर्वता यदङ्गधरा इति कीर्त्तिताः ।

तथाधारत्वमेतेषामुक्तं भूस्थायिनामपि ॥ ९ ॥

भूभारखिन्ननागेन्द्रशीर्षविश्रामसम्भवः ।

भूकम्प इति यद्वाक्यं तत् क्वचित् खण्डधारणे ॥ १० ॥

समाधेयं हि भूगोले लोकादृष्टवशात् क्वचित् ।

अङ्गस्फुरणवत्कम्पो जातोऽङ्गिन्युपचर्यते ॥ ११ ॥

यया स्वमध्यं प्रति सन्निकटमाकृष्यमाणः* परमाणुभूजः ।

क्रमेण वेगात्पततीव भाति द्रव्यं धरासौ क्व पतत्वनन्ते ॥ १२ ॥

ब्रह्मसिद्धान्ते - पञ्चाशत्कोटिविस्तीर्णा केवलं कल्पिता मही ।

अत्यराज्यमदान्धानां विषादाय विरक्तये ॥ १३ ॥

सा कल्पना न च वृथा सतां पीठादिपूजने । इति ।

सर्वत्र विषयारोपादेव सिध्येदुपासना ॥ १४ ॥

ब्रह्माण्डत्वं यथा देहे धमन्यामादिशक्तिता ।

आत्मनीशस्य दासीत्वं तथैव स्थूलता क्षितेः ॥ १५ ॥

मण्डूकादिक्रमश्चेति सर्व्वमारोपितं बुधैः ।

ध्यानपूजाजपादीनां स्यात्पुष्टिस्तत्क्रमादयतः ॥ १६ ॥

४-स्वल्पकायतया लोकाः स्वस्थानात्सर्व्वतो दिशम् ।

पश्यन्ति वृत्तामप्येतां चक्राकारां वसुन्धराम् । इति ॥ १७ ॥

ग्रि-यदि समा मुकुरांदरसन्निभा भगवती धरणी तरणिः क्षितेः ।

उपरि दूरगतोऽपि परिभ्रमन् किमु नरैरमरैरिव नेक्ष्यते ॥ १८ ॥

यदि निशाजनकः कनकाचलः किमु तदन्तरगः स न दृश्यते ।

उदगयन्तु मेरुरथांशुमान् कथमुदेति च दक्षिणभागके ॥ १९ ॥

समो यतः स्यात्परिधेः शतांशः पृथ्वी च पृथ्वी नितरां तनीयान् ।

नरश्च तत्पृष्ठगतस्य क्लृप्ता समेव तस्य प्रतिभात्यतः सा ॥ २० ॥

पुरान्तरं चेदिदमुत्तरं स्यात् तदक्षविश्लेषलवैस्तदा किम् ।

चक्रांशकैरित्यनुपातयुक्त्या युक्तं निरुक्तं परिधेः प्रमाणम् ॥ २१ ॥

निरक्षदेशात् क्षितिषोडशान्शे भवेदवन्ती गणितेन यस्मात् ।

तदन्तरं षोडशसंगुणं स्याद्भूमानमस्मात् बहु किं तदुक्तम् । इति ॥ २२ ॥

भूमौ समायामतिदूरगस्य प्राच्यां रवेः स्याच्च गतिर्न दृश्या ।

ततोऽल्पदूरस्य विलम्बिता सा शीघ्रा खमध्ये जलदस्य यद्वत् ॥ २३ ॥

असङ्गतेयं यदहस्करादेर्गतिः पुरःपश्चिमभागयोः सा ।

पानीययन्त्रद्रुतशातकुम्भकुम्भभ्रमाभेक्षत एव साक्षात् ॥ २४ ॥

समुद्रमध्यादटतस्तटान्तं स्थूणाग्रमादौ तटगेन दृष्टम् ।

नरेण पोतस्य ततस्तदर्थं सर्व्वं क्रमादन्तिकवर्त्तिनः स्यात् ॥ २५ ॥

वृत्ता न चेत् क्षमा समवारिमध्ये दृक्पोतयोस्तद्व्यवधापि न स्यात् ।

चन्द्रग्रहे तद्गतभूप्रभाया न वृत्तता स्यात् समयोऽखिलेऽपि ॥ २६ ॥

न स्याच्च देशान्तरनाडिकाद्यमथ चयर्द्धीचक्षतः सुधांशोः ।
 गोलत्वमायाति भभानुमुख्या गोलाः पुरोक्ताः श्रुतिदृष्टिमन्निः॥२७॥
 वदन्त्यनन्तेति धरां नरा ये भाषा च तेषाममृषा मता मे ।
 परार्द्धवारान् भ्रमतामरेण यङ्गोलपृष्ठस्य न लभ्यतेऽन्तः ॥ २८ ॥
 सूर्योपरीन्दोः स्थितिरन्यखेटस्थानं भचक्रोपरि या पुरोक्तिः ।
 स्वर्गस्थतत्तत्पुरपेक्षया सा न तु भ्रमज्जरोतिरपेक्षयैव ॥ २९ ॥
 किं वा कुरुक्षेत्र उपेन्द्र इन्द्रपुत्राय सन्दर्शितविश्वरूपः ।
 एकार्णवीभूतमहीतले च मृकुण्डपुत्राय निजोदरस्थम् ॥ ३० ॥
 अदर्शयद्विश्वमसौ सभायां स्वविश्वरूपं धृतराष्ट्रराज्ञे ।
 यद्भूमिपृष्ठे घटवत्सुदृष्टं कचिन्नदेशे किल विश्वरूपम् ॥ ३१ ॥
 तदस्मदावासभुवस्तदेव प्रभिद्यते तत्र पुराणसिद्धाः ।
 भूभूधराश्रोनिधिभानुभाद्यास्तिष्ठन्तु सिद्धान्तभुवः क्षतिः का ॥३२॥
 वि-भूः खेऽधः खलु यातीति बुद्धिर्वैद सुधा कथम् ।
 यातायातन्तु दृष्ट्वापि खे यत्क्षिप्तङ्गुल क्षितिम् ॥ ३३ ॥
 किं चान्यत्तव वैगुण्यं द्वैगुण्यं यो हया कथाः ।
 भाकेन्दूनां विलोकाङ्गा ध्रुवमत्यपरिभ्रमम् । इति ॥ ३४ ॥
 सौम्ये मीनाकृतिर्भानां ध्रुवमत्य इति श्रुता ।
 ध्रुवस्तस्मिन्मुखदेशस्थः पुच्छे तारा ततोऽवरा ॥ ३५ ॥
 विशाखा समसूत्रे सा तिष्ठत्यङ्गेन्दु १९ भागके ।
 मुखपुच्छान्तरे बह्वस्ताराः पङ्क्तिद्वये स्थिताः ॥ ३६ ॥
 विशाखास्योऽस्तमेत्यर्को यदा तत्पुच्छगा तदा ।
 तारका पश्चिमस्था स्यान्निशार्धेऽधो गता ध्रुवात् ॥ ३७ ॥
 प्रातरव्यद्रवेः सूत्रे प्राच्यां तिष्ठति सा यतः ।
 तदर्कहितयं कुत्र सम्भवेद्भातरव्यताम् ॥ ३८ ॥

अतिसूक्ष्ममते यदि तेऽस्ति मते स्थिरता तरपेक्षलता धरषेः ।

निजवाङ्मयखण्डितपण्डित तच्छृणु मद्भिरमावृणु चात्मवचः ॥ ३८ ॥

इयं भूर्निश्चला साक्षात्स्थिते निखिलैर्जनैः ।

भ्रान्तिश्च रविविम्बस्य किं फलं ते विपर्ययात् ॥ ४० ॥

चलत्तरणिगो जनः स्ववसतिं स्थिरां मन्यते

तटस्थविटपिब्रजं स विपरिव्रजस्तं पुनः ।

उदस्तमपि हस्तगं गगनतः पतत्कन्दुकं

प्रपश्यति यथा तथा क्षितिगता इतीक्षास्ति चेत् ॥ ४१ ॥

तदा हरिहरिष्मुखप्रजविना विना चेत् करे

विभर्तुं परि यष्टिकां शिखरजुष्टचीनांशुकाम् ।

पुरः प्रवहदाशुगप्रचलितं तदालोक्यते

सदा वरुणदिक्षुखं किमवनौ पराशामरुत् ॥ ४२ ॥

यदि प्रवहकर्षणात् व्रजति पश्चिमाशां ग्रहः

सदा कथमसौ पुरो गतिमवामुमीष्टे ततः ।

इदं वदसि चेद्वराभ्रमणपूर्वकृष्टा घनाः

खगाश्च कथमीशते प्रचलितुं प्रतीचीं प्रति ॥ ४३ ॥

पुराणसिद्धान्तिभिराप्तपूरुषैः

स्थिरेति शब्दो धरणावुरीकृतः ।

न चेन्नमाणीक्रियते त्वयामवाक्

कथं प्रवृत्तिर्भवति स्वकर्णसु ॥ ४४ ॥

प्रतिक्षणं गच्छति यस्ततो जग-

ज्जगाद चेदित्यमदोऽर्थविज्ञवान् ।

चतुर्विधं याति लयं जगन्नयं

ततोऽपि किं नार्थसमन्वयं व्रजेत् ॥ ४५ ॥

इतोऽन्वयार्थः क्षियते यदा तदा स्थिरिति किं भूरचलेति कथ्यते ।
 चराचरावासतयाथवा धरा जगत्स्थिरित्वेव समीरिता बुधैः ॥ ४६ ॥
 न शब्दमङ्गीकुरुतेऽनुमानवानमानवाचारलवाङ्गवान् यदि ।
 तदा तदाबिष्क्रियया मया रयात्पमा समाधानकृते प्रतायते ॥ ४७ ॥

यथार्थमाकृष्टबुधादयो ग्रहा

भ्रमत्स्वदेहाः परियान्ति सन्ततम् ।

स्वकक्षयापक्रमयुक्तया तथा

पथात्मनः क्षमा भ्रमतीति ते प्रथा ॥ ४८ ॥

न स्यादितिः शक्तिवृत्तेऽखिलस्य साकर्षणविशेषवशा द्विधा चेत् ।
 केन्द्राभिकर्षिण्यभिधा तदाद्या केन्द्रापसारिण्यपरोक्षते सा ॥ ४९ ॥
 पराणुवाङ्मुख्यसमुद्भवाद्या दृष्टा गुरुत्वावगमाद्वरिचग्राम् ।
 तत्रापतङ्गोलकपिण्डशश्वत्परिभ्रमोऽस्माभिरलक्षि नैव ॥ ५० ॥
 प्रक्षिप्तलोष्टे क्षणतोऽपरस्यां शक्ती च गोलभ्रमसम्भवो न ।
 समक्षितौ क्षेपबलेन गोलः किञ्चिच्छते यान् परिवर्त्तमानः ॥ ५१ ॥
 स चेद्वरत्राग्रथितः करेण क्षिप्येत शश्वद्भ्रमता तदाभ्रे ।
 शक्तिदयाकर्षणवशान्न केन्द्रे लगेन निर्याति परिभ्रमेत्तु ॥ ५२ ॥
 इत्थं स्वकेन्द्रार्थ्यमशक्तियुग्मनद्वा परिभ्राम्यति चेद्वरित्री ।
 सूर्याभिमुख्येन विना तदास्या न स्यात्कदाचिन्नतिरन्यथैव ॥ ५३ ॥
 आस्तां तदित्याद्य यदि त्वमस्या व्यञ्जकदेशे रविसम्मुखस्ये ।
 यत्राह्वरत्रापि भवेन्न रात्रिः सा यत्र तत्रेत्यमहः कदाचित् ॥ ५४ ॥
 किंवा समक्षमापरिवर्त्तमानसदृहत्तपिण्डोपमया पृथिव्याः ।
 स्वभ्रान्तिवादस्तव चेदियं तत्राप्नोतु चक्रभ्रमिमन्तरीक्षे ॥ ५५ ॥
 स्ववेष्टनं यावदियं हि तावत्
 दिने दिने यातु पुरःप्रदेशम् ।

स्यात्स्वम्यते स्वभ्रमसं दिनेऽभ्र-

खाभ्राक्षिभू १२००० क्रोशपरिध्यवन्धाः ॥ ५६ ॥

पुरोगतिचाष्टविनिघ्नलक्ष्ण००००००-

क्रोशप्रमा सा कथमत्र युक्ता ।

सा वास्तु तस्याः समपूर्वदेह-

भ्रान्तौ कथं क्रान्तिपथे गतिः स्यात् ॥ ५७ ॥

ईशानदिक्षु खे मार्गे गच्छतः पुरुषस्य हि ।

पूर्वाभिमुखता भ्रातः कथं सङ्गच्छते वद ॥ ५८ ॥

किंवा पार्श्वगतिं भूमेः कर्कटस्येव मन्यसे ।

उपपन्ना न सा युक्तिर्निसर्गोपाधिमेदतः ॥ ५९ ॥

नैसर्गिकी कुलीरस्य सार्काकर्षणजा भुवः ।

तद्वते क्रान्तिसामुख्याक्रान्तिरन्या न सम्भवेत् ॥ ६० ॥

विषुवदलयस्येन्दुकलङ्को दक्षिणेऽयने ।

आग्नेयदिक्षु खो दृष्टः सौम्ये त्वैशान्यदिक्षु खः ॥ ६१ ॥

तत्कक्षान्तर्गतस्माया ग्रहवदभ्रान्तिरस्ति चेत् ।

तदा स्वायनसामुख्यं ध्रुवं भवितुमर्हति ॥ ६२ ॥

स्वायनव्यस्तविक्षेपवृद्धावपि न चेद्दिधुः ।

जहाति क्रान्तिसामुख्यं क्षानिपुस्तत्कथं त्यजेत् ॥ ६३ ॥

खे वा क्षिप्तं व्रजतु कुशलैर्धूर्णमानं दक्षिणं

चक्रं च क्राम्यतु भुवि दिवि स्वन्दनस्थं करस्वम् ।

पृथ्वीपृष्ठे लुठतु कठिनीगोलकः खेलया वा

देहभ्रान्तिर्न भवति विना स्वस्वमार्गाभिमुख्यात् ॥ ६४ ॥

यदि भ्रामं भ्रामं भ्रमति धरणी क्रान्तिपथगा

तिरश्चीना भानां पतिरिव तदा वासिपुरुषैः ।

स्वपूर्वाद्याशास्त्रद्रुमधरचिन्मन्त्रकोषगमने
 सुलक्ष्मो दिग्भेदः प्रतिदिनमुद्गुनां तद्दये ॥ ६५ ॥
 स्वकक्षावृत्तत्वे भवतु सवितुर्भूरभिमुखी
 मयास्याः क्रान्त्युद्भावपवलयदैर्घ्यादितिपथः ।
 दिशोर्याम्योदीर्घोर्गुणवद्वृत्तुरिष्टो वदसि चेत्
 इति क्षायां दृश्यस्तनुरयनसन्धी दिनकरः ॥ ६६ ॥
 विदूरोऽयं स्थूलो विषुवति भुवः सन्निधिवशा-
 न्निशानाथस्येत्यं शरसुसरलेऽपक्रमपथे ।
 क्व सामुस्थ्यामृच्छं प्रतिरजनि लक्ष्य चितिगतै-
 र्विभिन्नाकारं यत्तदवनिगतिर्नाच घटते ॥ ६७ ॥
 केन्द्राभिमुख्यघटनाक्षष्टस्वास्तां तथापि भूर्भ्रमति ।
 अदिनकराभिमुख्यतया स्तष्टुः स्वेच्छावशात्क्रान्तौ ॥ ६८ ॥
 इति यदि वदसि तदिच्छाप्राप्तास्ये मन्यतां मही स्याच्चुः ।
 आकर्षणमुह भानोः स्याच्चेत्किं नास्ति तत्क्षमायाः ॥ ६९ ॥
 स्थिराश्मकान्तेन कृशेन यस्मादाकृत्यते तत् पृथुलोहपिण्डः ।
 आकर्षणे कारणमेव शक्तिर्निर्गमजा नो पृथुता न तेजः ॥ ७० ॥
 यदि क्षुद्रद्रव्यं भ्रमति वृहदाकर्षणबला-
 न्न तु क्षुद्रं स्थूलभ्रमणकृदियं वाक्तव्यं तदा ।
 स्वतन्त्रत्वे सा सम्भवति न पराधीनबलयो-
 र्यतः सर्वाकर्षण्युत भगवदिच्छा बलवती ॥ ७१ ॥
 तद्भागान्तर्यष्टिं कृशतनुमनुक्रामति यथा
 महानीः कौवर्त्ताचरणपरतन्त्रा जगदिदम् ।
 तथा पर्येत्यर्कः पृथुरपि महेशाशयवशात्
 त्रिलोकीलोकानामवनविधये समग्रगणः ॥ ७२ ॥

सूर्यो वान्धग्रहो वा निजतनुपरितो भ्रान्तिमाप्नोतु तस्याः
 का हानिर्भूस्थिरत्वे भवति वद सखे यस्य योऽस्ति स्वभावः ।
 सोऽन्धेषां दर्शनात्किं व्यभिचरति भवान् यन्त्रसाहाय्यवत्त्वात्
 सर्वेषां भ्रान्तिदर्शी किमुद्धुपतनोः पश्यति भ्रान्तिमारात् ॥ ७३ ॥
 भ्रान्तिर्नोपग्रहाणां प्रभवति महतां खेचराणामिवेति
 ब्रूते चेद्भूमुखानामिह दिवसकृता योऽस्ति सम्बन्ध एषः ।
 चन्द्रादीनां स एव स्फुरति समतया स्मादिना किन्तु तेषा-
 मर्थमूणा कोऽपि नास्ते भ्रमणकरणमालोकतापइयान्धः ॥ ७४ ॥
 किञ्चास्या विश्वधात्र्या रविसविधजुषः शुद्रमूर्त्तेः स्वदेहात्
 भ्रान्तिः पथ्या ६० घटीभिर्विंशिखरसगुणैः १६५ वार्सरैः पर्ययसेत् ।
 तत्किं भानोर्दवीयान् कुप्युरिन १२ शरत्पर्ययस्तत्त्वं २५ दण्डैः
 स्वाङ्गं पर्येति जीवस्तदिह मम मतः स्मृदत्तः स्वभावः ॥ ७५ ॥
 दृढदृढस्वावयवभ्रमक्रमो भवेज्जवेनाल्पतनोः स नो इति ।
 ब्रवीषि चेत्तत्त्वदिनैः कथं शनै रविः स्वविम्बभ्रमभ्रमहानहो ॥ ७६ ॥

त्रि-यथोष्णताकानलयोश्च शीतता

विधौ द्रुतिः के कठिनत्वमश्मनि ।

मरुश्चलो भूरचला स्वभावतो

यतो विचित्रा वत वस्तुशक्तयः । इति ॥ ७७ ॥

जले यथा मृत्कण एति मज्जनं

महावह्निं प्रवते हि दारवम् ।

स्थिराऽनिले स्थासुरियं तथा स्थिरा

निसर्गलघुर्कमुखाः खगाश्चराः ॥ ७८ ॥

किममूलः समूलो वा ग्रहाणां भ्रमणक्रमः ।

सृष्ट्यादिमूलकोऽस्माभिरुक्तो युष्मन्नतः स चेत् ॥ ७९ ॥

स्थाने निर्मूलकस्त्वेव मन्यते वा तथापि या ।

चक्रभोगादिनगतिः सिद्धा सोभयद्या समा ॥ ८० ॥

सर्व्वखेचरकक्षाणां केन्द्रं चेत्कूर्य्यमण्डलम् ।

तदा तस्य प्रसितयोः कुजेण्यार्कभुवां क्रमात् ॥ ८१ ॥

मध्यता ग्रीष्मतापातः सोऽस्त्विति त्वं ब्रवीषि चेत् ।

तदा परिधिभिः स्त्रीयैर्दक्षिणैः ग्रीष्ममन्दजैः ॥ ८२ ॥

सर्व्वसंस्कारशालिन्यां विहितायां स्फुटीकृतौ ।

कन्यामीनस्थिते भानी केन्द्रचक्रान्तिकस्थयोः ॥ ८३ ॥

भौमभागंवयोर्दृश्यः प्रभेदः स्वस्थितेः क्रमात् ।

कक्षाभिर्द्विगिरैः(म५२)रश्मिसायकैः(श५४) पुनरेतयोः ॥ ८४ ॥

चक्रार्धस्थितयोर्द्विगिरवाहुभिः(म२६२)विंशिसहस्रैः(श२१५) ।

प्रभेदश्चेत्यमन्येषां दृश्येत परिधिक्रमात् ॥ ८५ ॥

तत्कथं सूर्य्यविम्बस्य सम्भवेन्मध्यग्रीष्मता ।

तमुरीकुर्व्वतः सर्व्वमध्यस्थत्वेन यन्नतः ॥ ८६ ॥

काकतालीयवत्कापि दृक्क्षिप्तावपि ते मतम् ।

नास्माभिर्मन्यते साधु कादाचित्कं प्रमादभिः ॥ ८७ ॥

सर्व्वग्रहाणां भ्रमिक्तकेन्द्रस्थो मध्यमो रविः ।

स्त्रीकार्य्यक्षेप्तदैव स्थावृक्षिदिः सार्व्वकालिकी ॥ ८८ ॥

स्फुटार्कस्येति केन्द्रत्वासिद्धावाक्यस्य भावतः ।

निजोच्चदेवताकृष्टचन्द्रवद्भ्रान्तिमेति सः ॥ ८९ ॥

चक्रार्धयोगादभृगुजस्य मन्दे फलाल्पभावादथ भूमिजस्य ।

परोच्चमन्दोच्चफलाल्पभेदात्तौ दृक्क्षमौ वा भवदुक्कितः स्ताम् ॥ ९० ॥

स्थित्वा स्वमध्येऽपममण्डलानुसारात्तनुभ्रान्तिमता सविज्ञा ।

आकृष्टकक्षाः सुतरां प्रयान्तु बुधादयः क्रान्तिपथेन खेटाः ॥ ९१ ॥

तयार्थमाकर्षितकक्षया भुवा विभुः समाकृष्टतनुः प्रयाति चेत् ।
तदा कुगोलभ्रमिसिद्धया दिशा प्रयातुमेवाहति गान्ध्या क्वचित् ॥ ८२ ॥
क्षितेस्तथा क्रान्तिपथाभिमुख्यतो विदिश्यपि स्याद्विषुवे ध्रुवेक्ष्यम् ।
न चापमस्तद्भुवपार्श्वकभ्रमे भवेद्विधोरित्यचला चला कथम् ॥ ८३ ॥
मन्दोच्चपातप्रभवा धरोर्ध्वयाम्योत्तरावस्थितिदृष्टिहेतोः ।
प्रतिव्यपादिभ्रममण्डलानां योगादयदुत्पद्यत एव वृत्तम् ॥ ८४ ॥
त्वया तदेवाहितमत्र वृत्ताभासो ग्रहाणां सरणिर्यदेतत् ।
युक्तञ्च पातोच्चगतीक्षणात्ते क्षेपाभिकर्षात्मसुराः प्रविष्टाः ॥ ८५ ॥
भवन्मते भूमिरियं ग्रहेभ्यो न भिद्यते तुल्यगुणान्वितत्वात् ।
तथा सति स्थूलतराः पृथिव्या जीवादयः पातवशादिदूरम् ॥ ८६ ॥
विक्षेपसृच्छन्ति कथं क्षमा किं न क्षिप्यते शुक्रसमा त्वदुत्था ।
विम्बानपेक्षो यदिषुस्तदस्या गुरोरपि क्षुद्र इतीर्यते चेत् ॥ ८७ ॥
क्षित्यां तदापि त्रिकलेषुमत्यां क्रान्तिप्रमेदाद्विषुवायनेषु ।
दृक्क्षिप्रभावात्तरर्षेर्न हि स्याद्ग्रहप्रभाकालविलम्बसिद्धिः ॥ ८८ ॥
अतः शराभावत एव साक्षान्निक्षीयते निश्चलताचलायाः ।
यज्ञोलयोः सायनभागभानोर्न क्रान्तिमेदोऽपि तनुर्भुजैक्ये ॥ ८९ ॥
यथा रवेर्नास्ति शरो मते ते तथा भुवो मन्मत एवमात्थ ।
चेत् खेटकक्षोदरपार्श्वकेन्द्रस्थितेर्महत्वादतिभास्वरत्वात् ॥ ९० ॥
भानोर्यहेभ्यो बहुमेदलाभात् प्रत्यक्षतोऽमानि मयेष्वभावः ।
बुधादिसाधर्म्यजुषः पृथिव्याः स चेन्निसर्गादचलैव सास्ताम् ॥ ९१ ॥
भूधर्म्निणो भौममुखा यदि स्युः सर्वर्तुमन्तस्तदिमान् किमन्तः ।
स्ववारिवाप्योद्भवमेघसङ्गानाच्छादयन्त्यकर्ममाशशीव ॥ ९२ ॥
मृत्सम्यसौ भूर्महती ग्रहास्ते तोयात्मकाः क्षुद्रनिजप्रमाणाः ।
विद्वदधर्मा कत एव पृथ्वीताराग्रहौ स्यान्नुचली क्रमात् स्तः ॥ ९३ ॥

यदीनविम्बातिसमीपगो ग्रहः प्रकल्प्यते कश्चिदसौ भुवोऽभवत् ।
 स यन्महद्विहस्ररांशुमन्मूलभ्रमक्रमात्तत्स्व २५ दिनेभ्यर्भेदध्रुवम् ॥ १२२ ॥
 तदन्तरं भास्करमध्यकेन्द्रतस्तदीयविम्बाईमितं भवेद्यतः ।
 ततोऽत्र केन्द्रं सचितेति कल्पितं
 स्वगोलपृष्ठं ग्रहकक्षिकेत्यपि ॥ १२३ ॥
 तदन्तरालस्य* घनाङ्क†भाजिताद्बुधादिमार्गस्य घनाङ्कतः फलम् ।
 यदेव तेन प्रसितादिकालजा क्षतिर्हृता तत्फलतः पदं हि यत् ॥ १२४ ॥
 भवेद्भवेः स्वभ्रमकाल एव तत्क्षपणनाराचपलाङ्गनाङ्किकम् ॥ ५२ ॥
 तदेकघन्त्रे नववारवेष्टनं विपादकं दृष्टिविहङ्गमापतेत् ॥ १२५ ॥
 अथेषुपक्षा २५ भ्रमणस्य वासराः समक्षभावादयदि ते मताः स्थिराः ।
 तदान्यखेटभ्रमिकालवर्गतो रविभ्रमीवासरवर्गभाजितात् ॥ १२६ ॥
 फलेन खेटान्तरदूरताघने हृते फलात् यद्गनमूलमागतम् ।
 तदर्कविम्बाईमतोऽर्कविस्तृतिः
 स्वमानतोऽङ्गान्त्रि ३६ गुणाधिका पतेत् ॥ १२७ ॥
 स्वमानसिद्धौ भ्रमणं विरुद्धगते भ्रमस्य सिद्धौ च विरुद्धगते मितिः ।
 स्वकारणस्योभयथेत्य सिद्धितः किमन्यकार्यभ्रमचानुपाततः ॥ १२८ ॥
 मध्यं रविं पर्य्ययतां ग्रहाणां ज्ञातः क्रमादन्तिकदूरवृत्ती ।
 चक्रार्धचक्रे चलकेन्द्र उक्ते ते मन्दकेन्द्रे रवितस्तथैव ॥ १२९ ॥
 स्त्रीयैरेकविधैः सदा परिधिभिर्भौमादिकानां फलं
 श्रेष्ठ्यं मन्दभवं सुसिद्धमवगौ दृक्तुष्यतां याति चेत् ।
 तन्नो भानुमता सह ग्रहगणः पर्य्येतु सर्व्वसहं
 भूसूर्य्यद्वयदिग्विशेषवसतेर्द्राकेन्द्रतानिश्चयात् ॥ १३० ॥

ओजाद्ग्रन्तलुपः कुजस्य परिधिस्त्र्यंशधिको दृश्यते
सूर्याद्दिशि तत्परोक्षत इदं मन्दः समाकृष्यते ।
तेनाकर्षितविम्बतो वृद्धफलं कौजं स्फुटं दृक्कर्म
शीघ्रोत्थेन फलेन किञ्चिदधिकं यन्मन्दकेन्द्राच्च तत् ॥ १३१ ॥

मौजमनसलफलोपचयात्फलस्य

मान्यस्य चापचयनिश्चयतलस्य ।

मन्दोत्थकेन्द्रव्यतो बहुताल्पता यत्

तत्सर्व्वमर्ककुयुगाच्च तु केवलार्कात् ॥ १३२ ॥

इति क्षितिजसौम्ययोः क्षितिरविद्ययानुभवे

स्फुटेऽल्पफलभेदतो भवति हि भ्रुवोऽन्यभ्रमः ।

तथा रविरतः परिभ्रमति सर्व्वदिक्षु क्षिते-

र्द्धत् खचरकक्षिका न घटतेऽन्यथा दृक्फलम् ॥ १३३ ॥

अतिदूरगमृच्चमण्डलं तदवस्थाः खलु तारकाः स्थिराः ।

असमोर्ध्वनभस्वस्थिता रवयश्चेति बुधैः सुनिश्चिताः ॥ १३४ ॥

स्वगणैः परिवारितास्ततस्तलगा यास्त दिनात्तदन्तरम् ।

क्षितिभास्कारमध्यमार्गतः खखखाभ्राष्ट८०००० गुणाधिकं भवेत् ॥ १३५ ॥

रवितोऽपि दृष्टतनूधरा कथमेतामशुरुपिणीं भुवम् ।

उड्वः परियान्तु तत्क्षमाभ्रमतस्तन्नतिरीक्ष्यते जनैः ॥ १३६ ॥

इति चेच्छृणु ममते तु तास्तलगादस्त्रमुखाः कुमध्यतः ।

खरसाग्नि३६० गुणार्कमध्यमश्रुतितुल्ये पथि यान्ति नित्यशः ॥ १३७ ॥

यद्युगमौजपदान्तशीघ्रपरिधिर्भागान्तरं दृश्यते

साक्षात् शीघ्रफले ततोऽस्मदुदिता सिद्धा भवक्रश्रुतिः ।

भूमेः कर्कटवक्रमास्त्रदुदितात् सा प्राप्नुवी चेत् अम-

त्यत्रापि प्रभवत्यसङ्गतिरतः क्रान्त्यन्तयोस्तर्कतः ॥ १३८ ॥

भूविम्बे धनुरन्तर्गे यदुदयदयचर्चमालक्ष्यते
 तस्मात् सप्तचतुः७र्लवान्तरगते युष्मान्तर्गेऽस्मिन्निदम् ।
 दृश्येताष्टकलान्तरे यमदिशि स्थानान्ततलुष्यता
 लोकादप्यवनिः स्थिरिति मयका निश्चीयते सर्व्वतः ॥ १३८ ॥

भानां चक्रं चलनरहितं चेत्तदा किं चलांशाः
 साक्षाद्गच्छत्यनुभवमुदग्दक्षिणक्रान्तिसाम्यात् ।
 त्वं चेद्ब्रूषे तदपि चलनं क्रान्तिवृत्तस्य सिद्धं
 न त्वृक्षाणामिति शृणु तदा तस्य सिद्धान्तमस्मात् ॥ १४० ॥
 पूर्व्वाचार्यैर्ध्रुवशरलवा दृष्टिसिद्धा य उक्ता-
 स्तत्तत्साम्यं त्वपमचलनाद्गच्छिरत्वेन सिद्धेयत् ।
 प्राक्कालोक्ता य इह विशिखाः सम्प्रतीक्षन्त एते
 तस्माच्चक्रं प्रचलदभितो भाति सक्रान्तिवृत्तम् ॥ १४१ ॥
 इत्थं भानामयनचलने निश्चिते सिद्धमेव
 प्रत्यग्यानं प्रतिदिनमतो निश्चलैषा धरिणी ।
 दिव्यज्योतिर्यदि भवत्ये सूर्य्यवद्योतमानं
 तत्किं ध्वान्तं निशि न विलयं यात्यसङ्गोद्भुसत्त्वे ॥ १४२ ॥
 यन्त्रे यस्मिन् शतगुणवृद्धदृश्यते विम्बमारात्
 तस्मिन् दृष्टाद्भुजकलमितेर्लुब्धकास्तैश्चभाजः ।
 द्रष्टुर्दृष्टप्रतिवृत्तिरपि स्यादिव स्वाङ्घ्रिमानाद्-
 भानोर्यन्त्रान्तरगततनोर्यद्भयोः साम्यलाभः ॥ १४३ ॥
 दूराधिक्याद्यदि हिमरजो वाष्पसङ्घातजाता
 तादृग्ज्योतिः क्षतिरतिमतिर्भाति भानां ततस्ते ।
 तत्खेटानां विविधसरणिभ्राजतां विम्बतुल्या-
 स्ताराः किं तत्समरुचिभृतो भ्रान्तिक्लृप्तं हिमाद्यम् ॥ १४४ ॥

नेदीयस्वाद यदि कुजमुखाः सुखिरालोकवन्त-
 स्तारा दूराश्चलहिममुखैरावृताः कम्पवत्यः ।
 दृश्यन्ते तत् कचिदतिघनैश्छादिताः सन्तु लुप्ताः
 स्रज्ज्वालानां स्फुरणकरणं सिद्धमग्नेरिवातः ॥ १४५ ॥
 व्यत्ते स्फोतखिपिट उभयोः केन्द्रयोर्भ्रान्तिभूजा
 गोलस्थिते स्फुरति तव चेदार्द्रसृत्पिण्डतुल्यः ।
 तदयेनायं सृष्टिगति मतस्तत्फलं किं तथाभूत्
 स्रष्टुः सृष्टिर्विसृष्टशुणा किं सृष्टाभ्रान्तिः ॥ १४६ ॥
 भूभ्रान्त्यैव भवक्रपश्चिमगमे सिद्धे किमायासतो
 भ्रान्त्यै प्रवहास्यमासतकृतिर्विष्णोरिदं वक्षि चेत् ।
 ईशः सर्षपपर्वतौ स्थिरचलौ कर्तुं समर्था निजां
 शक्तिं व्यक्तुमिमां क्षमामचलयत्यत्रास्ति किं दूषणम् ॥ १४७ ॥
 धर्माधर्मफलप्रदानविषये नृणां त्रिलोकेशितु-
 निन्द्या दुर्घटना न तूपकरणैः खेलासु लीलाश्रुधेः ।
 लोकस्य क्षणभङ्गुराल्पतनवे पाषाणरत्नादिभिः
 प्राज्यायासकृतालयेष्वपि यतो दृष्टा प्रवृत्तिर्मुहुः ॥ १४८ ॥
 अज्ञानान्मनुजास्तथा विदधतु ज्ञानी तु सर्वेश्वरो
 युक्त्या क्रीडितुमर्हतीति तव चेदुक्तिर्मयाचोष्यते ।
 द्राक्षन्त्याश्वगजादिनश्वरतया स्रष्टुः किमास्ते फलं
 तेभ्यः काकशृगालकादिसुचिरस्थित्यास्ति कार्य्यञ्च किम् ॥ १४९ ॥
 यास्ते धरेश्वरहिरण्यतटस्थशक्ति-
 युग्माद्वरा निखिलसङ्गुणजीवसङ्ग ।

सञ्चस्त्रिरान्तरतनुः परमेष्ठरस

सांमैर्यैः परिवृतास्ति किमपि चिन्म ॥ १५० ॥

दिनाब्दक्रान्त्युत्था चिविधगतिरित्याभिरवने-

रसिवा सिद्धान्तद्रुमफलनिभाभिर्भक्षितिभिः ।

रसास्वादादासां भवतु भवतां तुष्टमनसां

रसाभ्रान्तिक्षान्तिक्षतिरतितरामारतगिराम् ॥ १५१ ॥

तुल्यर्चोदयदर्शनाज्जकुजमान्यद्राक्फलप्रेक्षणा-

चन्द्राहस्थितिदर्शनाद्बलबुद्रव्यस्वभावेक्षणात् ।

आकाशस्य च कर्षकाभिमुखतासिद्धेः शरादर्शना-

दुष्कांशोरिति साधितं बहुविधैर्लिङ्गैः स्थिरत्वं चित्तौ ॥ १५२ ॥

सिद्धान्तशेखर-गभस्त्रयस्कान्तमहामणीनां

मध्यस्थितो लोहगुह्यो यथास्ते ।

आधारग्रन्थेऽपि तथैव सर्वा-

धारो धरित्रया भुव एष गोलः । इति ॥ १५३ ॥

पाराशरेऽपि-पञ्चमहाभूतमयस्तारागणपञ्चरे महीगोलः ।

ः खेऽयस्कान्तान्तःस्थो लोह इवावस्थितो वृत्तः । इति ॥ १५४ ॥

तस्मात्तिष्ठति भूः प्रयाति सवितामूर्ध्ना स्वमध्याख्यया

विभ्रत्खेचरचक्रमक्रमगतीवैतत् क्षितावीक्ष्यते ।

मस्तिहान्तमिमं विविच्य सकलं सन्तः प्रशंसन्तु वा

निन्दन्तु अमवेदिनो ह्युभयथा मंखे कृतार्था कृतिम् ॥ १५५ ॥

हे धीरा गणकाः समस्तसुहृदो ब्रह्माक्षलिर्वचम्यहं

या मेऽस्मिन्नजनिष्ट धार्ढ्यपटुता तां मार्ष्टुमिच्छासु वः ।

बालानां प्रतिपत्तये किल मया संवाददम्भादियं

भूनिष्ठा गदिता यथामति भवन्तीषात्सदोषा न के ॥ १५६ ॥

आत्मोत्कर्षः पूरुषैः सर्वधेष्टो

देवाकारे केनचिद्व्यमाने ।

तस्य स्याच्चेन्नर्कटाकारसिद्धि-

दैवाधीनो नास्ति दोषस्तदेवः ॥ १५७ ॥

ब्रह्माण्डं कारणाब्धौ चलतु जलबलाद्वा महावातवेगात्

किंवास्तामम्बरस्थं तदुपरि परितस्तात्पुराणादिसिद्धम् ।

सप्ताब्धिद्वीपभूभृत्प्रभृतिमुविततं नास्ति तत्रास्मदुक्ति-

र्व्यक्तीभूतैतदण्डोदरगतधरणीनाद्यमुद्दिश्य दृश्यम् ॥ १५८ ॥

भूगोलभ्रान्तिवादी गतचरसमये न श्रुतोऽस्मादयुगाब्देः

स्वाब्धीन्द्राग्नेः १४४ व्यतीते सुविरल उदितः सौगतास्यावटादयः ।

तस्य प्रत्युक्तिमार्याः प्रतनु विदधिरे युक्तिभिर्भास्कराद्याः

सम्प्रत्यस्यातनुत्वात्प्रचुरमकरवं वाक्ष्यं तत्प्रशान्त्यै ॥ १५९ ॥

सूर्यस्थैर्योक्तिस्सूतैः क्षितिगतिकृतिनां व्याजराजत्वमाप्तः

सिद्धान्तस्त्वर्णगोचः प्रकृतिमुपगतो यत्कृपास्पर्शनोत्थैः ।

अस्मिन्निह्नाग्रजाग्रज्जलनिधिवसनास्थेमसद्युक्तिवद्धि-

ज्वालैर्भूयोऽपि सोऽयं कलयतु कुशलं श्रीलनीलाचलेन्दुः ॥ १६० ॥

इत्युत्कलोज्ज्वलनृपालकुलप्रसूत-

श्रीचन्द्रशेखरकृतौ गणितेऽक्षिसिद्धे ।

सिद्धान्तदर्पण उपाहितबालबोधे

स्माभ्यस्थितिर्व्यरक्षि समदशप्रकाशः ॥ १६१ ॥

इति श्रीचन्द्रशेखरसिंहकृतौ सिद्धान्तदर्पणे गोलाधिकारे

भूगोलस्थितिवर्णनी नाम समदशप्रकाशः ।

अष्टादशः प्रकाशः ।

श्रीनीलविमलम् ।

यत्प्रोक्तुर्भगवानिति त्रितजनाः साङ्ग्याश्च पातञ्जला
निलेपः पुरुषः परः शिव इति ब्रह्मेति वेदान्तिनः ।
न्यायिन्नाः परमात्मशब्दितमृतं कर्मेति मीमांसकाः
सौराध्याः कुलदैवतं किमपि तत्कृष्णाख्यतत्त्वं भजे ॥ १ ॥
सृष्टिः प्राग्बहुधोदिता मुनिवरैस्तत्कारभूतां तदा
वक्ष्येऽन्यत्र कृतौ भविष्यति यदा सृष्टिं तदीया दया ।
सिद्धान्तग्रथनोचितामिह पुनः सौरोक्तरीत्या ब्रुवे
पूर्वप्रश्नगणानुवादविधिना संस्थानमानादि च ॥ २ ॥

सूर्यसिद्धान्ते—शृणुष्वैकमनास्तत्त्वं गुह्यमध्यात्मसंज्ञितम् ।

प्रवक्ष्याम्येव भक्तानां नादेयं विद्यते मम ॥ ३ ॥
वासुदेवः परं ब्रह्म तस्मूर्तिः पुरुषः परः ।
अव्यक्तो निर्गुणः शान्तः पञ्चविंशत्यपरोऽव्ययः ॥ ४ ॥
प्रकृत्यन्तर्गतो देही बोध्यमानसु सर्व्वगः ।
सङ्कर्षणीऽपः सृष्ट्वादौ तासु बीजमथासृजत् ॥ ५ ॥
तदण्डमभवद्द्वैमं सर्व्वमन्तस्तमोवृतम् ।
तन्नानिरुद्धः प्रथमं व्यक्तीभूतः सनातनः ॥ ६ ॥
हिरण्यगर्भी भगवानेष च्छन्दसि पठ्यते ।
आदित्यो ह्यादिभूतत्वात्पसृत्या सूर्य्य उच्यते ॥ ७ ॥
परं ज्योतिस्तमःपारे सूर्य्योऽयं सवितेति च ।
पथ्येति भुवनान्येष भावयन् भूतभावनः ॥ ८ ॥
प्रकाशात्मा तमोहन्ता महानित्येष विद्युतः ।
इतोऽस्य मण्डलं सामान्युच्चा मूर्तिर्यजुषि च ॥ ९ ॥

जयीमयोऽयं भगवान् कालात्मा कालकृद्भिः ।
 सर्वात्मा सर्वगः सृष्टाः सर्वमस्मिन् प्रतिष्ठितम् ॥ १० ॥
 रथे विश्वमये चक्रं कृत्वा संवत्सरात्मकम् ।
 छन्दांस्यश्वाः सूत्रयुताः पर्येत्येष वशी सदा ॥ ११ ॥
 त्रिपादममृतं गुह्यं पादोऽयं प्रकटोऽभवत् ।
 सोऽहङ्कारं जगत् स्रष्टुं ब्रह्माणमसृजत्तुभुः ॥ १२ ॥
 तस्मै वेदान् वरान् दत्त्वा सर्वलोकपितामहम् ।
 प्रतिष्ठाप्याण्डमध्येऽयं स्वयं पर्येति भासयन् ॥ १३ ॥
 अथ सृष्ट्यै मनसक्रे ब्रह्माहङ्कारमूर्तिमान् ।
 मनसश्चन्द्रमा जज्ञे सूर्योऽग्नेस्तेजसां निधिः ॥ १४ ॥
 मनसः खं ततो वायुरग्निरापो धरा क्रमात् ।
 शुचैकवृक्षरा पञ्चैव महाभूतानि जग्निरै ॥ १५ ॥
 अग्निरापो भातुचन्द्रौ ततश्चाङ्गारकादयः ।
 तेजोभूत्वाम्बुवातेभ्यः क्रमशः पञ्च जग्निरै ॥ १६ ॥
 पुनर्द्वादशधात्मानं विदधे राशिसंज्ञकम् ।
 नक्षत्ररूपिणं भूयः सप्तविंशत्यकां वशी ॥ १७ ॥
 ततश्चराचरं विश्वं निर्मम्रे देवपूर्वकम् ।
 जर्द्धमध्याधरे भूश्च स्रोतोभूः प्रकृतिं सृजत् ॥ १८ ॥
 गुणकर्माविभागेन सृष्ट्याः प्राग्वदनुक्रमात् ।
 विभक्तं कल्पयामास यथास्वं वेददर्शनात् ॥ १९ ॥
 ग्रहनक्षत्रताराणां भूमेर्विश्वस्य वा विभुः ।
 देवासुरमनुष्याणां सिद्धानाञ्च यथाक्रमम् ॥ २० ॥
 ब्रह्माण्डमन्तःशुषिरं यत्नेदं भूर्भुवादिकम् ।
 कटाहद्वितयस्यैव सम्पुटं गोलकाकृति ॥ २१ ॥

ब्रह्माण्डमध्ये परिधिर्व्योमकक्षाभिधीयते ।
 तन्मध्ये अमरं भानां क्रमशोऽधः क्रमादधः । इति ॥ २२ ॥
 इति सौरोक्तपद्यानां विंशत्या सूचितः क्रमः ।
 अथैतदुक्तसूर्यादिस्वरूपं प्रविविच्यते ॥ २३ ॥
 चतुर्थ्यष्टप्रकारेण कृतिः सर्वत्र सर्वदा । इति ।
 इति त्रीनारदीयोक्तेः प्रद्युम्नोऽथैव पद्मभूः ॥ २४ ॥
 तत्कारणं महत्तत्त्वरूपी यः सूर्य उच्यते ।
 ततोऽन्यः कथ्यते भूयः कार्यरूपी स्वयम्भुवः ॥ २५ ॥
 अतो द्वैक्यमर्कस्य ब्रह्माण्डान्तः प्रतीयते ।
 तत्राद्यस्यात्मभूघ्नकर्तृत्वं सम्भवत्यतः ॥ २६ ॥
 द्वितीयस्यासुरामर्त्यपिष्टमर्त्यदिनेशता ।
 विम्बदेवात्मकत्वाच्च सूर्यादीनां द्विरूपता ॥ २७ ॥
 तेजसं भासतो विम्बमुद्भूतं स्पर्शरूपकम् ।
 पाञ्चभौतिकमप्येतद्भास्वरत्वात् प्रदीपवत् ॥ २८ ॥
 अस्वाष्टी भानुविम्बस्यारम्भका भूतभागकाः ।
 चत्वारस्तेजसोऽन्येषामेकैकोऽंशः प्रकीर्तितः ॥ २९ ॥
 तेजःप्राधान्यतः सूर्यस्तैजसः प्रोच्यतेऽखिलैः ।
 किन्तु दिव्यं रवेस्तेजो भौमाच्छतगुणाधिकम् ॥ ३० ॥
 शीतस्पर्शाधिकरणं विम्बमाप्यं हिमद्युतेः ।
 करकावत्तदारब्धं चतुर्भिर्जलभागकैः ॥ ३१ ॥
 एकैकभागैरन्येषां भूतानां तत्र यत् पुनः ।
 परप्रकाशकत्वं तद्भानुमद्भानुसंक्रमात् ॥ ३२ ॥
 प्रथमां पिबते वज्रिः कलामित्यादि यत् स्मृतैः ।
 वाक्यं शौक्लशापचयतो नैवेदं पारमार्थिकम् ॥ ३३ ॥

तेजसः स्वात्कथं पानं दृष्टिभोगोऽत्र केवलः ।
 देवदत्तेन भुज्यन्ते ग्रामाः स इतिवन्मतः ॥ ३४ ॥
 कलाशब्देन तद्विचित्राभ्यामुपलक्षितः ।
 काल एवोच्यते नो चेत्पतेद्दर्शोऽखिलक्षतिः ॥ ३५ ॥
 भूयसात्पथ्य बाधः स्वादिति न्यायेन शीतगोः ।
 शैत्येनास्तोष्णतानुष्णा शीतस्पर्शोऽन्यथा भवेत् ॥ ३६ ॥
 जलप्राये विधोः पृष्ठे निष्ठावृक्षादयो जनैः ।
 कलङ्कत्वेन वर्ण्यन्ते नानाप्राचीनवाङ्मयैः ॥ ३७ ॥
 चन्द्रवक्त्रफलाद्यास्ते प्रागुक्ता भानि तु स्वतः ।
 तैजसानीत्यहं वक्ष्मि जगुराप्यानि केचन ॥ ३८ ॥
 आप्यत्वे तु भक्त्वायां दृश्यतेऽर्कस्य विस्तृतिः ।
 विकलापञ्चकं यस्मात्तत्तत्कारसंक्रमात् ॥ ३९ ॥
 तादृगुज्ज्वलता भानां न सम्भवति तान्यथ ।
 यत्कर्कसमतेजांसि तदा न स्यात्तमो निशि ॥ ४० ॥
 तत्तेष्वङ्गीकृतं भौमज्योतिरौपाधिकोपमम् ।
 सूर्यांशुपाधिजं तेजो यद्गृहेषु तथेक्ष्यते ॥ ४१ ॥
 वर्णभेदो यथा वक्त्रेः स्यादाधारविशेषतः ।
 तथा भेषु ग्रहेषु स्याद्विज्ञा स्त्रीपाधिकी द्युतिः ॥ ४२ ॥
 पितरश्चन्द्रविम्बस्य श्रूयन्ते पृष्ठवासिनः ।
 यथा तथान्यग्रहभेष्वपि स्थानं प्रतीयते ॥ ४३ ॥
 यद्यद्गतमया लोकास्तत्र तन्मयदेहिनः ।
 वर्तन्ते पार्थिवांशस्य सम्यर्काद्भवहारिणः ॥ ४४ ॥
 ब्रह्माण्डमध्यसंस्थानो भूगोलः पाञ्चभौतिकः ।
 तदारम्भकतामाप्तं भूमिभागचतुष्टयम् ॥ ४५ ॥

जलादिभूतभागानां चतुष्कां पूर्ववन्मतम् ।
 वृष्टमस्याधिभागं सज्जलभागचयान्वितम् ॥ ४६ ॥
 एकेन स्थलभागेन लक्ष्यते प्रायशो जनैः ।
 गोलपृष्ठचतुर्थीशस्थलीऽखिलजनस्थितिः ॥ ४७ ॥
 लवणोदधिमध्यस्थं महाद्वीपद्वयं पृथक् ।
 जर्द्धाधराभिधं तत्र महानूर्द्धाधरस्तनुः ॥ ४८ ॥
 अधःस्थस्रोत्तरार्धेन सहोर्द्धः कथितो बुधैः ।
 जम्बूद्वीपास्थयाधःस्थद्वीपस्यार्धस्तु दक्षिणम् ॥ ४९ ॥
 कथ्यते ह्यासुरी भूमिर्भागैर्द्वादशभिर्युतम् ।
 तत्र षट् सागरा द्वीपा ऋददेशोपमाः स्थिताः ॥ ५० ॥
 जम्बूद्वीपस्तु बहुधा विभक्तो वर्षपर्वतैः ।
 तत्तन्मानानि नोक्तानि ब्रह्मसूर्यांशभास्करैः ॥ ५१ ॥
 यस्तु विस्तृतगोलादौ वर्णितं भूधरादिकम् ।
 तत्तद्वष्टिविद्वत्त्वान्मानैव गदितं बुधैः ॥ ५२ ॥
 तत्तच्छास्त्रोदितो मेरुः कृताष्टदशयोजनोच्छ्रितः ।
 कलाकृतिर५६मितो मूल जर्द्धस्थलां नखान्निभिः ३२० ॥ ५३ ॥
 वर्षाचला हिमाद्र्याद्याः पञ्चाशदयोजनोच्छ्रिताः ।
 तावत्प्रस्थाश्च तत्रायं क्रियते गणितक्रमः ॥ ५४ ॥
 यस्मान्नोलस्यशैलादिशङ्कनां दूरवर्तिनाम् ।
 व्यवधा दृश्यतामानं दृष्टिसीमा च बोध्यते ॥ ५५ ॥
 अभीष्टमानज्ञे गोले भवन्मत्वेन कल्पिते ।
 स्थाप्यः स्वेच्छामितः शङ्कुः सचक्रकलिका २१६०० हतः ॥ ५६ ॥
 गोलवेष्टनमानेन कृतः संस्कृतनामकः ।
 सद्भिर्धोर्द्धस्त्रिजीवा ३४३८८८स्त्रिज्यायुक्ताधरोद्धृतः ॥ ५७ ॥

फलमुत्क्रमजीवा तच्चापं दृष्टार्गल्लिप्तिकाः ।

ता गोलपरिधिद्वया भवत्कलिकोद्धृताः ॥ ५८ ॥

शङ्कुदर्शनसीमा स्युस्ततो दूरे स नेष्यते ।

उत्क्रमज्या नगोऽना चेत्तदूनचिन्त्यकाकृतिम् ११८१८८४४ ॥ ५९ ॥

त्रिज्याकृतेर्विशोध्यतः पदमुत्क्रमकार्मुकम् ।

परा मानोत्क्रमज्याया धनुर्यन्त्रिप्तिकाधिकम् ॥ ६० ॥

शास्त्रात्यल्योत्क्रमज्या तद्विलिप्तादिभिः समम् ।

हिमाद्रिः कल्पितः शङ्कुः पञ्चाशद्योजनोच्छ्रितः ॥ ६१ ॥

षड्भुजाभ्येषु ५०२६ मानेऽस्मिन् भूगोलपरिधौ स्थितः ।

स प्राग्बलं स्तूतः शङ्कुस्तिथिद्वक् १५ कलिकोऽभवत् ॥ ६२ ॥

द्विः स्यादस्मादुत्क्रमज्या दृष्टुं स्यात् २०२ स्तदनुः कलाः ।

दृष्टुं गेशा ११८२ दृष्टिसीमा शरभै २७५ र्योजनैर्मता ॥ ६३ ॥

द्रष्टुं शङ्कुन्तरधरामानं चक्रकला २१६०० हतम् ।

हृतं परिधिमानेन लब्धा भुजकलास्ततः ॥ ६४ ॥

द्रष्टुं दृष्टान्तरे राशिचयोने दृष्टिसम्भवः ।

भुजलिप्तान्यकावर्गहीनत्रिज्याकृतेः पदम् ॥ ६५ ॥

कोटीज्यात्रिगुणा १४३८ च्छोध्याशेषः स्यादुत्क्रमज्याका ।

अथ कोटीज्याभ्यस्तस्त्रिज्यातः संस्कृतो नरः ॥ ६६ ॥

स्फुटशङ्कुः स चेदस्य उत्क्रमज्याप्रमाणतः ।

तदा न दृश्यते भूयान् दृश्यते व्यवधानमिह ॥ ६७ ॥

उत्क्रमज्योष्कृतः सष्टशङ्कुर्दृश्यज्याका भवेत् ।

सा त्रिज्याप्रन्तरक्षोभ्यभुजज्यासोन्नतज्याका ॥ ६८ ॥

तदनुर्दृश्यलिप्ताः स्युस्तच्छङ्कोः क्षितिजोपरि ।

दृश्यज्यापरिधिद्वया चक्रलिप्तोद्धृता फलम् ॥ ६९ ॥

यदि मेरोस्तधीच्छायः*विस्तारो भवतस्तदा ।
 प्राक्स्थानाममरावत्वा याम्यगोलः कथं निशा ॥ ८२ ॥
 सार्धेशा ११।३० स्तत्र लम्बांशा दृष्ट्यांशाः पञ्चविंशतिः २५ ।
 तच्चापान्तर्गतः सूर्य्यचितिजादिश्च १३ भागकैः ॥ ८३ ॥
 उच्चस्थो द्रष्टव्ये देवैः पश्मासास्तमयः कथम् ।
 विषुवत्कालजं खण्डग्रहणे ग्रीतगोस्तथा । ८४ ॥
 अद्रक्षत कुभान्तःस्था मेरुच्छाया चतुःकला ।
 अतो मेरुचतिर्गुणा मन्थतां हिमवन्धितेः ॥ ८५ ॥
 पश्चिन्निर्गविकैः सिन्धौ मस्तकोर्द्धगतं ध्रुवम् ।
 हेमाद्रिर्नेचितोऽप्यस्य स्थितिर्वाच्या मृषेति नो ॥ ८६ ॥
 लक्षा तन्मायया साक्षात् देवासुरभूर्नृभिः ।
 अन्तर्धाद्यपि मर्त्यानां यदुपासनयेष्यते ॥ ८७ ॥
 खाद्रिदृग् २७० योजनव्यासवार्द्धिमध्याभिरक्षतः ।
 जम्बूद्वीपान्तरं तुल्यं न सर्व्वत्रोपलभ्यते ॥ ८८ ॥
 नीलाद्रेर्नेर्ऋताशयां कुमार्य्यस्या मरुद्दिशि ।
 हारकास्वाद्य नीलाद्रिः प्राच्यां वेलास्थितं त्रयम् ॥ ८९ ॥
 अतो भारतवर्षस्य याम्यभागे त्रिकोणता ।
 प्राक्पश्चात्तद्व्यदेशानामन्तरान्ततोऽपि च ॥ ९० ॥
 शङ्खाग्राकारता सिन्धुस्तद्दीपेऽस्मिन् वृत्तता ।
 तन्मानता न चैवाब्धौ न चापि बलयाकृतिः ॥ ९१ ॥
 तत्ततोऽधिकमानोऽसौ सागरो विविधाकृतिः ।
 प्राक्पश्चादयाम्यसीम्यास्थो नानास्थः स्थानभेदतः ॥ ९२ ॥

* तथेति विस्तृतधीच्छायुक्तप्रकारेण ।

लवणार्चवमध्यस्था द्वीपभेदाः परःश्रुताः ।
 दशार्बुदाधिका सङ्ख्या मनुष्याणां भुवि श्रुता ॥ ८३ ॥
 समन्तादयोजनं कल्पे भूगोलः किल वर्धते ।
 इति सिद्धान्ततो वृक्षैर्वैषम्याद्देशभेदतः ॥ ८४ ॥
 बहुदिक्प्रसरद्वातस्तु व्याभोधिजलाहृतैः ।
 वर्षोद्रेकाश्च दीवेगामृदां नानाविधस्थितेः ॥ ८५ ॥
 उन्मज्जन्ति निमज्जन्ति केचित्केचित्कदा कदा ।
 क्षुद्रा द्वीपा महान्तस्तु भिन्नाकारा भवन्ति हि ॥ ८६ ॥
 तथापि वृक्षता भूमेर्मृद्विस्तोयैर्न भिद्यते ।
 सृदामपाञ्च संस्थानान्याप्नुवन्ति सदा भिदाम् ॥ ८७ ॥
 लवणोदेन सम्पृक्ताः क्षीरोदाद्या क्वचित् क्वचित् ।
 दधति क्षीरदध्यादि न स्वरूपस्तु कार्त्स्न्यतः ॥ ८८ ॥
 तत्राक्षिद्धान्तसम्प्रोक्तसृष्टिकालकुसंस्थितेः ।
 वर्त्तते वर्त्तमानस्मासंस्थितेश्चान्तरं महत् ॥ ८९ ॥

चादियामने—यस्य शृङ्गेकदेशस्था देवास्त्रिंशत्त्रिकोटयः ।

स मेरुः पृथिवीमध्ये श्रूयते न च दृश्यते । इति ॥ १०० ॥

सूर्यसिद्धान्ते—अनेकरत्ननिचयो जाम्बूनदमयो गिरिः ।

भूगोलमध्यगो मेरुरभयत्र विनिर्गतः ॥ १०१ ॥

उपरिष्ठात्स्थितास्तस्य सेन्द्रा देवा महर्षयः ।

अधस्तादसुरास्तद्द्विपन्तोऽन्योऽन्यमाश्रिताः ॥ १०२ ॥

ततः समन्तात्परिधिक्रमेणायं महार्णवः ।

मेखलेऽवस्थितो धात्र्या देवासुरविभागकृत् । इति ॥ १०३ ॥

देवावासः सुमेरुर्वायव्यः कुमेरुरसुराश्रयः ।

तत्समान्तरगा रेखा व्याख्या परिधिर्महान् ॥ १०४ ॥

अक्षांशा मेरुपर्यन्तं क्रमोना वृत्तरेखिकाः ।

तद्भिदो मेरुयुक्तता द्राघिमाख्याः समा मताः ॥ १०५ ॥

इत्यमाकाशवद्भूमावपि सर्व्वं प्रकल्प्यते ।

भूमध्यात् खस्थितिर्यस्मात् पृष्ठे सूत्रसमा भवेत् ॥ १०६ ॥

ब्रह्माण्डात्मविराड्देहमेरुदण्डायिते स्थिरे ।

वायौ भूरादयः स्थूताश्चक्राणीव तनौ नृणाम् ॥ १०७ ॥

खमेरुः समरूपोक्तो लोकाधारतयागमैः ।

गर्भोदसिन्धुयुष्मूलः षोडशाधारभृष्टिष्ठः ॥ १०८ ॥

लोकालोकतया प्रोक्ता कटाहप्रथमा वृत्तिः ।

हिरण्ययी भूमिसंज्ञा ततो दशगुणोत्तराः ॥ १०९ ॥

क्रमाज्जलादयः प्रोक्ताः प्रकल्प्यन्ताः प्रसङ्गतः ।

यत्नाधारणभूगोलशास्त्रे देशादिवर्णना ॥ ११० ॥

कर्त्तुमर्हा तदेतस्मिन् गणिते दिक् प्रदर्शिता ।

पश्चाद्ग्रासादिगोलस्य वाच्यं दृक्शास्त्रसम्मतम् ॥ १११ ॥

अथ भूभागसंस्थानपरिचित्यै कुतूहलात् ।

लिख्यन्ते कतिचिच्छ्लोकाः सन्निधान्तशिरोमणिः ॥ ११२ ॥

त्रि-लङ्का कुमध्ये यवकोटिरस्याः प्राक् पश्चिमे रोमकपत्तनञ्च ।

अधस्ततः सिन्धुपुरं सुमेरुः सौम्येऽथ याम्ये वङ्गवानलञ्च ॥ ११३ ॥

कुहत्तपादान्तरितानि यानि स्थानानि षड्गोलविदो वदन्ति ।

वसन्ति मेरौ सुरसिद्धसङ्गा और्व्वं च सर्व्वे नरकाः सदैत्याः ॥ ११४ ॥

यो यत्र तिष्ठत्यवनीं तलस्थामात्मानमस्या उपरिस्थितञ्च ।

स मन्यतेऽतः कुचतुर्यसंस्था अधश्च ते तिर्य्यगिवामनन्ति ॥ ११५ ॥

अधःशिरस्काः कुदलान्तरस्थाऽष्टायामनुषा इव नीरतीरे ।

अनाकुलास्तिर्य्यगधःस्थिताश्च तिष्ठन्ति ते तत्र वयं यथाच ॥ ११६ ॥

भूमेरर्धं चारसिन्धोरुदक्स्थं

जम्बूद्वीपं प्राङ्पुराचार्यवर्थाः ।

अर्धेऽन्यस्मिन् द्वीपषट्कस्य याम्ये

चारस्त्रीराद्यम्बुधीनां निवेशः ॥ ११७ ॥

लवणजलधिरादौ दुग्धसिन्धुश्च तस्मा-

दमृतममृततरश्मिः श्रीश्च यस्माद्भव ।

महितचरणपद्मः पद्मजस्मादिदेवै-

र्वसति सकलवासो वासुदेवश्च यत्र ॥ ११८ ॥

दध्नो घृतस्येक्षुरसस्य तस्मात्प्रत्यक्षं च स्वादुजलस्य चान्द्यः ।

स्वादूदकान्तर्बहुवानलोऽसौ पाताललोकाः पृथिवीपुटानि ॥ ११९ ॥

चक्षुत्फणामणिगणांशुलतप्रकाशा

एतेषु सासुरगणाः फणिनी वसन्ति ।

दीव्यन्ति दिव्यरमणीरमणीयदेवैः

सिद्धाश्च तत्र चलसत्कनकावभासैः ॥ १२० ॥

शाकं ततः शास्त्रालमत्र कौशं क्रीचश्च गोमेदक*पुष्करे च ।

द्वयोर्द्वयोरन्तरमेकमेकं समुद्रयोर्द्वीपमुदाहरन्ति ॥ १२१ ॥

लङ्कादेशाक्षिमगिरिरुदग्धेमकूटोऽथ तस्मात्

तस्माच्चान्यो निषध इति ते सिन्धुपर्यन्तदैर्घ्याः ।

एवं सिद्धादुदगपि पुराच्छृङ्गवच्छुक्लनीला

वर्षाण्येषां जगुरिह बुधा अन्तरे द्वीपिदेशान् ॥ १२२ ॥

भारतवर्षमिदं ह्युदगस्मात् किन्नरवर्षमतो हरिवर्षम् ।

सिद्धपुराञ्च तथा कुरु तस्माद्विद्धि हिरण्ययरम्यकवर्षे ॥ १२३ ॥

* जम्बूद्वीपस्य गोमेदकमिति नामान्तरम् ।

माख्यवांसं यवकोटिपत्तनाद्रोमकाच्च किल गन्धमादनः ।
 नीलशैलनिषधावधी च तावन्तरालमनयोरिलावृतम् ॥ १२४ ॥
 माख्यवज्जलधिमध्यवर्त्ति यत्तत् तु भद्रतुरगं जगुर्बुधाः ।
 गन्धशैलजलराशिमध्यगं केतुमालकमिलाकलाविदः ॥ १२५ ॥
 निषधनीलसुगन्धसुमाख्यकैरलमिलावृतमावृतमाबभौ ।
 अमरकेलिकुलायसमाकुलं रुचिरकाञ्चनचित्रमहीतलम् ॥ १२६ ॥
 इह हि मेरुगिरिः किल मध्यगः कनकरत्नमयस्त्रिदशालयः ।
 द्रुहिणजम्बुकुपञ्जकर्णिकेति च पुराणविदोऽमुमवर्णयन् ॥ १२७ ॥
 विष्कम्भशैलाः खलु मन्दरोऽस्य सुगन्धशैलो विपुलः सुपार्श्वः ।
 तेषु क्रमात् सन्ति च केतुहृत्ताः कदम्बजम्बूवटपिप्पलाख्याः ॥ १२८ ॥
 जम्बूफलामलगलद्रुसतः प्रवृत्ता
 जम्बूनदीरसयुतेर्मृदभूत् सुवर्णम् ।
 जाम्बूनदं हि तदपः सुरसिन्धुसङ्गाः
 शम्भुत्पिबन्त्यमृतपानपराशुखास्ते ॥ १२९ ॥
 वनं तथा चैत्ररथं विचित्रं तेष्वप्सरोनन्दननन्दनञ्च ।
 धृत्याह्वयं यदृतिक्लत्सुराणां भ्राजिष्णु वैभ्राजमिति प्रसिद्धम् ॥ १३० ॥
 सरांस्यथैतेष्वक्षयमानसं महाङ्गदं खेतजलं यथाक्रमम् ।
 सरस्सु रामारमणश्चमालसाः सुरा रमन्ते जलकेलिलालसाः ॥ १३१ ॥
 सद्रत्नकाञ्चनमयं शिखरत्रयञ्च
 मेरौ मुरारिकपुरारिपुराणि तेषु ।
 तेषामधः शतमुखज्वलनान्तकाख्य-
 रक्षोऽम्बुपानिलधनीशपुराणि चाष्टौ ॥ १३२ ॥
 विष्णुपदी विष्णुपदात्पतिता मेरौ चतुर्धास्मात् ।
 विष्कम्भाचलमस्तकशस्तसरःसङ्गता वियता ॥ १३३ ॥

श्रीताम्र्या भद्राश्वं सालकनन्दा च भारतं वर्षम् ।

चतुश्च केतुमालं भद्राश्व्या चीत्तरान् कुङ्कुन् याता ॥ १३४ ॥
याकर्षिताभिलषिता दृष्टा सृष्टावगाहिता पीता ।

उक्ता स्मृता सुता वा पुनाति बहुधापि पापिनः पुङ्गवान् ॥ १३५ ॥

याञ्चलिते दलिताखिलबन्धो गच्छति वलाति तत्पितृसङ्घः ।

प्राप्ततटे विजितान्तकद्रुतो याति नरे निरयाक्षुरलोकम् ॥ १३६ ॥

ऐन्द्रं कशेरुशकलं किल ताम्रपथ-

मन्थङ्गभस्तिमदतश्च कुमारिकास्थम् ।

नागश्च सौम्यमिह वारुणमन्थस्वर्णं

गान्धर्व्वसंज्ञमिति भारतवर्षमध्ये ॥ १३७ ॥

वर्णव्यवस्थितिरिहैव कुमारिकास्थे

शेषेषु चान्यजजना निवसन्ति सर्वे ।

माहेन्द्रशक्तिमलयर्चकपारियात्राः

सङ्घः सविन्ध्य इह सप्त कुलाचलाश्व्याः ॥ १३८ ॥

भूर्लोकास्थो दक्षिणे व्यघ्रदेशात्

तस्मात् सौम्योऽयं भुवः स्वस्र मेरुः ।

लभ्यः पुण्यैस्तैर्महोऽस्त्राज्जनोऽतो

लभ्योऽनल्पैस्तैस्तपः सत्यमन्थः ॥ १३९ ॥

लङ्कापुरेऽर्कस्य यदोदयः स्यात्तदा दिनार्धं यवकोटिपुण्याम् ।

अधस्तदा सिङ्गपुरेऽस्तकालः स्याद्रोमके रात्रिदलं तदैव ॥ १४० ॥

यत्रोदितोऽर्कः किल तत्र पूर्वा तत्रापरा यत्र गतः प्रतिष्ठाम् ।

तन्मध्यतोऽन्ये च ततोऽखिलानामुदक्स्थितो मेरुरिति प्रसिद्धिः ॥ १४१ ॥

अथोज्जयिन्याः कुचतुर्थभागे प्राच्यां दिशि स्यादयवकोटिरिव ।

ततश्च पश्चाच्च भवेदवन्ती लङ्कैव तस्याः ककुभि प्रतीक्षाम् ॥ १४२ ॥

तथैव सर्वत्र यतो हि यस्याप्याद्यां ततस्तत्र भवेत्प्रतीच्याम् ।

निरक्षदेशादितरत्र तस्मात्प्राचीप्रतीच्या च विचित्रसंख्ये ॥ १४३ ॥

निरक्षदेशे क्षितिमण्डलोपगौ भुवौ नरः पश्यति दक्षिणोत्तरौ ।

तदाश्रितं खे जलयन्त्रवत्तथा भ्रमद्भ्रमं निजमस्तकोपरि ॥ १४४ ॥

उदग्दिशं याति यथा यथा नर-

स्तथा तथा स्वावतसृष्टमण्डलम् ।

उदग्भ्रुवं पश्यति चोन्नतं क्षिते-

स्तदन्तरे योजनजाः फलांशकाः ॥ १४५ ॥

योजनसङ्ख्या भांशैर्द्दुर्गुञ्जिता स्वपरिधिङ्गता भवन्त्यंशाः ।

भूमौ कक्षायां वा भागेभ्यो योजनानि च व्यस्तम् ॥ १४६ ॥

सौम्यं ध्रुवं मेरुगताः खमध्ये याम्यश्च दैत्या निजमस्तकोर्ध्वं ।

सव्यापसव्यं भ्रमद्भ्रमं विलोकयन्ति क्षितिजप्रसक्तम् ॥ १४७ ॥

वृद्धिर्विधेरङ्गि भुवः समन्तात् स्त्रादयोजनं भूभवभूतपूर्वैः ।

ब्राह्मे लये योजनमात्रवृद्धेर्नांशो भुवः प्राकृतिज्ञेऽखिलायाः ॥ १४८ ॥

दने दिने यन्म्रियते हि भूतैर्देनन्दिनं तं प्रलयं वदन्ति ।

ब्राह्मं लयं ब्रह्मादिनात्सकाले भूतानि यद्ब्रह्मतनुं व्रजन्ति ॥ १४९ ॥

ब्रह्मात्यये यत्प्रकृतिं प्रयान्ति सर्व्वाण्यतः प्राकृतिकं कृतीन्द्राः ।

लीनान्यतः कर्मपुटान्तरत्वात् पृथक्क्रियन्ते प्रकृतेर्विकारैः ॥ १५० ॥

ज्ञानाग्निदग्धाखिलपुण्यपापा मनः समाधाय हरी परेशे ।

यद्योगिनी यान्तिवृत्तिमस्मादात्यन्तिकश्चेति लयस्तुष्टौ ॥ १५१ ॥

भूभूधरत्रिदशदानवमानवाद्या

ये याव धिष्ण्यगगनेचरचक्रकक्षाः ।

लोकव्यवस्थितिरूपरूपपरि प्रदिष्टा

ब्रह्माण्डभाण्डजठरे तदिदं समस्तम् । इति ॥ १५२ ॥

भूव्यासः खखभूप१६००योजनमितः सोऽद्युच्चिनन्दाग्निभिः३८२७

क्षुण्णः खाशुगसूर्य१२५०ह्रस्वपरिधिः सूक्ष्मोऽपि कक्षावली ।

खेटानां भुवि लिप्तिकांश्चटनासौकार्यहेतोरिह

व्यासः खाभ्ररसा६००हतः कुनवभू१८१भक्तो मतो वेष्टनम् ॥१५३॥

तस्माद्योजनसङ्ख्याया कुपरिधिः षट्पञ्चशून्याशुगाः५०२६

षट्पञ्चैर्दशभिः१०स्ततः क्षितिकृतैः४१

सार्धं मयाचोदिताः५०२६'१०।४१ ।

व्यासज्ञः परिधिः कुपृष्ठजफलं बाणाष्टनागावनी-

वेदाभ्रद्विरदा८०४१८८५स्ततो घनफलं

व्यासाङ्ग६भागाहतेः२१४४५०२६६६।४० ॥ १५४ ॥

स्मापृष्ठस्य निरक्षदेयत उदग्भागे स्थलं योजनै-

र्वाणाद्रीन्दुशरेषुबाणविधुभिः१५५५१७५स्तोयं मितश्चाभ्युधेः ।

शून्यद्वग्निरसेषुसागरभुजैः२४५६३२०र्याग्ये दले शून्यगो-

रामाक्षीषुशरैः५५२३८० स्थलञ्च खखखा-

ष्टाद्युच्चिरामैः३४७८०००र्जलम् ॥ १५५ ॥

त्रि—वृत्तक्षेत्रे परिधिगुणितव्यासपादः फलं तत्-

क्षुण्णं वेदैरुपरि परितः कन्दुकस्यैव जालम् ।

गोलस्यैवं तदपि च फलं पृष्ठजं व्यासनिर्ण

षड्भिर्भक्तं भवति नियतं गोलगर्भे घनास्थम् । इति ॥ १५६ ॥

केचिद्दन्त्यत्र तु वेष्टनार्धं व्यासं प्रकल्प्यास्य भुजाक्षि२२घातात् ।

नगोऽहृतात्तत्परिधिर्विधेयस्तदयुग्म*घातस्य चतुर्थभागः ॥ १५७ ॥

क्षेत्रस्य वृत्तस्य फलं यदेतन्नोलार्धतुल्यस्य ततो द्विनिघ्नम् ।

तन्नोलपृष्ठस्य फलं पुरोक्तात्पादाधिकं सम्भवतीति तत्र ॥ १५८ ॥

वक्ष्ये स्फुटं साधनमिष्टगोलं भवकलिसार१६००स ममारचय्य ।
 चिन्त्यामितं३४३८ व्यासदलं प्रकल्प्य दद्यात्तदूर्ध्वधरकेन्द्रविन्दू॥१५८॥
 निरक्षवृत्तं विलिखेत्तदन्तस्तदूर्ध्वकेन्द्रावधि गोलकार्धे ।
 तत्त्वाश्वि२२५लिप्ताप्रमितानि वृत्ता-
 न्यव्यग्रश्चि२४सङ्ख्यानि विलिख्य तानि ॥ १६० ॥
 भवन्ति तस्मिन् वलयाभिधानि क्षेत्राणि तेषां क्रमतो निरक्षात् ।
 व्यासः समानः परिधिः क्रमोनः प्रत्येकमध्यं प्रतिलम्बजीवाः ॥१६१॥
 खखाक्षलिप्ताः क्रमतः प्रसाध्याः पुनः पुनस्तत्कृतिवर्जितायाः ।
 चिन्त्याकृते११८१८८४४मूलतया गृहीताः
 स्थिरीकृताः स्युश्च परस्परं ताः ॥ १६२ ॥
 तासां युतिर्दन्तशराक्षिबाणाः
 मध्यंशकैरष्टगुणैश्च सिद्धैः५२५३२।३८२४ ।
 समं भवेयुः पुनरक्षपक्ष-
 पक्षा२२५ हताक्षकलारा१६०० निरक्षे ॥ १६३ ॥
 फलं बृहत् क्षेत्रभवं भवन्ति
 खखाभ्रशून्याङ्गजाभिसङ्ख्याः४८६०००० ।
 तत्तद्गुणाङ्गम्वगुणैश्चतु यत्-
 चिन्त्याविभक्तात् फलमेतदेव ॥ १६४ ॥
 खखाष्टषड्यक्षिक्ताद्रितुल्यं७४२६०८००
 स्याद्गोलपृष्ठार्धफलं कलात्म ।
 द्विनिघ्नमेतत् सकलं फलं स्यात्१४८५२१६००
 पृष्ठोद्भवं चक्रकलाख्यगोले ॥ १६५ ॥
 द्विघ्नचिजीवा६८७६गुणितर्धचक्रलिप्ता समं तद्भवतीह यस्मात् ।
 तद्देष्टव्यासहतेः प्रसिद्धं पृष्ठे फलं तच्चतुरस्ररूपम् ॥ १६६ ॥

प्रत्येकमेवां* वलयाभिधानां फलानि तद्दृष्टव्यं ततः फलेन ।

निम्ना च लम्बाग्निगुणोद्भूता सुस्तदयोगतः पृष्ठफलं तदेव ॥ १६७ ॥

कृत्वा सृष्टिकया सुवर्तुलचतुष्कोणौ पृथक्पिण्डकौ

तुल्यव्यासतया तयोर्गुरुतयोः स्वादयोऽनुपातः पुनः ।

तत्पृष्ठच्छदनांशुकद्वयतुलाजातोऽनुपातश्च य-

स्ताभ्यामुक्तधनाख्यपृष्ठजफले बोधे हि बालैरपि ॥ १६८ ॥

मात्राङ्गुलं वसुध्वयोदरसन्धितं तै-

र्मुष्टिः कृतैश्च रसैर्मुष्टिभिरेव हस्तः ।

हस्तैश्चतुर्भिरिह दण्ड उदीरितस्तैः

क्रोशः खखाभ्रनयनैर०००रघ तदयुगेन ॥ १६९ ॥

गव्यूतिरेतदुभयं किञ्च योजनं स्यात्

केचित् खभूपगजलोचन२८१६०हस्तमूढुः ।

गच्छत्समाङ्गकनृणां खस्तर्कबाणैः५६००

क्रोशः पदैर्मवति वेगविलम्बहीनैः ॥ १७० ॥

ज्वाहं ज्येति यथान्युतेष्वविहितं लोकेष्वसूर्यादिभि-

र्गव्यूतिर्गदिताश्च योजनमिति क्षार्कादिमाने तथा ।

तस्माद्वास्तवभूमिविस्तृतिरसौ खाम्नाष्टभिः८०० सन्धिता

सेन्दोर्हिहिभुजैर२२२ रवेः खखनभःषड्भूमिर्योजनैः ॥ १७१ ॥

शङ्कुः सूर्य्य१२मिताङ्गुलस्तदुभयं हस्तश्चतुर्भिर्हनु-

स्तैः क्रोशो धनुषां सहस्रमिति वा स्वादिष्णुधर्मोत्तरात् ।

तस्माद्देशविशेषसिद्धमितिभिस्तदयोजनैः सन्धिताः

पूर्व्वोक्ता रवि७२०००चन्द्र४४४भू१६००प्रभृतयः

सिद्धास्तु वा वस्तुतः ॥ १७२ ॥

* चतुर्विंशतिदशानाम् ।

विषुववर्त्तरे—द्वादशकुलकः शङ्कुस्तद्वयञ्च शयः स्मृतः ।

तच्चतुष्कं धनुः प्रीतिं क्रोशो धनुःसहस्रकम्पति ॥ १७३ ॥

उद्वाहोः प्रपदोत्थितस्य पुरुषस्यार्थं ५ शङ्कुः स्वषड्-

भूनागाच्च २८१६० मितैर्मतं सुमतिभिर्यदयोजनं तैः पुनः ।

चंद्रशेनैः कृतनन्दखाम्बिभिः ३०८३।४० रिलागोलस्य चेद्वेष्टनं

व्यासो व्यङ्गिश्चराष्टगोभिः ८८४।४५ रुभयाघातात् फलं पृष्ठजम् ॥ १७४ ॥

नागाष्टाब्धिरसाब्धिखानल ३०४६४८८ मितं पञ्चाशता कोटिभिः

स्यादल्पाभ्यधिकैर्धनाभिधफलं गर्भेऽस्य तदयोजनैः ५००००४८३ ।

सुखं खाशुग ५० कोटिभिश्च विकलाद्यानां वियोगादभवे-

दित्वं भूविहतिः कृताय नभसि ज्योतिःक्रमो वक्ष्यते ॥ १७५ ॥

नीलारविन्दसुमिलिन्दकलिन्दजेन्द्र-

नीलाम्बुदालिदलिताङ्गनपुष्पमङ्गुम् ।

नीलाचलाधरशिरोमुकुटायमानं

नीलाम्बरानुजमजं शरणं व्रजामः ॥ १७६ ॥

इत्युत्कलोऽञ्जलनृपालकुलप्रसूत-

श्रीचन्द्रशेखरकृतौ गणितेऽक्षिसिद्धे ।

सिद्धान्तदर्पण उपाहितबालबोधे

द्वाष्टादशो गत इलाविहतिः प्रकाशः ॥ १७७ ॥

इति श्रीचन्द्रशेखरसिंहकृतौ सिद्धान्तदर्पणे गोलाधिकारे

भूगोलविवरणो नामाष्टादशः प्रकाशः ।

जनविंशः प्रकाशः ।

भगीश्वरगोक्षचर्चनम् ।

स्रष्टुर्याया शरीरेन्द्रियविषयमयी भूतसृष्टिः पुरासी-
त्तत्तद्दीर्घं द्विधास्तर्वहिरभवदितः पञ्चकं मण्डलानाम् ।
वाह्यं ब्रह्माण्डभाण्डावृतिरुदरसमाकारमन्तः स्ववायु-
र्विम्बद्वन्द्वं रवीन्दुद्वितय इह महस्तोयभूमण्डलानि ॥ १ ॥
योऽसावाकाशमेकमृत्तदिति गदितो वृत्तयष्टिस्वरूप-
स्तत्सूतिस्थानुलोकप्रकरविटपिनो मूलतुल्यात् कुगोलात् ।
वायुस्कन्धाः समन्ताद्वह्निपचयिनः सन्ति सप्तावहाद्या
भान्नान्नाद्यादिहास्ते स्थिरचरमखिलं भग्नहाभोधराद्यम् ॥ २ ॥

त्रिरीमयी—भूवायुरावह इह प्रवहस्तदूर्ध्वः

स्यादुहहस्तदनु संवहसंज्ञकश्च ।

अन्यस्ततोऽपि सुवहः परिपूर्वकोऽस्माद्

ब्राह्मः परावह इमे पवनाः प्रसिद्धाः ॥ ३ ॥

भूमेर्बहिर्द्वादशयोजनानि भूवायुरन्नाम्बुदविद्युदाद्यम् ।

तदूर्ध्वगो यः प्रवहः स नित्यं प्रत्यगतिस्तस्य तु मध्यसंस्था ॥ ४ ॥

नक्षत्रकक्षा खचरैः समेतो यस्मादतस्तेन समाहतोऽयम् ।

भपञ्जरः खेचरचक्रयुक्तो भ्रमत्यञ्जलं प्रवहानिलेन ॥ ५ ॥

यान्तो भचक्रे लघुपूर्वगत्या

खेटास्तु तस्मात्परशीघ्रगत्या ।

कुलालचक्रे भ्रमिवामगत्या

यान्तो न कीटा इव भान्ति यान्तः । इति ॥ ६ ॥

प्राग्यायिमध्यमरवेः परितो भसूचे

मन्दोच्चकण्ठतनवः खचराभ्रमन्तः ।

तिष्ठन्ति यावति भुवोऽन्तर एव तस्मात्

पञ्चाङ्गतां बहुविधा भवति स्वकक्षा ॥ ७ ॥

अथावनीवेष्टनकद्रवीन्धोर्ध्वनाधिकाकर्षणतो स्यूत्यात् ।

कक्षा निजा स्वादतएव मध्या लेख्याग्रतः कर्ष्य ततः स्फुटानाम् ॥ ८ ॥

भूसूर्यबाह्याम्बरसञ्चराणां दवीयसां जीवकुजार्कजानाम् ।

मत्स्यभावाभिजमध्यकक्षामध्यार्कतो मध्यरवेसु कक्षा ॥ ९ ॥

तेषां चलाख्या भवति क्षितीनमध्याभ्रसञ्चारिसितप्रयोष ।

अनल्पगत्यो रविमध्यकक्षा मध्याभिधा स्वा रवितश्चलाख्या ॥ १० ॥

साप्यर्कतस्तन्मृदुकर्णसिद्धौ मध्योच्यते कोरिव चन्द्रभान्वोः ।

सूर्यात् कुजाद्यन्तर एव मन्दकर्षः स्फुटो द्राष्टृदुजः कुगोलात् ॥ ११ ॥

सूर्यबाह्यास्फुजितां मध्यकक्षायोजनसङ्ख्याया ।

शताहताष्टशून्याभ्रनागसैन्यवसिन्धवः ४७८००८०० ॥ १२ ॥

शीघ्रकक्षेयमेवोक्ता कुजजीवार्कजन्मनाम् ।

बुधस्य नखवेदाङ्गबाणाब्धिष्टतयो १८४५६४२० निजा ॥ १३ ॥

शुक्रस्याभ्राष्टपञ्चेषुशराङ्गाब्धिगुणाः ३४६५५५८० स्वका ।

मध्या कुजस्य खखषङ्गुणाभ्रगुणदृङ्गाः ७२३०३६०० ॥ १४ ॥

गीष्मतेर्नखरामाष्टशरसिद्धाः शताहताः २४५८३२००० ।

शनेः खखरसाद्यग्निपञ्चचन्द्राब्धिसिन्धवः ४४१२३७६०० ॥ १५ ॥

शीघ्रकक्षा भचक्रांश ३६० गुणिता मध्ययोद्धृता ।

लब्धाः शीघ्रपरिध्यंशाश्चक्रचक्रार्धजा मताः ॥ १६ ॥

शतपन्नाम्बरषट्पूर्णरामा ३०६००० मध्येन्दुकक्षिका ।

भानां खखाभ्रनागाष्टदृङ्गागनखनीरदाः १७२०८२८८००० ॥ १७ ॥

खखकचेन्दुगोभू १८१ प्री खखसूर्यज्ञता १२०० श्रुतिः ।

मध्या सूर्याबुधादीनां भूमिचर्चेन्दुभासताम् ॥ १८ ॥

मन्दश्रुतिकलानिघ्नी मध्या त्रिण्योदृता स्फुटा ।

मध्यवन्दसंस्कारः सूर्याज्जसितशीघ्रयोः ॥ १८ ॥

भूमध्यात् स्फुटभीमादिकर्षज्ञानाय मध्यमः ।

कर्षस्तृतीयकर्षप्लिग्वाभक्तोऽय तुर्यया ॥ २० ॥

श्रुत्याभ्यस्तस्त्रिजीवाप्तः कार्यः कक्षापि कर्षतः ।

साध्या खखाक १२०० गुणितात् कुनवेन्दुभि १८१ रुदृतात् ॥ २१ ॥

मन्दोच्चानाञ्च पातानां भगवन्वितभावतः ।

कक्षा नक्षत्रकक्षैव ज्ञेया दृश्येतरत्विषाम् ॥ २२ ॥

खखकक्षाः खभगवैरभ्यस्ताः कुदिनो १५७७८१७८२८००० दृताः ।

फलं खगतिमानं स्यात् खेचराणां दिने दिने ॥ २३ ॥

खखपूर्वगतिः खखकक्षायां योजनात्मिका ।

कथ्यतेऽथैकदिवसे रविमध्यमसावने ॥ २४ ॥

भूगोलं परितोऽर्कस्य गजाङ्गाष्टाभ्रविश्वके १३०८६८ ।

खनखेशा ११२०० विधोर्भानां प्राक् पश्चात् क्षतगोनखाः २०८४ ॥ २५ ॥

ज्यश्रुक्रयोस्तु मध्यार्कं क्रमात्पञ्चाष्टगोनखाः २०८८०३ (बु) ।

गोऽक्षिदृग्वेदतिथयः १५४२२८ परितोऽय महीभुवः ॥ २६ ॥

वसुसिद्धार्थककुभो १०५२४८ गुरोर्देवाद्विषट्शराः ५६७३३ ।

शनैश्चरस्य नागाभ्रपूर्णचन्द्रपयोधयः ४१००८ ॥ २७ ॥

गतिश्चक्रकला २१६०० निघ्नी खकक्षाया कलात्मिका ।

भवति प्रायश्चस्तेषामथोक्ता योजनात्मिका ॥ २८ ॥

भगति २०८४ र्घहकक्षाघ्नी भकक्षाया फलोनयुक् ।

पश्चात् प्राक्चक्रचलने भवेत् खेटगतिः स्फुटा ॥ २९ ॥

स्वतुङ्गाकर्षणवशात् कक्षाकीन्द्राक्षभः सदा ।

कर्षस्थोनाधिकत्वेऽपि समैव प्रागतिर्भवेत् ॥ ३० ॥

विक्षिप्तानां स्वकैः पातैः सौम्ययाम्यगतिः पुनः ।
 न्यूनाधिका भवत्येषां मन्दकर्षणानुसारतः ॥ ३१ ॥
 भूरिन्दुसौम्यशुक्रार्ककुजेज्यार्कभट्टकैः ।
 क्रमायतैर्हतेत्युक्तिः प्राचां दृष्टिविरोधिनी ॥ ३२ ॥
 यत्तदुक्ता नभःकक्षा स्वकल्पभगणोद्भृता ।
 लब्धाभिर्यहकक्षाभिः सिद्धाभिरनुपाततः ॥ ३३ ॥
 वेष्टिते लिखिते विन्दौ भूमिनान्नि विपश्चिता ।
 स्वस्वकक्षामु तुल्यायां न्यस्तायां प्रागती पुनः ॥ ३४ ॥
 शीघ्रोच्चाकर्षणोद्भूतदोः फलाग्रस्थितग्रहः ।
 भूताराखूतसूत्रस्यक्रार्धेनैति वक्रिताम् ॥ ३५ ॥
 तदस्मदुक्तमार्गस्थाः क्रमात्प्रगतयोऽर्कतः ।
 सूर्यर्धसूत्रगाः क्षर्धसूत्रात् स्युर्वक्रिणः खगाः ॥ ३६ ॥
 चलकर्णोत्क्रमाद्विम्बविद्येपाल्पमहत्त्वतः ।
 ताराग्रहाणामायाति मध्यार्काभिभ्रमः स्फुटः ॥ ३७ ॥
 यदि स्याद्भास्वतः कक्षा सौरभास्वरसन्धता ।
 तदा स्वभुक्तितित्थंशे १५ सिद्धे प्राक्परलम्बने ॥ ३८ ॥
 मध्यमं लम्बनं कौजं प्रायशः कलिकाद्वयम् ।
 त्रिज्याघ्नं शीघ्रकर्णाप्तं भार्धे स्याद्रसद्वलितिकम् ॥ ३९ ॥
 सत्यां वक्रगती सिद्धर४कलिकायां कुजन्मनः ।
 सायमुद्यन् यया साकं तारया विम्ब ईक्ष्यते ॥ ४० ॥
 ततः सिद्धकला पश्चादस्तकाले स दृश्यते ।
 ययाप्यस्तमये तुल्यः परेऽहन्मुदयक्षणे ॥ ४१ ॥
 तथा समो हि दृश्येत स्वल्पकक्षोऽलम्बनात् ।
 मया न लक्षितं भार्धे कदाचित्कलिकापि यत् ॥ ४२ ॥

कुजस्य लम्बनं तस्मादुक्ता कक्षा महत्तरा ।
 सूर्यस्यानुक्रममादस्यास्तारास्यद्युषदामपि ॥ ४३ ॥
 व्यर्कसूक्ष्मेन्दुबाहुज्या चन्द्रकर्णेन ताडिता ।
 सौराद्युक्तार्ककर्णात्ता फललिप्ता युतो गितः ॥ ४४ ॥
 पञ्चयोः शुभ्रभागुखेष्कुक्ताष्टम्यादिपादके ।
 कृष्णाष्टम्यन्तपादे च पूर्वार्धः स्वात्र दृक्क्षमः ॥ ४५ ॥
 यत्तद्वितीयपादान्तद्वितीयाङ्घ्रिप्रवेशयोः ।
 चन्द्रार्धं लक्ष्यते साक्षात् सूर्यकर्णोऽधिकस्ततः ॥ ४६ ॥
 महत्ता भवतात्कक्षाविम्बयोर्युक्तिभी रवेः ।
 द्वयत्ता कथ्यमानोता प्रश्नश्चेदिति कथ्यते ॥ ४७ ॥
 न हि शब्दाखिलत्यागादनुमानं प्रशस्यते ।
 विस्तारोऽङ्गीकृतो भानोस्तन्मया श्रुतिसम्मतः ॥ ४८ ॥
 ब्रह्मविद्योपनिषदि प्रणवार्थनिरूपणे ।
 द्वासप्ततिसहस्राणि योजनानीति भास्वतः ॥ ४९ ॥
 श्रीमहापुरुषेणोक्ता विस्तृतिर्यान्तिमश्रुती ।
 दृक्क्षिप्ता सार्कसिद्धान्तभूय्यासश्च तथा मतः ॥ ५० ॥
 मध्यविम्बकलाभानोर्यन्त्रवेधेन लक्षिताः ।
 भास्करेणोदिता दन्ताः ३२ सदन्तविकला ३२ यतः ॥ ५१ ॥
 तावद्वृष्ट्यनुपातेन कर्णमार्गो मयोदितः ।
 ततः कक्षाः परेषान्सु स्वश्रीघ्नफलदर्शनात् ॥ ५२ ॥
 श्रेष्ठाः परिधयः सिद्धास्तद्गुणाङ्गांशभाजितात् ३६० ।
 कक्षावृत्ताद्रवेः सिद्धे स्वस्वकचे प्रशुक्रयोः ॥ ५३ ॥
 भकक्षाया विभक्तायाः श्रेष्ठैः परिधिभागकैः ।
 कुजेज्यमन्दकक्षाः स्युरिति सर्व्वं समञ्जसम् ॥ ५४ ॥

नतिलम्बनभूयस्वविम्बमानो नतेक्षणात् ।
 भूच्छायालीकतश्चन्द्रकक्षाविम्बाख्यता कृता ॥ ५५ ॥
 सूर्यान्वक्षत्रसूत्रस्थग्रहाणामन्त्यदोःफलम् ।
 शेषं भूमिरुडुगतात् सूत्रादयद्बुधशुक्रयोः ॥ ५६ ॥
 अधिकं दृश्यते यावद्भीमेज्यरविजम्बनाम् ।
 यावद्भूनश्च तद्बाहुफलान्तरकला यतः ॥ ५७ ॥
 फलखाङ्गान्धशः ३६ तुल्या भकक्षा तादृशी ततः ।
 दक्षाद्येतरभानान्तु न सीमा निश्चिता स्थितेः ॥ ५८ ॥
 विम्बज्ञानात्पुष्पवतोः स्वकर्णः परिचीयते ।
 स्वकर्णावगतेर्भानां प्रायन्ते मण्डलान्यपि ॥ ५९ ॥
 विम्बात्मचक्षुषोर्मध्यस्थिता च्छदनपट्टिका ।
 विम्बव्याससमा यच्च दृश्यान्त्यस्थान निश्चला ॥ ६० ॥
 पट्टिकास्थान्तरं विम्बव्यासनिघ्नं तयोद्धृतम् ।
 रवीन्दुकर्णमानं स्यात् कर्णाद्विम्बोऽपि सिद्ध्यति ॥ ६१ ॥
 किंवादयास्तमययोः प्राक् पश्चात् कुक्षयोर्गृहे ।
 तद्वातायनमाच्छाद्य तालपर्णेन तच्च च ॥ ६२ ॥
 विधाय वर्तुलं सूक्ष्मं छिद्रं तेनाध्वना गतः ।
 आतपोऽपरभित्तिस्थो यो विम्बाकार ईक्षति ॥ ६३ ॥
 तद्वासासंछिद्रमानो नो हारः कुक्षविलान्तरम् ।
 विम्बमानाहतं हारभक्तं कर्णः स्फुटो भवेत् ॥ ६४ ॥
 यस्य भस्व ग्रहस्यापि चन्द्रेणास्तमयोदयौ ।
 विलोक्येते समं तस्य मण्डलं ज्ञातुमिष्यते ॥ ६५ ॥
 षट्त्रिंशद्दक्षततो दूरे चन्द्रविम्बाधिधायकम् ।
 अताराच्छादकं न्यस्य कुक्षचित्तासहस्रकम् ॥ ६६ ॥

चन्द्रविम्बैकदेशोऽत्र यथा तत्तारकासमः ।
 दृश्येत शुषिरं तावत् कार्यं तत्पादसङ्गुणात् ॥ ६७ ॥
 तारकाकर्षतस्सालवृत्तनेचान्तरोद्भृतात् ।
 फलं ताराग्रहव्यासो नाव्यधायति सौक्ष्म्यतः ॥ ६८ ॥
 तिथ्यं १५शोऽङ्गुलमंशस्य स्वमध्ये दृश्यते यतः ।
 त्रिव्याङ्गुल ५८ ॥ ०ङ्गुलतो दूरं तन्नेत्रव्यजनान्तरम् ॥ ६९ ॥
 अथ दीपदुमाद्यादेर्दूरतौन्नत्ययोर्मतिम् ।
 प्रसङ्गात् कौतुकादप्ये शङ्कुच्छायावलोकजाम् ॥ ७० ॥
 उच्चस्वदीपतोऽभीष्टकाष्ठायां समभूतले ।
 समशङ्कोर्निविष्टस्य छायाग्रदिशि तत्समम् ॥ ७१ ॥
 शङ्कुमन्यं कियद्दूरे निवेश्यान्तरमेतयोः ।
 द्वितीयशङ्कुभायुक्तं प्रथमप्रभयोज्झितम् ॥ ७२ ॥
 पुनस्तयान्नं विभजेच्छाययोरन्तराङ्गुलैः ।
 लब्धं प्राक् शङ्कुभाहीनं भवेद्दीपतलस्थलात् ॥ ७३ ॥
 आपूर्व्यशङ्कुभूमानमथ लब्धं पुरोदितम् ।
 शङ्कुन्नं प्रथमच्छायाभक्तं दीपोन्नतिर्भवेत् ॥ ७४ ॥
 शङ्कुदीपान्तरं शङ्कुगुणितं छायायोद्भृतम् ।
 शङ्कुमानयुतं दीपोन्नतिः स्यादेकशङ्कुतः ॥ ७५ ॥
 आक्रोशं पर्वतादयत्र शृङ्गं तस्य विलोक्यते ।
 तत्र तत्समसूत्रस्थौ शतदण्डाधिकान्तरौ ॥ ७६ ॥
 पञ्चद्वस्तोच्छ्रितौ शङ्कुं निवेश्यावक्रितौ दृढम् ।
 नगशङ्कुग्रयोः साम्यं दृष्ट्वादर्शं भुवि स्थिते ॥ ७७ ॥
 तद्भागे तत्र निश्चित्य विद्यान्मार्गोच्छ्रयौ तथा ।
 दवीयसि गिरौ मार्गेऽनुमितेत्येकशङ्कुना ॥ ७८ ॥

मातृमध्यधरोक्त्या सहदृश्यांशमस्य हि ।
 तिर्यग्विस्तीर्णतां तिर्यक् शङ्कुनैवावगच्छतु ॥ ७८ ॥
 द्रुमादाशतहस्तान्तु दशहस्ताधिकान्तरौ ।
 तदवन्तौ वार्धमानौ वा स्थाप्यौ तन्मितये नरी ॥ ८० ॥
 प्रामेयार्कन्दुजां शङ्कुप्रमेयच्छाययोर्गतिम् ।
 तुल्यकालभवां शङ्कुर्मैयभागतितारुहितः ॥ ८१ ॥
 स्वभागत्याप्त उच्छायो ज्ञेयः शङ्कुभया तु सः* ।
 क्षुण्णः शङ्कुद्वयच्छायामानं तत्तलतो भवेत् ॥ ८२ ॥
 अव्ययस्याङ्गुलखण्डस्य दृश्यार्कान्तरलितिकाः ।
 प्रमाय तत्क्षयं तन्नास्वस्थानान्तरहस्तकान् ॥ ८३ ॥
 विज्याहतान् भजेत्ताभिच्छायातोऽभ्युतिः फलम् ।
 सा तत्कालवृत्ताग्रासा तत् युत्या दिनकहिशि ॥ ८४ ॥
 आमेघतलभूमानं स्वात्तवृद्धं प्रभाततम् ।
 घनौखलमिति ज्ञेयमन्यसैराशिकक्रमात् ॥ ८५ ॥
 अष्टादशप्रकाशोक्तदृष्टिसीमादिविस्तरात् ।
 विशेषः कथ्यते कश्चिन्नोलताप्रापकः क्षितेः ॥ ८६ ॥
 शङ्कुदर्शनसीमा या परितो मण्डलाकृतिः ।
 भूवृष्टे साधिता सैव निजक्षितिजमण्डलम् ॥ ८७ ॥
 तिष्ठता भुवि दूरत्वादयः पुंसा नैव दृश्यते ।
 उच्चस्थानाधिरुद्धेन स पुनर्दृश्यते नगः ॥ ८८ ॥
 अन्योऽन्यविप्रकृष्टागद्वयक्षितिजवृत्तयोः ।
 यावत्स्थान्मेलनं तावद्दृश्यते भुवि तद्द्वयम् ॥ ८९ ॥

यत् शङ्खोः क्षितिजस्थेन यावानंशोऽन्यशङ्खतः ।

पुरतो दृश्यते तावांस्तदग्रे तिष्ठता ततः ॥ ८० ॥

क्षितिजे दृश्यलिप्ताद्याः क्षितिजान्यनरान्तरा ।

गुणिताः शङ्खयुग्मान्तर्मागताः स्युर्नरे स्फुटाः ॥ ८१ ॥

ययोरतिदवीयस्त्वान्न लगेत् क्षितिजद्वयम् ।

तयोरेकाग्रनिष्ठेन नान्यः संदृश्यते क्वचित् ॥ ८२ ॥

महाद्रिर्क्षितिजस्यान्तः क्षुद्राद्रिर्क्षितिजं यदि ।

लीयते तन्महागम्यः क्षुद्रं कौलीनमीक्षते ॥ ८३ ॥

समयक्षितिजस्यर्शादयदि स्यान्मत्स्यरेखिका ।

तदाप्यतितनुं पश्येद्दोमगं क्षितिजोपरि ॥ ८४ ॥

भूपृष्ठं यदि तुल्यं स्याद्दर्पणोदरवत्तदा ।

उच्चोऽनुच्चोऽपि दूरस्थो दृश्यः क्षित्यन्तरेव सः ॥ ८५ ॥

तन्नीलता स्फुटा साक्षाद्गिरेः क्षितिजमण्डले ।

यथा तथैव शिखरे ज्योतिषक्रस्य दर्शनात् ॥ ८६ ॥

प्राक् पश्चाद्दृष्टिसीमोत्पदेशान्तरपलै रविः ।

उदेति पुरतः पश्चादस्तमेति नगोपरि ॥ ८७ ॥

तिष्ठतः समभूख्यत्वां साङ्खिहस्तत्रयोनतः ।

पश्यतो नवसाहस्रहस्तैः क्षितिजनिश्चयात् ॥ ८८ ॥

तद्देशान्तरकालसु पलीनत्वान्न गम्यते ।

न व्यवक्रियते चाद्री दृक्क्षिप्तोऽपि क्षणाधिकः ॥ ८९ ॥

हस्तैरभ्ररसाङ्गसिद्धजलधिव्योमाष्टभिः ८०४२४८६० संमितो

यन्मध्ये परिधिर्बभाविह महीपृष्ठे स्थितानां क्रमात् ।

शङ्खूनां किल तत्तदर्धवपुषां क्रोशाङ्घ्रिसंख्या सुवे

दृक्सीमां प्रथमोऽत्र पञ्चवनभःपाथोधि ४०८६ हस्तोन्नतः ॥ १०० ॥

Digitized by Google

सेक्षा कक्षैव भानो रवितनुविकला

द्वादशांशोऽपि दृश्यो-

ऽन्येषां लिप्ता द्विसप्तांशक इतरमत-

व्यञ्जकं वक्ष्मि किञ्चित् ॥ ११८ ॥

श्रीमन् भास्कर दुष्कराङ्गघटनाविष्कारवाचस्पते

त्वं चेत् पुष्करमात्र भास्करकरावस्कन्दितान्तस्तमः ।

कल्पोद्भूतनभोगभुक्तशरणीतुल्यात्मकत्वं तदा

किं ब्रूमो गुह्यवर्गदुर्घटनया निर्विषयचित्ता वयम् ॥ १२० ॥

स्वकक्षायां खेऽटस्त्रमणगणभुक्ताभ्रशरणी

यदि स्याद्ब्रह्माण्डोदरपरिमिताकाङ्क्षि तदा ।

शताब्दा निष्ठायां पुरि परिहृतायां प्रतिदिनं

कयाचिद्वाक्यास्तात् कुपरिधिसमस्तज्ञतिपथः ॥ १२१ ॥

कोटिघ्नैर्नखनन्दषट्कनखभू-

भूश्चक्रजङ्गेन्दुभिः १८७१२०६६२०००००००००-

स्वप्रोक्तस्य च योजनैः स्वपरिधेस्तत्रापि लक्षांशके १८७ ।

न स्याद्विद्विशर्तुर्द्वि५२२योजनरविव्यासस्य यद्दर्शनं

द्योतव्याप्तितमः क्षतिः क्व घटते खान्तेऽपि ते तन्मते ॥ १२२ ॥

सर्वार्थार्थमहाम्बुधेर्भगवतः स्थूले विभौ धामनि

क्रीडाण्डाणुगणाः स्फुरन्ति कतिधा नो वेत्ति वेधा अपि ।

तस्माद्देदपुराणवर्णितजगन्मानादिकं नो मृषा

किन्त्वस्माद्वसतेर्भुवोऽन्तिकजुषामेषा स्थितिर्व्योतिषाम् ॥ १२३ ॥

शङ्खासुरासुहृतिनन्दितदेवहृन्दः

शङ्खारिसुन्दरतरायकरारविन्दः ।

ब्रह्माकृतिचित्तिपतिः प्रतनोतु नित्यं

ब्रह्मादिभूतमयकायनिकायभाजाम् ॥ १२४ ॥

इत्युत्कलोज्ज्वलनृपालकुलप्रसूत-

श्रीचन्द्रशेखरकृतौ गणितेऽधिसिद्धे ।

सिद्धान्तदर्पण उपाहितबालबीधे

यातः प्रकाश इह भास्वरदूनविंशः ॥ १२५ ॥

इति श्रीचन्द्रशेखरसिंहकृतौ सिद्धान्तदर्पणे गीताधिकारे

भगोक्तबालवर्चनी नामैकोनविंशतितमः प्रकाशः ।

विंशः प्रकाशः ।

गीताधिकारे गीतादियन्त्रवर्चनम् ।

यन्त्रं विना ब्रह्मगतिब्रह्मच्युतिकाणां

स्थापना न सुगमा समयक्रमश्च ।

तद्यन्त्रनिर्णयितुमुपक्रमतेऽभिधातुं

श्रीचन्द्रशेखरकृतौ प्रतिभानुसारात् ॥ १ ॥

यन्त्रं द्विधा भवति गोलककालभेदात्

सम्बन्धतयोः पुनरवान्तरभूरिभेदाः ।

तेभ्यः कियन्ति सुकराणि समाकलय्य

प्राधान्यतः शिशुमुदे विंशदीकरोमि ॥ २ ॥

गोलाख्यमेककक्षं बहुकक्षमिति द्विधोच्यते यन्त्रम् ।

तत्राद्यमुक्तमादिभिरपरं मत्कल्पनासिद्धम् ॥ ३ ॥

गुप्तस्थले सुविमले सुस्नातोऽलङ्कृतः कृतौ गण्यकः ।

सम्पूज्य भास्वरमुखान् ब्रह्मान् भक्तान् चतुर्व्यूहम् ॥ ४ ॥

इन्द्रादिलोकपालान् गुह्यकवर्गं गुरुनविघ्नाय ।
 बोधार्थं शिष्याणां गोलकयन्त्रं निबध्नीयात् ॥ ५ ॥
 निर्भ्राय क्षितिगोलं षडङ्गुलमितस्त्रवेष्टनं समिधा ।
 द्वीपाद्रिसागराद्यैरङ्कितमन्तर्गतस्वम् ॥ ६ ॥
 तन्मध्ये ध्रुवयष्टिर्वृत्ताविष्टायतोत्तरावाच्योः ।
 सरला करषट्कमिता कशा दृढा मेरुदण्डाख्या ॥ ७ ॥
 कार्या तद्वरणार्थं सपादकरपञ्चकान्तरं सौम्ये ।
 याम्ये च स्थूणयुगं पञ्चकरोच्चं दृढं स्थाप्यम् ॥ ८ ॥
 दारुण्यथवा भूमौ हस्तचितयोन्नतस्थले रन्ध्रे ।
 निर्भ्राय स्तम्भयुगे ध्रुवयष्ट्यग्रप्रवेशाय ॥ ९ ॥
 भूयो भूगोलदलादक्षांशसमोन्नतानतस्थलयोः ।
 भूसन्ध्याखीनरन्ध्रे सौम्यान्धस्तम्भयोः कार्ये ॥ १० ॥
 आदौ त्वक्सारजया पट्टिकयाधारकक्षिकायुग्मम् ।
 बद्धा भांशाः ३६० ङ्गुलमितमेकं क्षितिजाविधं वृत्तम् ॥ ११ ॥
 धृत्वा तत्र कराभ्यामूर्द्धाधरसौम्ययाम्यकक्षाख्यम् ।
 वृत्तं नियोज्यमन्त्रदयोगस्थानद्वये शुषिरे ॥ १२ ॥
 कृत्वा च ध्रुवयष्टिः प्रवेशिता स्तम्भरन्ध्रयोः स्थाप्या ।
 अथमथ विषुवत्क्षणागोले बद्धाधरोर्ध्वगता ॥ १३ ॥
 भूमेर्निरक्षरेखीपरि खरसोषर्व्वुधाः ३६० ङ्गुलप्रमिता ।
 नाडीमण्डलमेवा नाडीपलक्षिणिता कार्या ॥ १४ ॥
 तत्पार्श्वयोर्भुजैकद्विभिभजापक्रमस्थलेषु पुनः ।
 षड्वलयाः क्रमतोऽप्याहूराश्च वृत्ताख्यया स्थाप्याः ॥ १५ ॥
 ध्रुवयष्टिशिखाविद्धस्वनाभिफलकद्वयं न्यसेदभितः ।
 तन्नेमौ च शलाकाः खरसगुणाः ३६० सन्निवेश्यावाम् ॥ १६ ॥

वलयाद्वाकाराचामग्रास्तपि वक्ष्यलेपसुदृढानि ।
 ज्ञत्वान्तरजतुलाद्योर्न्यसेदध्रुवौ सौम्ययाम्यौ च ॥ १७ ॥
 ध्रुवचिह्नात्फलकान्तं वलयैरेकाङ्गुलान्तरैरंशाः ।
 लेख्यास्तिर्यग्भांशा अथ गोले वेषुर्जैर्वक्ष्ये ॥ १८ ॥
 आविषुवद्वलयान्तात् क्रमाधिकौर्गाढसूत्रसंनद्धैः ।
 अक्षांशा रचनीया इत्यभितो भांश३६० संस्थाने ॥ १९ ॥
 निश्चित्य राशिसन्धीनपट्टत्तं तत्तदङ्गसंलग्नम् ।
 अयनांशसंस्कृततुलामेषाद्योः संस्पृशद्विषुवम् ॥ २० ॥
 तत्कर्किर्नक्रमुखयोः सदलाम्निभुजां२३० शदूरगं विषुवात् ।
 कलनीयं कुशलधिया रविगतिमार्गं यदेवाहुः ॥ २१ ॥
 ऊर्ध्वाधः प्राक्पश्चिमयाम्योत्तरविन्दुषट्कमथैव ।
 प्रत्येकं स्वस्तिकमिति गदितं खखस्तिकं चोर्ध्वम् ॥ २२ ॥
 चन्द्रादीनां पातानपमण्डलगान् विधाय तद्भाजं ।
 पातस्थाने च लगत्क्रान्तिजहत्ते चिभान्ते तु ॥ २३ ॥
 पातात्पश्चात्पूरतो याम्योत्तरगं विमण्डलं क्रान्तेः ।
 परमशरान्ते देयं तेषां मध्येऽनुपातेन ॥ २४ ॥
 किन्तु कुजादेः पाताखलफलभागैः सुसंस्कृताः स्थाप्याः ।
 श्रुतिसंस्कृतविशिखान्ते तद्गतिमार्गो विवृत्ताख्यः ॥ २५ ॥
 क्षितिजवलयं निरदेऽप्युपमण्डलनामकं परिज्ञेयम् ।
 तच्चरहेतुस्तस्मात् स्वक्षितिजात् खार्धगान्ध्या ॥ २६ ॥
 आधारविषुवकक्षाव्यपट्टत्तक्षितिजनामवृत्तानाम् ।
 साम्येऽपि किञ्चिदधिकं क्षितिजं कार्यं चलत्वाय ॥ २७ ॥
 भूसहितध्रुवयष्टेर्निखलभावो भगोलचलता च ।
 भवति यथैवं नाभ्योस्तैलं योज्यं सुखभ्रान्त्यै ॥ २८ ॥

इत्यन्धगोलरचनां कृत्वा तत्र ग्रहर्चविन्यासः ।
 गृहलवकलिकाक्रान्तिक्षेपानुस्यूतेः स्फुटः कार्यः ॥ २८ ॥
 निजनिजमार्गानुगतैः सूत्रैर्नयिता ग्रहाः स्वचारवशात् ।
 नेया ग्रहणाद्यूह्यं प्रवहगतिर्गोलचालनतः ॥ ३० ॥
 लङ्कास्थित्यनुसारात् प्रथमं संस्थाप्य गोलमेवमथो ।
 ध्रुवयुगसमीचनलिके निर्मायायःशलाकया विधे ॥ ३१ ॥
 तद्वहिरपि च खगोलं षड्भिर्दृष्टैर्दृढं निबध्नीयात् ।
 तत्र क्षितिजं पूर्वापराभिधं याम्यसौम्याख्यम् ॥ ३२ ॥
 कोणाख्यवृत्तयुगलं दिक्खण्डलनामकं षडेतानि ।
 निश्चलखगोलमध्ये भगोलचलनं भवेदत्र ॥ ३३ ॥
 अथ निजदेशे भादिन उदयास्तमयादि वीक्षितं साक्षात् ।
 स्तम्भयुगोर्द्धाधरयोर्ध्रुवयष्टी रन्ध्रयोः स्थाप्याः ॥ ३४ ॥
 गोलद्वये स्वदेशानुसारि सममण्डलं तथा क्षितिजम् ।
 बद्धा खगोलकान्तर्याम्योत्तरमण्डलस्य पुनः ॥ ३५ ॥
 सममण्डलस्य योगस्थानयुगे कीलकद्वयं न्यस्य ।
 दृम्भोलाख्यं वृत्तं तत्र नियोज्यं श्रुत्य विदुषा ॥ ३६ ॥
 ऊर्द्धाधः प्राक्पश्चादायतसमवृत्तवद्भगोलवह्निः ।
 तत्र क्षणीयमिच्छावशतो ध्रुवयष्टिपर्यन्तम् ॥ ३७ ॥
 अभितक्षाख्यं खेटः प्रयाति यत्रापि तत्र तन्नेयम् ।
 वित्रिभलम्नं प्रति चेन्नेयं दृक्क्षेपवृत्तं स्यात् ॥ ३८ ॥
 गोलपृष्ठनिवेशितमपि खगभगणं महीस्थया दृष्ट्या ।
 तद्दूरगतमिव पश्येदन्तर्नरगत्यसम्भवतः ॥ ३९ ॥
 कोणेषु दिक्षु परितः प्रोतैः कीलैर्धृतः समिहलयः ।
 क्षितिजसमीक्षितिरंशुकवेष्टित इदमर्धलुग्देयः ॥ ४० ॥

किंवाहमन्नवपुषं गोलं खाते निधाय तद्धमणात् ।

क्षितियोपरिगतभार्त्तं भूस्थितिकृत्तगा नुधैर्दृश्यम् ॥ ४१ ॥

विरोधो—बहु भगोलमेवं यद्वां यद्वां खगोलनलिकात्तम् ।

प्रक्षिप्य भ्रमयेत्तं यद्वाधारं स्थिरौ खट्वगोलौ । इति ॥ ४२ ॥

धरणीगोलभगोलकट्वगोलखगोलसन्निपातेऽपि ।

यन्मिदमेककक्षं ज्योतिषक्रं यदेकत्र ॥ ४३ ॥

दृश्यं विधुकक्षात्मकभगोल एवाथ वा कुशायधिया ।

पृथुलतरः क्षुद्रतरो गोलः कार्यः स्वकल्पनया ॥ ४४ ॥

अथाभिधास्ये बहुकक्षयन्त्रं यत्प्रेक्षणादेव नभस्तराणाम् ।

सञ्चारविम्बाशुगमानवक्रावक्रादि साक्षाद्भवति क्षमायाम् ॥ ४५ ॥

क्षत्वैधसादौ घनचक्रयुग्मं हस्तोन्मितव्यासमुद्गीचवाच्योः ।

वहिःस्थितस्तम्भयुगप्रगाढप्रोताक्षयुग्मार्पितनाभिदेशम् ॥ ४६ ॥

धारादृढप्रोतनिजारवारप्रान्तस्फुरद्दत्तुलनेमियुग्मम् ।

खाङ्गाऽ० कुलाक्षप्रधिजान्तरालं संस्थाप्य हस्तत्रयदूरगं तत् ॥ ४७ ॥

नेमिद्वयस्यूतिदृढाः शलाकाश्चक्रद्वयभ्रान्तिकृते क्षवक्राः ।

देयास्त्रिहस्ताभ्यधिकास्तदन्तः क्षाखेटकक्षाः परिकल्पनीयाः ॥ ४८ ॥

याम्यारितक्षाङ्गुणा ३६ कुलान्तदीर्घस्य सौम्याभिमुखस्य सूक्ष्मे ।

अक्षस्य मूर्धन्यनुवेश्य पृथ्वीं तन्वीं विधोस्तत्परितश्च कक्षा ॥ ४९ ॥

षडङ्गुलार्द्धाङ्गुलराशियुक्ता क्रान्तुश्चपातानुमता ज्ञेया च ।

याम्यारिसंज्ञकचतुःशलाका कार्य्यैर्द्धसूचयथितानुचन्द्रा ॥ ५० ॥

चक्राङ्कितद्वादशराशिरेखानुसारतश्चन्द्रमृदूचपातौ ।

स्वकालजौ दक्षिणचक्रमध्ये देयावुदीचन्यनभस्तराणाम् ॥ ५१ ॥

ततो विधेया ग्रहचक्रयष्टिरुदीचचक्रोदरभेदयोग्या ।

सूक्ष्माग्रनिष्ठा पृथुमध्यभानुर्मूले पृथुः खेचरचक्रधृत्यै ॥ ५२ ॥

तदग्रजाग्रत्तनुकीलकाग्रे मध्यार्कतश्चाङ्गुलपाददूरे ।

न्यस्यो रविस्तुङ्गदिशि स्फुटाक्षः पृथुः पृथिव्या विमलः सुवृत्तः ॥ ५३ ॥

आधारदारुग्रहचक्रयष्ट्यां सपादहस्तान्तरितोत्तरस्थम् ।

विन्यस्य तत्रोत्तरद्वारकाष्ठैस्त्रिहस्तकैर्द्वादशभिर्विधेयम् ॥ ५४ ॥

आधारचक्रं तदरस्थरन्ध्रप्रस्यूततिथ्येग्यमदिस्तुखस्य ।

अग्रेषु कीलप्रचयस्य मध्यसूर्याभिवेष्टग्रहचक्रकक्षाः ॥ ५५ ॥

आमोचनीया वलयैः स्ववृत्ताभासाक्षयोच्चापमपातजातैः ।

सर्वांश्चिह्नाः स्पृहयात्र नेया तत्पृष्ठसूत्रग्रथिता ग्रहालिः ॥ ५६ ॥

मध्यार्कसंवेष्टनकृत्प्रकक्षा धृत्य १८ ङ्गुलास्याच्चिपितात्मपृष्ठा ।

तद्वक्षितस्यार्थगुणार् ५ ङ्गुला सा इन्द्राङ्गुला ७२ मङ्गलकक्षिकैव ॥ ५७ ॥

गुरो रसाभोधिभुजा २४ ६ ङ्गुलाय रूपाब्धिवेदा ४४ १ ङ्गुलकार्कसूतोः ।

विमण्डलाख्या इति खेटकक्षाः पूर्वोक्तकीलेष्वसमेषु योज्याः ॥ ५८ ॥

कीलोच्चयो दक्षिणदिस्तुखो यद्विमण्डलानुक्रमतो निवृत्तः ।

स्यान्नोलसन्धौ सममण्डलाग्रो मध्यार्कतोऽवागयनान्तसंस्थः ॥ ५९ ॥

दीर्घोऽथ सौम्यायनपूर्तिनिष्ठः क्षुद्रोऽन्यराशावनुपातसिद्धः ।

प्रत्येकभिन्नो ऋदुपातभेदात् कक्षानुसारादरमण्डलस्थः ॥ ६० ॥

अथार्ककक्षाभ्रमणाय सौम्ये

निखाय चक्रो परितः स्वमध्यात् ।

साष्टाग्निलिप्ताद्रि ७ ३ ८ मिताङ्गुलान्ते

मध्यं यथा स्यात्प्रविभिय काष्ठम् ॥ ६१ ॥

तथैव गर्त्तं वलयाय मानं सौम्यायनान्ते विततावकाशम् ।

याम्यायनान्तेऽल्पमितान्तरालं तस्मिन् प्रवेश्या ग्रहचक्रयष्टिः ॥ ६२ ॥

सौम्यारिवाह्यस्यजनेन सैव प्रचालिता चेद्दलया भगर्त्ते ।

प्राचीं प्रति खेष्टग्रहांशकादौ स्थाप्या दृढं कीलकपातनाद्यैः ॥ ६२ ॥

यथा तदग्रस्वरविधिरिचः

स्वाज्ञोलसन्धी सममण्डलस्यः ।

सिद्धां २४ गयुक् चण्डुल ३।२।३ सौम्यभागे

युग्मान्तगस्तावदवाक्प्रदेशे ॥ ६४ ॥

चापान्तगस्तिष्ठति तद्देव कार्थीऽस्य भूरिर्वलयावकाशः ।

याम्यार्थरान्तविशतान्तरं वा धृत्वा प्रचाख्या पुरुषेण यष्टिः ॥ ६५ ॥

नक्षत्रचक्रं प्रकृतं नभस्वं प्रत्यर्कमध्यान्त्रिकालयातान् ।

कृत्वा ग्रहांस्तत्समयानुसाराद्भूमध्यतो भागुमपि प्रचाख्य ॥ ६६ ॥

भूखेटसूत्रेक्षितभांशकादौ दृश्यः स्फुटः खेट इतीषुविम्बो ।

ततो बहिर्भूय जनेन तेन यन्त्रस्य पञ्चाङ्गमणं विधेयम् ॥ ६७ ॥

यन्त्रस्य वा सूक्ष्मधिया समन्तान्

कार्थी भकक्षा शरवेद ४५ हस्ता ।

स्थानेऽर्पिता योग्यतमे ततोऽस्यां

वक्रार्ज्जवाद्यं सकलं हि लक्ष्यम् ॥ ६८ ॥

किंवाकतः खेचरचक्रसूत्रे कृताब्धिरामा ३४४ कुलदूरमुष्मन्तः ।

स्तभहयं प्राक्परयोर्निवेश्य तत्रांशकान्कुलषट्कतुल्यान् ॥ ६९ ॥

वक्रेऽपठत्तोपमयाङ्कयित्वा कृत्वाकर्मध्यं क्षितिपश्चिमस्थम् ।

मध्यार्थमाक्रान्तगृहादिभाजं निवेश्य भौमं निजकक्षिकायाम् ॥ ७० ॥

तद्भूमिसंसक्तगुणं प्रसार्य प्राक्स्तभपर्यन्तमयं यमंशम् ।

तत्र स्पृशेदङ्गमिहार्पयित्वा गजाम्बुराश्व ४८ कुलकक्षिकायाम् ॥ ७१ ॥

मध्ये रवावकुलमात्रभुक्तिं निक्षिप्य पञ्चाङ्गगतिं कुजेऽर्कात् ।

पूर्वार्पिताङ्गात्कुजभूमिसूत्रमूर्धांशगं वीक्ष्य महीस्थदृष्ट्या ॥ ७२ ॥

दृश्येत वक्रा गतिरेवमन्यनभसराणाञ्जुवक्रतापि ।

गतिर्विधोश्च ग्रहणादि सर्वं प्रेक्ष्य निरक्षानुसृतेक्षणेन ॥ ७३ ॥

सितारकक्षान्तरगेन्दुकक्षा संचक्ष्यमाना न भवेद्यथाभ्याम् ।
 तथा बुधेनावहितेन खेटचक्रं पुरो नेयमभीष्टभादौ ॥ ७४ ॥
 इदं मदुक्तं बहुकक्षिकास्थं यन्त्रं यदत्राखिलखेचराणाम् ।
 पृथक् पृथक् सूत्रपरीतवृत्तैर्दृष्ट्या गतिर्नैकविधा दिवीव ॥ ७५ ॥
 गोलाख्ययन्त्रद्वितये निजांश्छायाभ्रमाद्यन्त्रपरिभ्रमाच्च ।
 कालस्य बोधे सुगमेऽपि बालव्युत्पत्तये वच्मि पृथक्क्रियन्ति ॥ ७६ ॥
 चक्रेण यज्या धनुषा नरेण तूर्येण घट्या फलकादिना च ।
 काचैः पयोभिः सिकतादिभिश्च सूत्रैः स्र कालं कलयन्ति तज्ज्ञाः ॥ ७७ ॥
 गोलाद्वयन्त्रं समयावगन्तुं कृत्वा सदा कुम्भदलस्वरूपम् ।
 दृक्क्षिप्तमत्यामवनौ निधाय तदूर्ध्ववक्त्रं खलु भार्दबुद्ध्या ॥ ७८ ॥
 उदग्ध्रुवं दक्षिणभित्तिमस्तकादधोऽक्षभागेरुदरे निवेश्य च ।
 ततो ध्रुवार्कान्तरभागतुल्यया शलाकयोदसुखया ध्रुवस्थया ॥ ७९ ॥
 विलिख्य तत्पश्चिमभित्तिमूर्ध्वतः पुरःस्थमित्यन्तविसर्पिरेखिकाम् ।
 निधाय तद्व्यासदलप्रमाणकं नरश्च मध्ये सरलं दिनादितः ॥ ८० ॥
 खगोलनाडीपललक्षलक्षिते पुरोक्तरखावलयाद्वर्धकेऽन्वितात् ।
 नरप्रभायास्समयं प्रतीयतां सितांशुतो निश्चयि सूक्ष्मबुद्धिना ॥ ८१ ॥

नभसि निरवलम्बे खेचराणामुङ्गनां

गृहलवचटिकाद्यैरन्तरं यन्त्रवेधैः ।

परिकलयितुमिष्टं मानयन्त्रं प्रवक्ष्ये

धरधरणिर्गृहादि स्याद्यतोऽपि प्रमेयम् ॥ ८२ ॥

घनरससमभूमौ वृत्तमालिख्य भांशां ३६०-

कुलपरिमितमेतत्प्रांशकैरङ्कयित्वा ।

ऋजुलघुमिह दत्त्वा पट्टिकां पृष्ठलम्बां

परिधिलवलगद्भिः केन्द्रनिर्यातसूत्रैः ॥ ८३ ॥

विरचयतु वहिःस्थे पट्टिकान्ते लवाङ्गा-
 स्तनुलवनसमुत्थास्तत्र सोपानकल्यान् ।
 लगयतु पुनरस्या मध्यभागेऽपि दण्डं
 दृढसृजुमय वृत्तव्यासतोऽर्धप्रमाणम् ॥ ८४ ॥
 सदलगृहसमा वा पट्टिकाराशितुल्या
 तिथिः १५ लवकलिता वा वाञ्छितांशैर्मिता स्यात् ।
 पुनरिह लवनाङ्गादङ्गशकास्यंशका वा
 छतः ४ शरः ५ लवका वा खेच्छया निर्मिताः स्युः ॥ ८५ ॥
 नयनतलगमूलं पाणिनादाय दण्डं
 द्युचरविवरमन्त्रे पट्टिकांशैः प्रमातात् ।
 ग्रहभवसतिचिह्नाप्रत्यगागामि तत्त-
 द्विवरलवकषट्कैस्त्रिज्यया ३४३८ ताडितैस्तु ॥ ८६ ॥
 निजनिजदिनजीवाभाजितैर्नाडिकाः स्यु-
 र्गिरिमुखनरमूलस्त्रान्तरा हस्तसङ्गात् ।
 सकललवकशङ्कुज्याहता दृग्ज्ययाप्ता
 भवति फलकाराद्यं मानमद्रिद्रुमादेः ॥ ८७ ॥
 बहलसलिलवर्षं वीक्ष्य तस्योर्ध्वसीमो-
 न्नतनतलवक्त्रेभ्यः शङ्कुदृग्ज्ये विधाय ।
 खखशरकर २५०० हस्ता दृग्ज्यकाप्ता मराताः
 खजलदतलभूयोरन्तरं प्रायशः स्यात् ॥ ८८ ॥
 नरयुगलसुसाध्यं मानमानेतुमस्मा-
 दपि कलयतु शङ्कुस्थानयोः सन्निविष्टः ।
 नगमुखसमदृश्यं पट्टिकान्तःप्रदेशं
 नरमितिरिति दण्डं भेतिमेयान्तिकस्थम् ॥ ८९ ॥

अनिकटभुवि सिद्धे शङ्खुमे संस्कृते स्तः
 प्रथमनरविनिघ्नगौ दूरशङ्खुप्रभक्ते ।
 कथितमपरकश्च क्षासमात्रास्तु नो वा
 भवति सममगादेरुर्ध्वं तिर्यक्प्रमाणम् ॥ ८० ॥
 स्फुटतरपरिमाणस्यावगत्यै तु दण्डः
 शरः करमितदैर्घ्यः कार्य एतत् शिखायाम् ।
 चिकलयिषितसाम्यप्रापिताक्ष्णा शलाका
 नर इति लगनीया संस्कृतिः स्यात्तथैव ॥ ८१ ॥
 ध्रुवसमनगम्यङ्गं वीक्ष्य तत्राक्प्रतीच्योः
 क्वचिदुभविवरज्यां चोन्नतज्यां तथाद्रेः ।
 स्थितियुगविवरज्जी सोन्नतज्याद्वयाप्ता
 भवति शिखरमानं दूरता दृग्ज्यकातः ॥ ८२ ॥

चक्रं वृत्तं तद्वलं चापसंज्ञं चापस्यार्धं यष्टिनामास्ति यन्त्रम् ।
 चक्रेणाहोरात्रकालस्तदर्धं चापेनाङ्घ्रिर्ज्ञायते तस्य यज्या ॥ ८३ ॥
 काचपात्रयुगलं परस्परं सम्मुखीनमणुमध्वरन्ध्रकम् ।
 संविधाय जलपूरितैकतो निःसरेदपरपात्रके जलम् ॥ ८४ ॥
 यावताथ समयेन तावता व्यस्तसंस्थितिवशात् पुनस्ततः ।
 ऊर्ध्वतस्तलगतोऽपि निःसरेदित्यमत्र सिकताभिनिःसृतिः ॥ ८५ ॥

मयूरनरवानराः कुशलशिल्पिना कल्पिताः
 ससूत्रनलकोदराः सलिलगामिपात्रस्थितैः ।
 रसादिभिरनुद्धृतं निजमुखैश्च मण्ड्यादिकं
 गिलन्ति गुणगुम्फितं प्रतिमुहूर्त्तमिच्छावशात् ॥ ८६ ॥

गोलाद्वाकृतिघटितं सुताम्रपात्रं
 छिद्रेणाप्यतितनुना तले समेतम् ।

कुण्डाभस्त्रवहलभित्तिपातितं सद-

घट्या मञ्जति यदिदं कपालयन्त्रम् ॥ ९७ ॥

भास्करेणोदितं यस्मात् फलकाख्यं सुविस्तरात् ।

यन्त्रं तदत्र न मया गदितं विदितं पुनः ॥ ९८ ॥

यन्त्रं स्वयंवहमिहाभिदधामि चक्रं

षष्ठ्यङ्गुलामवलयातततुल्यनेमि ।

निर्णाय षष्टिघटिकात्मकरेखिकाख्यं

रेखान्तरेष्विषुमितिर्हृतमंशचिह्नैः ॥ ९९ ॥

हस्तत्रयोन्नतिमदुत्तरदक्षिणस्थ-

स्थूणाग्ररन्ध्रयुगनिसलसन्निवेशे ।

अत्रे सुवृत्तमसृष्टे विनियोज्यमाभिं

चक्रस्य तुल्यलघुताखिलवेष्टनस्य ॥ १०० ॥

प्राक्पश्चिमक्षितिजयो रविचन्द्रचिह्ने

दत्त्वास्य वासरनिशापरिवर्त्तहेतोः ।

प्रत्यग्भूमार्थमपरक्षितिजाधरस्थं

ताम्रादिनिर्म्मितमृजुं नलकं निदध्यात् ॥ १०१ ॥

षष्ठ्यङ्गुलप्रमित-तन्त्रलकोदरस्थ-

तोयं यथा स्रवति षष्टिघटीभिरेवम् ।

छिद्रं तले विरचयेत्तदधश्च भाण्डं

स्थित्यै विनिःसृतजलस्य निधाय भूयः ॥ १०२ ॥

चक्रापरक्षितिजवेशितसूक्ष्मकीले

बद्धायमेकमथ सूत्रमधःक्रमेण ।

पूर्वार्द्धपश्चिमतया परिवेष्ट्य नेमिं

कीलाधराभ्रपरिलम्बितमेव कुर्यात् ॥ १०३ ॥

बद्धा गुणाञ्चल इहैव हि पारदाब्जं
 शुक्लं नलोदरगलत्सदलाबुपात्रम् ।
 तोये निपातयतु तेन तलाभिक्षु-
 सूत्रं भ्रमत्यरिसक्तच्छनकैर्दुरात्रे ॥ १०४ ॥
 प्रातः पुरःस्थितरवेः सविधे शलाकां
 तिर्यग्ददत्क्षणाघटीरुदिताः प्रमातुम् ।
 अद्वैर्दुरात्रायवयवान् कलयेत् परेद्युः
 प्राग्वन्नियोजयतु जीवनपूरणाद्यैः ॥ १०५ ॥
 चक्रार्द्धतोऽवनितलावधि गोपनीयं
 सर्व्वं भ्रमेऽपकरणं खलु दर्शकेभ्यः ।
 तेषां भवेन्न हि चमत्कृतिरन्यथात्र
 सच्छात्रनेत्रपतनार्द्धमदो यदेव ॥ १०६ ॥

अथ पुरोदितगोलपरिभ्रमो भवति चक्रवदत्र मतान्तरम् ।
 ब्रुव इह ध्रुवचक्रविलान्तगौ पृथुलदारुमयौ वलयौ क्रियात् ॥ १०७ ॥
 विमलतैलमिलद्विलयुग्मके समसुवृत्तशिखां ध्रुवयष्टिकाम् ।
 अभिनिवेश्य पुनस्तनुकीलकौ वलयपश्चिमगौ नलकावधः ॥ १०८ ॥
 तदनुसारिरसान्विततुम्बिकायुगलकृष्टगुणौ रचयेत्तथा ।
 इति कृतेऽखिलकर्म्मणि गोलको भ्रमति संस्थित एव निरक्षके ॥ १०९ ॥
 सू - ग्रहनक्षत्रचरितं ज्ञात्वा गोलञ्च तत्त्वतः ।

ग्रहलोकमवाप्नोति पर्यायेणात्मवान्नरः । इति ॥ ११० ॥

त्रि - दिव्यं ज्ञानमतीन्द्रियं यदृषिभिर्ब्राह्मणं वशिष्ठादिभिः
 पारम्पर्य्यवशाद्ग्रहस्यमवनीं नीतं प्रकाश्यं ततः ।
 नैतद्देषिक्ततन्मदुर्जनदुराचाराचिरावासिनां
 स्यादायुःसुकृतक्षयो मुनिकृतां सीमाभिमाकुञ्जतः । इति ॥ १११ ॥

कृतप्रतिनिवृत्तयो मनुजवीथयो यन्महा-
 प्रसादपरिपूरितोदरकराननाः पावनाः ।
 पुनन्ति पतितान् पथि स्वतनुमारुतैर्मादृशो
 दृशोर्वहतु मेऽन्वहं महमदो महान्तं महः ॥ ११२ ॥

इत्युत्कलीकृत्वलट्टपालकुलप्रसूत-
 श्रीचन्द्रशेखरकृतौ गणितेऽक्षिसिद्धे ।
 सिद्धान्तदर्पण उपाहितबालबोधे
 विंशोऽगमद्वटितयन्त्रकथः प्रकाशः ॥ ११३ ॥

इति श्रीचन्द्रशेखरसिंहकृतौ सिद्धान्तदर्पणे गोलाधिकारे
 गोलादिष्वन्ववर्णनो नाम विंशतितमः प्रकाशः ।

एकविंशः प्रकाशः ।

वासनाशेषरहस्यवर्णनम् ।

कृत्वा ग्रहाणां गोलानां गणितक्रमवर्णनम् ।
 प्रत्युक्तिशेषमिषतो वासनादिक् प्रदर्श्यते ॥ १ ॥
 व्यक्ते क्षितिजवृत्तं यत्तदुन्मण्डलमन्यतः ।
 स्वदेशक्षितिजे सूर्योदयोऽस्मात् स्वनिरक्षयोः ॥ २ ॥
 द्युरात्रवृत्तानुसृतेष्वरं सूर्योदयान्तरम् ।
 द्युरात्रमण्डले यस्मात् क्षितिजादुपरिस्थिते ॥ ३ ॥
 दिनं भवेदधःसंस्थे ततो भवति यामिनी ।
 तस्मात् समत्वं सततं द्युनिशोर्व्यक्षदेशके ॥ ४ ॥
 निरक्षोदयतः पूर्वं सौम्यगोले स्वदेशजः ।
 उदयोऽस्तमयः पश्चाद्याम्यगोले विपर्ययः ॥ ५ ॥

क्षितिजोर्द्धाधरः स्यत्वादुद्धृतस्य च गोलयोः ।
 सौम्ये महद्दिनं रात्रिस्तनुयाम्ये तु वाम्यतः ॥ ६ ॥
 सार्धषट्षष्टिर्६६।३० भागेभ्यो देशे यत्र पलांशकाः ।
 भवन्त्यभ्यधिकास्तत्र विशेषोऽपर उच्यते ॥ ७ ॥
 लम्बाधिकोत्तरक्रान्तिर्यावत्तावत्सदा दिनम् ।
 याम्यक्रान्तिस्तथा यावत्तावत्तत्र निशानिशम् ॥ ८ ॥
 देवासुराणां क्षितिजं विषुवद्वलयं यतः ।
 सौम्ययाम्यध्रुवौ तेषां मस्तकोर्द्धस्थितौ ततः ॥ ९ ॥
 ऊर्ध्वं भ्रमन्तं क्षितिजादुदग्दक्षिणगोलयोः ।
 सव्यगं सूर्यमीक्ष्यन्ते देवा दैत्यास्त्वसव्यगम् ॥ १० ॥
 अस्मादुत्तरगोलस्ये भानौ दिविषदां दिनम् ।
 रात्रिरन्यत्र दैत्यानां वैपरीत्यादहर्निशम् ॥ ११ ॥
 सुराणां दिनयामिन्धौ सौम्ययाम्यायने इति ।
 स्मृतिर्दिनोन्मुखे रात्र्यान्मुखेऽर्के समता तयोः ॥ १२ ॥
 निशाहर्दलयोर्भानोर्यदारोहावरोहयोः ।
 स्यादारभस्ततः कृत्यं देवानां स्यादुद्युरात्रजम् ॥ १३ ॥
 ब्रह्मातिदूरगं भूमेः पश्येदाग्रलयं रविम् ।
 दिनान्तेऽस्तमिते शेते तत्रेत्युक्तिः पुराविदाम् ॥ १४ ॥
 अन्यस्य तदहःकर्तुर्मनने सति भास्वतः ।
 क्रान्तिर्युगसहस्राभ्यामेका तस्यापि मन्यताम् ॥ १५ ॥
 दिनं स्याद्दर्शने भानोर्यतो रात्रिरदर्शने ।
 पितृणां तद्दिनं मासा शशिपृष्ठनिवासिनाम् ॥ १६ ॥
 मध्यन्दिनं स्याद्दर्शान्ते पूर्णिमान्ते निशादिनम् ।
 सितेऽसिते पञ्चदले सायं प्रातरितः क्रमात् ॥ १७ ॥

यथापमण्डलं प्राच्यां लगति क्षितिजे लवे ।
 लग्नस्तद्राशिभागाद्यमस्तलग्नः परे कुजे ॥ १८ ॥
 क्षितिजद्वयमध्यस्थौ प्रदेशादधरोर्द्वगौ ।
 पातालमध्यलग्नास्थौ ज्ञेयौ त्रिप्रभददर्शनात् ॥ १९ ॥
 तिरस्त्रीनोऽपहृतस्य प्रदेशोऽस्तमयोदयी ।
 यात्यल्पकालेन ऋतुर्बहुना समयेन यत् ॥ २० ॥
 ततो न तुल्या उदया व्यक्षे चक्राद्भूयः पृथक् ।
 उद्यन्ति तिथिनाडीभिर्भाहं सर्वत्र खान्निभिः ३० ॥ २१ ॥
 अजादिं क्षितिजे कृत्वा म्रमयन् गोलकं सुधीः ।
 सर्वसुक्तमनुक्तं च शिष्यबोधाय दर्शयेत् ॥ २२ ॥
 अक्षांशाः पञ्चमांशोनाः सप्तति ६८।४८यं च तत्र हि ।
 नेष्येते नक्षत्रगुणौ कर्कशुग्मे सदोदिते ॥ २३ ॥
 सार्वाष्टाद्वि ७८।३०मिता यत्र तत्र राशिचतुष्टयम् ।
 वृद्धिकाद्यमदृश्यं स्याद्वृषभाद्यं सदोदितम् ॥ २४ ॥
 पलांशा नवतिर्यत्र सुमेर्व्याख्येऽत्र केन्द्रके ।
 भाहं तुलाद्यलक्षं स्यात् सदोदितमजादिकम् ॥ २५ ॥
 एवं दैवे भुवो भागेऽथासुरेऽक्षलवक्रमात् ।
 व्यत्ययाद्वृष्टलुप्ताः स्यू राशयोऽयनसंस्कृताः ॥ २६ ॥
 ग्रहाणां योजनगतेः साम्यं स्वीक्रियते यदि ।
 तदा गतिक्रमात्कक्षाविस्तारः कर्तुमिष्यते ॥ २७ ॥
 तथा सति न दृक्तुल्याः शैत्राः परिधयो हि यत् ।
 भवन्तीत्युदिताः सूर्याद्बुधाद्याः क्रममन्दगाः ॥ २८ ॥
 हानिवहुयुक्तितः शैत्रफलानां विम्बबाणयोः ।
 सिद्धान्तेऽनुक्तमप्युक्तं ज्ञादीनामर्कवेष्टनम् ॥ २९ ॥

भुवः परित इन्द्रको मध्यमार्काद्बुधादयः ।
 मध्यार्कसावनदिने यावदुयान्ति पुरोदिशम् ॥ ३० ॥
 स्वाभाविकी गतिः सैषां मन्दोच्चाकर्षणात्तु सा ।
 कलाद्यैर्भिद्यते नित्यं दूरसामीप्ययानतः ॥ ३१ ॥
 नानाचार्यनिरुक्तानां भगणानां विभेदतः ।
 कैश्चित्कल्पादिकालस्य गणनासम्भता न यत् ॥ ३२ ॥
 तत्पाषण्डमतं यस्मात् सिद्धान्तोदितपर्ययैः ।
 तदुक्तकुदिनानीतमध्यमेन्दुविवलतोः ॥ ३३ ॥
 अद्यावध्यार्थभट्टस्य कालात् शक्रशता१४००००दतः ।
 कलाभेदोऽपि नो लब्धस्तत्कथं प्राकृतिर्मृषा ॥ ३४ ॥
 स्थिरत्वान्मन्दतुङ्गस्य भानोर्मध्यगतिर्जनैः ।
 भूच्छायादिसमालोकात्पञ्चषाद्वैः प्रतीयताम् ॥ ३५ ॥
 चन्द्रतत्तुङ्गयोर्नित्यं चलनाङ्गगणास्तयोः ।
 न शक्यन्ते नृभिर्ज्ञातुं विना सिद्धान्तदर्शनात् ॥ ३६ ॥
 ज्ञायतां तद्विशेषोऽपि बहुभ्रमणदर्शिभिः ।
 मध्योच्चाभ्यां शनेर्भेदं शताद्वैर्ज्ञायते कथम् ॥ ३७ ॥
 तस्माद्रवीन्दुभगणा वर्षमासदिनानि च ।
 लङ्कार्धरात्रः सर्व्यादिरिति सिद्धान्तवाग्ध्रुवा ॥ ३८ ॥
 चन्द्रोच्चपातभौमादौ विसंवादो यदीयते ।
 तत्सर्व्वं स्थूलदृष्ट्योक्तं युगपर्य्ययवादतः ॥ ३९ ॥
 मतिमान् भास्कराचार्यः प्रभेदं युगपर्य्ययैः ।
 ग्रहाणां वीक्ष्य तत्संख्यां कल्पे पूर्णामकल्पयत् ॥ ४० ॥
 सृष्टिकालस्य च त्यागमकृत्वा कल्पवत्ततः ।
 कालस्य गणनाञ्चक्रे लङ्कामध्यार्थमोदयात् ॥ ४१ ॥

कृताहर्गणसंख्याया अल्पत्वाद्विचन्द्रयोः ।
 कलिवक्त्रात् स्वकालान्तं भागाद्याधिक्यपाततः ॥ ४२ ॥
 स्वाभ्रखाकैर्दृतेत्यादि सिद्धबीजकलीज्भनात् ।
 सिद्धान्तमास्यमासीयसमये कृतवांस्तयोः ॥ ४३ ॥
 इत्यमन्यग्रहाणाञ्च निर्माय भगणावलिम् ।
 स्वस्वबीजैर्युतीनानां तेषां दृक्क्षिप्तिमैक्षत ॥ ४४ ॥
 सिद्धान्तसिद्धिरकेंद्रोर्वीजिनापि यदीप्सिता ।
 स्वपर्ययास्थिरत्वं हि तत्तेनाविष्कृतं स्वयम् ॥ ४५ ॥
 अधुनैतन्मध्यमयोः सिद्धान्तानीतयोर्यतः ।
 दृक्क्षिप्तिर्भाति तस्योक्त्या दृश्यते महदन्तरम् ॥ ४६ ॥
 यदि तत्पूर्वसमये कश्चित्सत्सदृशः सुधीः ।
 अकरिष्यत दृक्क्षिप्तिं कल्पितैः कल्पपर्ययैः ॥ ४७ ॥
 तदैवेदृग्विसंवादो भास्करोक्तोर्न संभवेत् ।
 स्वपूर्वकालसंवादाद्यतः स्यादन्तरग्रहः ॥ ४८ ॥
 आचार्यः कल्पभगणान् यदाहैष महान् गुणः ।
 प्रवृत्तिदिनमासादिसंख्याभिदसु दूषणम् ॥ ४९ ॥
 तथाप्येष निजे काले लिखित्वा दृक्क्षमान् ग्रहान् ।
 महोपकारमकरोन्मादृशमल्पसंविदाम् ॥ ५० ॥
 आर्यभट्टशतानन्दभास्कराणां स्वकालजैः ।
 तत्तन्मतसमानीतैः कामाभट्टादिसम्मतैः ॥ ५१ ॥
 ग्रहैः स्वानीतखेटानां कृत्वा संवादमात्मनः ।
 कालेनाहं दृष्टिसिद्धान् सृष्टवान् भगणानमून् ॥ ५२ ॥
 तिथिभादौ घटीभेदो भागभेदः कुजादिषु ।
 भविष्यत्ययुताद्धान्तं नैतेभ्य इति मे मतिः ॥ ५३ ॥

त्रिकालज्ञानहीनत्वाद्भाट्टां चिरकालतः ।

अंशादिभिः प्रमेदस्येसाक्षात्कार्यः प्रमादभिः ॥ ५४ ॥

तदा मयोक्तपूर्वेषु भगणेष्वपि पर्थ्याः ।

देया हेया वक्ष्यमाणा हानिवृद्धानुसारतः ॥ ५५ ॥

वेदतत्त्वानि २५४ पञ्चेषुसिन्धवी ४५५ नवसाद्रयः ७०८ ।

रामर्त्तङ्गाः ८६३ समुद्राङ्गरुद्राः ११६४ सप्तेन्दुभास्कराः १२१७ ॥ ५६ ॥

द्विशैलरसमेदिन्य १६७२ चन्द्राष्टगुणबाहवः २३८१ ।

शरान्निरसनेत्राणि २६३५ खनन्दगगनाम्नयः ३०८० ॥ ५७ ॥

एवं दशविधा भेदा धनर्णत्वेन सम्प्रताः ।

भौमादेः कल्पिताः कल्पभगणानां विशुद्धये ॥ ५८ ॥

अत्र तु प्रथमो भेदो द्विगुणः क्वचिदिष्यते ।

तृतीयो द्वित्रिवेदस्तुर्यः पञ्चगुणावधिः ॥ ५९ ॥

तथैवाष्टमपञ्चः स्यात्सप्तमो दिग्गुणावधिः ।

अन्यो द्वित्रिगुणो ग्राह्यस्त्रयस्त्रिंशद्भिदा इति ॥ ६० ॥

एषामन्योन्ययोगाच्च ये स्युस्ते भास्करस्य मे ।

संवादात्कालयोर्ग्राह्यास्त्रिंशत्त्रिंशन्तरादपि ॥ ६१ ॥

तिथ्यादौ ग्रहणादौ च चन्द्रमन्दोच्चपातयोः ।

सर्वोपादेयताहेतोस्तद्विशेषं ब्रुवे पुनः ॥ ६२ ॥

खचतुर्नवसप्तेशवसुनागकृता इति ४८८११७८४० ।

उक्तपूर्वाभ्या चन्द्रमन्दोच्चभगणव्रजात् ॥ ६३ ॥

कालान्तरे सुसाध्यस्य तुङ्गस्येक्षणसिद्धितः ।

आधिक्यं न्यूनता वापि भविता चेत्तदाप्यमी ॥ ६४ ॥

ग्राह्या दिक्त्रिदये भेदा द्विसप्तसभूमयः १६७२ ।

चन्द्राष्टगुणपञ्चा २३८१ वा किं वाग्नीषुखसागराः ४०५३ ॥ ६५ ॥

तत्पातभग्नानान्तु ग्रहा नास्ति विपर्यये ।

तथाव्यव्यायुतेऽतीते भेदो भागाधिको यदि ॥ ६६ ॥

भावी तद्द्वयद्रिषट्चन्द्रा १६७२ स्तेषु दृष्टानुसारतः ।

क्रान्तिपातस्य भग्नेष्वभ्रगीगगनाग्नयः ३०८० ॥ ६७ ॥

खाद्रिद्वयार्थाः ५२७० खष्टत्यङ्गा ६१८०-

न्यभ्रषड्गुणदन्तिनः ८३६० ।

एते द्विघ्ना १६७२० स्त्रिनिघ्नाश्च २५०८०

दिग्मजाङ्गनिशाकराः १८८१० ॥ ६८ ॥

खाद्रिचन्द्राष्टपक्षाश्च २८१७० योज्यास्त्याग्न्यास्तथापि चेत् ।

दृक्सिद्धिर्न तदा भानोर्व्यत्ययाभावनिश्चयात् ॥ ६९ ॥

गणिता गतसूक्ष्मार्कच्छायाकारान्तरसन्निताः ।

अयनांशादयो ग्राह्या विशेषोऽनेति कीर्तितः ॥ ७० ॥

यदा प्रजापतिः खेटान् सृष्ट्वाजादौ न्यवीविशत् ।

ततो द्विद्वय २२२८८८ कुम्भराश्यादौ निदधे गुरुम् ॥ ७१ ॥

तदादिप्रभवस्तस्मात्प्रवृत्तोऽव्यो गुरौ पुनः ।

मेषादिनिष्ठे शुक्लाद्या इति सांहितिकोक्तितः ॥ ७२ ॥

राशिद्वययुतिः प्रोक्ता मया मध्यवृहस्पतौ ।

तत्पर्ययविपर्ययांसे सम्भविष्यति पण्डितैः ॥ ७३ ॥

भगवाः पञ्चनिःशेषाः कल्पास्तत्शरदावलिः ।

सृष्टेर्विश्वावसु(३८)मुखा कपिलाख्या(५१)दिरेव वा ॥ ७४ ॥

शुक्ला(३)दिर्वा वृषा(१५)दिर्वा विजया(२७)दिरथापि वा ।

लेख्याः स्वकालसिद्धानामव्दानामविरोधतः ॥ ७५ ॥

किन्तु खान्ध्याष्टसमार्थद्वयविषड्गुणपर्ययाः ३६४२५७८४० ।

शुक्ला(३)व्यव्यगणाः सर्वपक्षतः साधवो मताः ॥ ७६ ॥

एतद्गणजेष्विन्दुः १५ लिप्तनेज्यस्य संप्रति ।

दृक्साम्यात्पदकं लेख्यं ध्रुवगत्यादिसङ्गतम् ॥ ७७ ॥

भाविद्वाब्धौ ११४२ वर्षान्तो मतद्वयजगोष्यते ।

समत्वं भविता तत्र कार्य्या दृक्सिद्धिरुत्तमैः ॥ ७८ ॥ *

शास्त्रस्यास्य विसंवादे धर्मगोप्ताश्चुतेन चेत् ।

सम्भाव्यो ग्रन्थकृत्सिद्धहस्यं तत्कृते ह्यदः ॥ ७९ ॥

कलाद्या दशधा भुक्तिर्यद्वाणां या पुरोदिता ।

क्रमाद्दशगुणैकादिदिनसंख्याहताथ सा । ८० ॥

अन्ततः क्रमषष्ठाप्तैर्विवरान्तसमन्विता ।

ततो द्वित्रादिवन्द्यान्तगुणिता खरसादिभिः ॥ ८१ ॥

विपरादिगुह्यान्तानां खङ्गारैर्विहता क्रमात् ।

फलयुक्क्षेषसंस्थानैः सिद्धं यद्वादिपञ्चकम् ॥ ८२ ॥

तत्कोष्ठकेषु संलेख्यं ससंख्यपदकाक्षया ।

कर्मदं भ्रमणैः खेटानयनात्सुकरं मतम् ॥ ८३ ॥

योक्ता परिधिजैर्मान्यशैर्नैः सष्टीकृतिः फलैः ।

भूलोक एव सा तुल्या न तु लोकान्तरेष्वपि ॥ ८४ ॥

अन्यखेटेषु लोकेषु दृक्सिद्धैः तत्प्रमाणतः ।

रविकर्णानुसारेण सोमेया फलवासना ॥ ८५ ॥

त्रि—भूमेर्मध्ये खलु भवलयस्यापि मध्यं यतः स्याद्-

यस्मिन् वृत्ते भ्रमति खचरो नास्य मध्यं कुमध्ये ।

भूस्थो द्रष्टा न हि भवलये मध्यतुल्यं प्रपश्येत्

तस्मात्तज्ज्ञैः क्रियत इह तद्दोःफलं मध्यखेटे । इति ॥ ८६ ॥

* परिशिष्टे विस्तृतगुरोर्मध्यपदकानि द्रष्टव्यानि ।

स्फुटीकृतिं नभोगानां साक्षात्कृतं समक्षितौ ।
 साष्टादशकलाद्वयार्थाः ५७।१८कुलसूत्रेण शीतगोः ॥ ८७ ॥
 कक्षावृत्तं लिखेदादौ भगणांशाङ्गुलाः ३६० क्षितम् ।
 पूर्वोत्तरादिक्रमतो राशिचिह्नान्यजादितः ॥ ८८ ॥
 इत्थान्तराङ्गुलव्यासं भूगोलं विलिखेदबुधः ।
 मेषादिस्थं सप्तमदोषं कल्पयित्वाल्पदूरगम् ॥ ८९ ॥
 द्विगुणान्धफलज्या ६०० गुसारादृशभिरङ्गुलैः ।
 दूरे मन्दोच्चकाष्ठयां दद्याद्विन्दुं कुमध्यतः ॥ ९० ॥
 तत्र च क्षितिमध्ये च निश्चलाययुगे गुणे ।
 निष्णान्धफलशिष्टिन्धोर्वर्मयोगपदक्रमात् ॥ ९१ ॥
 द्वेगुणान्धकलात्वार्यं रद्रा ११५।२कुलमिति पुनः ।
 इत्वा सूर्यो समाकृत्य तत्सूत्रस्य सरहयम् ॥ ९२ ॥
 भ्रमयेत्परितस्तां चेद्व्या रेखोत्पद्यते ततः ।
 प्रतिमण्डलनामासौ मन्दोच्चाकर्षणोद्भवा ॥ ९३ ॥
 कक्षावृत्तसमैव स्यादोजपादान्तयोरसौ ।
 युग्मान्तगेन्दुकक्षायाः षड्विंशतिकलाधिका ॥ ९४ ॥
 विपरीता केन्द्रगतिर्मन्दान्धस्य शोधनात् ।
 प्रतिवृत्ते ततोऽजाद्या लेख्याः प्राग्दक्षिणक्रमात् ॥ ९५ ॥
 प्राक्पश्चिमान्तरं कक्षाप्रतिमण्डलरेखयोः ।
 चक्रे शराङ्गुलं विश्वलिमाङ्गं ५।१३ केन्द्रजे विधोः ॥ ९६ ॥
 चक्रार्धे विश्वलिप्तोनपञ्चाङ्गुलमितं ४।४७ यतः ।
 स्वासन्नस्य ततो युक्ता तुङ्गाकर्षणभूरिता ॥ ९७ ॥
 अत्रोच्चस्य पुरःस्थत्वात्कक्षातः प्रतिमण्डलम् ।
 पूर्वोक्ताष्टमतः कक्षामिथुनान्तस्थितो विधुः ॥ ९८ ॥

प्रतिमण्डलचापान्ते कक्षाचापान्तगस्वयम् ।
 प्रतिवृत्तचिराश्रयते तिष्ठत्येवं गृहान्तरात् ॥ ८८ ॥
 पूर्वार्कवर्षवशात्कक्षासौम्यस्थेऽजादिभार्धने ।
 प्रत्यक्षुखे मध्यखगादूनः स्वादिस्फुटग्रहः ॥ १०० ॥
 कक्षायाम्यस्यतीक्ष्णादिभदले प्राप्नुखे पुनः ।
 मध्यमादधिकः स्पष्टश्चक्रकर्धयोः समः ॥ १०१ ॥
 भूमध्याद्रचयेद्रेखां मण्डलद्वयभेदिनीम् ।
 स्पष्टमध्यग्रहामेकां स्पष्टस्पष्टखगां पराम् ॥ १०२ ॥
 तयोः संजायते यावत् प्रतिवृत्ते कलान्तरम् ।
 तस्याद्वाहुफलं तिर्यग्द्वितीया या तु रेखिका ॥ १०३ ॥
 वृत्तयोरन्तरगता तदूर्ध्वं कोटिर्जं फलम् ।
 दोःकोटिफलवर्गैक्यमूलं या कर्षरेखिका ॥ १०४ ॥
 उच्चोन्मुखी भवेत् सैवाकर्षणप्रमितिर्मता ।
 चन्द्रग्रहोक्तकर्षादेः संवादोऽत्रापि चिन्त्यताम् ॥ १०५ ॥
 दृश्यश्चक्रान्तगस्याणुर्विम्बश्चक्रार्धगस्य तु ।
 पृथुर्वाहुफलाभावस्तत्र कोटिफलं महत् ॥ १०६ ॥
 केन्द्रस्वीजपदान्तस्त्रग्रहस्य सृदुदोःफलम् ।
 महत्कोटिफलाभावस्तत्र विम्बसमो भवेत् ॥ १०७ ॥
 चक्रे दूरस्थितेर्भूमेश्चक्रार्धे निकटस्थितेः ।
 प्राग्गतेर्न्यूनताधिक्यं भवेत् खेटस्य विम्बवत् ॥ १०८ ॥
 तत्रक्रादौ मन्द्रेन्द्रे गतेः फलमृषाभिधम् ।
 तत्रक्रादौ तद्वनं प्रोक्तं साम्येऽपि गतिवर्जनः ॥ १०९ ॥

त्रि यथा भवेत्तैलिकयन्त्रमध्ये

काष्ठभ्रमो गोः भ्रमो विलोमः ।

नीचोच्चतसे भ्रमणं तथान्यत्-

स्याद्विष्टतोऽपि प्रतिमण्डलेन । इति ॥ ११० ॥

रवीन्दूच्चौ भक्तायां स्थितौ चेद्भास्करोदितः ।

ऋज्वाक्षद्वौजपादान्ते कर्णः स्याद्विगुणा ३४३८धिकः ॥ १११ ॥

केन्द्रीजाङ्गुस्तमयोस्त्रिज्यासाम्यं सृदुयुतेः ।

चेद्विष्टार्थमुरीकार्थं तदाकर्षणरेखयोः ॥ ११२ ॥

किञ्चित् वक्रतया मध्यरवीन्दोः क्षितिमध्यतः ।

अन्तरं यावदेतावद्भवतु स्फुटयोरपि ॥ ११३ ॥

तत्रार्केन्दोर्मध्यकर्णौ ७६०८२८४।४८७०५

त्रिगुणैर् ३३स्त्रिभुजैः २३ क्रमात् ।

गुणितौ स्त्रोच्चकर्णौ स्तः

कक्षाप्येवं प्रकल्पयताम् ॥ ११४ ॥

विधोस्तुलान्तराख्यस्य पाक्षिकस्य फलस्य च ।

सपातैतद्दिगंशस्योपलब्धिर्वासना मता ॥ ११५ ॥

द्वितीययन्त्रवत् सूर्यकक्षां सग्रहकक्षिकाम् ।

विलिख्य भूमिं मध्यस्थां ततः पश्येच्चलक्रियाम् ॥ ११६ ॥

तत्रानुलोमगं केन्द्रं शीघ्रतुङ्गस्य यद्वतिः ।

बद्धौ मध्यगतेर्भुक्तिः स्फुटा स्याद्दोःफलं क्रमात् ॥ ११७ ॥

चक्रार्धे तत्समीपे च प्राप्यतेः सूर्यतो यतः ।

बहुगत्योर्ज्ञसितयोः सूर्यभूमध्यसंस्थितिः ॥ ११८ ॥

ततो वक्रा गतिर्दृश्या भीमिग्यार्कभुवां पुनः ।

भास्वतो भिन्नदिक्स्थानान्मन्दगानां तथैव सा ॥ ११९ ॥

विस्तरेणोच्यते वक्रा वक्रा भुक्तिः सवासना ।

कर्णयोजनसंख्याया अङ्गुलत्वजुषः क्षितौ ॥ १२० ॥

त्रयोदशायुतांशेन गजार्थाऽऽङ्गुलकेन हि ।
 सूत्रेण रचयेद्वत्तं रविकक्षेति सम्मतम् ॥ १२१ ॥
 मध्ये न्यस्य महीबिन्दुं मध्याकं तस्य पश्चिमे ।
 सप्ताशोत्थऽऽङ्गुलेनैव कक्षां तत्परितोऽसृजः ॥ १२२ ॥
 प्राग्भागे निजकक्षायां न्यस्येद्विम्बं महीभुवः ।
 सूर्यभूमङ्गलस्यूतसूत्राग्रे बडुदूरतः ॥ १२३ ॥
 प्रकल्प्य तारकां काञ्चित् प्राच्यां कौ तत्क्षमं कुजम् ।
 दृष्ट्वा चक्रार्द्धगं याम्यभागमूर्ध्वं विचार्य च ॥ १२४ ॥
 मध्याकं दक्षिणं नीत्वाहर्गत्याङ्गुलमानया ।
 तथा भौमं सकक्षश्च स्वार्थाऽऽशोनाङ्गुलात्मना ४८ ॥ १२५ ॥
 स्वगत्योत्तरणं कुर्यात्तारासूत्रात्मयाम्यगः ।
 षष्ठ्यंशकैर्द्वादशभिः १२ दृश्यतेऽन्तरितः स्फुटः ॥ १२६ ॥
 भूमिसूर्यान्तरार्द्धं यद्भूमिभौमान्तरश्चक्रः ।
 ततः सिद्धः २४ कला दृष्ट्वा साक्षाद्वक्रा गतिर्भुवि ॥ १२७ ॥
 चक्रो कुजार्कयोरेकदिनगतेर्नगदि १०७ कला ।
 भौमयाम्यगतिः सूर्य्यकर्णऽऽङ्गुली निजकर्णः १४५ हत् ॥ १२८ ॥
 रामाब्धिः ४३ कलिका साक्षाद्वज्जी भवति तद्वतिः ।
 अथमन्यग्रहाणाञ्च द्रष्टव्या विविधा बुधैः ॥ १२९ ॥
 प्राक्सिद्धान्तमते सैव रविकक्षा कुजस्य तु ।
 नवाशाः १०८ हत् सूत्रोत्था कार्या भूवेष्टनक्रमात् ॥ १३० ॥
 एकसूत्रेऽर्कभूभौमाः स्थाप्या भञ्च पुनः पुनः ।
 स्वशीघ्रतपनाकष्टः पञ्चाङ्ग्यद्रऽऽङ्गुलान्तरे ॥ १३१ ॥
 स्थितश्चक्रार्द्धगो दृश्यस्ततो दिनगतिः समा ।
 याम्ये सौम्येऽर्ककुजयोर्दत्त्वा प्राग्बत् स्वकक्षयोः ॥ १३२ ॥

ततस्तावदिनाकृष्टेरङ्गुलागां०श्च संतरे ।

सूत्राद्वत्स इत्यास्य प्राग्यतिर्विष्णु १३खिमिका ॥ १३३ ॥

भूमध्वार्कसमे सूत्रे भक्तायां यदीष्यते ।

श्रीघ्नोच्चस्तद्वतिर्द्धा चक्रचक्रार्कयोर्भवेत् ॥ १३४ ॥

तदाकर्षात् कुजादीनां यद्यस्त्रात्यतिमण्डलम् ।

तत्तन्मध्येऽर्कमध्यस्य स्थितेः सिद्धयति तद्गुणः ॥ १३५ ॥

यदि भूमध्वका कक्षा मन्वते तन्मृदूच्चजात् ।

आकर्षणाच्च भिद्येत शरस्त्रेषां विधोरिव ॥ १३६ ॥

केवलं श्रीघ्नजाकर्षाद्भेदो यः प्रतिपद्यते ।

सन्निष्ठाप्राग्यकर्षासमध्येषीरेव सिद्धयति ॥ १३७ ॥

तत्रार्कोत्थगुणद्वन्द्वे शरान्तीलगतो यतः ।

मन्दाकृष्टस्य नीचोच्चगतावपि नभःसदः ॥ १३८ ॥

मदुःश्या शरश्रुत्या संस्कृतेषोः स्फुटत्वतः ।

मध्वार्काभिन्नमः सिद्धः शुक्रोन्धार्किनुधास्रजाम् ॥ १३९ ॥

मध्वार्ककेन्द्रका कक्षा यत्तारास्थानमःसदाम् ।

तन्मन्दाकृष्टिरेख्येषां भूमौ भिद्येयतेऽर्कतः ॥ १४० ॥

ततो मन्दस्फुटं खेटं ज्ञातुं कर्णद्वयं ज्ञतम् ।

श्रीघ्नग्रामान्धार्यनामादौ ततः स्रष्टां मृदुक्रियाम् ॥ १४१ ॥

मन्दस्रष्टस्य भूगोलदूरता दूरतावशात् ।

अचक्रावस्थितोच्चायै तुल्यं द्राक्कर्णनिर्णितम् ॥ १४२ ॥

इत्थं श्रीघ्नग्रामान्धार्यमान्धार्यश्रीघ्नैः फलैरपि ।

नाराकीषां कियद्भेदलाभास्तत्शुद्धये मया ॥ १४३ ॥

परोच्चसंस्कृतिः प्रोक्ता विधोस्तुङ्गास्तरादि यत् ।

तत्तत् फलं मुनिप्रोक्तबीजमित्थवधार्यतान् ॥ १४४ ॥

पार्षसिद्धान्ततो ये ये विशेषा दृष्टिसिद्धये ।

स्फुटोक्तौ प्रकल्पान्ते ते वीजत्वेन सम्प्रताः ॥ १३५ ॥

तथाहि वाचिके ज्ञातग्रहोपदेशादीजं ज्ञात्वा सुदैवज्ञैः ।

सत्संस्कृतग्रहेभ्यः कर्त्तव्यौ निर्णयादेशौ । इति ॥ १३६ ॥

त्रिरोमचौ मध्यो हि मन्दप्रतिमण्डले स्वे

मन्दस्फुटो द्वाक् प्रतिमण्डले च ।

भ्रमत्यतश्चक्षुःसकर्मचोद

मन्दस्फुटो मध्यखगः प्रकल्पः ॥ १३७ ॥

भ्रमन् ग्रहः स्वे प्रतिमण्डले नृभिः

स यत्र कक्षावलये विलोक्यते ।

स्फुटो हि तत्रास्य फलोपपत्तये

प्रकल्पितं तुङ्गमिहाद्यसूरिभिः ॥ १३८ ॥

यः स्यात्प्रदेशः प्रतिमण्डलस्य

दूरे भुवस्तस्य कृतोच्चसंज्ञा ।

सोऽपि प्रदेशश्चलतीति तस्मात्

प्रकल्पिता तुङ्गगतिर्गतिज्ञैः ॥ १३९ ॥

उच्चाङ्गषट्कान्तरितश्च नीचं

मध्यः खनीचोच्चसमो यदा स्यात् ।

कक्षास्यमध्योपरिकर्णसूत्र-

पातात् स्फुटो मध्यसमस्तदानीम् ॥ १४० ॥

उच्चस्थितो व्योमचरः सुदूरे

नीचस्थितः स्यान्निकटे धरित्रयाः ।

अतोऽणुविम्बः पृथुलश्च भाति

भानोस्तथा सन्नसुदूरवर्ती । इति ॥ १४१ ॥

छायालोकाद्यन्त्रवेधादयनात्तद्वयं रवेः ।
 सप्तम्यं १४७ शान्तरं दृष्टं तन्निर्द्वा २४ शाल्यकोपमः ॥ १५२ ॥
 चन्द्रग्रहस्य गच्छितं सवासनमुदाहृतम् ।
 लम्बनस्योपपत्तिश्च तस्याल्पबहुतोच्यते ॥ १५३ ॥
 चक्रार्धान्तरितौ तुल्यभागलिप्ताविलिप्तिकौ ।
 स्यातां यदर्कशशिनौ शराल्पत्वे तदा विधौ ॥ १५४ ॥
 भूच्छाया लगतीत्यत्र समकक्षास्थितेस्तयोः ।
 लम्बनावनती न स्तो रजनीरमणग्रहे ॥ १५५ ॥
 सूर्यग्रहे तु सूर्येन्दोर्भिन्नकक्षानिवासतः ।
 देशभेदाद्भासभेदो लम्बनावनती तथा ॥ १५६ ॥
 दृष्टलदलं दृश्यं कर्द्धीनं गोलपृष्ठगैः ।
 ग्रहस्य यत्ततो दृष्टिमण्डले सम्भवेन्नतिः ॥ १५७ ॥
 क्षितिजोपगते सूर्ये दर्शान्ते भूमिगर्भतः ।
 रविविम्बार्धेन सूत्रे विम्बमध्यं लगेद्विधोः ॥ १५८ ॥
 भूपृष्ठाद्भानुविम्बार्धेचुम्बिसूत्राद्विधुर्यतः ।
 अधो विलम्बते तस्मात् क्षितिजेऽस्मिन् परा नतिः ॥ १५९ ॥
 गर्भदिक्सूत्रयोरैक्यात् खमध्ये न भवेदसौ ।
 स्वार्धक्षितिजयोरन्तः सा स्यात् सूत्रान्तरोन्मिता ॥ १६० ॥
 स्वार्धे यदापवृत्तं स्वात्तदा तद्दृष्टिविम्बयोः ।
 ऐक्यान्नावनतिः किन्तु लम्बनं परमं कुजे ॥ १६१ ॥
 यदा दृक्क्षेपवृत्तस्थः खेचरोऽवनतिस्तदा ।
 परमालम्बनाभावस्ततो दृक्क्रान्तिवृत्तयोः ॥ १६२ ॥
 नत्यन्तजान्तरकलाधिक्याल्लम्बनसंक्षयः ।
 क्रान्तिद्वगृत्तसंयोगात् स्वार्धगस्य न तद्व्युगम् ॥ १६३ ॥

त्रिभोनलग्नजायन्मात् क्रान्तिवृत्तादतः शरः ।

प्राप्नोति नभसो मध्यं मध्याह्ने तु शरायतः ॥ १६४ ॥

याम्योदग्बन्धितसन्धो दर्शान्तोऽर्कसमो न यत् ।

सम्बन्धेऽववती तस्मादृषाक्षो सम्बन्धिभोगितः ॥ १६५ ॥

तस्य स्वाहं नतज्जरा या सा प्राक्पश्चिमसंस्थितेः ।

वक्रत्वात् संभवेद्वह्नी तत्सिद्धावुदयज्यका ॥ १६६ ॥

उक्ता यद्विचित्रतनुक्रान्तिवृत्तं वथा यथा ।

वक्रं तथा तथा लग्नक्रान्तिज्या महती भवेत् ॥ १६७ ॥

यदा विचित्रलग्नस्य क्रान्तिः सौम्याक्षतुल्यताम् ।

प्रयाति विषुवक्रान्तिरुदेति च यदा तदा ॥ १६८ ॥

समता सम्भवेदध्यलग्नविचित्रलग्नयोः ।

नान्यदा तत्तयोः स्वातां येन तज्जरा तदन्तरा ॥ १६९ ॥

शरवह्नाति दृक्क्षेपो दृग्ज्या सा विचित्राङ्गजा ।

विक्षेपाग्रस्थितस्वेन्दोर्भवेदवनतिः स्फुटा ॥ १७० ॥

तत्शरेणाक्षसंस्कारे कृते तस्मात् शराक्षतः ।

क्रान्तिसंस्कारसंसिद्धो दृक्क्षेपः स्वात् परिस्फुटः ॥ १७१ ॥

पर्वान्तो यः समुदितः स्फुटो लग्नसंस्कृतः ।

अर्केन्दोः क्रान्तिवृत्तोदग्याम्यस्थित्यै स केवलम् ॥ १७२ ॥

त्रिभोनलग्नजक्रान्तिगतिर्वह्नी यथा यथा ।

शरानुसारतो यासकालमेदस्तथा तथा ॥ १७३ ॥

उक्ता ग्राहकमार्गस्य ऋदंते यादृशी स्थितिः ।

तत्क्रमाच्चालिते तस्मिन् यासकालो भवेत् स्फुटः ॥ १७४ ॥

विषुवोदयकाले चेत् पर्वलग्नसंस्कृतम् ।

तदा मध्यग्रहसुखीऽन्यथा न्यूनोऽधिको भवेत् ॥ १७५ ॥

एवं तदुदये स्पर्शमीशकालस्य तुल्यता ।
 उदयस्थोद्भवः कालभेदः स्वाहिकग्रहक्रमात् ॥ १७६ ॥
 गर्भात् पृष्ठा भुवः सूत्रे चितिजस्य विधुं प्रति ।
 प्रसारिते समे स्यातां ततश्चन्द्रे समुद्गते ॥ १७७ ॥
 क्रमात् पृष्ठाद्गतं सूत्रमस्य स्वाहर्भसूत्रतः ।
 सन्निकर्षादिधोस्तस्मान्मानाधिक्यं नरोद्भवम् ॥ १७८ ॥
 भिन्नकक्षास्थितिवशाद्दवीन्दोः ग्रहसम्भवा ।
 तमसोऽधिकता ग्रासकालयोर्वृद्धिदा भवेत् ॥ १७९ ॥
 ग्राह्यग्राहकयोरेककक्षावासादिधुग्रहे ।
 न कालग्रासभेदः स्यान्मानाधिक्येऽपि ग्रहजु ॥ १८० ॥
 विमण्डलगतिर्वक्त्रा पूर्व्यमान्तेऽपमण्डलात् ।
 यावत् स्यात्तन्मितिचन्द्रगत्यर्कांशमिता यतः ॥ १८१ ॥
 स्पर्शाद्याः शशिनस्तस्मात् शरार्कांशोत्थकालतः ।
 प्राक्पश्चाद्भावमायान्ति मध्यग्रासश्च भूरिताम् ॥ १८२ ॥
 ग्राहकान्यदिशि स्पष्टो ग्राह्यस्यैव यतः शरः ।
 ततश्चन्द्रग्रहे ग्रासबाणयोर्दिग्भिदा मता ॥ १८३ ॥
 ग्राहकस्यैव चन्द्रस्य स्फुटेषुर्यत् स्वदिगतः ।
 तद्ग्रासबाणयोः सिद्धं दिक्काम्यं सूर्यपर्वणि ॥ १८४ ॥
 चन्द्रस्यैव यतः सिद्धं वल्लनं ग्रहणद्वये ।
 तस्माद्ग्राह्यस्य चन्द्रस्य स्पर्शे त्रयं स्यात् स्वदिगतम् ॥ १८५ ॥
 व्यस्तदिशोच्चकाले स्याद्ग्राहकस्य रविग्रहे ।
 मोक्षकाले निजाशास्यं स्पर्शे तद्विपरीतगम् ॥ १८६ ॥
 उदयेऽस्तमये मध्ये व्यधे प्रायैकदिमुखम् ।
 विन्मं स्वाहन्वदेशेऽस्माद्वज्रं वल्लनं भवेत् ॥ १८७ ॥

ध्रुवाभिमुखविम्बान्तेस्तदुक्तानुसारतः ।

प्राक्चिह्नं विम्बगं खार्धं यत्तत् पूर्वकपालके ॥ १८८ ॥

भवेदुदन्मुखं प्रत्यक्पाले दक्षिणामुखम् ।

तद्देदादायनं दृश्यं बलनञ्च पृथग्विधम् ॥ १८९ ॥

त्रिज्यावर्गादयनवलनज्याकृतिं प्रोज्झ्य मूलं

यष्टिर्यज्या बुधरविशिखस्ताडितस्त्रिज्यामः ।

यदा राशिचयपुतखगद्युज्यकान्नस्त्रिमौर्व्या-

भक्तः स्पष्टो भवति नियतं क्रान्तिसंस्कारयोग्यः । इति ॥ १९० ॥

इति यद्वास्करः प्राह सूक्ष्मबाणस्य तानवम् ।

युक्तिशुक्तिं न तदयस्माद्विहितायनदक्षियः ॥ १९१ ॥

ध्रुवसूत्रसमः खेटो भवेद्गृहयोगयोः ।

तद्दक्षार्धभवा लिप्ता धनर्णाख्या भुजा मताः ॥ १९२ ॥

कदम्बाभिमुखो बाणः कीटो तद्गर्गयुक्पदम् ।

ध्रुवोन्मुखस्फुटेष्टुः स्यात् कर्णत्वात्तद्यतो महान् ॥ १९३ ॥

मासषट्कमिता रात्रिर्मेरौ या तत्र खेचराः ।

चन्द्राद्या उदयं चास्तं यान्युदक्रान्तिभागकैः ॥ १९४ ॥

सूर्याग्रपक्षात्ते राशिद्वयान्तर्वर्त्तिनो यदि ।

तद्दोदयास्तमययोर्विचारः कर्तुमिष्यते ॥ १९५ ॥

कालांशा ये निगदिता ग्रहाणामुदयास्तजाः ।

तत्समं गृह्यतामत्र सौम्यक्रान्त्यन्तरं रवेः ॥ १९६ ॥

उदग्देशान्तरर्द्धिः स्याद्यथा व्यचात्तथापमः ।

यत्स्ये नतः प्रायशोऽस्मात् सौम्यशृङ्गोन्नतिर्विधीः ॥ १९७ ॥

रवीन्दुमार्गयो भूरिविप्रकर्षेऽपि तद्दशोः ।

सङ्गतिः स्यात्तद्वापाते क्रान्तिसाम्यात् पुरोदितात् ॥ १९८ ॥

यदेकसृष्टुर्मेदिन्या नीलनर्माहिनिःसृतम् ।
 सूत्रं चन्द्रादिग्रन्थन्तयहायामपवृत्तमित् ॥ १८८ ॥
 उपकारो मया दृष्टो भगवन्नाज्जनतो महान् ।
 यत् सूर्यात् सर्वं ऋतको विवृद्धिः स्थिरजमुषाम् ॥ २०० ॥
 भवत्यपरिमेषाच्च तमोहत्यादयो गुणाः ।
 तथैव रजनीभर्तुराह्वादाया अनेकशः ॥ २०१ ॥
 चन्द्रार्कालोकनालोके धृष्यताधृष्यतेग्रितुः ।
 जनैरुन्नीयते कार्यात् कारणावगतिर्यतः ॥ २०२ ॥
 विविधयश्चभुक्तीनां साक्षात्कारात् शरीरिणाम् ।
 शुभाशुभानि कक्षाणि ज्ञायन्ते प्राकृतान्यपि ॥ २०३ ॥
 तथा तद्विम्बमानानां कक्षाणां योजनानि च ।
 तत्तद्विधेयतो भूमेः स्थिरत्वं चानुमानतः ॥ २०४ ॥
 भवत्कालोक्तो लोकस्त्रष्टुर्लोकोत्तराकृतिः ।
 प्रतीयतेऽन्धतमसं ततोऽवतमसीभवेत् ॥ २०५ ॥
 पथिकानां मतिमतां प्रशमं याति दिग्भ्रमः ।
 इत्यादयो बहुविधा उपकारा भवन्त्यतः ॥ २०६ ॥
 तपो वर्षास्ततः शीतं कालस्येति गुणास्तयः ।
 तत्तद्वैविध्यतो लोके षड् भवन्त्यृतवः खलु ॥ २०७ ॥
 प्रायशो भारते वर्षे तेषां संपूर्णभुक्तयः ।
 भवन्ति भूमिभेदेभ्य उत्कटाः केऽप्यनुत्कटाः ॥ २०८ ॥
 तपस्य प्राग्दलं सौख्यादसन्तो अपरं दलम् ।
 शीषः स्यादथ वर्षाणां ते प्रावृट्शरदौ मते ॥ २०९ ॥
 हेमन्तः शिशिरः शीतप्राक्पश्चिमदले इति ।
 सूर्यक्रान्तिवशात्ते स्युर्देशभेदात् पृथग्विधाः ॥ २१० ॥

तिरस्त्रीणाः करा यत्र पतन्त्यर्कस्य भूतले ।
 नाप्नोति तत्तथा तापं तत्र शीतं बलौत्तरम् ॥ २११ ॥
 पतन्त्युजुतया यत्र तत्र तापातिरेकतः ।
 तत्रत्यानां तपर्तुः स्याद्रविसम्मुखवृत्तिजात् ॥ २१२ ॥
 तीक्ष्णैः सूर्याशुभिः सिन्धोर्लघुतोयं समुत्थितम् ।
 पतत्याकर्षणाङ्गमौ तत्तपान्ते घनागमः ॥ २१३ ॥
 निरक्षदेशतोऽंशानामक्षाणां यावदष्टकम् ।
 हेमन्तशिथिरौ न स्तोमीश्वर्षातिरेकतः ॥ २१४ ॥
 प्रावृद्धन्ते शरत्कालस्तपादौ स्याद्वसन्तकः ।
 एतयोरन्तरे किञ्चित् शीतं देशे जलाधिके ॥ २१५ ॥
 पौषमाघद्वयं शीतं द्वितीयेऽक्षलवाष्टके ।
 दशस्त्रयेषु मासेषु वसन्तादिचतुष्टयम् ॥ २१६ ॥
 तृतीयेऽंशाष्टके शीतं स्यान्मार्गादिचतुष्टयम् ।
 चैत्राद्येषु वसन्ताद्याश्चत्वारोऽत्रैव षट् समाः ॥ २१७ ॥
 चतुर्विंशतिरंशानामियं स्यादुष्णमण्डलम् ।
 इतः षोडशकं प्रोक्तं सममण्डलनामकम् ॥ २१८ ॥
 चतुर्थेऽंशाष्टके व्यक्षाङ्गार्द्धमूर्जादि शीतलम् ।
 माघवाद्युष्णमत्रैव वसन्तादिचतुष्टयम् ॥ २१९ ॥
 इषाद्यं शीतलं प्रोक्तं पञ्चमेऽंशाष्टकेऽष्टकम् ।
 वसन्तादिचतुष्कं स्यात्तत्र षष्ठ्यष्टचतुष्टये ॥ २२० ॥
 इतः केन्द्रान्तमक्षांशः पञ्चाशच्छीतमण्डलम् ।
 निरक्षादष्टके षष्ठे भागानां भाद्रतो दश ॥ २२१ ॥
 मासाः शीताः शुचिद्वन्द्वे वसन्ताद्यृतवोऽल्पकाः ।
 इत्युक्तं षडृतुस्थानमष्टाशोधिऽक्षलवावधि ॥ २२२ ॥

आसुमेव ततोऽग्रवि४२भागस्थं केवलं हिमम् ।

एवं देवेऽसुरांश्च तु तुलायाः स्वरजादिवत् ॥ २२१ ॥

अथ राधादयो मासाः संस्कृतस्त्रायणांशकैः ।

भागोर्मेवप्रवेशादेः स्त्रीकार्या ऋतुमुक्तये ॥ २२४ ॥

वसन्तकालेऽवनिभृदानीनां वानैश्चदैर्वीत इलातलेऽलम् ।

वंशद्रुमान्योऽन्यविघटनोत्पवद्भिर्विसर्पन् वनमप्यवानम् ॥ २२५ ॥

दन्द्यतेऽस्माद्दहलोऽतिधूमो व्योमोदरं व्याप्य विशेषदूरम् ।

उदृत्य भीमान्महतो लघुत्वात्तिष्ठत्यवाप्य स्वसमं तमभ्ये ॥ २२६ ॥

चण्डाशुसन्तप्तधरोऽन्धबाभ्येऽख्याय वाप्याणि घनानि धूमैः ।

पृक्तानि मेघाः प्रभवन्ति चेत्यं ज्योतिर्महद्वूमकसन्निपातात् ॥ २२७ ॥

वस्त्रैरिवाभ्यैर्युग्मणिः कारात्तेर्वेतण्डशुण्डासदृशैः पयोधैः ।

उदृत्य वारीणि घनेषु तेषु संस्थापयेत्ते त्वसिता घनत्वात् ॥ २२८ ॥

भारातिरेकादुरवोऽम्बुधारा वर्षन्ति ते भूरि भुवाभिक्रष्टाः ।

क्रोशद्भितः क्रोशदलावधिक्षा भूपृष्ठतो गत्वतिदूरसंस्थाः ॥ २२९ ॥

दैवेन दिक्कालसखेन धातृवाग्धानियम्येन जनोत्करस्य ।

स्यादृष्टष्टिरत्र ध्वनिविद्युदाद्यं ज्ञेयं श्रुतेभ्यो मिहिरादिजेभ्यः ॥ २३० ॥

सूर्योऽन्धतातिलघवः परमाणवोऽपा-

मूर्द्धं व्रजन्ति गुरवो लवणस्सतेन ।

तेनाभिदृष्टसलिलं मधुरं महाभ्येः

सिद्धं पुनः कुतुकतो गणितं हुवेऽल्पम् ॥ २३१ ॥

घनः समाह्वयितयस्य घातस्तदीयमूलानयनाय सूक्ष्मः ।

यथाह्वपङ्क्तेश्चरमे निधाय विन्दुं ततो वामगते चतुर्थे ॥ २३२ ॥

तत्तचतुर्थे क्रमतश्च दत्त्वा सविन्दुशिष्टाङ्कित एव यस्य ।

यातुं घनो युज्यत एतमहं लब्धं न्यसेत्तद्वनवर्जितायाः ॥ २३३ ॥

पङ्क्तेः स्थिरात्मनिविधाङ्गहानि-

जातद्वितीयादिकलब्धसिद्धे ।

तस्यास्तले न्यस्य पृथक्स्थिताया

लब्धाङ्गवर्गं त्रिशतस्रमेवम् ॥ २३४ ॥

वामा द्वितीयादिसविन्दुकाङ्ग-

स्याधोऽन्यशून्यस्य यथा स्थितिः स्यात् ।

तेनैव तस्या हरये प्रवृत्ते

नवाधिकं चेत्पततीह लब्धम् ॥ २३५ ॥

नवैव कृत्वा तदनेन हारं

कृत्वा पृथक् पङ्क्तितले निधाय ।

कृतिं द्वितीयादिफलस्य पूर्व-

लब्धैर्हतां स्वाग्नि३०गुणां ततोऽधः ॥ २३६ ॥

घनं द्वितीयादिफलस्य चैवं

त्रिधाङ्गयोगं विजहातु पङ्क्तेः ।

सात्या यदि चरङ्गयुतेर्द्वितीया-

द्येकैकहीनं क्रमशोऽत्र लब्धम् ॥ २३७ ॥

कृत्वा विदध्यात्मनिविधाङ्गयोगं

स्थिरं विशुद्धान्तमथाङ्गपङ्क्तेः ।

तेनोज्झितायाः पुनरन्यलब्धा-

न्येवं फलाङ्गा घनमूलसंघाः ॥ २३८ ॥

पतन्ति पङ्क्त्यूङ्गविन्दुतुल्या-

स्तेषां घनः पूर्ववदङ्गपङ्क्तिः ।

सा चेन्नहन्नाल्पतया स्थिता स्यात्

सकृद्वेत्तदघनमूलमेकम् ॥ २३९ ॥

भास्वरपाश्या घनेकरचतुर्थं उक्तमवन् ।

समन्निघातश्च घनः प्रदिष्टः

स्याप्यो घनोऽन्तस्त्र ततोऽन्त्यवर्गः ।

आदिभिनिघ्नस्तत आदिवर्ग-

स्त्यन्त्या हतश्चादिघनश्च सर्व्वे ॥ २४० ॥

स्वानामन्तरत्वेन युता घनः स्या-

त्तकल्प्य तत्खण्डयुगं ततोऽन्त्यम् ।

एवं मुहुर्वर्गघनप्रसिद्धा-

वाद्यङ्गतो वा विधिरेष कार्य्यः ॥ २४१ ॥

खण्डाभ्यां वा हतो राशिस्त्रिघ्नः खण्डघनैक्ययुक् ।

वर्गमूलघनः स्वघ्नो वर्गराशिघनो भवेत् ॥ २४२ ॥

घनमूलैकरणतुर्थं उक्तमवन् ।

आद्यं घनस्यानमथाघने द्वे

पुनस्तथास्वाङ्गनतो विशोध्य ।

घनं पृथक्स्थं पदमस्य कृत्वा

त्रिघ्न्या तदाद्यं विभजित् फलन्तु ॥ २४३ ॥

पङ्क्त्या न्यसेत्तत्कृतिमन्यनिघ्नीं

निघ्नीं त्वजित्प्रथमात् फलस्य ।

घनं तदाद्यादघनमूलमेव

पङ्क्तिर्भवेदेवमतः पुनश्च । इति ॥ २४४ ॥

मूलावशेषात्कथयामि सिद्धिं षष्ठांशकानां पदशेषभाजाम् ।

पदं घनीकृत्य पदोत्तराङ्गघनाद्विजङ्गाद्य इहावशेषः ॥ २४५ ॥

स चात्यहारो यदि मूलसंख्या त्रिंशद्भुस्तत्र पदावशेषः ।

षष्ठाङ्गतोऽन्त्येन हरेष भक्तः फलं कक्षास्तत्पदमल्पकं चेत् ॥ २४६ ॥

व्योमानलेभ्यः ३० स्तदिहान्वहारा-

मूलावशेषं विरहस्य शेषः ।

गुण्योऽन्वहारात् सारूपमूल-

भक्तात् फलं स्यादगुणकाभिधानम् ॥ २४७ ॥

तत्क्षुण्णगुण्योऽन्वहरेण भक्तः फलोन्मिक्तोऽन्वस्फुटहार उक्तः ।

मूलावशेषोवियदङ्गः ६ निम्नोलिप्तमयः स्यात् स्फुटहारभक्तः ॥ २४८ ॥

पुरोदितं वर्गपदं मयात्र बह्वपयोगादनमूलमुक्तम् ।

दिग्दर्शिता साधनवासना या गोलन्नगम्यानुदिताखिला यत् २४९ ॥

त्रिरोमचौ — ईषदीषदिह मध्यगमादौ

ग्रन्थगौरवभयेन मयोक्ता ।

वासना मतिमत्ता सकलोच्चा

गोलबोध इदमेव फलं हि । इति ॥ २५० ॥

हृत्प्राज्ञेन्द्रियरोधशोधिततमक्रोधस्मरादिद्विषः

पञ्चक्लेशमुचो न यत् क्षणमपि द्रष्टुं क्षमा योगिनः ।

तदयः स्वं परमं पदं स्वचरणप्रेमाध्वपान्यैर्जनैः

सुप्रापं विदधाति नः स भगवानव्याङ्गव्यापदः ॥ २५१ ॥

इत्युत्कलोऽब्जलट्टपालकुलप्रसूत-

श्रीचन्द्रशेखरकृतौ गणितेऽक्षिसिद्धे ।

सिद्धान्तदर्पण उपाहितबालबोधे

सहासमोऽतिनखर २१ संख्य इतः प्रकाशः ॥ २५२ ॥

इति श्रीचन्द्रशेखरसिंहकृतौ सिद्धान्तदर्पणे गोलाधिकारे

वासनाशेषरहस्यवर्णनी नामैकविंशतितमः प्रकाशः ।

इति गोलाधिकारः ।

कालाधिकारः ।

द्वाविंशः प्रकाशः ।

संवत्सरादिवर्चनम् ।

कालात्मानमकालदण्डनिलयं कालाम्बुजम्युतिं
कालीत्रेलिकलाकरार्चितपदं कालाचलालङ्घतिम् ।
क्रुध्यत्कालियकालिकुञ्चनकृतं काकोदरीकाकुभिः
कृष्णं कृतकपं करोम्यभिवदन् कालाधिकारक्रमम् ॥ १ ॥

कालसु द्विविधो नित्यो जन्यश्चेति प्रकीर्तितः ।

नित्यः श्रीपरमेशोऽत्र कालकालापराङ्मयः ॥ २ ॥

विश्वेषां कलनात्कालो जन्यः स तु तथेश्वरः ।

तत्स्मृतिः सर्वकार्येषु कर्त्तव्या मङ्गलार्थिभिः ॥ ३ ॥

कीर्त्तये—चनादिरेष भगवान् कालोऽनन्तोऽक्षरः परः ।

सर्वगतत्वात् स्वतन्त्रत्वात् सर्वोक्तत्वात्तद्विश्वरः ॥ ४ ॥

परं ब्रह्म च भूतानि वासुदेवोऽपि शङ्करः ।

कालेनैव च सृज्यन्ते स एव प्रसते पुनः । इति ॥ ५ ॥

स्मृतिश्च—सर्वेषु कालेषु समस्तदेशेष्वप्येवकार्येषु तथेश्वरेश्वरः ।

सर्वैः स्वरूपैर्भगवाननादि र्ममासु माङ्गल्यविष्टय्ये हरिः ॥ ६ ॥

यस्य स्मृत्या च नामोक्त्या तपोयज्ञक्रियादिषु ।

न्यूनं सम्पूर्णतां याति सद्यो वन्दे तमच्युतम् । इति ॥ ७ ॥

निर्गुणत्वात्परेशस्य तत्स्मृतिर्वर्धते कथम् ।

इति चेदुच्यते तस्य वाशिष्ठोक्त्या शरीरिता ॥ ८ ॥

तथाहि वाग्निष्ठरामादये ।

नित्यो जन्मस्य कालौ द्वौ तयोराद्यः परेश्वरः ।
 सोऽवाप्तनसगम्योऽपि देही भक्तानुकम्पया ॥ ८ ॥
 खलपाशधरः श्रीमान् कुण्डली कवचान्वितः ।
 ऋतुषट्कमयोदारवक्त्रषट्कसमन्वितः ॥ १० ॥
 मासद्वादशकोट्टामभुजद्वादशकोट्टटः ।
 स्वाकारसमया बह्मग्राह्यतः किङ्करसेनया । इति ॥ ११ ॥
 यद्यप्येतत्कालरूपं तथाप्यस्य रमापतिः ।
 धृतनानातनोर्भक्त्यै कार्या खेष्टाकृतिस्मृतिः ॥ १२ ॥
 निष्काञ्जन्यस्य कालस्य समुत्पत्तिरभूदिति ।
 श्रुतिप्रामाण्यमासाद्य प्राह स्वायम्भुवो मनुः ॥ १३ ॥

तथाहि ।

कालः कालविभक्तिश्च नक्षत्राणि ग्रहास्तथा ।
 सृष्टिः ससर्जं चैवेमां स्रष्टुमिच्छन्निमाः प्रजाः । इति ॥ १४ ॥
 कालात्मा दिनकृत् प्रोक्तो होरास्तन्त्रे यतस्ततः ।
 सिद्धास्तगदिता सृष्टिर्न विरोधमिहार्हति ॥ १५ ॥
 नुत्यादिप्रलयान्तेषु अन्यकालेषु वत्सरः ।
 प्रधानभूतोऽवयवी स्वाङ्गैर्युक्तोऽयनादिभिः ॥ १६ ॥
 सम्यग्वसन्ति यत्रर्तुमासपञ्चदिनादयः ।
 प्राज्ञैः कालविशेषोऽसौ संवत्सर इतीरितः ॥ १७ ॥
 अयते येन पूषर्तुचग्रेणोदग्दिशं तथा ।
 दक्षिणाशां तदेवोक्तमयनं सौरमानजम् ॥ १८ ॥
 इयर्थ्यशोकपुष्पादिलिङ्गं साधारणतरम् ।
 यः स कालविशेषोऽत्र वसन्ताद्यृतुबन्धने ॥ १९ ॥

मास्येति परिमीयेते येन चन्द्रर्विसङ्ख्यौ ।
 सूर्यराशिगतिर्यत्र मास्यतेऽङ्काच्च यत्र हि ॥ २० ॥
 मास्यते त्रिंशतः संख्या तथाङ्कां भञ्जमोक्षताम् ।
 मासः स उच्यते चान्द्रः सौरः सावन ऋक्षजः ॥ २१ ॥
 पञ्चमे परिगृह्येते देवतापिट्टकार्ययोः ।
 यौ तौ पक्षौ शुक्लकृष्णौ चन्द्रवृद्धिचयोद्भवौ ॥ २२ ॥
 तनोति यो वर्धमानां क्षीयमाणां कलां विधोः ।
 एकां कालविशेषोऽयं तिथिरित्युच्यते बुधैः ॥ २३ ॥
 इत्थं याममुहूर्त्तादिकालाङ्गानामनेकशः ।
 व्युत्पत्तिर्न मया प्रोक्ता ग्रन्थविस्तरसाध्वसात् ॥ २४ ॥
 नवधा कालनामानि चान्द्रमार्घ्यं च सावनम् ।
 वार्हस्पत्यं ततः सौरं मानवं पैत्रमेव च ॥ २५ ॥
 देवं ब्राह्मणमिति प्रोक्तान्यत्र पञ्चभिरादिमैः ।
 व्यवहारो मनुष्याणां मन्वादीनां खनामतः ॥ २६ ॥
 भूगर्भनिःसृतात् सूत्रात् सूर्यमण्डलमध्यगात् ।
 प्राचीं यद्याति शीतांशुश्चान्द्रमानं तदुच्यते ॥ २७ ॥
 व्यर्केन्दुभगणो मासस्तदर्थं पक्ष इत्यते ।
 तिथिस्तत्शररूपांश्चस्तदर्थं करणं मतम् ॥ २८ ॥
 व्रतोपवासपर्वादिज्ञत्याकृत्यपिट्टक्रियाः ।
 चान्द्रमानेन गृह्यन्ते मासवृद्धिचयादयः ॥ २९ ॥
 पर्वांस्ते कृत्तिकादीनां योगाद्ये कार्तिकादयः ।
 मासाः प्राग्भिर्मतास्तद्वद्वचस्यवृहस्पतेः ॥ ३० ॥
 उदयस्तङ्गनाम्नाः सूर्यसिद्धान्तसम्प्रताः ।
 तज्जक्षणाव्यतिव्याप्तेर्नात्र प्रोक्तानि विस्तरात् ॥ ३१ ॥

कृतिकाशब्दवाच्यं यत्कृतिकारोहिणीद्वयम् ।

तत्पर्व्वान्तान्वयान्मासो निरुक्तः कार्तिको यदि ॥ ३२ ॥

तदूर्ज्जमार्गपर्व्वान्तभरणीरोहिणीयुतौ ।

अष्टेत्विषोर्ज्जतापत्तिर्भवेत् कार्तिकमार्गयोः ॥ ३३ ॥

तथापि पूर्व्वचलितव्यवहारवशादिमे ।

कृतिकामृगशोर्षादिनामभिः प्रायिका मताः ॥ ३४ ॥

एकः पञ्चाङ्गमो भानां नाक्षत्रं दिनमुच्यते ।

घटिकादिकमायुश्च तन्मानेनैव सिध्यति ॥ ३५ ॥

नाक्षत्रमानसंसिद्ध-

मायुः कल्पार्कवासरैः १५५५२०००००००० ।

गुणितं तद्गमा १५८२२३७८८०००००० वासं

सौराब्दादि स्फुटं भवेत् ॥ ३६ ॥

यद्यपि स्याद्ग्रहणां स्वस्वोदययुगान्तरम् ।

तत्तत्सावनचस्त्राख्यमुक्तपूर्व्वं तथापि हि ॥ ३७ ॥

मध्यार्कगतियुक्चक्रकलिकासंख्यकासुभिः २१६५८।८ ।

सन्धितं सावनं मध्यग्रहानयनकर्म्मणि ॥ ३८ ॥

स्फुटसूर्योदयद्वन्द्वविवरं सावनं दिनम् ।

प्रसिद्धं तेन यज्ञादिसूतकाद्यब्दपादयः ॥ ३९ ॥

श्रेया जैवेन मानेन वत्सराः प्रभवादयः ।

सुप्तवर्षाधिवर्षाब्दस्वराद्याः संहितोक्तिभिः ॥ ४० ॥

एकांशप्रामातिर्भानोः सौरं दिनमितीर्य्यते ।

त्रिंशता तद्दिनैर्मासो वर्गं द्वादशभिश्च तैः ॥ ४१ ॥

सौरमानेन गृह्यन्ते संक्रमस्त्वयनादयः ।

देवासुरद्युरजनीयुगमन्वन्तरक्षयाः ॥ ४२ ॥

विवाहव्रतचूडादिवेश्मारभादयः क्रियाः ।

मासाब्दनियमाः पर्व्याख्यपि देशविशेषतः ॥ ४३ ॥

गी२- तुलादिषडशीत्यंशैः षडशीतिमुखं दिनम् ।

तच्चतुष्टयमेव स्याद्विस्वभावेषु राशिषु । इति ॥ ४४ ॥

धनुषः सप्तविंशोऽंशस्त्रयोविंशोऽण्डजस्य च ।

इन्द्रस्यैकोनविंशश्च स्त्रियाः पञ्चदशः स्मृतः ॥ ४५ ॥

तत्तन्भावेषु सूर्यस्य षडशीतिमुखान्वयात् ।

षडशीत्याख्यया प्रोक्ता इगामकचेत्रसंक्रमाः ॥ ४६ ॥

भोजपादादिचरयोः संक्रमौ विषुवाभिधौ ।

युग्मादिचरयोर्याम्यसौम्यायनतयोदितौ ॥ ४७ ॥

चरइगामकयोर्मध्ये स्थिरराशिचतुष्टयम् ।

भानोर्विष्णुपदीसंज्ञास्तत्प्रवेशाः प्रकीर्तिताः ॥ ४८ ॥

पूर्वोक्तक्रमसंक्षिप्ता रविसंक्रान्तिसम्भवाः ।

पुष्यनाशस्तयस्त्रिंशत् स्वमध्यस्थार्कसंक्रमाः ॥ ४९ ॥

आश्या दशसु संक्रान्तिष्वयने दक्षिणे तु ताः ।

अन्तस्थसंक्रमाः सौम्यायने त्वादित्यसंक्रमाः ॥ ५० ॥

अतिपुष्यतमाः प्रोक्ताः संक्रमासन्ननाडिकाः ।

चलनासङ्गता यत्र दिवास्नानादिकं तदा ॥ ५१ ॥

तन्निशादादधर्षोर्ध्वं सञ्चारे प्राक्परं ततः ।

आसन्नद्युदलं पुष्यं निशीथे चेत्तदा तिथेः ॥ ५२ ॥

संक्रान्तिकालनिष्ठाया यद्दिने भङ्गती स्थितिः ।

तत्र कार्क्षाः क्रिया एष विचारो ज्ञयनादृते ॥ ५३ ॥

रात्रौ याम्यायने पूर्वदिनस्यान्धदलं मतम् ।

सौम्यायने परदिनस्यादिसं पुष्यदं दलम् ॥ ५४ ॥

अहःसंक्रमणे पुण्यमहः कृतं प्रकीर्तितम् ।

स्मार्त्तैस्तथापि संक्रान्तेरासत्तिर्बहु मन्यते ॥ ५५ ॥

उक्तो विधेरयं कालो निषेधे त्वामिषादिनः ।

पूर्वास्त्रिंशत् परास्त्रिंशद्वाद्याः पर्याक्षनाडिकाः ॥ ५६ ॥

मासान्ताख्यनिरंशाख्यौ मासस्यान्त्यादिमौ लवौ ।

यात्रोद्वाहादिकार्येषु त्याज्यौ कल्याणमिच्छुभिः ॥ ५७ ॥

विम्बान्तर्वर्त्तिनः पुंसः संक्रान्तिसमयो नृभिः ।

चुटेः सहस्रभागत्वादवगन्तुं न शक्यते ॥ ५८ ॥

सौर-भचक्रनाभौ विषुवद्वितयं समसूत्रगम् ।

अयनद्वितयं चैव चतस्रः परमास्तु ताः । इति ॥ ५९ ॥

सौम्यायनाभ्यासयुगैः शिशिराद्यृतवस्त्रयः ।

तथैव याम्यायनतः प्रावृष्टाद्यास्त्रयो मताः ॥ ६० ॥

अथ पञ्चविधाब्दानां रविमध्यमसावनैः ।

दिनैर्मानानि कथ्यन्ते मध्यभुक्त्यनुसारतः ॥ ६१ ॥

वाक्षिनाद्यधिकाब्धार्थरामा ३५४।२२ खान्द्राब्दवासराः ।

सैकनाद्यष्टबाणाग्निसंख्या ३५८।१ नाक्षत्रवर्षजाः ॥ ६२ ॥

सावनाद्यस्य ते षष्टिसमन्वितशतत्रयम् ३६० ।

सप्तदण्डरूपाङ्गवक्रयो ३६१।५ जैववर्षजाः ॥ ६३ ॥

सौराब्दवासराः पञ्च-

षष्ठ्युत्तरशतत्रयम् ३६५ ।

तिथिभिः १५ क्षाग्निभिः ११ चैतैः ११

सिद्धैर्यदृष्टादिभिर्युतम् ॥ ६४ ॥

ऋतेशभगणं केचिदार्चं मासं प्रचक्षते ।

अष्टदण्डो न नागाक्षिगुणास्तद्वर्षवासराः ३२७।५२ ॥ ६५ ॥

मनूनां राज्यकालोऽत्र मानवं मानमुच्यते ।
 न पृथग्दिनमासादिनियमस्तत्र सम्प्रतः ॥ ६६ ॥
 चान्द्रो मासः पिष्टदिनं यत्तैः स्वाङ्गगुणैः ३६० समा ।
 सावनैस्तत्प्रमाणं तद्रूपाम्बिरसदिग्दिनैः १० ६३१ ॥ ६७ ॥
 दैवं मानं यदेवैतदासुरं परिकीर्तितम् ।
 सौराब्दस्तदहोरात्रो दिनरात्रिविपर्ययात् ॥ ६८ ॥
 सषष्टिर्त्रिंशताहोभिः ३६० स्तदब्दः स तु सावनैः ।
 सम्प्रतः साङ्गदण्डाग्निगोशक्राम्निकुभिः १३१४८३।८ दिनैः ॥ ६९ ॥
 सौराब्दैरव्युदगुणैः कृतदिक्चन्द्रवक्रभिः ३११०४००००००००० ।
 सम्प्रतं ब्रह्मणो वर्षं पुरोक्तास्तद्दिनादयः ॥ ७० ॥
 मनूनां यत् पृथङ्मानं हरिवंशेऽस्ति तद्रवेः ।
 गत्याप्यशक्यमानेतुं लिखाभ्यार्षोक्तिगौरवात् ॥ ७१ ॥
 यथा हरिवंशे - दिव्यमब्दं दशगुणमहोरात्रं मनोः स्मृतम् ।
 अहोरात्रं दशगुणं मानवः पञ्च उच्यते ॥ ७२ ॥
 पक्षो दशगुणो मासो मासैर्द्वादशभिर्गुणैः ।
 ऋतुर्मनूनां संप्रोक्तः प्राज्ञैस्तत्स्वार्थदर्शिभिः । इति ॥ ७३ ॥
 कालव्याप्तिर्बहुविधा त्रीतस्मार्त्तेषु कर्मसु ।
 तत्पञ्चविंश विवाहादौ नोक्ता स्मृत्युक्तिभावतः ॥ ७४ ॥
 चन्द्रगत्यनुसारेण जलोक्तासांश्चाम्बुधेः ।
 गङ्गाद्यवृद्धिनियमः काचित्कल्पादलेखि नो ॥ ७५ ॥
 भास्वत्सम्मुखभागदले द्युतिभृतोऽन्यत्रात्मनश्चायया
 व्याप्तस्यैन्दवगोलकस्य सतत-स्मासम्मुखैर्कारितः ।
 सूर्याशां त्यजतोऽयतो धवलतां वृद्धिचयावीक्षते
 लोकस्तत्पितरः क्व सन्मुखदले मासार्कपञ्चाङ्गमम् ॥ ७६ ॥

नव्याभ्रभ्रमरप्रभाकरसुतापाथःप्रफुल्लोत्पल-

प्रालेयांशुकलङ्ककज्जलमहानीलाश्रमनीलीज्ज्वलः ।

शम्याचम्यकनीपकुङ्कुमतमीचामीकराभाम्बरः

कृष्णः संसृतिशर्कराध्वजनितां मुष्णातु दृष्ट्वां मम ॥ ७७ ॥

इत्युत्कलोज्ज्वलनृपालकुलप्रसूत-

श्रीचन्द्रशेखरकृतौ गणितेऽक्षिसिद्धे ।

सिद्धान्तदर्पण उपाहितबालबोधे

द्वाविंशकः प्रथितकाल इतः प्रकाशः ॥ ७८ ॥

इति श्रीचन्द्रशेखरसिंहकृतौ सिद्धान्तदर्पणे कालाधिकारे

संवत्सरादिवर्णनी वाम द्वाविंशतितमः प्रकाशः ।

त्रयोविंशः प्रकाशः ।

पुरुषोत्तमस्तववर्णनम् ।

या वाग्वाग्ब्रह्मशब्धेडितगुणविततेः श्रीपतेर्वर्णनाख्या

सा स्याद्विद्याशुभङ्गी सततमपि युता वद्यवद्भयपाथैः ।

या तद्रिक्ता सुपृक्तापि च सुभगपदैस्त्यज्यते सद्भिरेषा

तस्मात्कृष्णाचलेशामलगुणजलधेर्वर्णनीयोऽत्रविन्दुः ॥ १ ॥

यत्र क्षेत्रं पवित्रं विलसति सितरङ्गमिन्ननेत्रस्य गात्रं

ओन्ना यन्नातिमान्नास्तदवयवसृता दीपवत्यो विचित्राः ।

स्वस्थानस्थाः पदस्थापितनिजजनता देवताः सन्ति नित्या

मर्त्याः स्मार्त्ताः स्मरार्त्ता हरिचरणरताश्चोत्कलः स्तात्कलिलः ॥ २ ॥

स्तव्या भव्या अभव्या अपि वचनचयैर्नव्यनव्यैश्च दिव्यै-
 र्वास्तव्या यत् पृथिव्यामवनतवदनैर्व्योम्नि निर्वर्त्यमानाः ।
 बाहुव्यूहाप्रविभ्राजितवनजगदाकम्बुचक्रा इवोच्चै-
 रोद्भूतः प्रौढप्रभावो जयति परिहृतः सर्वदेशस्य सोऽयम् ॥ ३ ॥
 नानोद्यानोद्यतानोकङ्कडहलदलच्छायशान्तातपार्ति-
 र्नित्यप्रत्यग्रसौधावलिदलितकलानाथभृत् शैलकान्तिः ।
 अश्रान्तभ्रान्तवातप्रमथितपथिकश्रान्तिरक्षेमशान्तिं
 कुर्यात्पर्यन्तगर्जज्वलधिरधिरुचिः कम्बुभाः कापि पूर्णः ॥ ४ ॥
 यत्रामर्त्याः परत्राकृतसुकृतजनत्रासिनोऽप्येतमर्त्यान्
 विनस्ता वेनहस्ता ननु विनुतिक्ततः प्रेक्ष्य सख्येष्ववः स्युः ।
 देवा देवाधिदेवानननलिनदृशः सन्ति नामात्मभाजः
 कुर्यात् पर्याप्तवीर्या शमनिशमसिता हार्यधूर्या पुरीनः ॥ ५ ॥
 अन्तर्वेदी त्रिवेदीनिगदितमहिमाधित्यका नित्यकान्ता-
 स्तुङ्गाः शृङ्गाणि यस्यामरनिकरगृहाः पावनी यद्वनीश्रीः ।
 प्राकारो यत्प्रपातः प्रमथपतिनुतीपत्यकापूर्यदीया
 स श्रीशान्भोदभारी वितरतु जगतां मेचकं मेचकाद्रिः ॥ ६ ॥
 तुङ्गप्रासादशृङ्गप्रतिलवपवनान्दोलिता वैजयन्ती
 वाञ्छाकल्पद्रुतीर्थेश्वरशिरसि चरत्पद्मवन्ती जयन्ती ।
 याम्यस्त्राम्यातिताम्बज्जनवृजिनचमूमूर्जितां तर्जयन्ती
 पायाभ्यामाभवाध्वन्ममिव शमिनां बीजनैर्मार्जयन्ती ॥ ७ ॥
 शीणानां दण्डपाणेरपि चरणशुभां दण्डदः केतुदण्ड-
 शण्डालस्त्रीर्द्वगत्या अपि किमु विदलश्चण्डमार्तण्डविम्बः ।
 चञ्चच्चञ्चत्पताकाशयविधुतिमिषाद्वाहुराज्ञतलोकः
 प्रासादस्येव दूरादपनयतु भयं पङ्कतः किङ्कराणाम् ॥ ८ ॥

चक्रं तच्चक्रशक्रकचकटुतनु क्रान्त्विक्रान्ति दन्ति
 क्रान्तिशान्तातिशान्ताजितमहितमहः संहरेदंहसां नः ।
 सङ्गं सङ्घातपातादवितुमविकलं हन्त पातित्वभाजो
 आज्ञासादराजोपरिपतितदृशः श्रीशतूर्थांशरूपम् ॥ ८ ॥
 पथ्यन्तोक्तीर्षनानाभरणचण्डतनुघातनुः शातदायी
 सोऽन्तःसन्तापशान्त्यै विलसतु कलशः सत्सुधाधारधामा ।
 यः पद्माक्रान्तसद्गाभिधविबुधशिरोगर्भकाकारचक्रा-
 क्रान्तसूडेव निःश्रेयसपथपथिकानर्थहृद्भद्रकुम्भः ॥ १० ॥
 सङ्घट्टाकर्पराव्यामलकततिरतिद्योतिता द्योतयन्ती
 प्रासादस्थूलमूर्त्तेर्भवतु भगवतः सर्वतो वक्त्रभावम् ।
 याष्टाश्रीत्यङ्गजुष्टाष्टपरिगुणचतुःषष्टिमुद्यन्तनिष्ठै-
 र्दृष्टा ऋष्टं शिरोवेष्टनमपि तनुते साममानिष्टनष्ट्यै ॥ ११ ॥
 स्पष्टास्त्रष्टासु काष्ठास्त्रनुघटितपतच्छ्रेष्ठकण्ठीरवेन्द्रैः
 पश्यद्दिश्याघनागप्रभवपरिभवोत्पुण्ड्रनाकुण्डवीर्यैः ।
 दृष्टिप्रेष्ठप्रकष्टप्रतिक्लृप्तिरतुलः सुष्ठु नोऽधिष्ठिताङ्गो
 वैकुण्ठागारकण्ठो विघटयतु हठात्कष्टदादृष्टदृष्टिम् ॥ १२ ॥
 जम्बूद्वीपास्थभूपाखिलभुवनजयस्तम्बसम्भारभारो
 गर्भस्थानन्तविश्वम्भरशरणतया वास्ययातीतमानः ।
 साङ्गोपाङ्गोऽतितुङ्गोऽनुगुणपृथुलतः प्रेक्षकानन्दकन्दः
 प्रासादेशोऽनिशं नः स्पृशतु विशदृशः स्वाशयं श्रीशमूर्त्तिः ॥ १३ ॥
 प्राकारद्वन्द्वमध्यप्रतप्तसमदृशत् कुट्टिमाष्टापकष्ट-
 प्रासादावेष्टितोऽधस्तृतमसृणलसन्मुद्रपाषाणपट्टः ।
 नानाकारावतारैर्हरिणनरवरैः कुञ्जरै रञ्जितोऽम्बः-
 पुञ्जं कुञ्जाधिराजालय उपचयिनं व्यञ्जयेच्छर्माणां नः ॥ १४ ॥

प्रग्रीवं सोर्द्धभागं शिखरसृजुतरं मच्छरीं मच्छुलाभां
 भित्तिं ध्वस्तावभीतिं चितनुतनुगृहान् वक्त्रशालां विशालाम् ।
 पीठं शिष्टाभिष्टुष्टं गृहमतिविततं श्रीजगन्मोहनाख्यं
 भोगार्थं मण्डपश्चाद्भुतमवनिधवस्त्राश्रये प्रश्रयेच ॥ १५ ॥
 प्रेङ्गन् शङ्खस्य नाभौ सततगतिवशाद्वाहुदण्डैः प्रचण्डैः
 शाखाभिश्चण्डरोचिस्तनुजनिजजनान् वारयन् किं बिदूरात् ।
 कल्पान्तेऽप्यन्तहीनः सकलकलुषहृत् सिन्धुराजोऽधिरोधो-
 न्यग्रोधः क्रोधकामाद्यरिपरिभवकृत्तुतवर्गस्य भूयात् ॥ १६ ॥
 भद्राभूमाधवश्रीमुषलभृदरिभिः शोभितः श्रीवपुष्पा-
 नस्मानुष्णांशुजोष्मागमशमनघनः पातु देवाधिदेवः ।
 जन्तुर्मन्तून्निहन्तुं प्रभवति शतशोऽङ्गाय यन्नाम गृह्णन्
 पश्यन् भ्रश्यत्यवश्यं विषयजलनिधौ नैव यं दैवभृत्यः ॥ १७ ॥
 सार्धं येनेन्दुपद्माद्यखिलमुपमितिद्रव्यमासीत्कृतार्थं
 विद्वद्भिर्विषयमानं यदनुमितिकृतः क्वचिमं विश्वमाहुः ।
 शब्दब्रह्म प्रमाणं यदवयवजनेर्योऽसक्तचारदादौः
 साक्षात्कृत्योऽपि साक्षी भवति नवनवः श्रीधवः सोऽवतान्नः ॥ १८ ॥
 द्रव्यैर्जातूपमानं न भवति कृतिनां प्राक्तनैर्जातदोषं
 सर्वान्तर्यामिभावादद्युतिमति कृतिभिर्यस्य लोकोत्तरस्य ।
 व्यक्ताव्यक्तेषु सत्त्वैवपरिमितनिजव्याप्तिमुद्भूतकामः
 स्तम्भाद्यो दिव्यसिंहोऽभवदिह च महादारुदेहः सनोऽव्यात् ॥ १९ ॥
 पारावारप्रतीरप्रथितवटमहापादपस्पर्शनाशा-
 प्रोद्यत्प्रासादपीठार्पितविपुलवपुः पाण्डुपद्मोपमाक्षः ।
 पूर्णप्रेमप्रदानप्रवण उपनिषत्प्रार्थ्यमानानुनम्रः
 पापौघान्मां पुनीयात्पतितपतिमयं पूतनाप्राणपायी ॥ २० ॥

चय श्रीजगन्नाथस्य द्वाभ्यां समुद्रसायम् ।

लक्ष्मीभृत्वागसद्गामृतस्वनिरशनिवासितस्त्र्याभृदोश-
स्थानं स्वर्गापगायाः प्रभुरखिलनृणां पापसन्तापहन्ता ।
श्यामश्रीर्मनिकूर्वाद्यमिततनुधरः शङ्खचक्राब्जवाहः
कल्पान्तग्रस्तलोकः कलयतु कमलं तीर्थराट् क्लान्तिशान्तिः ॥ २१ ॥
यत्रास्ते सानुविम्बोदितसितकिरणप्रोज्ज्वलं नेत्रयुग्मं
नासाबाह्वदराङ्घ्रि स्फुरति च विविधद्वीपशोभानुकारि ।
वारीव श्यामलश्रीर्मकरसुरचिरे कुण्डले बाहुवाग्नि-
ज्वालेवोद्यत्किरोटं तरणिवदधरः सोऽसु शान्तौ कृपाब्धिः ॥ २२ ॥
चयेकेन त्रिजगत्सायम् ।

विभ्रह्मसूत्रपेशौ नयनयुगमिषादभ्रशोभामदम्बां
शुभ्रश्रीर्वक्त्रादभादधरपुटरुचिव्याजतः साम्ब्यवेलाम् ।
तिर्थ्यग्विस्तीर्णवृत्तातुलभुजवलयछद्मनक्षत्रकवलं
शैलं मध्यच्छलात्काञ्चनमुपचिनुताद्विष्वभर्ता शुभं नः ॥ २३ ॥
एकेन त्रिविजगत्सायम् ।

भूतेशो भूतिभूमिर्भवजभयभरोद्भेदभेदिप्रभावो
भूयाद्भोगीन्द्रभोगाभरणवपुरभीभावदो भूतभूतः ।
भूभृद्भूमोन्द्रमौलिर्भृतवरकमलो गौरभा भेशभङ्ग-
प्रभ्राजङ्गलभित्तिर्वृषभरणचणः सत्यदभ्राभिसन्धिः ॥ २४ ॥
एकेन गौरीसायम् ।

सर्व्वाराध्या सितस्त्र्याधरपरमयशोभूतिविख्यातिहेतु-
र्माता लोकस्य दृष्यअधुक्कधमुदितादित्यगीतप्रशस्तिः ।
पाताञ्चण्णादिदैत्याभिभवनखररुक् चन्द्रकान्तोत्तमाङ्ग-
श्रीरस्मान् सर्व्वदोमेश्वर उदितरतिः केलिकान्ताङ्गसंभृत् ॥ २५ ॥

वादेवीसाम् ।

श्रीमद्गौराङ्गराङ्गभरुचिरपयोराशिशित्यङ्गलक्ष्मी-
लक्ष्मीशेनादृताङ्गस्फुटतमसुमनःसङ्कतिर्वाङ्मताङ्गिः ।
ब्रह्मानन्दैकभूमिर्भ्रमशमनपटुः स्वाश्रितानामविद्यां
भिव्यादस्यूलदेहाहितसकलजगदीरमेयस्थितिर्नः ॥ २६ ॥

गणेशसाम् ।

हस्तोद्यत्पुष्करश्रीः श्रुतिशिखरधुतोन्नतचित्तालिलेखो-
ऽलङ्कृतां क्षाममध्यस्त्रिपुरहरतनूदक्षपक्षस्य रक्ष्यात् ।
सद्योऽविद्यान्धकारात्परशुधरपुरस्कार्यदुर्वार्यवीर्यो
देवः श्रीपार्ष्वतीवाग्विधिविततयशाः स्वर्गवर्गाग्रपूज्यः ॥ २७ ॥

सूर्यसाम् ।

छायाकान्तः क्षन्तान्ताश्चितचरणयुगः पाणिराजत्सरोजः
स्वाग्नोद्यद्गैनतेयो रजनिचरमुखोच्छ्रायविच्छेददक्षः ।
स्वच्छानन्ताङ्गलीलः क्षयिततमतमाः सर्वतेजोऽभिभावी
कालिन्ध्यानन्दकन्दः प्रमुदितकमलः पातु पङ्काहरिर्नः ॥ २८ ॥

विशेषशेनवयस्यसाम् ।

पद्मानन्दैकसद्गामृतनिधिरवनीनन्दनसन्द्वंशो-
त्तंसः स्वर्गेशवर्गेष्ठितचरणयुगः सत्कवित्वाश्रयश्च ।
पद्मीभूतोरुपद्मी जननयनचयागोचरो नीचकेतु-
र्ज्योतिष्मानश्चुतोऽस्मानवतु भवभयादाशुविश्वग्रहात्मा ॥ २९ ॥
वन्दे वन्दारुहन्दारकनिकरशिखारत्ननक्षत्रराजी-
रज्यत्पादारविन्दस्फुटनखरविधुध्वस्तचेतस्तमस्कम् ।
कोटिक्रीडाण्डभाण्डप्रकटगुणघटैः सेवितं स्वावतारैः
श्रीमद्भोविन्दमिन्दोवररुचिरतनूमिन्दिरानन्दकन्दम् ॥ ३० ॥

अथ दशवतारकृतिः ।

मीनोऽलीनो नदीनोदर उषितच्छिद्रातगोत्रातरीस्थं
 ज्ञातुं सत्यव्रतं वातरदिह सुमहाहार्यसन्दोहदेहः ।
 वेदोद्वाराय योऽहो व्यधितवधमदक्षौरहचारिशची-
 स्त्राणं तापत्रयान्नस्त्रिपुरहर पुरस्कारपात्रं तनोतु ॥ ३१ ॥
 कूर्मोऽशर्मोपनिर्मोचयतु रयभरभ्रान्तमन्यस्त्रिराभृ-
 ङ्गूरिग्रावाग्रसङ्घट्टनघटितमहापृष्ठकण्डूतिसौख्यः ।
 पल्लवोचच्छलेनोच्छलितचलद्वदां मीलनं स्वाश्रितेभ्यो-
 ऽनर्थेभ्यः प्रोत्थितास्येन च पवनसमुत्थानमर्थापयन्नः ॥ ३२ ॥
 कोलः कोलं कुगोलं दधदधिजलधीवाध उद्धृत्य दन्त-
 प्रान्तेऽशान्ते दुरन्ते प्रथमदितिसुते वृद्धदुर्धर्षयुधैः ।
 देयादायासहीनो दुहिणहरिहयाद्यादितेयार्हणीयः
 त्रयोदाम्नायगेयक्रतुनिचयमयामेयकायः श्रियं नः ॥ ३३ ॥
 अङ्गःसङ्गं नृसिंहो भवतु भवहरोऽङ्गाय संहर्तुमर्हो
 गर्हत्रिङ्गादवृन्दैः प्रलयजलधरध्वानधारासमृद्धिम् ।
 अक्षान्तस्त्रीयभक्ताक्षतिरमरपराध्यक्षवक्षःकवाट-
 क्षोभप्रक्षर्यमाणक्षतजम्बूतनखो लक्ष्यलक्ष्मीकवक्षाः ॥ ३४ ॥
 खर्व्वीकुर्व्वीति दर्व्वीकरभुवनकगोर्व्वीणवर्गालयोर्व्वी-
 गर्व्वीनर्व्वीक्षुपर्व्वीर्य्वनिधवमहासम्पदं लुम्पमानः ।
 व्यापद्ग्रापक्षयं पञ्चितयरयभरादर्थनाव्याजखर्व्वः
 सर्व्वं शर्व्वीदिसेव्यः स्रवदमरधुनीनीरपन्नीरजो यः ॥ ३५ ॥
 षष्ठः क्ष्माप्रेष्ठगोष्ठीकुठगणलुठनाकुण्ठतेजःकुठारः
 श्रीवैकुण्ठावतारः कठिनरणधुरादृष्टषष्ठीशपृष्ठः ।

तिष्ठन् कण्ठोरवाभोऽर्जुनसुभटघटाघोरमातङ्गयूथे
 श्रेष्ठः कष्टानि निष्ठेवयतु भृगुभुवां नीलकण्ठाङ्घ्रिनिष्ठः ॥ ३६ ॥
 रामः श्यामाजधामा शमयतु स ममाश्रमं घर्मांशुवंशो-
 त्तंसः संसारहिंसावहमहिममहाभोधिरभोजनेत्रः ।
 शौण्डिखण्डीशकाण्डासनवलदलने दण्डकारण्यचारी
 हारी वारीशतारी सुरपरविसरप्राणहारीषुधारी ॥ ३७ ॥
 जर्जरेन्दुज्योतिरूर्जस्वलविमलहराहार्यरगजैत्रगात्रः
 सद्यः प्रोद्यद्दिनेशभ्रमदमदभराघूर्णितास्तीर्णनेत्रः ।
 प्रतप्राभोदहृन्दप्रतिभटपटभृङ्गूरिभास्वद्विभूषो
 भूयाद्भूगोलभारी भवभयभरभिज्ञानुभूमेदनो नः ॥ ३८ ॥
 अथ्यात्मध्यानवद्वादरविधृतधृतिध्वस्तशुद्धाध्वराध्व-
 त्रयः क्रोधादिरोधादिधिविहित वधासाधुतासिद्धबोधः ।
 दध्यादुद्धाभिधानो मगधधरणिभृङ्गध्वजभाधिदेवो
 बाधाभ्युद्धारधूर्व्यां धियमधनधनं धर्मधारां धरन् ॥ ३९ ॥
 निर्मूलीधूमधाराधरनिकरनभोमध्यविद्योतमान-
 द्योतप्राग्भारभास्वद्भूमकरकरयुष्मण्णलायप्रचण्डः ।
 स्वाधाराधीरघोरोरुरतुरगखुरक्षोदितक्षोणिरणु-
 ष्णवच्छायेऽश ईशो दिशतु दशमको ज्ञेच्छेच्छेदकच्छम् ॥ ४० ॥
 मत्स्याद्याकल्किरूपं दशविधतनुभाक्स्वद्व२४संख्यात्ममूर्ति-
 र्द्वाचिंशद्वात्रधर्त्ता जगदुपकृतये क्लृप्तनानावतारः ।
 भागांशाद्यैर्विभेदैः परिचरितपदद्वन्द्व इन्द्राश्मकान्तिः
 कृष्णस्तृष्णातृताब्धेः सृजतु नृजनिजाहुष्कृतान्निष्कृतिं मे ॥ ४१ ॥
 या लीला गोकुलान्तर्मधुपुरि रचिता याः कृता हारवत्यां
 चित्यां नित्यावतारैः प्रतियुगमुचिताः सूचिताः प्राप्नुनीन्द्रैः ।

तास्ता विस्तारयन् यो वसति श्रितिगिरौ वेदवेद्योऽवतारौ
नित्ये धान्नि स्वनान्नि स्फुरतु मुररिपुः सोऽयमन्तः सदा नः॥४२॥
योऽसौ सर्वत्र पूर्णोऽप्यसितगिरिदरोक्तेशरी योऽप्यरूपः
पद्मप्रद्युम्नरूपोऽप्यणुरतनुतनूसंभृताशेषलोकः ।
निस्त्रैगुण्योऽप्यगत्यामलगुणनिलयो वाङ्मनोऽतीतधामा
माहृक्चक्ष्माक्षिलक्ष्यः स्फुरतु मनसि नश्चित्रसिन्धुर्मुकुन्दः ॥ ४३ ॥
माधुर्यैश्वर्यपूर्णः श्रितिधरपरमव्योमगोलोकनाथः
श्रीभूलीलादिषेव्यादरकमलगदाचक्रभृङ्गेषुपाणिः ।
भुक्तेर्भुक्तेषु भक्तेर्वितरन्निपुणश्चिह्ननानन्दमूर्तिः
सर्वव्यापी परात्मा स भवतु भगवान् ब्रह्मभूतिर्गतिर्नः ॥ ४४ ॥
राजन् प्रासादराजे वृजिनवनरुजाकुञ्जरः कुञ्जपुञ्ज
मञ्जौ सञ्जातशातव्रजयुवतिजनान् रञ्जितान् व्यञ्जयन् यः ।
गर्जत्पर्जन्यराजिप्रतिभटलवणान्धोधिकूलस्थनील-
क्ष्माभृद्भूसार्वभौमः स भवतु भविनां भूतये देवराजः ॥ ४५ ॥
कंसाकर्षक्रियाकृत्कनकवसनकः कुञ्जकेलीकलापी
केशोद्यत्केकिपिच्छः कृतकलिकलुषक्लेशकृत्तिः कृतघ्नः ।
कल्याणान्तत्रिलोकीकवलनकलितक्रूरकालाग्निरुद्रः
कृष्णः कल्याणकारी भवतु कविकुलोत्कीर्तितानेककीर्तिः ॥ ४६ ॥
संख्येऽसंख्येयदुःक्षेपणकुणपभुजां वक्षसि क्षिप्तबाणः
पद्मे सख्येऽतिदक्षेऽसुरवरतनुजे ख्यातसौख्योऽम्बुजाक्षः ।
अक्षेऽधिद्वेपलक्ष्ये कुरुकुलनृपतेर्धर्मराजे कृपालू
रक्षेदक्षेमविज्ञेपक उदधितटे क्षेत्रराट् क्षमापतिर्नः ॥ ४७ ॥
कारागारानुकारानुमितभवदवच्छेदनोद्यत्कुठारः
कालव्यालास्यमीलज्जगदवनगदः श्रीलनीलाद्रिसिंहः ।

माराकारावकारानवरतरतनुर्भानुभूदण्डखण्डौ

सर्वांगीर्वाणगर्वाचलपविरवतु प्राक्तनः पूरुषो नः ॥ ४८ ॥

धीराधीरादिसन्नक्षत्रचक्षरमणीवर्गसङ्गीतरागः

क्षाराभोराशितोरावनिधरशिखरप्रस्तरागारसारः ।

स्वाराक्षीराजिताक्षिर्बृहदतुलभुजः कुक्षरापत्तिमेत्ता

भाराहारावतारो वितरतु नितरां श्रीधरः श्रीभरं नः ॥ ४९ ॥

ज्ञादिन्याज्ञादसीमार्धुदमदनरुचिः सन्धिनीसन्धिताम्ना

संविद्धंवातधामा निगमगणशिरसुत्यसत्यप्रभावः ।

शेषाशेषाङ्गसङ्गा सुरतकृतसभाकल्पितप्रेमरूपः

श्रीकृष्णः प्रेमभक्तिं वितरतु हृदि नः सच्चिदानन्दरूपः ॥ ५० ॥

राधासाधारणश्रीकमनसुमनसं केकिपिच्छावतंसं

चन्द्राश्रयादिरागाच्छिदुरसुरनदीसंग्रहागाधसिन्धुम् ।

वंशीसंशोलितास्थं कनकमणिमयाकल्पमाकल्पयन्तं

विद्युद्विद्योतिवस्त्रं नवजलदरुचिं श्रीजगन्नाथमीडे ॥ ५१ ॥

यस्य श्रीविग्रहोद्यद्युतिरिति परमब्रह्म वेदान्तवेद्यं

कोटीब्रह्माण्डभारी परमशिवभवः श्रीमहाविष्णुरंशः ।

यस्य भूत्वेपमानात्सृजति हरिहरब्रह्मशक्तादिदेवान्

मायापायादपायादयमुदितदयः पुण्डरीकेश्वरोऽस्मान् ॥ ५२ ॥

कृष्णाकृष्णाम्बुधिष्णागम्बुजचरणरण क्षीणगीर्वाणशनो

कृष्णाकृष्णादिदृष्णाहरणरणश्रीतिरस्कारकारिन् ।

उष्णानुष्णांशुविस्मापननयनयुगाकार तारुण्यभारि-

त्रस्मान् भीष्मादिकोष्मापह विहितमहापातकान् पाहि पातात् ॥ ५३ ॥

श्रीराधाकान्त कान्तानननलिनहरे रामकृष्णावतारिन्

गोविन्दानन्दकन्दाकृतगुणवितते श्रीपते नीपमालिन् ।

कंसारेऽसारसंसारहर हरनुतापारकारुख्यसिन्धो
 दुःखाख्योऽवृत्तिं मे तनु दनुजरिपोऽनुग्रहप्रग्रहेण ॥ ५४ ॥
 पार्थानर्थप्रमायप्रक्षितपृथुयशो मन्मथप्रार्थकान्ते
 श्रीमन्निःश्वस्यलस्यागमपथपथिकप्रार्थितार्थामरद्रो ।
 शक्रात्यर्थिपाथःपतिमथनमहामन्य पृथ्वीधरान्तः
 स्थानं नाथामि तीर्थाधिपतटवटयोः श्रीजगन्नाथ दुःखः ॥ ५५ ॥
 दासीपादरजांसि निर्जरशिरोधार्याणि सूर्यात्मज-
 स्फूर्जद्गुर्जयद्रुतदर्पदमनी यत्र स्थितिः पापिनाम् ।
 तत्र स्तादसमोर्द्ध्वैभववति चेन्नोत्तमे जातु मे
 नैव श्रीपुरुषोत्तमे शिवतमे स्थातुं विरागोदयः ॥ ५६ ॥

इत्युत्कलोज्ज्वलनृपालकुलप्रसूत-
 श्रीचन्द्रशेखरकृतौ गणितेऽक्षिसिद्धे ।
 सिद्धान्तदर्पणे उपाहितबालबोधे
 छण्णसुतिसूयधिकविंश इतः प्रकाशः ॥ ५७ ॥

इति श्रीचन्द्रशेखरसिंहकृतौ सिद्धान्तदर्पणे कालाधिकारे
 श्रीपुरुषोत्तमसहस्रवर्णनी नाम चतुर्विंशतितमः प्रकाशः ।

चतुर्विंशः प्रकाशः ।

उपसंहारवर्णनम् ।

उपक्रमः स्नेष्टतमस्य विष्णोः स्तवादिनादौ रचितश्रुतस्य ।
 तत्पादनत्वोपनतस्य पूर्तिमथोपसंहारमनुष्णं कुर्वे ॥ १ ॥
 तस्यादितः कौतुकपञ्चिकाख्यं
 वक्ष्यामि किञ्चिद्वर्णितं मया यत् ।

कैशोरभाजारवि पञ्चिकालिं
 दृष्ट्वैव पित्रा लिखितां प्रयत्नात् ॥ २ ॥
 पञ्चाङ्गपञ्चीं प्रविलोक्य चैका-
 मन्यां ततः कल्पयितुं क्षमः स्यात् ।
 जनी धनुर्घापदकाद्यविज्ञो
 यथा तथायं क्रियते प्रकारः ॥ ३ ॥
 कुवासरा नागशराम्नि ३५८ तुल्या
 नागेन्दु १८ नाद्योरसभू १६ विनाद्यः ।
 कृताङ्गरामै ३६४ स्थितिभिः समाप्ताः
 स्युर्मन्दकेन्द्रीजपादान्तगो ॥ ४ ॥
 पलैस्त्रिभिर्विंशति ३३ मितैश्च दण्डै-
 र्युक्तानि पूर्वोक्तमहोदिनानि ३५८ । १३ । ३ ।
 ऋक्षैश्चतुःपञ्चगुणैः ३५४ समाप्तिं
 यान्त्यत्र नेष्टं रविमन्दकेन्द्रम् ॥ ५ ॥
 कुवासरास्तो ३५८ सदलेन्द्र १४ । ३० नाडी-
 युक्ताः खनागज्ज्वलनैः सहास्रैः ३८० ॥ ६ ॥
 योगैः समाप्तिं खलु यान्ति मन्द-
 केन्द्रीजपादान्तगते खरांशौ ॥ ६ ॥

तिथ्यर्धके यत्र यदिष्टमेतत्संवत्सरान्ते करणं प्रमेयम् ।
 नक्षत्रभोगाङ्गिविवेचनेन नवर्त्तपादात्मकराशयः स्युः ॥ ७ ॥

पूर्णेष्वतो द्वादशसु क्षपेश-
 मासेषु यद्यन्तिथिभावमिष्टम् ।
 तत्पूर्ववर्षेहि तिथिः कृतोऽना-
 ग्राह्या गुणोऽनं भमथापि योगः ॥ ८ ॥

सार्धद्वयोर्॥नः परिगृह्यतां तद्वाह्यर्चतिथ्यन्तत एव देयाः ।

पुरोदितास्ता निजनाडिकाद्या योगस्य मध्यादय तत्तदाध्याः॥८॥*

तिथ्यादयः षष्टिवटीभ्य जना भवन्ति चेदिष्टतमास्तदैकः ।

ग्राह्ये दिने वार इहैव देयो द्वौ षष्टिदण्डाधिकतापि चेत्तौ॥१०॥

तद्वाह्यतिथ्यां तिथयश्चतस्रो योज्याश्चतस्रः किल तारकायाम् ।

योगे च सार्धद्वयमेवमिष्टतिथ्यादयो ग्राह्यत उद्भवन्ति ॥ ११ ॥

मासेऽत्र पक्षेऽत्र तिथिर्मदिष्टा कोट्यश्चमुप्यां कथमृचयोगौ ।

इति स्थिते प्रश्नविधौ तिथिः सा पञ्चाङ्गमुप्या प्रतिभाति यस्मात्॥१२॥

तद्यत्र घट्टे भवतीष्टतिथ्या पूर्तिर्यदृच्छायमिहान्तमेति ।

तदिष्टमस्मात् कचिदेकयोगी ग्राह्ये कचिच्चैकवियोग इष्टः ॥१३॥

अष्टाग्नयो३८ नागरसा६८ गजाश्वा७८

नागर्त्तवो६८ नागगुणा३८ विनाशः ।

देयास्तथाविष्टतमे क्रियादि-

मासेषु पञ्चस्वमुना क्रमेण ॥ १४ ॥

हेयास्तुलादिष्वथ योग इष्टे

प्रोक्तेषु मासेषु धनर्णवाम्यात् ।

सूक्ष्मा गृहाष्टादशभागकेऽर्के-

ऽन्यत्रानुपातान् नतु मे क्रियेयम् ॥ १५ ॥

अथोच्यते भावितिथिचयर्द्धि-

कालः क्रमान्मासु धनुर्मुखेषु ।

तिथी१५न्द्र१४विष्वा१३र्यम१२रुद्र११काष्ठा१०

गो८दिङ्१०महेशा११र्यम१२विष्वा१३शक्रैः१४ ॥१६॥

तत्तत्फलं खेष्टतिथावृत्त्यां कार्यं चयर्होरथ भचयर्हीः ।

खसूर्य्य१२०भागोष्णितयुग्भमिष्टं स्फुटं भवेतच्चरक्यं वख्ये ॥१७॥

सप्तोनिते ग्राह्यदिने दिनाहं यस्यात्तदेवेष्टदिनेऽव्यतः स्यात् ।

तदन्तरं यद्दिनसप्तकोत्थं तथाम्यसौम्यायनयोः क्रमेण ॥ १८ ॥

तिथ्यादिषु खेप्यस्यं विधेय-

मित्यं स्फुटं स्थूलमतप्रसिद्धम् ।

तिथ्यादिकं सूक्ष्ममितोऽपि कल्प्यं

पूर्वोक्तरीत्या सदुत्तुष्टबोधात् ॥ १९ ॥

स्वाहाह्यतिथ्यादि यदीह सूक्ष्मं

स्थूलीकृतिस्य विधातुमिष्टा ।

व्यस्ये तु तुङ्गान्तरपात्रिकास्ये

कार्ये फले तत्र पुनः प्रयासात् ॥ २० ॥

नागर्त्तवो६८ बाणदिवाकराख१२५

गोऽर्धेन्दवः१५८ षट्कनृपाः१६६ शरैन्द्राः१४५ ।

भुजङ्गनन्दाख८८ कलम्बरामाः३५

क्रमोक्तमादायतिथेर्विनायः ॥ २१ ॥

कार्या धनर्णान्यथ बाहुलिताः

पूर्वोक्ततुङ्गान्तरकेन्द्रजाताः ।

पञ्चार्धजास्तत्त्वयमे२२५विभक्ता

लब्धाः खखण्डास्तदनु क्रमोक्ताः ॥ २२ ॥

बृहस्पतेर्मान्यफलस्य लिप्ता

यास्ताः शरणाहिङ्गता विनायः ।

श्रेयाः पराः पञ्चदले पुनस्ता

हताः क्रमादादितिथेस्त्रिचन्द्रेः१३ ॥ २३ ॥

तत्त्वैः २५ कलम्बाग्निभि ३५ रथवेदै ४५-

ईर्यैः ५२ र्नगार्यैः ५७ खरसैः ६० विंलीमम् ।

तथाष्टमीतः ६०।५७।५२।४५।३५।२५।१३।० खरसैः ६० विंभक्ता
वामं खतुङ्गान्तरवदयुतोनाः ॥ २४ ॥

ग्राह्या इति स्युस्तिथयो भवेव

तिथ्यन्तपूर्णे तद्वणस्वनाद्यः ।

विश्वं १३ शहीनास्तिथिभान्तयो यत्-

कालान्तरं जातमनागतं स्यात् ॥ २५ ॥

तदुन्नं तिथिद्वन्द्वधनर्णकाला-

न्तरेण षष्ठ्याप्तमितैष्यदृष्ट्या ।

न्यूनाधिकं कार्यमथर्चयेषु

ग्राह्येषुशोभ्याः क्रमतो विनाद्यः ॥ २६ ॥

षड्वाहवः २६ षष्मिगमा ४६ स्त्रिवाणा ५३

रसाब्धयो ४६ ऽङ्गाक्षिमिता २६ मृगादेः ।

मासेषु कर्कादिषु योजनीया

यथास्थिताः कार्मुकयुग्मयोस्तु ॥ २७ ॥

योगेऽत्र तिथ्युक्तफलान्यगां ७श-

हीनानि कुर्यादभ इवानुपातम् ।

ग्राह्येभ्य इष्टानि पुरोक्तवत् स्युः

स्थूलानि सूक्ष्मीकरणन्तु तेषाम् ॥ २८ ॥

इहेतुतुङ्गान्तरपाक्षिकाभ्यां स्यादङ्गकानां धनहानिवास्यात् ।

आनान्तुकर्कादिमृगादिमासधनर्णता स्यादपि वैपरीत्यात् ॥ २९ ॥

ग्राह्येष्टमध्ये त्वधिमासपात-

चेद्ग्राह्यमेवोत्तरमासि सर्व्वम् ।

रूपाद्रिरामा ३०१ स्थितयोऽर्कवर्षे

यद्यान्ति पूर्त्तिं सह षोडशांशाः ॥ ३० ॥

शराङ्गरामाः ३६५ कुदिनानि दण्डाः

पञ्चेन्दवः १५ पक्षगुणा ३२ विनाशः ।

निर्यान्ति भानोर्भगणे ततो यद्-

वारे यदृक्षं प्रविशेत् तत्र ॥ ३१ ॥

पुनस्तदृक्षाभिगमे च वार एकः प्रदेयो घटिकाः पुरोक्ताः १५।३२ ।

ताः षष्टिदण्डाभ्यधिका यदि स्युर्वारावुभौ सङ्क्रमणे तदिष्टे ॥ ३२ ॥

सङ्क्रान्तितो यत्र दिने स्फुटाकीं

यथा तथाब्दान्तरतद्दिने सः ।

लिप्ताभिरर्थेन्दुभिः १५ रष्टचन्द्र १८-

विलिप्तिकाभी रहितः स्फुटः स्यात् ॥ ३३ ॥

यद्वाशिचारस्तिथिः १५ दण्डतोऽर्वाग्द्विराम ३२ सङ्ख्यैः पलकैर्युतेभ्यः ।

तस्मात्सभीष्टे दिन एकहीने प्राग्वर्षजात्स्यष्ट इनः पुरेव ॥ ३४ ॥

किंत्वत्र याः प्रोक्तास्तया निरुक्ता

लिप्तादयः १५।१८ स्ताः स्फुटसूर्य्यगत्या ।

हता विभक्ताः खरसैः ६० स्फुटाः स्यु-

स्तदूनितः सूक्ष्म इनीऽद्भुतः स्यात् ॥ ३५ ॥

ग्राह्या हरकींजित एष्यघस्तसूर्य्यः स्फुटा भुक्तिरतोऽवशेषः ।

अत्येति दर्शं रविसङ्क्रमणेत्तदाधिमासः सुधियावगम्यः ॥ ३६ ॥

भभुक्तनाद्योऽष्टशती ८०० विनिष्ठाः साद्यन्तनक्षत्रघटीविभक्ताः ।

सतर्चसंख्याष्टशतीगुणाख्या भवन्ति विसष्टसुधांशुलिप्ताः ॥ ३७ ॥

सहस्रनिघ्नाश्रगजाष्टपक्षाः २८८०००० साद्यन्तनक्षत्रपलैर्विभक्ताः ।

फलं विधोर्भुक्तिरनेकवर्षयातैश्चतिथ्यादि विदन्ति विघ्नाः ॥ ३८ ॥

अथेन्दुसूर्यग्रहसम्भवाय चान्द्रार्कमानावगतेरहानि ।

आनीय वारैः परिशोधितानि स्वाभीष्टपर्वाणुगतानि तेभ्यः ॥ ३९ ॥

पातं खगत्या ३।१०।४८ परिकल्प्य पाता-

त्तद्भावेतो वान्निकु १३ भागमध्ये ।

पक्षान्तजेऽर्के स्थित एव चन्द्र-

ग्रहो भवेत्तत्क्रम उक्तपूर्वः ॥ ४० ॥

दर्शान्तकाले क्रमतस्तु पूर्वपक्षान्न तच्चग्रविहीनयुक्ते ।

तात्कालिकम्बोदिगिषोस्त्रिभोनतनूनतव्याभ्ररसां ६० शकस्य ॥ ४१ ॥

दिग्भेदसाम्योत्थवियोगयोगसिद्धस्फुटेषौ रद ३२ लिप्तिकोने ।

स्यात्सम्भवस्तिग्मरुचिग्रहस्य आसादि सर्व्वं गदितं पुरस्तात् ॥ ४२ ॥

पर्वान्तमर्कक्रमणाद्दिनाद्यं यावत्प्रमाणं भवतीष्टवर्षे ।

आद्याब्दसंक्रान्तित एव तावत्कालोत्थभागैः स्फुटता रवीन्द्रोः ॥ ४३ ॥

शरेन्दुभि १५ र्वाणनृपैः १६५ खनाग-

चन्द्रैः १८० शराङ्केन्दुभि १८५ रभ्रदेवैः ३३० ।

शराब्धिरामैः ३४५ खरसाययाशै ३६०-

रेतावतीभिस्तिथिभिः कदाचित् ॥ ४४ ॥

ग्रहात्पुनः प्रग्रहणान्नरं स्यात्ततस्ततस्ताभिरिति क्रमेण ।

पातार्कशीतांश्चधिमासविनिर्ज्ञेया ग्रहाद्या दशवत्सरान्तम् ॥ ४५ ॥

ताराग्रहाणां समतैकवर्षे न स्याद्यतस्तद्वहुपञ्चिकानाम् ।

कार्य्यो बुधैः सङ्ग्रह एवमन्यकार्य्याणि सिद्ध्यन्त्यपि साधु ताभ्यः ॥ ४६ ॥

सौरेण मानेन रदाब्दतः ३२ प्राग्यथा कुजः सोऽपि तथेष्टवर्षे ।

चक्रो खनागेन्दु १८० कलाभिराद्य एकादिराश्यन्तरितस्तु सूर्यात् ॥ ४७ ॥

युतः कलाभिर्दशताडिताभिः

कुवाडुभिर्१० भैर० रसवीतिहोत्रैः ३६० ।

गवाब्धिभिर्४८० र्वङ्गिरसैः ६३० कुनागैर्१००-

स्ताभिः पुनः कार्कष्यकपञ्चकस्थे ॥ ४८ ॥

तस्मिन् क्रमात्पञ्चदशा १५ पञ्चदश ५-

मातङ्गदतिथ्यं १५ शसमन्विताभिः ।

युष्मादिपञ्चर्चगते तदंश १५।८।५८।१५-

हीनाभिरेवं स्फुटतामुपैति ॥ ४९ ॥

विष्ठा १३ दतः प्राक् शशिजो यथाभूतथेष्टवर्षेऽत्र कियोन् विशेषः ।

गत्यन्तरेण स्फुटसौम्यमध्यभान्धोर्वसुदन्नाग्निश्च तेन चैषः ॥ ५० ॥

युतीनितः सूर्यमतेः ५९।८ स्वभुक्तिर्न्यूनाधिकत्वे स तु वक्रगच्छेत् ।

तदाक्षभास्वन्नतियोगनागदघाताग्निश्भागेन युतः स्फुटः स्यात् ॥ ५१ ॥

वृहस्पतिर्द्वादशवर्षतः प्राग्-

यथा तथा स्वार्ककलान्तरस्य ।

स्वार्कांश १२० युग्मिः खकुटक् २१० कलाभि-

स्ताभिः पुनः कर्कटपञ्चकस्थे ॥ ५२ ॥

तस्मिन् सुधान्धो ३३ घन १७ रुद्र ११ मेघ १७-

देवांश ३३ हीनाभिरिहैव नक्रात् ।

भपञ्चकस्थे तु तदंश ३३।१७।११।१७।३३ युग्मिः

समन्वितः सन् स्फुटतां प्रयाति ॥ ५३ ॥

वर्षाष्टकात्प्राग्भृगुजो यथैवमिष्टाब्दे सौरदिने च तत्र ।

स्फुटस्वभुक्त्यर्थममध्यभुक्त्यन्तरेण बाणन्नभुजो रश्मतेन ॥ ५४ ॥

जनो युतोऽभानुगतेः स्वभुक्तौ न्यूनाधिकायां क्रमतोऽष्टशुषेत् ।

युत्या शर ५ प्राचि २ हतस्वभास्वन्नत्योस्तदोनः स्फुटतां स गच्छेत् ॥ ५५ ॥

शनिः खरामा३०न्दपुरो यथासीत्

किन्वात्मसूर्यान्तरलिप्तिकानाम् ।

खेनां१२०शयुग्मिः शरवाजिराम३७५-

लिप्ताभिराभिः पुनरत्र मेघात् ॥ ५६ ॥

पञ्चर्चसंस्थे नख२०दिक्१०खरा७शा१०-

नखां२०शसंयोगवतीभिरस्मिन् ।

तुलादिपञ्चर्चगते तदंश२०।१०।७।१०।२०-

हीनाभिराब्धः स्फुटभावमेति ॥ ५७ ॥

अन्तरजीवार्कभुवां यदुक्तं सूर्यात् खलिप्तान्तरमेतदेव ।

न राशिषट्कादधिकं कदाचित्ततः परं चन्द्रदले धनं स्यात् ॥ ५८ ॥

अहर्गणः स्वाग्निकृतेन्दु१४२भागयुक्तो नवेन्वा१८स इतः फलांशैः ।

जनो युतो ग्राह्यदिनस्य राहुरेष्ये गतेऽभीष्टदिने स्फुटः स्यात् ॥ ५९ ॥

दिनोच्चयः स्वाभ्रकृताब्धि४४०भागयुक्तो नवा८सस्य फलैर्लवाधैः ।

युतो नितो ग्राह्यदिनेन्दुमन्द एष्ये गतेऽभीष्टदिने स्फुटः स्यात् ॥ ६० ॥

किंवा नवाश्वै ७८ दिननाथवर्षे-

भौमश्चतुःषष्टि६४कलाधिकः स्यात् ।

बुधोऽङ्गवेदै४६विधुदिक्१०१कलोनो

शुक्रस्त्रिनागैः८३ क्षतसप्त७४हीनः ॥ ६१ ॥

शुक्रस्त्रिसिद्धै२४३स्त्रिचतु४३ष्कलाब्धः

शनिर्नवार्थै५८नगशायकाब्धः५७ ।

राहुस्त्रिनन्दै८३नख२०लिप्तिकोनः

शीघ्रौ त्र्यश्रुकावितरेऽत्र मध्याः ॥ ६२ ॥

तिथ्यादिपूताः प्रतिसौरमासं या या हतिः खर्णविनाङ्गिकास्ताः ।

ग्राह्येऽष्टषष्ठार्कयुगान्तरार्धयुक्तेऽष्टषष्ठार्थममासतः स्युः ॥ ६३ ॥

ताराग्रहेष्वंशभिर्धेन्दुभान्नीः कलाप्रमेदस्तिथियोगमेषु ।
 पलप्रमेदोऽत्र बुधैर्न गण्यः कृतिर्मदीया यदसावपूर्वा ॥ ६४ ॥
 ज्ञानादियोगांश्चिरकालतोऽस्या भविष्यतो ज्ञातुमलं नरः स्यात् ।
 मृषाप्यतः कौतुकपञ्चिक्तेयं महोपकाराय सतां सदास्ताम् ॥ ६५ ॥

इति कौतुकपञ्चिका समाप्ता ।

अथाशुक्रमः ।

सलक्ष्णोदाहरणं वितत्य सिद्धान्तमध्येऽत्र कुतूहलाय ।
 उद्देशतो भूय उदीर्यतेऽसौ यतोऽतिवेगाद्विषयग्रहः स्यात् ॥ ६६ ॥
 प्रोक्तं प्रकाशे प्रथमे प्रमाणं बुद्ध्यादिकालस्य लयान्तिमस्य ।
 सिद्धान्तसलक्ष्णसृष्टिकालसहाङ्गचक्राणि च सप्रशंसम् ॥ ६७ ॥
 संख्याद्वितीये भगणोत्करस्य कल्पाब्दमासद्युमितिर्निरुक्ता ।
 नभश्चराणां दिनभुक्तिलिप्तास्तत्साधनं पर्ययघस्रकृतिः ॥ ६८ ॥
 उक्तस्तृतीये कुदिनीघ इष्टो दिनाब्दमासाधिपमध्यखेटाः ।
 जैवास्तथाब्दा द्विविधा ग्रहादिध्रुवाद्युपत्पातमृदूच्चहाराः ॥ ६९ ॥
 तुर्ये महीवेष्टनदेशनाडीवारप्रवृत्तीष्टधनर्णलिप्ताः ।
 भुजान्तराख्या उदयान्तराख्याश्चरोद्भवाः सत्यदकं ध्रुवाद्यैः ॥ ७० ॥
 इत्थं चतुर्भिर्गदितः प्रकाशैर्मध्याधिकारः सुरवर्त्मगानाम् ।
 अथ प्रकाशद्वितयेन तेषामुद्दिश्यते विस्फुटताधिकारः ॥ ७१ ॥

इति मध्यमाधिकारः ।

पञ्चात्पूरः खेटगतिः प्रमाणं तदुच्चपातोत्पद्यन्तित्वम् ।
 ज्या पञ्चमे दोःफलभुक्तिखण्डाः परिध्युपात्तास्तिथिभादिसर्वः ॥ ७२ ॥
 षष्ठेऽर्कचन्द्रर्चजसूक्ष्मपञ्चीतिथ्याद्रिसन्धिः प्रतिमण्डलाद्याः ।
 चलांशकाः क्रान्तिमहीद्युजीवाश्चराणि लग्ना विविधाश्च देशैः ॥ ७३ ॥

इति खेटाधिकारः ।

दिग्भूमिशुद्धिर्भुजकोटिकर्णलम्बाक्षकायाः सममण्डलाद्याः ।
 दिग्देशकालस्फुटसूर्यबोधो ना सप्तमे कोणभवः करस्थाः ॥ ७४ ॥
 अथाष्टमे सूर्यविधुक्षमाभामानश्रुतीषु स्थितिर्महकालैः ।
 चन्द्रग्रहोक्तिर्वलने सयुक्ती चान्द्रं दिनं यासजवर्षभेदाः ॥ ७५ ॥
 युक्तिर्नतेर्विचित्रभलम्नशङ्कोर्द्धिधोदितं लम्बनविन्दुभाण्वीः ।
 नतिस्तमोमानभिधा नरोत्था ग्रहः खरांशोर्नवमे किलेति ॥ ७६ ॥
 कालोन्नतेर्मानभिदाथ वृत्तत्रयं शरस्था सवशात् समक्षः ।
 लेखस्त्रले छेदकनामधेयो ग्रहस्य सिद्धो दशमप्रकाशे ॥ ७७ ॥
 एकादशे खेचरतुल्यतादौ दृक्कर्णशुभ्रस्फुटदिकलम्बैः ।
 द्युषद्युतिर्विम्बमितेर्भिदोक्ता युवप्रभेदा नलकादिसिद्धिः ॥ ७८ ॥
 ज्ञानां युतिर्द्वादशके खगेन्द्रैर्ध्रुवाः शराश्चाकृतयो भसंस्थाः ।
 तद्विम्बमानानि च योगताराः सप्तार्थगस्थप्रमुखाः प्रदिष्टाः ॥ ७९ ॥
 त्रयोदशे प्राक्परदिग्ग्रहार्चसमुद्गमास्तङ्गमने निरुक्ते ।
 क्षेत्रांशकालांशकचक्रभागैर्भास्वन्निशेशास्फुजितां प्रकाशाः ॥ ८० ॥
 चतुर्दशे सूर्यरवीन्दुमध्यकालांशतश्चन्द्रसमुद्गमास्तौ ।
 चन्द्रक्षयद्योः परिलेख इन्दोः शृङ्गोन्नतिः सा बुधशुक्रयोश्च ॥ ८१ ॥
 पातो महान् पञ्चदशे निरुक्तौ द्विरूप इत्थं नवभिः प्रकाशैः ।
 त्रिप्रश्ननामाधिकृतिः समाप्ता पूर्वं नभःसङ्गणिताख्यमर्धम् ॥ ८२ ॥

इति त्रिप्रश्नाधिकारः ।
 इति पूर्वार्द्धोद्दिश्यः ।

अथोदिताः षोडशकोऽनुयोगाः स्थिरा चला वा क्षितिरित्यनेकैः ।
 मतैः स्वसन्देहमुदसुमन्यकार्यार्णवैतुं सह वासनाभिः ॥ ८३ ॥
 प्रत्युक्तयः सप्तदशे निरुक्ता बौद्धादिनानामतखण्डनीत्याः ।
 भ्रान्तिर्विधोः सग्रहभास्वतश्च खान्तर्भुवः स्थानमवादियुक्त्या ॥ ८४ ॥

षष्टादशे दृष्टिरथ स्वरूपाख्यार्कादिकानां गिरितुङ्गतोक्तिः ।
 संस्थानमानानि भुवः सहाब्धेः सयुक्तिकक्षेपफलव्रजोक्तिः ॥ ८५ ॥
 एकोनविंशे ग्रहभाभ्रकक्षा युक्तिः प्रमाणं श्रुतिमण्डलानाम् ।
 वर्षेशमावेशदिनेशहोराधिपक्रमो दृष्टिकरप्रसाराः ॥ ८६ ॥
 विंशे द्विधा गोलकयन्त्रकृतिर्गोलाध्वचक्रप्रभृतिप्रभेदैः ।
 कालस्य राश्यादिमितेश्च सिद्धिः स्वयंवहत्वीपयिकप्रकारः ॥ ८७ ॥
 गोलेऽनुभूतिर्गदितैकविंशे देवादिमानस्य तनोः स्फुटादेः ।
 विकल्पचक्राख्यतवोऽक्षिसिद्धाः स्ववासनाभिर्वनमूलकर्ण ॥ ८८ ॥

इति गोलाधिकारः ।

षड्भिः प्रकारैरिति संगृहीतो गोलाधिकारस्त्रिभिरुच्यतेऽथ ।
 कालः सहार्थाः किल वत्सराद्या द्वाविंशके मानभिदार्कचाराः ॥ ८९ ॥
 प्रोक्ता त्रयोविंशतमे स्वालिः कालात्मनः कालनगेन्द्रभर्तुः ।
 सवेश्मनः सावरणस्य पारावारादिसाम्येन च दोषहृत् ॥ ९० ॥
 अन्त्ये चतुर्विंश इह स्फुटोऽभूदनुक्रमः कौतुकपञ्चिकादिः ।
 कालाधिकारोऽयमगात् परार्धं गोलादिशब्दं गणितं यदाहुः ॥ ९१ ॥

इति कालाधिकारः । इत्युत्तरार्द्धेऽहंशः ।

केचित्पठिष्यन्त्युपसंहृतिं तदुद्देशतो भूरिपदार्थजातम् ।
 मयोदितं राजकुमारकादेर्वेदाङ्गपाठोत्पफलाय सौख्यात् ॥ ९२ ॥
 दिग्देशकालावगतिः प्रकाशात् स्यात्सप्तमादेव तथापि धीराः ।
 न लोकसिद्धस्थलबोधहीना ग्रहादि संदर्शयितुं यदीशाः ॥ ९३ ॥

प्रधाननगरेष्वतो धरणिमध्यरेखा पुरः

परान्तरविनाङ्गिकाः पलकलाश्च वच्मि क्रमात् ।

यतो विविधदेशजां वदितुमेकदेशस्थितः

प्रभुर्भवति पञ्चिकां चतुरिमाश्रयः साधकः ॥ ९४ ॥

भूमध्यरेखानुभवप्रसिद्धा अक्षांशलिप्ताः किल जूनदुर्गे(१) ।

तदुत्तरे मोरपुरे(२)ऽथ भक्तापुरे(३) ततो रामगङ्गे(४) ततश्च ॥ ८५ ॥

सौम्ये जलाबादपुरे(५) क्रमेण

कृताङ्गसूर्याः १२८४ कुनगाम्निचन्द्राः १३७१ ।

नागिच्छणेन्द्रा १४२८ द्विकृताङ्गचन्द्राः १६४३

शिलोच्चयाङ्गाम्बरबाहवश्च २०६७ ॥ ८६ ॥

आकेन्द्रमेतत्समसूचनिष्ठभूमौ न देशान्तरसंस्कृतिः स्यात् ।

प्राग्भूविभागे खलु गुर्जराष्ट्रे(६) देशान्तरं बाणप्रमिता विनाशः ॥ ८७ ॥

तत्राक्षलिप्ताः शरद्वृत्तिचन्द्रा १३२५

उमापुरे(७)ऽश्वाः ७ शरबाणसूर्याः १२५५ ।

श्रीनर्मदातोयधिसङ्क्रमे(८)ऽक्षि-

पक्षाः २२ खशून्यज्वलनौषधीशाः १३०० ॥ ८८ ॥

बोम्बायिपुर्यां(९) त्रिभुजा २३ नगाम्नी-

शा ११३७ सोदयाख्यानपुरे(१०) खरामाः ३० ।

खाद्रप्रविचन्द्रा १४७० अथ षट्करामा ३६

लाहोरके(११) पूर्णखनन्दचन्द्राः १८०० ॥ ८९ ॥

काश्मीरजश्रीनगरे(१२) त्रिवेदा ४३

रामाशुगव्योमविलोचनानि २०५३ ।

जम्बू(१३) त्रिवेदा ४३ द्विशराङ्गचन्द्रा १८५२

वस्त्रव्ययः ४८ खाक्षितृपा १६२० जयादौ ॥ १०० ॥

पुर्यु(१४) जयिन्यां(१५) खशराः ५० खनन्द-

विश्वे १३८०ऽथ विन्ध्याचलमध्यदेशे(१६) ।

द्वयार्थाः ५२ खबाणाग्निभुवः १३५० कुरूणां

क्षेत्रे(१७) रसार्थाः ५६ खनवाद्विचन्द्राः १७८० ॥ १०१ ॥

श्रीरङ्गके(१८) द्वाङ्गमिता६२ द्विवेदा-
 द्रयो७४२ऽर्थषट्का६५ नगरामशैलाः७३७ ।
 कर्णाटके(१९)ऽथो गजसाङ्गये(२०)ऽङ्ग-
 षट्का६६ नगस्माद्रिभुवः१७१७ प्रदिष्टाः ॥ १०२ ॥
 कुमारिकानामनि चान्तरीपे(२१)
 गजर्त्तवो६८ नागभुजाब्धि४२८संख्याः ।
 भूपालके(२२) नन्दरसाः६९ खखेन्द्रा१४००
 ब्रजे(२३) खशैलाः७० खरसाङ्गचन्द्राः१६६० ॥ १०३ ॥
 आयापुरे(२४) वेदनगाः७४ कुराम-
 भूपाश्च१६३१ काञ्चगां(२५) त्रिगजाः८३ खषट्षट्६६० ।
 श्रीवेङ्कटे(२६) खाष्ट८० नभोऽष्टशैला७८०
 रामेश्वरे(२७)ऽगाष्ट८७रसार्थबाणाः५५६ ॥ १०४ ॥
 तद्वाविष्टे(२८)ऽद्राष्ट८७खषट्कषट्का६६०
 बुन्देलके(२९)ऽगाष्ट८७खखार्थचन्द्राः१५०० ।
 श्रीनर्मदासौम्यतटे जवह-
 पुरे(३०) तथा भारतवर्षमध्ये ॥ १०५ ॥
 नगङ्गाः८३ शराङ्गाग्निभुवो१३८५ऽथ चेन्न-
 पुर्यां(३१) नगाङ्गाः८७ कृतनागशैलाः७८४ ।
 कृष्णाब्धिसङ्गे(३२) द्विदिशः१०२ खबाण-
 नन्दा८५० अथो रायपुरे(३३) नवाशाः१०८ ॥ १०६ ॥
 गोऽङ्गारुणा१२६८ राजमहेन्द्रपुर्यां(३४)
 रुद्रेन्द्रवो१११ द्विदिदिशः१०२२ प्रयागे(३५) ।
 चन्द्रेश्वराः१११ खाक्षिशरेन्द्रव१५२०च्चा-
 योध्यापुरे(३६) रत्नपुरे(३७)ऽर्थरुद्राः११६ ॥ १०७ ॥

भराभभूपा१६०५ चकलाः षडङ्ग-
 विश्वे१३६६५थ मोदावरिसिन्धुसङ्गे(३८) ।
 घनेन्दो११७५काभ्रदिशो१००६५थ काश्या(१८)
 सिद्धेन्दो१२४५द्रीन्दुशरेन्दु१५१७संख्याः ॥ १०८ ॥
 अथोदिता रायगङ्गे(४०)ऽद्रिसूर्या१२७
 नागाभ्रविश्वे१३०८५थ विशाखपुर्याम्(४१) ।
 नगराणा१२७ द्व्यङ्गदिशः१०६२ समस्त-
 पुरे(४२) स्वविश्वे१३० त्रिगजाक्षिचन्द्राः१२८३ ॥ १०९ ॥
 श्रीकाकुले(४३) रामगुणौषधीशाः१३३
 समुद्रनन्दाग्वरगीतभासः१०८४ ।
 नेपालमध्ये(४४) कतरामरूपा१३४-
 श्यष्टाष्टभूपा१६८८४ महेन्द्रगौले(४५) ॥ ११० ॥
 गोविश्वके१३८ खेन्द्रभुवो११४० मयायां(४६)
 गुणाक्षिचन्द्रा१४३ वसुवारखेन्द्राः१४८८ ।
 बरम्पुरे(४७) अग्रविभुवो१४३ऽम्बिका-
 रुद्राक्ष११५४ मन्नाम(४८) इषुमुतिष्माः१४५ ॥ १११ ॥
 वेदाङ्गरुद्रा११६४ अथ माधवस्व
 क्षेत्रे(४९) रसेन्द्रा१४६ द्विभुजाक्षिचन्द्राः१२२२ ।
 नीलाचले(५०) दृष्टिययो१५२ऽष्टनाग-
 रुद्रा११८८स्तथैकाम्रवने(५१) विनायः१५२ ॥ ११२ ॥
 इन्द्रार्कलिप्ताः१२१४ कटके(५२) तु सार्ध-
 दृग्वाणचन्द्रा१५२॥० वसुदृग्द्विचन्द्राः१२२८ ।
 महानदीसागरसङ्गमे(५३) भू-
 रसेन्दो१६१ विश्वभुजेन्दवश्च१२१३ ॥ ११३ ॥

बालेश्वरे(५४) रूपनृपा१६१ दिनन्द-
 पक्षेन्दव१२८२चैव जलेश्वरे(५५) तु ।
 शराङ्गरूपाणि१६५ च विश्वविश्वे१३१३
 स्युर्मेदिनीपु(५६)र्यगषड्धरख्यः१६७ ॥ ११४ ॥
 स्वार्याग्निचन्द्रा१३५० अथ वर्धमाने(५७)
 ह्यगिन्दवः१७२ स्वाङ्गगुणेन्दवश्च१३८० ।
 गङ्गाधिसङ्गे(५८)र्यघनाः१७५ शराधि-
 विश्वे१३२५ नवहोपपुरे(५९)र्यगङ्गाः१७७ ॥ ११५ ॥
 कृताम्बरेन्द्राश्च१४०४ कलीकतायां(६०)
 कुम्भहना१७७ वेदशराग्निचन्द्राः१३५४ ।
 वङ्गस्थरङ्गाव्यपुरे(६१)र्यङ्गनाग-
 चन्द्रा१८६ रसाभोधिशरेन्दुसंख्याः१५४६ ॥ ११६ ॥
 ठकापुरे(६२) नन्दनवेन्दवश्च१८८
 शरेक्षणाश्वःपतिराजिनाथाः१४२५ ।
 श्रीहृदके(६३) विश्वभुजाः२१३ शराङ्ग-
 वेदेन्दवो१४८५ लोहितनामनद्याम्(६४) ॥ ११७ ॥
 ह्यम्बीक्षणा२४२न्यधिशराङ्गचन्द्रा१६५४ इतीरिता भारतपूर्वभागे ।
 कथ्यन्त एतत्परभागदेशा भूमध्यरेखान्तिकतः क्रमेण ॥ ११८ ॥
 रणे(६५) भुजोर स्वाम्बुधिवेदचन्द्राः१४४०
 कचे(६६)र्यद्वयः७ सर्पगजान्निचन्द्राः१३८८ ।
 सिन्धौ(६७) किलेन्द्राः१४ स्वरसार्यचन्द्राः१५६०
 श्रीहारकाकाबुलयोः(६८)र्यश्वरक्षाः१५ ॥ ११९ ॥
 नजामरक्षाः१३३८ स्वरषणखाश्च२०६७
 खानाफगान्यां(७०) नवभूमयः१८ स्युः ।

शराद्रिनागचितयो१८७५ऽथ सिन्धु-

नद्यधिसङ्गे(७१)ऽब्धिभुजा२४ घनेन्द्राः१४१७ ॥ १२० ॥

अथाद्रिरामाः३७ पुरि देहजङ्घा(७२)

भुजङ्गमातङ्गनभीभुजाश्च२०८८ ।

प्राग्भारतस्याप्यथ वर्षादेश-

मध्ये(७३)ऽद्रितत्त्वानि२५७ गुणाभ्ररुद्राः११०३ ॥ १२१ ॥

ऐरावतीसागरसङ्गमोऽस्य याम्येऽष्टवेदाङ्क८४८मिताक्षलिप्ते ।

पारस्यङ्गे(७४) भारतपश्चिमस्ये

नगार्थचन्द्रा१५७ नखनन्दचन्द्राः१८२० ॥ १२२ ॥

आरव्यमध्ये(७५)ऽद्रिगुणेष्वणानि२३७

दिग्वासवा१४१०साथ तुरुष्कभूमौ(७६) ।

नगान्निरामाः३३७ खनवेन्दुपद्मा२१८०

याम्यस्थलङ्कापुरि(७७) खाभ्रचन्द्राः१०० ॥ १२३ ॥

प्राच्या विघट्योऽष्टगजाब्धि४८८लिप्ता वर्षोत्तरे हिन्दुकुशाद्रिमध्ये(७८)।

नृपाः१६ शराकर्णमिता२१२५ हिमाद्रेः

परैऽष्टरामाः३८ कृतदिग्दृशो२१०४५'श्रे(७९) ॥ १२४ ॥

पूर्व्वे(८०)ऽग्निसिन्हा२४३ नगनागभूपा१६८७

मध्ये(८१) शशीन्द्रा१४१स्त्रिगुणाद्रिचन्द्राः१७३३ ।

मृङ्गस्य गौर्यादिकशङ्करस्या(८२)-

ष्टाब्धप्रग्निगोचन्द्र१८३४८करोच्छ्रयस्य ॥ १२५ ॥

खार्थेन्द्रवः१५० खाभ्रचना१७०० नगेश-

सौम्ये ऋदे मानसनामधेये(८३) ।

षट्खेन्द्रवः१०६ खाभ्युधिनागचन्द्राः१८४०

सप्ताङ्गषड्जिष्णु१४६६७करोन्नतेषु ॥ १२६ ॥

कैलासशैलस्य(८४) दिगिन्दुवो११०५४-

शैलाष्टचन्द्रा१८७५ च तदुत्तरस्थे ।

देशे पुरस्तिव्यतनाम्नि(८५)राम-

गोऽज्ञाः१८३ खड्गबाहुभुवो१८५०५४ चीने(८६) ॥१२७॥

त्रिनन्दरामाः३८३ खरसाष्टचन्द्रा१८६०-

स्तद्राजधान्यां(८७) गुणनन्दवेदाः४८३ ।

शून्याभ्रसिद्धा२४०० अथ दध्यमध्ये(८८)

चक्राब्जयः४८३ पूर्णनवाङ्गरामाः३८८० ॥ १२८ ॥

इत्याशियानाममहीमहाश्रयानानि पञ्चादियुरोपनाम्नः ।

भागस्य मध्ये(८९) परदिग्विघट्यः

सप्तभ्रवाणाः५०७ खट्वितिचि३१८० लिप्ताः ॥ १२९ ॥

तत्पश्चिमे द्वीपमुदन्वदन्तरींलङ्घनामास्ति तदन्तरस्थे ।

पुरोत्तमे लङ्घननाम्न(९०)गाभ्र-

शैलाः७०७ खनन्दाभ्रगुणाः३०८० प्रदिष्टाः ॥ १३० ॥

तदयाम्यगे खण्ड इहाप्रिकाख्ये(९१)

सप्तभ्रवाणाश्च५०७ निरक्षमन्तः ।

अथः कुभागा उदिता हि जम्बूद्वीपस्य याम्यांशतया प्रसिद्धाः ॥१३१॥

आमेरिकाधो द्विविधोत्तरास्य सौम्यांश(९२) उक्तापरदिग्विघट्यः।

तन्मध्ये एवाद्विषसप्तचन्द्राः१७०७

खड्गाभ्ररामा३००० अथ दक्षिणस्याः ॥ १३२ ॥

मध्ये(९३)ऽद्रिनागाक्षिभुवो१२८७५४ लिप्ताः

सौम्याः खदन्तोदव१३२० आसुरांशे ।

अस्त्रेलियान्त(९४)स्त्रिभुजाङ्गसंख्याः६२३

प्राच्याः खड्गार्थक्षितयश्च१५०० सौम्याः ॥ १३३ ॥

अथार्कसूक्ष्मग्रहणानुभूत्यै

ससंनिक्तष्टेषु पुरेषु भूयः ।

लिखामि ताः सप्तगुणौषधीयाः १३७

बीजे (८५) खवावेक्षणशीतभासः १२५० ॥ १३४ ॥

मञ्जूषिकायां (८६) खक्ततेन्दवो १४०ऽर्थ-

विश्वेन्दवो ११३५ऽथाण्डगुले (८७) क्ततेन्द्राः १४४ ।

सप्ताब्धिसूर्या १२४७ नवदुर्गके (८८)ऽर्थ-

शक्रा १४५ नगाब्जेक्षणरूपसंख्याः १२०७ ॥ १३५ ॥

खण्डादिसत्पत्तनके (८९)ऽङ्गशक्रा १४६

नृपाब्धिचन्द्रा १२१६ अथ तालचरे (१००) ।

षड्जिष्णवो १४६ऽष्टेक्षणाश्च १२५८ पारि-

दीपे (१०१)ऽद्रिगक्रा १४७ विधुनागरुद्राः ११८१ ॥ १३६ ॥

पुरे रणाद्ये (१०२)ऽद्रिक्ततेन्दवो १४७ऽर्थ-

शून्याब्धिचन्द्रा १२०५ वृहदम्बिकायाम् (१०३) ।

शैलाब्धिचन्द्राः १४७ क्ततनेत्रसूर्या १२२४

ढेङ्गादिनाले (१०४) खशरेन्दवः १५० स्युः ॥ १३७ ॥

वसुत्रिसूर्याः १२३८ शरतकुवस्तु १५५

कोणार्क (१०५) एवाग्निनवेश्वराश्च ११८३ ।

सुनिश्चिता याजपुरे (१०६)ऽष्टबाण-

चन्द्रा १५८ महीबाणभुजाधरित्राः १२५१ ॥ १३८ ॥

मयूरभञ्जे (१०७)ऽष्टशरेन्दवो १५८ऽर्क-

रामेन्दवो १३१२ नीलगिरौ (१०८) खभूपाः १६० ।

तगाष्टसूर्या १२८७ इति सप्तसुखार्थ-

महाधिकस्थानशतं १०८ मयोक्तम् ॥ १३९ ॥

अनेक्षितस्यलयुगान्तरमार्गमान-

मानेतुमक्षकलिकाविवरं विनिघ्नम् ।

भूवेष्टनेन महता ५०२६ इतसृक्षचक्र-

लिप्ताचयेन २१६०० फलमात्महतं पृथक्स्थम् ॥ १४० ॥

प्राक्प्रत्यगन्तरहतचित्तिवृत्त ५०२६ मभ्र-

खाङ्गान्नि ३६०० इद्विपदमध्यजयाहतं तत् ।

लम्बज्यया त्रिगुण ३४३८ इत् स्वहतं द्विवर्ग-

योगात् पदं हि पदयो ऋणुमध्यमार्गः ॥ १४१ ॥

ज्योतिस्तत्त्वविदो वदन्ति परमक्रान्तेस्विरानेहसा

यत्किञ्चित्तनुतो ऋते परमविशेषस्य खेटावलेः ।

याम्योदग्ध्रुवपश्चिमभ्रमपथस्यात्रानुभूत्यागम-

प्रामाण्येन विना व्यलेखि न मया तत्तत्कलानिर्णयः ॥ १४२ ॥

मूर्धोर्द्धाग्वरसूत्रगो दिनमणिः स्याद्यद्दिनाहं तदा

सन्नोर्द्धस्थितरन्ध्रगचितिपतत्तन्नागुनिष्ठाज्जलात् ।

उद्गच्छत्किरणस्य रन्ध्रसमतां दृष्ट्वा तदा त्वार्कजा

क्रान्तिः स्वाक्षतयोदितैवमखिलं देशेषु वेद्यं बुधैः ॥ १४३ ॥

दृष्ट्वा दृष्टिविरुद्धमन्यगणितं चाणाय धर्मस्य वा

आर्गतिं तथ्यतया भुवः प्रवदतां वाग्भङ्गिभङ्गाय वा ।

विद्वत्संसदि मयलापजपरीहासप्रकाशाय वा

येनाहं इदि तिष्ठता मुखरितः कस्मैचिदस्मै नमः ॥ १४४ ॥

आसीत्पाशीन्द्रकाशीश्वरमिहिरतनूजश्वराजाधिराज-

स्वाराट्प्रत्यर्थिपृथ्वीधवदहनपृषत्पत्रमाचोत्थगात्रः ।

प्राप्तश्रीमईराजभ्रमरवरपदः सप्तमास्तार्क्यभीमा-

धीमान् वैरागिनामा स्फुटतममहिमाखण्डलः खण्डपुर्य्यमः ॥ १४५ ॥

तस्मात्कृष्णामृणादजनि शुभजनिर्गाङ्गभङ्गावगाही
 भीष्मानुष्मारकोष्मार्जितपरविजयः श्रीलनीलाद्रिसिंहः ।
 तत्सूनुः शुभ्रभानुद्युमणिपरिभवोद्दामकीर्त्तिप्रतापः
 प्राप प्राक् श्रीनृसिंहः पदमजितपदध्यानलीनचितापः ॥ १४६ ॥
 क्षत्राधिश्रीवघेलान्वयपयउदधिप्रोद्यदापूर्णचन्द्रा-
 ज्जरोतिःसन्धानसिन्धुस्तत उदयमगच्छद्बुधः श्यामबन्धुः ।
 स्वान्तोद्यद्दीनबन्धुप्रपदनखमहःसङ्गतांहस्तमित्रः
 श्रीमान् सिंहान्तनामोत्कलनिलयभरद्वाजगोत्राजमित्रः ॥ १४७ ॥
 तज्जः श्रीमधुसूदनाभिधमहापात्राङ्गुरोर्दीक्षितो
 विद्यामुद्यतखङ्गरायसुपदादानन्दमिश्राङ्गतः ।
 सोऽहं ब्रह्मगिरीशमाधवपदावासः स्वधर्माधमः
 सिद्धान्तग्रथनं चकार यदिदं स्यात्कृष्णपादापितम् ॥ १४८ ॥
 याताङ्गचिनवाब्धि४८१६वत्सरकलौ जन्माभवन्मामकं
 वेदोषर्बुध३४वर्षकेण च मया ग्रन्थोऽयमाविष्कृतः ।
 सन्तः सन्ततमत्र सन्तु गणिते सन्तोषवन्तो गुणं
 गृह्णन्तः परिहृत्य दोषगणनां नास्ते* न यत्सर्व्ववित् ॥ १४९ ॥
 सिद्धान्तानुदिता अपीह गदिता ये ये विशेषा मया
 ते हेया नवकल्पना इति मतिर्माभूत्प्रभूणां कचित् ।
 दृक्क्षिप्तैः किल लङ्गभास्करशतानन्दार्थभट्टादिभिः
 स्वग्रन्थेषु यदीदृशा बहुमता ईदृग्विशेषा नवाः ॥ १५० ॥
 सिद्धान्ताध्ययनं विनापि गगनाभोगो नभोगोऽङ्गुभिः
 सार्धं वासनया यदीयद्वयेऽनृत्यत्तदाविष्कृते ।

सिद्धान्तप्रमुखे प्रकाशनवकस्यष्टाधिकारद्वयो
युक्तं दर्पणकेऽत्र गोलगणितस्थ्यात्युत्तरार्द्धं गतम् ॥ १५१ ॥

अपि च ।

इति त्रीसिद्धान्तप्रथमपदयुग्दर्पण इति
प्रसिद्धः संशुद्धो वचननयनैक्याधिगमनात् ।
प्रकाशैर्द्विःसूर्यैर्२४रिषुभिर्भूधिकारैरुपचितः
समाप्तोऽयं ग्रन्थः स्फुरतु चिरमन्तः क्षितितलम् ॥ १५२ ॥

बुध्यादिप्रलयान्तकालकलनात् प्रेतेशितुः शासना-
नीलद्रव्यचयाधिकासितरुचः काले सुखादानतः ।
नीलस्याचलनायकस्य शिरसोऽलङ्कारभावात् स्वतः

सम्प्रोक्तः किल कालकाल इति यः कृष्णाय तस्मै नमः ॥ १५३ ॥

आत्मादेशश्रुतिस्मृत्युदितबहुविधाचारवारं प्रजाभिः

काले कालेऽनुतिष्ठन् गगनगगणितं सार्थयत्यात्मजाभिः ।

विश्वं यः पाति मादृक्पतितततिसमुद्धारणोन्नद्धबाहुः

सोऽयं देवः शितिक्षामृति जयतितमामिन्द्रनीलोज्ज्वलश्रीः ॥ १५४ ॥

इत्युत्कलोज्ज्वलनृपालकुलप्रसूत-

श्रीचन्द्रशेखरकृतौ गणितेऽक्षिसिद्धे ।

सिद्धान्तदर्पण उपाहितबालबोधे

सानुक्रमो व्यरचि सिद्ध२४मितः प्रकाशः ॥ १५५ ॥

इति बालाधिकारः पञ्चमः ।

इति श्रीचन्द्रशेखरसिंहकृतौ शुद्धसिद्धान्तदर्पणे बालाधिकारे कौतुकपञ्चिका-

द्युपसंहारवर्णनो नाम चतुर्विंशतितमः प्रकाशः समाप्तः ।

समाप्तश्चायं सिद्धान्तदर्पणः ।

श्रीजगन्नाथार्पितोऽस्तु । श्रीः ।

श्लोकाः स्वकृता इह वेदनाग-

पक्षाक्षिसङ्ख्या २२८४ अथ भूपपक्षाः २१६ ।

ग्रन्थान्तरोत्थाः स्वखवाणपक्षाः २५००*

सम्भूय भव्याय भवन्तु दक्षाः ॥ १५६ ॥

भीमस्यापि पराजयो युधि भवेद्दुहिभ्रमः स्यान्मुनेः

कादाचित्कतयाप्यतोऽल्पविदुषामस्मादृशां का कथा ।

तस्माद्यद्यदशुद्धमत्र गणितं यद्वा सहार्थं पदं

तत्सर्वं परिशोधयन्तु क्षतिनः कृतानुकम्पां मयि ॥ १५७ ॥

ब्रह्माण्डाखण्डभाग्द्विखिरतरधरणीमण्डलभ्रान्तिशील-

प्रोद्गण्डैर्लण्डदस्ताबलबलदलनाकुण्ठकण्ठीरवश्रीः ।

सोऽयं नीलाद्रिसिंहान्वयवदनदरीनिर्गतः प्राप्तदुर्गः

स्फोतल्लख्यातिरस्तु प्रथमविगणितस्कन्धसारः प्रबन्धः ॥ १५८ ॥

वेलोद्यदसितगोत्रे सूत्रामादिस्तवावलीपात्रे ।

गात्रं मम सुपवित्रे निपततु पुरुषोत्तमक्षेत्रे ॥ १५९ ॥

मुकुन्ददेवस्य चतुर्दशाङ्के

काले दृषाष्टेन्दु १८१४समे च शक्ते ।

वारे शनेर्मार्गपुरोनवम्या-

मिदं मया पुस्तकमाशु पूर्णम् ॥ १६० ॥

* अनुष्टुप्त्रयस्य प्रायिकसंख्या सहस्रचतुष्टयम् ४००० ।

सम्पूर्णः ।

परिशिष्टम् ।

मध्यमाधिकारः ।

अभ्यग्रहानयनपदकानि ।

(क) एकादिसौराष्ट्रानां सावनाहर्गणः ।

चतुर्विंशत्यः ५४तमश्लोकः २०३पृष्ठे ।

वर्षाणि	दिनाणि	वर्षाणि	दिनाणि
१	३६५	५४तम्	१८२६२८
२	७३१	६	२१८१५५
३	१०८६	७	२५५६८१
४	१४६१	८	२८२२०७
५	१८२६	९	३२८७३३
६	२१८२	१सहस्रम्	३६५२५८
७	२५५७	२	७३०५१७
८	२८२२	३	१०८५७७६
९	३२८७	४	१४६१०३५
१०	३६५३	५	१८२६२८४
२०	७३०५	६	२१८१५५२
३०	१०८५८	७	२५५६८११
४०	१४६१०	८	२८२२०७०
५०	१८२६३	९	३२८७३२८
६०	२१८१६	१अयुतम्	३६५२५८८
७०	२५५६८	२	७३०५१७५
८०	२८२२१	३	१०८५७७६३
९०	३२८७३	४	१४६१०३५०
१शतम्	३६५२६	५	१८२६२८३८
२	७३०५२	६	२१८१५५२५
३	१०८५७८	७	२५५६८११३
४	१४६१०३	८	२८२२०७०१

८ अयुतम् ३२८७३२८८

१ लक्षम् ३६५२५८७६

२ ७३०५१७५१

३ १०८५७७६२७

४ १४६१०३५०३

५ १८२६२८३७८

६ २१८१५५२५४

७ २५५६८११३०

८ २८२२०७००५

९ ३२८७३२८८१

१ नियुतम् ३६५२५८७५६

२ ७३०५१७५१३

३ १०८५७७६२६८

४ १४६१०३५०२६

५ १८२६२८३७८२

६ २१८१५५२५३८

७ २५५६८११२८५

८ २८२२०७००५२

९ ३२८७३२८८०

१ कोटिः ३६५२५८७५६५

२ ७३०५१७५१३०

करणाब्दमुखगताहर्गणः स्रष्ट्यादेः

कल्यादेः १८१५३३५

एकोनाहर्गणाद्भुवा दिनगतियुताः

३ कोटिः १०८५७७६२६८४

४ १४६१०३५०२५८

५ १८२६२८३७८२४

६ २१८१५५२५३८८

७ २५५६८११२८५४

८ २८२२०७००५१८

९ ३२८७३२८८०८३

१ अर्बुदम् ३६५२५८७५६४८

२ ७३०५१७५१२८६

३ १०८५७७६२६८४४

४ १४६१०३५०२५८३

५ १८२६२८३७८२४१

६ २१८१५५२५३८८

७ २५५६८११२८५३७

८ २८२२०७००५१८५

९ ३२८७३२८८०८३३

१ पञ्चम् ३६५२५८७५६४८१

२ ७३०५१७५१२८६३

३ १०८५७७६२६८४४४

४ १४६१०३५०२५८२६

७ १४४०४१११८६२

अहधुवाहर्गणः १८१५३३४

पञ्चीमुखदिने मध्याः स्युः ।

(ख।१) रवेर्मध्यपदकानि ।

दिनादि	राश्यादयः	दिनादि	राश्यादयः
१	०।०।५८।८।१०	इयतम्	७।२।१।२।१४।१।४४
२	०।१।५८।१६।२०	७	१०।२।८।५।५।१८।४१
३	०।२।५७।२४।३१	८	२।८।२८।५।५।३८
४	०।३।५६।३२।४१	८	५।१७।२।३२।३६
५	०।४।५५।४०।५१	१सहस्रम्	८।२।५।३६।८।३३
६	०।५।५४।४८।१	२	५।२।१।२२।१८।७
७	०।६।५३।५७।११	३	२।१६।४८।२८।४०
८	०।७।५३।५।२१	४	११।१२।२४।३८।१४
९	०।८।५२।१३।३२	५	८।८।०।४७।४७
१०	०।९।५१।२१।४२	६	५।३।३६।५७।२०
२०	०।१८।४२।४३।२३	७	१।२८।१३।६।५४
३०	०।२८।३४।५।५	८	१०।२४।४८।१६।२८
४०	१।८।२५।२६।४७	८	७।२०।२५।२६।१
५०	१।१८।१६।४८।२८	१अयुतम्	४।१६।१।३५।३४
६०	१।२८।८।१०।१०	२	८।२।३।११।८
७०	२।८।५८।३१।५२	३	१।१८।४।४६।४२
८०	२।१८।५१।५३।३४	४	६।४।६।२२।१६
९०	२।२८।४२।१५।१६	५	१०।२०।७।५७।५०
१यतम्	३।८।३३।३६।५७	६	३।६।८।३३।२३
२	६।१७।७।१३।५५	७	७।२२।११।८।५७
३	८।२५।४०।५०।५२	८	०।८।१२।४४।३१
४	१।४।१४।२७।४८	८	४।२४।१४।२०।५
५	४।१२।४८।४।४७	१सहस्रम्	८।१०।१५।५।३८

दिनानि	राश्यादयः
२लक्षम्	६।२०।३१।५१।१८
३	४।०।४७।४६।५७
४	१।११।३।४२।३६
५	१०।२१।१८।३८।१६
६	८।१३।५।३३।५५
७	५।११।५१।२८।३४
८	२।२२।७।२५।१३
९	०।२।२३।२०।५२
१नियुतम्	८।१२।३८।१६।३१
२	६।२५।१८।३३।२
३	४।७।५७।४८।३४
४	१।२०।३७।६।५
५	११।३।१६।२२।३६
६	८।१५।५५।३८।७

दिनानि	राश्यादयः
७नियुतम्	५।२८।३४।५५।३८
८	३।११।१४।१२।१०
९	०।२३।५३।२८।४१
१कोटिः	१०।६।३२।४५।१२
२	८।१३।५।३०।२४
३	६।१८।३८।१५।३६
४	४।२६।११।०।४८
५	३।२।४३।४६।०
६	१।८।१६।३१।१३
७	११।१५।४८।१६।२५
८	८।२२।२२।१३७
९	७।२८।५४।४६।४८
१अर्बुदम्	६।५।२७।३२।१

रवेर्द्वापरान्तध्रुवराश्यादयः

०।०।०।०।०

करणाब्दध्रुवः

११।२८।१५।२०।४६

गतिलिप्तादयः

५।८।८।१०।१०।२४।१२

द्वापरान्तमन्दोच्चम्

२।१८।३८३६

करणाब्दमन्दोच्चम्

२।१८।४७।५४

हारः

५।८८

भुजफलच्छेदः

३६५।१६

श्रीपुरुषोत्तमदेशान्तरलिप्तादयः

२।३०।६

खण्डक्षेपः

०।७।५३।५।२१

(ख॥२) चन्द्रस्य मध्यपदकानि ।

दिनानि	राश्यादयः
१	०।१३।१०।३४।५२
२	०।२६।२१।८।४४
३	१।८।३१।४४।३६
४	१।२२।४२।१८।२८
५	२।५।५२।५४।२०
६	२।१८।३।२८।१२
७	३।२।१४।४।४
८	३।१५।२४।३८।५७
९	३।२८।३५।१३।४८
१०	४।११।४५।४८।४१
२०	८।२३।३१।३७।२१
३०	१।५।१७।२६।२
४०	५।१७।३।१४।४३
५०	८।२८।४८।३।२३
६०	२।१०।३४।५२।४
७०	६।२२।२०।४०।४४
८०	११।४।६।२८।२५
९०	३।१५।५२।१८।६
१शतम्	७।२७।३८।६।४६
२	३।२५।१६।१३।३३
३	११।२२।५४।२०।१८

दिनानि	राश्यादयः
४शतम्	७।२०।३२।२७।५
५	३।१८।१०।३३।५२
६	११।१५।४८।४०।३८
७	७।१३।२६।४७।२५
८	३।११।४।५४।११
९	११।८।४३।०।५७
१सहस्रम्	७।६।२१।७।४४
२	२।१२।४२।१५।२७
३	८।१८।३।२३।११
४	४।२५।२४।३०।५५
५	०।१।४५।३८।३८
६	७।८।४६।२२
७	२।१४।२७।५४।६
८	८।२०।४८।१।४८
९	४।२७।१०।८।३३
१अयुतम्	०।३।३१।१७।१६
२	०।७।२।३४।३३
३	०।१०।३३।५१।४८
४	०।१४।५।८।५
५	०।१७।३६।२६।२२
६	०।२१।७।४३।३८

दिनादि	राश्यादयः	दिनादि	राश्यादयः
अध्यातम्	०।२४।३८।०।५५	धनियुतम्	१०।२०।४३।५७।२२
८	०।२८।१०।१८।११	६	१०।१२।५२।४४।५०
९	१।१।४१।३५।२८	७	१०।५।१।३२।१८
१०	१।५।१२।५२।४५	८	८।२७।१०।१८।४७
२	२।१०।२५।४५।३०	९	८।१८।१८।७।१५
३	३।१५।३८।३८।१४	१०	८।११।२७।५४।४३
४	४।२०।५१।३०।५८	२	६।२२।५५।४८।२६
५	५।२६।४२।३।४४	३	४।४।२३।४४।१०
६	७।१।१७।१६।२८	४	१।१५।५१।३८।५३
७	८।६।३०।८।१४	५	१०।२७।१८।३३।३६
८	८।११।४३।१।५८	६	८।८।४७।२८।१८
९	१०।१६।५५।५४।४३	७	५।२०।१५।२३।३
१०	११।२२।८।४७।२८	८	३।१४।३।१७।४६
२	११।१४।१७।३४।५७	९	०।१३।११।१२।२८
३	११।६।२६।२२।२५	१०	१।२४।३८।७।१२
४	१०।२८।३५।८।५३		

चन्द्रस्य हापरान्तध्रुवराश्यादयः

०।०।०।०।०

करणादध्रुवः

०।३।२०।२८।५३

गतिलिप्तादयः

७८०।३४।५२।३।४८

भुजच्छेदः

२७।१८

देशान्तरलिप्तादयः

३३।२६।४५

किन्द्रीपराश्यादयः

०।१३।३।५३।५७

स्वर्णद्विपराश्यादयः

३।१४।३१।११।३७

(ख।३) चन्द्रमन्दोच्चस्य पदकानि ।

दिनानि	राश्यादयः	दिनानि	राश्यादयः
१	०।०।६।४०।५५	४ शतम्	१।१४।३२।४३।२७
२	०।०।१३।२१।४८	५	१।२५।४०।५४।१८
३	०।०।२०।२।४४	६	२।६।४८।५।१०
४	०।०।२६।४३।३८	७	२।१७।५७।१६।२
५	०।०।३३।२४।३३	८	२।२८।५।२६।५३
६	०।०।४०।५।२७	९	३।१०।१३।३७।४५
७	०।०।४६।४६।२२	१ सप्तमम्	३।२१।२१।४८।३७
८	०।०।५३।२७।१६	२	७।१२।४३।३७।१४
९	०।१।०।८।११	३	११।४।५।२५।५१
१०	०।१।६।४८।५	४	२।२५।२७।१४।२७
२०	०।२।१३।३८।१०	५	६।१६।४८।३।४
३०	०।३।२०।२७।१६	६	१०।८।१०।५१।४१
४०	०।४।२७।१६।२१	७	१।२८।३२।४०।१८
५०	०।५।३४।५।२६	८	५।२०।५४।२८।५५
६०	०।६।४०।५४।३१	९	८।१२।१६।१७।३२
७०	०।७।४७।४३।३६	१ अष्टमम्	१।३।३८।६।८
८०	०।८।५४।३२।४१	२	२।७।१६।१२।१७
९०	०।१०।१२।१४।७	३	३।१०।५४।१८।२६
१ शतम्	०।११।८।१०।५२	४	४।१४।३२।२४।३५
२	०।२२।१६।२१।४३	५	५।१८।१०।३०।४४
३	१।३।२४।३२।३५	६	६।२१।४८।३६।५२

दिनानि	राश्यादयः	दिनानि	राश्यादयः
अयुतम्	७।२५।२६।४३।१	नियुतम्	८।१७।३१।१२।३४
८	८।२८।४।४८।१०	६	०।२१।१।२७।५
९	१०।२।४२।५५।१८	७	४।२४।३१।४१।३६
१लक्षम्	११।६।२१।१।२७	८	८।२८।१।५६।७
२	१०।१२।४२।२।५४	९	१।१३।२।१०।३७
३	८।१८।३।४।२९	१कोटिः	५।५।२।२५।८
४	८।२५।२४।५।४८	२	१०।१०।४।५०।१६
५	८।१।४।५।७।१५	३	३।१५।७।१५।२५
६	७।८।६।८।४२	४	८।२०।८।४०।३३
७	६।१४।२७।१०।१०	५	१।२५।१२।५।४१
८	५।२०।४८।११।३७	६	७।०।१४।३०।४८
९	४।२७।८।१३।४	७	०।५।१६।५५।५८
१नियुतम्	४।३।३०।१४।३१	८	५।१०।१८।२१।६
२	८।७।०।२८।२	९	१०।१५।२१।४६।१४
३	०।१०।३०।४३।३२	१अर्ब्बदम्	३।२०।२४।११।२२
४	४।१४।०।५८।३		

चन्द्रोच्चस्य ज्ञापरास्तध्रुवराश्यादयः ४।०।३६।०।०

करणाब्धध्रुवः १०।२२।३४।५८।४

गतिलिप्तादयः ६।४०।५४।३१।१

छेदः ३२३३

देशान्तरलिप्तादयः ०।१६।५८

(खा४) कुजस्य मध्यपदकानि ।

दिनादि	राश्यादयः
१	०।०३१२६।३०
२	०।१२।५३।०
३	०।१३४।१८।३०
४	०।२।५।४६।०
५	०।२।३७।१२।३०
६	०।३।८।३८।१
७	०।३।४०।५।३१
८	०।४।११।३२।१
९	०।४।४२।५८।३१
१०	०।५।१४।२५।१
२०	०।१०।२८।५०।२
३०	०।१५।४३।१५।३
४०	०।२०।५७।४०।५
५०	०।२६।१२।५।६
६०	१।१।२६।३०।७
७०	१।६।४०।५५।८
८०	१।११।५५।२०।९
९०	१।१७।८।४५।१०
१३तम्	१।२२।२४।१०।११
२	३।१४४८।२०।२३
३	५।७।१२।३०।३४
४	६।२८।३६।४०।४५
५	८।२२।०।५०।५७

दिनादि	राश्यादयः
६३तम्	१०।१४।२५।१।८
७	०।६।४८।११।१८
८	१।२८।१३।२१।३१
९	३।२१।३७।३१।४२
१३तम्	५।१४।१।४१।५३
२	१०।२८।३।२३।४७
३	४।१२।५।५।४०
४	८।२६।६।४७।५३
५	३।१०।८।२८।२६
६	८।२४।१०।११।२०
७	२।८।११।५३।१३
८	७।२२।१३।३५।६
९	१।६।१५।१६।५८
१३तम्	६।२०।१६।५८।५३
२	१।१०।३३।५७।४५
३	८।०।५०।५६।३८
४	२।२१।७।५५।३०
५	८।११।२४।५४।२३
६	४।१४।१।५३।१६
७	१०।२१।५८।५२।८
८	५।१२।१५।५१।१
९	०।२।३२।४८।५४
१३तम्	६।२२।४८।४८।४६

दिनादि	राश्यादयः
रसजम्	१।१५।३८।३७।३२
३	८।८।२८।२६।१८
४	३।१।१८।१५।३
५	८।२४।८।३।५१
६	४।१६।५८।५२।३७
७	११।८।४८।४१।२३
८	६।२।३८।३०।८
९	०।२५।२८।१८।५६
१नियुतम्	७।१८।१८।७।४२
२	३।६।३६।१५।१४
३	१०।२४।५४।२३।५
४	६।१३।१२।३०।४७
५	२।१।३०।३८।२८
६	८।१८।४८।४७।११

कुजस्य द्वापरान्तध्रुवः

करणाब्धध्रुवः

गतिलिप्तादयः

द्वापरान्तमन्दः ४।६।५४।०

करणाब्धमन्दः ४।७।१।४२।१३

मन्दहारः

पातहारः

भुजच्छेदः

देशान्तरकलादि

दिनादि	राश्यादयः
७नियुतम्	५।८।६।५३।५३
८	०।२६।२५।१।३४
९	८।१४।४३।८।१६
१कोटिः	४।३।१।१६।५८
२	८।६।२।३३।५६
३	०।८।३।५०।५४
४	४।१२।५।७।५२
५	८।१५।६।२४।५०
६	०।१८।७।४१।४७
७	४।२१।८।५८।४५
८	८।२४।१०।१५।४३
९	०।२७।११।३२।४१
१अर्जुदम्	५।०।१२।४८।३८

११।१४।५२।४८।०

५।१।२४।१७।२५

३१।२६।३०।६।४८

द्वापरान्तपातः ०।२८।५८।४८

करणाब्धपातः ०।२८।५१।२३।४१

६४५

६७१

६८७

१।१८।४८

(खा५) बुधशीघ्रस्य पदकानि ।

दिनानि	राश्यादयः
१	०।४।५।३२।१६
२	०।८।११।४।३२
३	०।१२।१६।३६।४८
४	०।१६।२२।८।४
५	०।२०।२७।४।१२१
६	०।२४।३३।१३।३७
७	०।२८।३८।४।५।३३
८	१।२।४४।१८।८
९	१।६।४८।५।०।२५
१०	१।१०।५५।२२।४१
२०	२।२।१५।०।४।५।२२
३०	४।२।४६।८।४
४०	५।१३।४१।३।०।४५
५०	६।२।४।३६।५।३।२६
६०	८।५।३२।१६।७
७०	९।१६।२७।३८।४८
८०	१०।२७।२३।१।३०
९०	०।८।१८।२४।११
१३३३	१।१८।१३।४६।५२
२	३।८।२७।३३।४४
३	४।२७।४१।२०।३६
४	६।१६।५५।७।२८
५	८।६।८।५४।२१

दिनानि	राश्यादयः
६३३३	९।२५।२२।४१।१३
७	११।१४।३६।२८।५
८	१।३।५०।१४।५७
९	२।२३।४।१।४८
१३३३३	४।१२।१७।४८।४१
२	८।२४।३५।३७।२३
३	१।६।५३।२६।४
४	५।१८।११।१४।४६
५	१०।१२।८।३।२७
६	२।१३।४६।५२।८
७	६।२६।४।४०।५०
८	११।८।२२।२८।३२
९	३।२०।४०।१८।१३
१३३३३	८।२।५८।६।५५
२	४।५।५६।१३।४८
३	०।८।५४।२०।४४
४	८।११।५२।२७।३८
५	४।१४।५०।३४।३४
६	०।१७।४८।४१।२८
७	८।२०।४६।४८।२३
८	४।२३।४४।५५।१८
९	०।२६।४३।२।१२
१३३३	८।२८।४१।८।७

दिनानि	राश्यादयः
२लक्षम्	५।२८।२२।१८।१४
३	२।२८।३।२७।२२
४	११।२८।४४।३६।२८
५	८।२८।२५।४५।३६
६	५।२८।६।५४।४३
७	२।२७।४८।३।५१
८	११।२७।२८।१२।५८
९	८।२७।१०।२२।५
१नियुतम्	५।२६।५१।३१।१२
२	११।२३।४३।२।२४
३	५।२०।३४।३३।३७
४	११।१७।२६।४।४८
५	५।१४।१७।३६।१
६	११।११।८।७।१३

दिनानि	राश्यादयः
७नियुतम्	५।८।०।३८।२५
८	११।४।५२।८।३८
९	५।१४।३।४।५०
१कोटिः	१०।२८।३५।१२।२
२	८।२७।१०।२४।४
३	८।२५।४५।३६।६
४	७।२४।२०।४८।८
५	६।२२।५६।०।१०
६	५।२१।३१।१२।१२
७	४।२०।६।२४।१४
८	३।१८।४१।३६।१६
९	२।१७।१६।४८।१८
१अर्धदम्	१।१५।५२।०।२०

बुधशीघ्रस्य द्वापरान्तध्रुवः

१।१।३५।२४।०

करणाब्दध्रुवः

१०।१८।१४।१८।११

गतिलिप्तादयः

२४५।३२।१६।७।१७

द्वापरान्तमन्दः

७।१५।५४।०

द्वापरान्तपातः

०।२८।३१।१२।०

करणाब्दमन्दः

७।१६।४।१०।१६

करणाब्दपातः

०।२८।१७।२८।५८

मन्दहारः

४८८

पातहारः

३६२

क्रेदः

८८

देशान्तरकलादि

१०।२३।१५

(खा६) गुरोर्मध्यपदकानि ।

दिनादि	राश्यादयः
१	०।०।४।५।६
२	०।०।८।५।११
३	०।०।१४।५।७।१६
४	०।०।१८।५।६।२२
५	०।०।२४।५।५।२८
६	०।०।२८।५।४।३४
७	०।०।३४।५।३।३८
८	०।०।३८।५।२।४५
९	०।०।४४।५।१।५१
१०	०।०।४८।५।०।५६
२०	०।१।३८।४।१।५२
३०	०।२।२८।३।२।४८
४०	०।३।१८।२।३।४५
५०	०।४।८।१।४।४१
६०	०।४।५।०।५।३७
७०	०।५।४।९।६।३३
८०	०।६।३।८।७।२८
९०	०।७।२।७।८।२६
१००	०।८।१।६।९।२२
२	०।१६।३।६।५।४३
३	०।२४।५।५।२।८।५
४	१।३।१३।५।७।२७
५	१।११।३।२।६।४८

दिनादि	राश्यादयः
६००	१।१८।५।०।५।६।१०
७	१।२८।८।२।५।३२
८	२।६।२।७।५।४।५३
९	२।१४।४।६।२।४।१५
१०००	२।२३।४।५।३।३७
२	५।१६।८।४।७।१४
३	८।८।१४।४।०।५।१
४	११।२।१८।३।४।३७
५	१।२५।२।४।२।८।४
६	४।१८।२।८।२।१।४।१
७	७।११।३।४।१।५।१८
८	१०।४।३।८।८।५।५
९	०।२७।४।४।२।३।२
१००००	३।२०।४।८।५।६।८
२	७।११।३।७।५।२।१७
३	११।२।२।६।४।८।२।५
४	२।२३।१।५।४।४।३।३
५	६।१४।४।४।०।४।२
६	१०।४।५।३।३।६।५०
७	१।२५।४।२।३।२।५।८
८	५।१६।३।१।२।८।७
९	८।७।२।०।२।५।१५
१०००००	०।२८।८।२।१।२।४

दिनानि	राश्यादयः	दिनानि	राश्यादयः
२क्षयम्	१।२६।१८।४२।४७	७नियुतम्	५।२०।५४।५७।३६
३	२।२४।२८।४।११	८	३।२।२८।३१।३२
४	३।२२।३७।२५।३५	९	०।१४।२।५।२९
५	४।२०।४६।४६।५८	१कोटिः	९।२५।३५।३९।२५
६	५।१८।५६।८।२२	२	७।२१।११।१८।५०
७	६।१७।५।२९।४६	३	५।१६।४६।५८।१६
८	७।१५।१४।५।१९	४	३।१२।२२।३७।४१
९	८।१३।१४।१२।३३	५	१।७।५८।१७।६
१नियुतम्	९।११।३३।३३।५७	६	११।३।३३।५६।३१
२	६।२३।७।७।५३	७	८।२९।९।३५।५६
३	४।४।४०।४१।४९	८	६।२४।४५।१५।२२
४	१।१६।१४।१५।४६	९	४।२०।२०।५४।४७
५	१०।२७।४७।४९।४३	१अव्युदम्	२।१५।५६।३४।१२
६	८।९।२१।२३।३९		
	शुद्धोर्ध्वपरान्तध्रुवः		०।२२।५७।००
	करणाव्यध्रुवः		०।३।४५।१।२१
	गतिलिप्तदयः		४।५९।५।३७।१
हापरान्तमन्दः	५।१६।५७	हापरान्तपातः	२।११।६
करणाव्यमन्दः	५।१७।१७।०।१५	करणाव्यपातः	२।११।३।१५।५९
	मन्दहारः		२४८
	पातहारः		१८१८
	छेदः		४३३३
	देशान्तरकलादि		०।१२।३९

(ख। ७) विकल्पितगुरोर्मध्यपदकानि ।

(१६३प्रकाशः ७८तमश्लोकः १२५अष्ट १)

दिनानि	राश्यादयः	दिनानि	राश्यादयः
१	०।०।४।५।८।६	पुष्यतम्	१।११।३२।२७।५३
२	०।०।८।५।८।११	६	१।१८।५।०।५७।२८
३	०।०।१४।५।७।१७	७	१।२८।८।२७।३
४	०।०।१८।५।६।२३	८	२।६।२७।५।३७
५	०।०।२४।५।५।२८	८	२।१४।४।२६।१२
६	०।०।२८।५।४।३४	१सहस्रम्	२।२३।४।५।४७
७	०।०।३४।५।३।४०	२	५।१६।८।५।१३३
८	०।०।३८।५।२।४६	३	८।८।१४।४७।२०
८	०।०।४४।५।१।५२	४	११।२।१८।४३।७
१०	०।०।४८।५।०।५७	५	१।२५।२४।३८।५३
२०	०।१।३८।४।१।५५	६	४।१८।२८।३४।४०
३०	०।२।२८।३।२।५२	७	७।११।३४।३०।२७
४०	०।३।१८।२।३।५०	८	१०।४।३८।२६।१४
५०	०।४।८।१।४।४७	८	०।२७।४४।२२।०
६०	०।४।५।८।५।४५	१अयुतम्	३।२०।४८।१७।४७
७०	०।५।४८।५।६।४२	२	७।११।३८।३५।३४
८०	०।६।३८।४।७।४०	३	११।२।२७।५३।२१
८०	०।७।२८।३।८।३७	४	२।२३।१७।११।८
१अतम्	०।८।१८।२।८।३५	५	६।२४।६।२८।५४
२	०।१६।३६।५।८।८	६	१०।४।५५।४।४।४१
३	०।२४।५५।२।८।४४	७	१।२५।४५।४।३८
४	१।३।१३।५।८।१८	८	५।१६।३४।२२।१५

८अयुतम्	८।०।२३।४०।२	६नियुतम्	८।१२।५०।४८।५८
१सप्तम्	०।२८।१२।५०।४८	७	५।२५।०।२०।८
२	१।२६।२५।५५।३८	८	३।०।१०।५।१०
३	२।२४।३८।५३।२७	९	०।१८।२६।४३।२७
४	३।२२।५१।५१।१६	१कोटिः	१०।१।३६।२१।३७
५	४।२१।४।४८।५	२	८।३।१२।४३।१३
६	५।१८।१०।४६।१७	३	६।४।४८।४।५०
७	६।१७।३०।४४।४३	४	४।६।२५।२६।२७
८	७।१५।४३।४२।३२	५	२।८।१।४८।३
९	८।१३।५६।४०।२१	६	०।८।३८।८।४०
१नियुतम्	८।१२।८।३८।१०	७	१०।११।१४।३१।१७
२	६।२४।१८।१६।१८	८	८।१२।५०।५२।५३
३	४।६।२८।५४।२८	९	६।१४।२७।२४।३०
४	१।१८।३८।३२।३८	१अर्जुनम्	४।१६।३।३६।७
५	११।०।४८।१०।४८		
शुदीर्घापरान्तध्रुवः	०।२१।३६		
करणाध्रुवः	०।३।२८।३०।७		
गतिलिप्तादयः	४।५८।५।४४।४८		
ज्ञापारान्तमन्दध्रुवः	५।१८।२८।१२		
कारणाध्रुवः	५।१८।५१।५२।५५		
हारः	२१०		
वेदः	४३३३		
देशान्तरकलादि	०।११।४१		
मन्दभगणाः	८५३		

(खान) शुक्रशीघ्रस्य पदकानि ।

दिनादि	राश्यादयः
१	०।१।३६।७३८
२	०।३।१२।१५।१६
३	०।४।४८।२२।५३
४	०।६।२४।३।३१
५	०।८।०।३८।८
६	०।८।३६।४५।४७
७	०।११।१२।५३।२५
८	०।१२।४८।१।२
९	०।१४।२५।८।४०
१०	०।१६।१।१६।१८
२०	१।२।२।३२।३६
३०	१।१८।३।४८।५४
४०	२।४।५।५।१२
५०	२।२०।६।२१।३०
६०	३।६।७।३७।४८
७०	३।२२।८।५४।६
८०	४।८।१०।१०।२४
९०	४।२४।११।२६।४२
१००	५।१०।१२।४३।०
२	१।०।२०।२४।२६।०
३	४।०।३८।८।०
४	८।१०।५०।५२।०
५	२।२१।३।३५।०

दिनादि	राश्यादयः
६३०	८।१।१६।१८।०
७	१।११।२८।१।०
८	६।२१।४१।४४।०
९	०।१।५४।२६।५८
१०	५।१२।७।८।५८
२	१०।२४।१४।१८।५८
३	४।६।२१।२८।५८
४	८।१८।२८।३८।५८
५	३।०।३५।४८।५७
६	८।१२।४२।५८।५६
७	१।२४।५०।८।५६
८	७।६।५७।१८।५५
९	०।१८।४।२८।५५
१०	१।११।१३।५४
२	०।२२।३।१८।४८
३	६।३।३४।५८।४२
४	०।४४।६।३८।३६
५	६।५।५८।१८।३०
६	०।७।८।५८।२४
७	६।८।२१।३८।१८
८	०।८।३३।१८।१२
९	६।१०।४४।५८।६
१०	०।११।५६।३८।०

दिनादि	राश्यादयः	दिनादि	राश्यादयः
२लघुम्	०।२३।५३।१८।०	७नियुतम्	३।२६।५।३०।८
३	१।५।४८।५७।०	८	७।२५।३२।०।१०
४	१।१७।४६।३७।०	९	११।२४।५८।३०।११
५	१।२८।४३।१५।१	१कोटिः	३।२४।२५।०।१२
६	२।११।३८।५४।१	२	७।१८।५०।०।२४
७	२।२३।३६।३३।१	३	११।१३।१५।०।३६
८	३।५।३३।१२।१	४	३।७।४०।०।४८
९	३।१७।२८।५१।१	५	७।२।५।१।०
१नियुतम्	३।२८।२६।३०।१	६	१०।२६।३०।१।१२
२	७।२८।५३।०।२	७	२।२०।५५।१।२४
३	११।२८।१८।३०।४	८	६।१५।२०।१।३६
४	३।२७।४६।०।५	९	१०।८।४५।१।४८
५	७।२७।१२।३०।६	१अव्युदम्	२।४.१०।२।०
६	११।२६।३८।०।७		

शुक्रशीघ्रस्य द्वापरान्तध्रुवः १।११।२४।०।०

करणाव्यध्रुवः ११।१३।४१।४२।१२

गतिलिप्तादयः ८६।७।३७।४७।५८

द्वापरान्तमन्दः २।५।२५।४८ द्वापरान्तपातः १।२४।२७।०

करणाव्यमन्दः २।५।१८।३८।२८ करणाव्यपातः १।२४।३।३१।०

मन्दहारः ३५८

पातहारः २१२

छेदः २२५

देशान्तरकलादि ४।४।०

(ख।८) शनेर्मध्यपदकानि ।

दिनादि	राश्यादयः
१	०।०२।०२७
२	०।०४।०५४
३	०।०६।१२१
४	०।०८।१४८
५	०।०१०।२।१५
६	०।०१२।२।४२
७	०।०१४।३।७
८	०।०१६।३।३५
९	०।०१८।४।२
१०	०।०२०।४।२८
२०	०।०४०।८।५८
३०	०।१।०१३।२८
४०	०।१।२०।१७।५७
५०	०।१।४०।२२।२६
६०	०।२।०।२६।५५
७०	०।२।२०।३१।२४
८०	०।२।४०।३५।५३
९०	०।३।०।४०।२३
१३तम्	०।३।२०।४४।५२
२	०।६।४१।२८।४३
३	०।१०।२।१४।३५
४	०।१३।२२।५८।२७
५	०।१६।४३।४४।१८

दिनादि	राश्यादयः
६३तम्	०।२०।४।२८।१०
७	०।२३।२५।१४।२
८	०।२६।४५।५८।५४
९	१।०।६।४३।४६
१३तम्	१।३।२७।२८।१७
२	२।६।५४।५७।१५
३	३।१०।२२।२५।५२
४	४।१३।४८।५४।३०
५	५।१७।१७।२३।७
६	६।२०।४४।५१।४५
७	७।२४।१२।२०।२२
८	८।२७।३८।४८।०
९	१०।१।७।१७।३७
१३तम्	११।४।३४।४६।१५
२	१०।८।८।३२।२८
३	८।१३।४४।१८।४४
४	८।१८।१८।४।५८
५	७।२२।५३।५१।१३
६	६।२७।२८।३७।२८
७	६।२।३।३।४३
८	५।६।३८।८।५८
९	४।११।१२।५६।१२
१३तम्	३।१५।४७।४२।२७

दिनादि	राश्यादयः	दिनादि	राश्यादयः
२ सप्तमम्	७११३५१२४५४	७ नियुतम्	६१२५१३८१३१२५
३	१०१७२३१७२१	८	६१३१३५१५४
४	२१३१०४८४८	९	५१११३३४०१२३
५	५१८५८३२१५	१ कोटिः	४१८१३०४४५२
६	८४४६११४४२	२	८८१०२८४४
७	०१२०३३५७८	३	१२८३२१४३६
८	४६१२१३८३७	४	६१८२१५८२८
९	७३२१८२२१२	५	११७३३४४२१
१ नियुतम्	११७५७४१२८	६	३२७४२८१२३
२	१०१५५४८५८	७	८१६३५१४५
३	८२३५११३२८	८	१६५५५८५७
४	८१४८१७५७	९	५१२५३६४३४८
५	८१४५२२२६	१ षष्ठ्युदम्	१०१५७२८४२
६	७१७४२२६५५		

अनेर्हापरान्तध्रुवः

११०५०१२४०

करणाब्धध्रुवः

७१८१२१७२४

गतिलिप्तादयः

२०१२६५५३

हापरान्तमन्दः

८१८१००

हापरान्तपातः ३०१२७०००

करणाब्धमन्दः

८१८१४४१०

करणाब्धपातः ३०११२७२४

मन्दहारः

२८५७

पातहारः

३६७

छेदः

१०७६०

देशान्तरकक्षादि

०५६

(खा१०) चन्द्रपातस्य पदकानि ।

दिनानि	राश्यादयः	दिनानि	राश्यादयः
१	०।०३।१०।४८	४शतम्	०।२१।११।५७।५१
२	०।०।६।२१।३५	५	०।२६।२८।५७।१८
३	०।०।८।३२।३२	६	१।१।४७।५६।४७
४	०।०।१२।४३।११	७	१।७।५।५६।१५
५	०।०।१५।५३।५८	८	१।१२।२३।५५।४२
६	०००१८।४।४६	९	१।१७।४१।५५।१०
७	०।०।२२।१५।३४	१सहस्रम्	१।२२।५८।५४।३८
८	०।०।२५।२६।२१	२	३।१५।५८।४८।१६
९	००।२८।३७।८	३	५।८।५८।४३।५४
१०	०।००३१।४७।५७	४	७।१।५८।३८।३२
२०	०।१।३।३५।५४	५	८।२४।५८।३३।८
३०	०।१।३५।२३।५०	६	१०।१७।५८।२७।४७
४०	०।२।७।११।४७	७	०।१०।५८।२२।२५
५०	०।२।३८।५८।४४	८	२।३।५८।१७।३
६०	०।३।१०।४७।४१	९	३।२६।५८।११।४१
७०	०।३।४२।३५।३७	१अयुतम्	५।१८।५८।६।१८
८०	०।४।१४।२३।३४	२	११।८।५८।१२।३८
९०	०।४।४६।११।३१	३	४।२८।५७।१८।५७
१शतम्	०।५।१७।५८।२८	४	१०।१८।५६।२५।१६
२	०।१०।३५।५८।५६	५	४।८।५५।३१।३५
३	०।१५।५३।५८।२३	६	८।२८।५४।३७।५४

दिनादि	राश्यादयः	दिनादि	राश्यादयः
अभयुतम्	३।१८।५३।४४।१३	पुनियुतम्	१।२।३२५३८।१५
८	८।८।५२।५०।३२	६	३।२१।३।८।५४
८	२।२८।५१।५६।५१	७	६।८।३३।४१।३३
१८५५५५	८।१८।५१।३।१०	८	८।२८।४।१३।१२
२	५।८।४२।६।२०	८	११।१६।३४।४४।५१
३	१।२८।३३।८।३०	१८५५५५	२।५।५।१६।३०
४	१०।१८।२४।१२।४०	२	४।१०।१०।३३।१
५	७।८।१५।१५।४८	३	६।१५।१५।४८।३१
६	३।२८।६।१८।५८	४	८।२०।२१।६।१
७	०।१८।५७।२२।८	५	१०।२५।२६।२२।३१
८	८।८।४८।२५।१८	६	१।०।३१।३८।२
८	५।२८।३८।२८।२८	७	३।५।३६।५५।३३
१८५५५५	२।१८।३०।३१।३८	८	५।१०।४२।१२।२
२	५।०।१।३।१८	८	७।१५।४७।२८।३३
३	७।२५।३१।३४।५७	१८५५५५	८।२०।५२।४५।३
४	१०।१४।२।६।३६		
	राश्यादयः		६।२१।१८।४८।०
	करणादयः		३।२१।१८।१८।२८
	गतिलिप्तादयः		३।१०।४७।४०।४०
	छेदः		६७८३
	देव्यान्तरकलादि		०।८।४

स्फुटाधिकारः ।

ग्रहस्फुटीकरणे

खण्डफलसङ्ग्रहः

प्रथममन्दचल-

केन्द्रगत्युदयास्त-

केन्द्रवेगांशादयश्च ।

(गा१) रवेर्वर्द्धमानमन्दखण्डाः ।

(प्रथमकाण्डः १८४तमश्लोकः ४७श्लोके ।)

खण्डाः	ख्यूलफलांशदयः	अन्तरलिमादयः	चतुर्गतिफललिमादयः
०	०।०।०	८।१६	२।१०
१	०।८।१६	८।१४	२।१०
२	०।१६।३०	८।८	२।८
३	०।२४।३८	८।३	२।८
४	०।३२।४२	७।५४	२।६
५	०।४०।३६	७।४४	२।३
६	०।४८।२०	७।३३	२।०
७	०।५५।५३	७।२०	१।५७
८	१।३।१३	७।३	१।५३
९	१।१०।१६	६।४६	१।४८
१०	१।१७।२	६।२७	१।४४
११	१।२३।२८	६।५	१।३८
१२	१।२८।३४	५।४४	१।३२
१३	१।३५।१८	५।२१	१।२६
१४	१।४०।३८	४।५५	१।२०
१५	१।४५।३४	४।३०	१।१३
१६	१।५०।४	४।२	१।६
१७	१।५४।६	३।३४	०।५८
१८	१।५७।४०	३।४	०।५०
१९	२।०।४४	२।३४	०।४२
२०	२।३।१८	२।४	०।३४
२१	२।५।२२	१।३३	०।२६
२२	२।६।५५	१।१	०।१७
२३	२।७।५६	०।२८	०।८

खण्डः	सूक्तफलांशदयः	अनारक्षितादयः	अक्षयतिफलांशितादयः
२४	२।८।२४	(वीथिमात्रं) ०।३	०।०
२५	२।८।२१	०।३७	(धनं) ०।८
२६	२।७।४४	१।८	०।१७
२७	२।६।३५	१।४२	०।२६
२८	२।४।५३	२।१३	०।३५
२९	२।२।४०	२।४५	०।४३
३०	१।५।८।५५	३।१८	०।५१
३१	१।५।६।३७	३।४८	०।५८
३२	१।५।२।४८	४।१८	१।७
३३	१।४।८।३१	४।४७	१।१५
३४	१।४।३।४४	५।१६	१।२२
३५	१।३।८।२८	५।४३	१।२८
३६	१।३।२।५५	६।७	१।३६
३७	१।२।६।३८	६।३२	१।४२
३८	१।२।०।६	६।५३	१।४८
३९	१।१।३।१३	७।१५	१।५३
४०	१।५।५।८	७।३४	१।५८
४१	०।५।८।२४	७।४८	२।२
४२	०।५।०।३५	८।२	२।६
४३	०।४।२।३३	८।१६	२।८
४४	०।३।४।१७	८।२५	२।१२
४५	०।२।५।५२	८।३३	२।१४
४६	०।१।७।१८	८।३८	२।१६
४७	०।८।४।१	८।४१	२।१७
४८	०।०।०	०।०	२।१७

(गा२) रवेर्वर्द्धमानमन्दखण्डः ।

खण्डः	सूक्तखण्डादयः	अक्षरलिप्तादयः	अक्षरगतिफललिप्तादयः
०	०।०।०	७।२६	१।५७
१	०।७।२६	२।२५	१।५७
२	०।१४।५१	७।२०	१।५६
३	०।२२।११	७।१५	१।५५
४	०।२८।२६	७।७	१।५३
५	०।३६।३३	६।५७	१।५१
६	०।४३।३०	६।४८	१।४८
७	०।५०।१८	६।३६	१।४५
८	०।५६।५४	६।२०	१।४२
९	१।३।१४	६।६	१।३८
१०	१।८२०	५।४८	१।३३
११	१।१५।८	५।२८	१।२८
१२	१।२०।३७	५।१०	१।२३
१३	१।२५।४७	४।४८	१।१८
१४	१।३०।३५	४।२६	१।१२
१५	१।३५।१	४।३	१।६
१६	१।३८।४	३।३७	०।५८
१७	१।४२।४१	३।१३	०।५२
१८	१।४५।५४	२।४६	०।४५
१९	१।४८।४०	२।१८	०।३८
२०	१।५०।५८	१।५१	०।३१
२१	१।५२।४८	१।२४	०।२३
२२	१।५४।१३	०।५५	०।१६
२३	१।५५।८	०।२५	०।८
२४	१।५५।३३	(बीयमाणं) ०।२	०।०

खण्डः	सूक्तफलांशद्वयः	अनरलिमादयः	ऋषगतिफललिमादयः
२५	१।५५।३१	०।३३	(अनं) ०।८
२६	१।५४।५८	१।३	०।१६
२७	१।५३।५५	१।३१	०।२३
२८	१।५२।२४	२।०	०।३१
२९	१।५०।२४	२।२९	०।३९
३०	१।४७।५५	२।५७	०।४६
३१	१।४४।५८	३।२६	०।५३
३२	१।४१।३२	३।५२	१।०
३३	१।३७।४०	४।१९	१।७
३४	१।३३।२१	४।४४	१।१४
३५	१।२८।३७	५।८	१।२०
३६	१।२३।२९	५।३१	१।२६
३७	१।१७।५८	५।५२	१।३२
३८	१।१२।६	६।१३	१।३७
३९	१।५।३५	६।३०	१।४२
४०	०।५९।२३	६।४९	१।४६
४१	०।५२।३४	७।३	१।५०
४२	०।४५।३१	७।१४	१।५३
४३	०।३८।१७	७।२५	१।५६
४४	०।३०।५२	७।५३	१।५९
४५	०।२३।१७	७।४२	२।१
४६	०।१५।५३	७।४६	२।२
४७	०।७।४९	७।४९	२।३
४८	०।०।०	०।०	२।३

रवेर्मन्दकेन्द्रगतिः ५।९।८।१०

खण्डलेपराश्यादयः ०।७।५३।५।२१

(गा३) चन्द्रस्य वर्द्धमानमन्दखण्डाः ।

खण्डाः	फलांशादयः	चन्द्रखिप्पादयः	चन्द्रगतिफलखिप्पादयः
०	०।०।०	१८।२३	६७।३०
१	०।१८।२३	१८।१७	६७।२२
२	०।३८।४०	१८।८	६६।५७
३	०।५७।४८	१८।५३	६६।१४
४	१।१६।४१	१८।३३	६५।१४
५	१।३५।१४	१८।८	६३।५८
६	१।५३।२३	१७।४३	६२।२७
७	२।११।६	१७।१५	६०।३८
८	२।२८।२१	१६।३४	५८।३६
९	२।४४।५५	१५।५५	५६।१७
१०	३।०।५०	१५।१०	५३।४४
११	३।१६।०	१४।१८	५०।५७
१२	३।३०।१८	१३।३०	४७।५७
१३	३।४३।४८	१२।३८	४४।४५
१४	३।५६।२७	११।३७	४१।२१
१५	४।८।४	१०।३५	३७।४६
१६	४।१८।३८	९।३०	३४।१
१७	४।२८।८	८।२३	३०।७
१८	४।३६।३२	७।१०	२६।५
१९	४।४३।४२	५।५८	२१।५६
२०	४।४८।४१	४।४६	१७।४१
२१	४।५४।२७	३।३३	१३।२१
२२	४।५८।०	२।१४	८।५६
२३	५।०।१४	०।५६	४।२८
२४	५।१।१०	(चौयमाणं) ०।१८	०।०
२५	५।०।५२	१।३८	(घनं) ४।३०
२६	४।५८।१४	२।५७	८।५८

श्रवणः	कलाशादयः	अनरलिमादयः	स्रगतिमलिमादयः
२७	४।५६।१७	४।१२	१३।२६
२८	१३।५२।५	५।२७	१७।५०
२९	४।४६।३८	६।४३	२२।१०
३०	४।३८।५५	७।५५	२६।२४
३१	४।३२।०	८।११	३०।३२
३२	४।२२।४८	१०।२०	३४।३४
३३	४।१२।२८	११।२४	३८।२७
३४	४।१।५	१२।३१	४२।१०
३५	३।४८।३४	१३।२८	४५।४२
३६	३।३५।६	१४।२२	४८।११
३७	३।२०।४४	१५।१७	५२।११
३८	३।५।२७	१६।७	५५।७
३९	२।४८।२०	१६।५१	५७।४८
४०	२।३२।२८	१७।३५	६०।१४
४१	२।१४।५४	१८।८	६२।२४
४२	१।५६।४५	१८।१७	६४।१८
४३	१।३८।८	१९।४	६५।५६
४४	१।१८।४	१९।२६	६७।१६
४५	०।५८।३८	१९।४४	६८।१८
४६	०।३८।५४	१९।५४	६९।५
४७	०।२०।०	२०।०	६९।३२
४८	०।०।०	०।०	६९।४१

चन्द्रस्य मन्दकोन्द्रगतिः ७८३।५४

खण्डक्षेपः ३।१४।३१।११।३७

सूर्यात्पश्चिमोदयांशः ११

पूर्वास्तमयांशः ३४८

(गा४) कुजस्य कर्कादिकेन्द्रे परोक्षखण्डाः ।

संख्याः	फलविवादयः	चक्रविवादयः
०	०।०	२८।२७
१	२८।२७	२८।१८
२	५८।४६	२८।४
३	८७।५०	२८।४०
४	११६।३०	२८।८
५	१४४।३८	२७।२८
६	१७२।७	२६।५०
७	१८८।५७	२६।३
८	२२५।०	२५।०
९	२५०।०	२३।५७
१०	२७३।५७	२२।४७
११	२८६।४४	२१।२८
१२	३१८।१२	२०।८
१३	३३८।२१	१८।४३
१४	३५७।४	१७।८
१५	३७४।१३	१५।३४
१६	३८८।४७	१३।५३
१७	४०३।४०	१२।१०
१८	४१५।५०	१०।२६
१९	४२६।११	८।३०
२०	४४३।४१	६।४१
२१	४४१।२२	४।५०
२२	४४६।१२	२।५३
२३	४४८।५	०।५५
२४	४५०।०	०।०

(गा५) कुजस्य वर्तमानमन्दखण्डाः ।

खण्डाः	फलाभादयः	चकारलिप्तादयः	कीटिफलस्य
०	०।०।०	४३।२१	६५८।५७
१	०।४३।२१	४३।३७	६५८।५७
२	१।२६।५८	४३।४२	६५८।५७
३	२।१०।४०	४३।३३	६५६।३३
४	२।५४।१३	४३।८	६५०।३
५	३।३७।२२	४२।४५	६४०।३०
६	४।२०।७	४२।७	६२८।३
७	५।२।१४	४१।१८	६१२।३१
८	५।४३।३२	३८।५८	५८४।१३
९	६।२३।३०	३८।३६	५७२।५८
१०	७।२।६	३७।२	५४८।१
११	७।३८।८	३५।२५	५२२।१६
१२	८।१४।३३	२८।४२	४८२।५७
१३	८।४४।१५	२७।७	४५८।१
१४	९।११।२२	२४।१८	४२१।१३
१५	९।३५।४०	२१।३१	३८२।४८
१६	९।५७।११	१८।३३	३४३।०
१७	१०।१५।४४	१५।४४	३०१।५३
१८	१०।३१।२८	१२।३७	२५८।५८
१९	१०।४४।५	९।४१	२१७।३२
२०	१०।५३।४६	६।३८	१७४।१३
२१	११।०।२५	२।२२	१३०।४०
२२	११।२।४७	०।०	८६।५८
२३	११।२।४७	०।०	४३।२१
२४	११।२।४७	०।०	०।०

२५	११२।४७	०।०	४३।३५
२६	११२।४७	०।०	८७।२५
२७	११२।४७	०।०	१३२।४७
२८	११२।४७	(बीयमाच) २।३	१७७।५०
२९	११।०।४४	८।५३	२२२।५७
३०	१०।५०।५१	१३।२५	२६७।५२
३१	१०।३७।२६	१६।३८	३१२।२७
३२	१०।२०।४८	१८।५६	३५६।२७
३३	१०।०।५२	२३।८	३८८।२५
३४	८।३७।४४	२६।१८	४४१।११
३५	८।११।२६	२८।३१	४८१।३२
३६	८।४१।५५	३८।५७	५१८।५८
३७	८।२।५८	४०।४८	५४८।४
३८	७।२२।८	४१।५७	५७५।२
३९	६।४०।१२	४३।१०	५८७।५१
४०	५।५७।२	४४।१२	६१७।३१
४१	५।१२।५०	४४।४६	६३३।५६
४२	४।२८।४	४५।७	६४७।१०
४३	३।४२।५७	४५।७	६५६।५६
४४	२।५७।५०	४५।७	६५८।५७
४५	२।१२।४३	४४।४८	६५८।५७
४६	१।२७।५५	४४।२०	६५८।५७
४७	०।४३।३५	४३।३५	६५८।५७
४८	०।०।०	०।०	६५८।५७

मन्दभुक्तिः ०।०

मन्दकेन्द्रभुक्तिः ३१।२६

शीघ्रभुक्तिः ५८।८

शीघ्रकेन्द्रभुक्तिः २७।४२

(ग।६) कुजस्य वर्धमानशीघ्रखण्डाः ।

खण्डाः	फलान्नादयः	अनारब्धिनादयः	चलकार्षण
०	०।०।०	८८।३६	५७१०।५४
१	१।२८।३६	८८।३१	५७०८।५०
२	२।५८।३७	८८।३०	५७००।३४
३	४।२८।३७	८८।१८	५६८६।२०
४	५।५७।५६	८८।५१	५६६६।२१
५	७।२६।४७	८८।०	५६४०।५४
६	८।५५।४७	८८।४१	५६०८।३४
७	१०।२४।२८	८८।४०	५५७२।१७
८	११।५३।८	८८।१२	५५२८।२८
९	१३।२१।२०	८७।३८	५४८०।४६
१०	१४।४८।५८	८७।२४	५४२४।४८
११	१६।१६।२२	८६।३५	५३६६।५७
१२	१७।४२।५७	८५।५१	५३०१।४५
१३	१८।८।४८	८६।२२	५२३१।२२
१४	२०।३५।१०	८३।५४	५१५४।६
१५	२१।५८।४	८४।२४	५०७४।४७
१६	२३।२३।२८	८२।१६	४९८७।२
१७	२४।४५।४४	८०।४७	४८८७।३२
१८	२६।६।३१	८०।२४	४८०१।४२
१९	२७।२६।५५	७८।०	४७०१।२२
२०	२८।४४।५५	७६।२२	४५८६।५१
२१	३०।११।१७	७६।३६	४४८६।३६
२२	३१।१७।५३	७३।३७	४३७२।४२
२३	३२।३१।३०	७०।५	४२५४।११
२४	३३।४१।३५	६८।१८	४१३१।५८
२५	३४।४८।५४	६४।६	४००४।३१

२६	३५।५४।०	५८।४५	३८७४।१
२७	३६।५३।४५	५६।१८	३७३८।५३
२८	३७।५०।४	५३।५	३६०२।५८
२९	३८।४३।८	४७।१०	३४६३।३२
३०	३९।३०।१८	४०।५१	३३२१।४४
३१	४०।११।१०	३४।४	३१७२।१५
३२	४०।४५।१४	२५।४७	३०३०।४४
३३	४१।११।१	१७।२४	२८८३।०
३४	४१।२८।२५	६।०	२७३४।१७
३५	४१।३४।२५ (बीयमाषं)	६।५०	२५८४।५१
३६	४१।२७।३५	२१।७	२४३५।४१
३७	४१।६।२८	४०।४७	२२८६।२२
३८	४०।२५।४१	६४।३८	२१४०।१
३९	३९।२१।२	८८।८	१८८६।१
४०	३७।५१।५४	१२२।८	१८५५।३८
४१	३५।४८।४६	१६१।३६	१७२०।४०
४२	३३।८।१०	२०६।१४	१५८३।२१
४३	२८।४१।५६	२५६।३७	१४७६।३७
४४	२५।२५।१८	३१२।४०	(वक्रारम्भः) १३७३।२
४५	२०।१२।३८	३६७।६	१२८६।४
४६	१४।५।३३	४१०।३४	१२१८।५२
४७	७।१४।५८	४३४।५८	११७८।३२
४८	०।०।०	०।०	११६५।६

अंशात्मकं वक्रकेन्द्रम्	१६३
ऋजुकेन्द्रम्	१८७
पञ्चादस्तकेन्द्रम्	३३२
प्रागुदयकेन्द्रम्	२८
सूर्यादस्तोदयांशाः	१६

(ग।७) बुधस्य मन्दशीघ्रपरस्परपरोक्षखण्डाः ।

खण्डाः	फललिप्तादयः	अन्तरलिप्तादयः	गतिलिप्तादयः
०	०।०	४४।३०	४८।३४
१	४४।३०	४४।१८	४८।२८
२	८८।४८	४३।५५	४८।२८
३	१३२।४३	४३।१८	४७।३८
४	१७६।२	४२।२८	४६।५५
५	२१८।३०	४१।३६	४६।०
६	२६०।६	४०।३२	४४।५३
७	३००।३८	३९।२२	४३।३४
८	३४०।०	३७।४७	४२।४
९	३७७।४७	३६।११	४०।३०
१०	४१३।५८	३४।२५	३८।३२
११	४४८।२३	३२।२७	३६।३१
१२	४८०।५०	३०।२७	३४।२०
१३	५११।१७	२८।१७	३२।१
१४	५३९।३४	२५।५५	२९।३४
१५	५६५।२८	२३।३२	२६।५८
१६	५८९।१	२०।५८	२४।१७
१७	६०९।५८	१८।२४	२१।२८
१८	६२८।२३	१५।३७	१८।३६
१९	६४४।०	१२।५२	१५।३७
२०	६५६।५२	१०।५	१२।३४
२१	६६६।५७	७।१८	९।२८
२२	६७४।१६	४।२१	६।२१
२३	६७८।३७	१।२३	३।११
२४	६८८।०	०।०	०।०

(गा८) बुधस्य मन्दखण्डाः ।

खण्डाः	फलान्नादयः	चन्द्रखण्डादयः	कीटिफलस्य
०	०।०।०	१६।३७	२७५।५१
१	०।१६।३७	१६।१	२५३।२१
२	०।३२।३८	१५।२२	२४७।४७
३	०।४८।०	१४।४०	२४१।११
४	१।२।४०	१३।५५	२३३।५१
५	१।१६।३५	१३।८	२२५।४०
६	१।२८।४४	१२।२२	२१६।४८
७	१।४२।६	११।३७	२०७।१०
८	१।५३।४३	१०।४७	१८७।१
९	२।४।३०	१०।०	१८६।२२
१०	२।१४।३०	९।५	१७५।१८
११	२।२३।३५	८।२१	१६३।४३
१२	२।३१।५६	११।४७	१५१।५६
१३	२।४३।४३	११।३५	१४३।३५
१४	२।५५।१८	११।४४	१३४।३०
१५	३।६।२२	१०।३८	१२४।३०
१६	३।१७।१	१०।८	११३।४३
१७	३।२७।१०	९।३८	१०२।६
१८	३।३६।४८	८।५२	८९।४४
१९	३।४५।४०	८।१४	७६।३५
२०	३।५३।५४	७।२२	६२।४०
२१	४।१।१६	६।३७	४८।०
२२	४।७।५३	५।३६	३२।३८
२३	४।१३।२८	४।३१	१६।१७
२४	४।१८।०	०।०	०।०

मन्दभुक्तिः ०।०।०

मन्दकेन्द्रभुक्तिः ५८।८

शीघ्रभुक्तिः २४५।३२

शीघ्रकेन्द्रभुक्तिः १८६।२४

(गा.८) बुधस्य वर्धमानशीघ्रखण्डाः ।

खण्डाः	फलांशादयः	अनारलिमादयः	चलनार्थय
०	०।०।०	६२।४३	४७६५।२७
१	१।२।४३	६२।३८	४७६४।११
२	२।५।२२	६२।२८	४७५८।४२
३	३।७।५०	६२।१५	४७४८।५६
४	४।१०।५	६१।५७	४७३५।१६
५	५।१२।२	६१।२३	४७१७।२८
६	६।१३।२५	६०।५८	४६८५।४४
७	७।१४।२४	६०।४५	४६६८।५३
८	८।१५।८	५९।५२	४६४०।२
९	९।१५।१	५९।०	४६०६।१०
१०	१०।१४।१	५७।५२	४५६८।४०
११	११।११।५३	५७।१३	४५२७।८
१२	१२।८।६	५६।४	४४८१।४७
१३	१३।५।१०	५४।३७	४४३३।६
१४	१३।५८।४७	५२।४८	४३८०।४६
१५	१४।५२।३५	५१।५३	४३२४।५४
१६	१५।४४।२८	५०।२	४२६५।४६
१७	१६।३४।१०	४७।४८	४२००।१०
१८	१७।२२।१८	४५।२३	४१३७।३७
१९	१८।७।४२	४२।५७	४०६८।२६
२०	१८।५०।३८	४१।८	३९८८।१६
२१	१९।३१।४३	३८।१५	३९२४।२६
२२	२०।१०।२	३४।५३	३८४८।८
२३	२०।४४।५५	३१।१५	३७६८।३३
२४	२१।१६।१०	२७।४४	३६८८।४८
२५	२१।४३।५४	२३।२८	३६०६।२४

खण्डाः	फलशिवादयः	अक्षरशिवादयः	चलकसंख
२६	२२।७।२३	१८।५६	३५२२।२३
२७	२२।२६।१८	१४।२५	३४३७।१
२८	२२।४०।४४	८।२२	३३५०।५२
२९	२२।५०।६	३।१८	३२६३।५०
३०	२२।५३।२४ (बीयमाथ)	२।४८	३१७६।४३
३१	२२।५०।३६	८।३६	३०८८।१६
३२	२२।४१।०	१७।१	३००२।३
३३	२२।२३।५८	२४।२८	२९१५।५१
३४	२१।५८।३०	३३।११	२८३०।५६
३५	२१।२६।१८	४२।१८	२७५७।४५
३६	२०।४४।०	५१।५७	२६६७।३
३७	१८।५२।२३	६२।१६	२५८८।५
३८	१८।५०।७	७१।४८	२५१४।३८
३९	१७।३८।१८	८२।२२	२४४४।३३
४०	१६।१५।५६	९३।३८	२३७८।११
४१	१४।४२।१७	१०३।०	२३१८।२२
४२	१२।५८।१७	११३।२	२२६५।५३
४३	११।६।१५	१२१।८	२२१८।३२
४४	८।५।६	१२८।२१	२१८०।३७
४५	६।५५।४५	१३५।५	२१४८।५३
४६	४।४०।४०	१३८।२०	२१२७।३४
४७	२।२१।२०	१४१।३०	२११४।३४
४८	०।०।०	०।०	२११०।३३

वक्रकीन्द्रम् १४६ ऋजुकीन्द्रम् २१४

पूर्वास्तकीन्द्रम् ३१० पश्चिमास्तकीन्द्रम् ५०

पश्चिमास्तकीन्द्रम् १५८ प्रागुदयकीन्द्रम् २०१

सूर्यादस्तीदयांशः १३

(ग।१०) प्रकारान्तरेण बुधस्य वर्तमानशीघ्रखण्डाः ।

खण्डाः	फलान्नादयः	चनारविनादयः	चलकर्षण
०	०।०।०	६१।४	४७१७।४२
१	१।१।४	६१।१	४७१६।२८
२	२।२।५	६०।४८	४७११।८
३	३।२।५४	६०।३५	४७०१।४०
४	४।३।२८	६०।१८	४६८८।२३
५	५।३।४८	५८।४५	४६७१।३
६	६।३।३३	५८।२०	४६४८।५५
७	७।२।५३	५८।५८	४६२४।४५
८	८।१।५२	५८।१४	४५८५।४३
९	९।०।६	५७।२१	४५६२।४४
१०	९।५।७।२७	५६।१२	४५२६।१७
११	१०।५।३।३८	५५।१८	४४८५।५२
१२	११।४।८।५७	५४।२४	४४४१।४४
१३	१२।४।३।२१	५३।०	४३८४।२४
१४	१३।३।६।२१	५१।५	४३४३।१३
१५	१४।२।७।२६	४८।४४	४२८८।११
१६	१५।१।७।१०	४८।२०	४२३१।४२
१७	१६।५।३।०	४६।७	४१७०।५३
१८	१६।५।१।३७	४३।४३	४१०७।११
१९	१७।३।५।२०	४१।७	४०४०।५७
२०	१८।१।६।२७	३८।४६	३९७१।५२
२१	१८।५।५।१३	३५।३५	३९००।१३
२२	१९।३।०।४८	३४।६	३८२८।४७
२३	२०।४।५।४	२८।३४	३७५०।०
२४	२०।३।४।२८	२६।२	३६७१।४७

खण्डाः	फलान्तादयः	अन्तरलिप्तादयः	चलकर्णय
२५	२१।०।३०	२१।४६	३५८१।५८
२६	२१।२२।१६	१७।२४	३५१०।३७
२७	२१।३८।४०	१२।३६	३४२८।५
२८	२१।५२।१६	७।३५	३३४४।४३
२९	२१।५८।५१	१।४८	३२६०।५०
३०	२२।१।४०	(बीयमाचं) ४।३	३१७६।४५
३१	२१।५७।३७	१०।३४	३०८२।२८
३२	२१।४७।३	१७।४६	३००८।३१
३३	२१।२८।१७	२५।१२	२९२५।३८
३४	२१।४।५	३३।४०	२८४४।३
३५	२०।३०।२५	४२।२४	२७६४।१८
३६	१८।४८।१	५१।१४	२६८७।२
३७	१८।५६।४७	६०।१०	२६१२।२८
३८	१७।५६।३७	७०।७	२५४१।२५
३९	१६।४६।३०	८०।५	२४७४।३८
४०	१५।२६।२५	८८।३६	२४१२।२६
४१	१३।५६।४८	९७।२८	२३५५।३८
४२	१२।१८।२०	१०८।७	२३०४।५६
४३	१०।३०।१७	११५।२२	२२६१।५
४४	८।३४।५५	१२२।२६	२२२४।१७
४५	६।३२।२८	१२७।४६	२१८५।१८
४६	४।२४।४३	१३१।२८	२१७४।१७
४७	२।१३।१५	१३३।१५	२१६१।४८
४८	०।०।०	०।०	२१५८।१८

(गा११) गुरोर्मन्दखण्डाः ।

खण्डाः	फलविवादयः	वनारविवादयः	कीटिकखण्ड
०	०।०।०	२१।३३	३२८।२८
१	०।२१।३३	२१।२८	३२८।४८
२	०।४३।११	२१।१७	३२६।४१
३	१।४।१८	२१।०	३२८।८
४	१।२५।१८	२०।३५	३१८।१६
५	१।४५।५३	२०।८	३१२।२
६	२।६।१	१८।३८	३०४।२७
७	२।२५।४०	१८।४	२८५।३३
८	२।४४।४४	१८।१८	२८५।२४
९	३।३।३	१७।३१	२७३।५८
१०	३।२०।३४	१६।४१	२६१।२६
११	३।३७।१५	१५।४५	२४७।४३
१२	३।५३।०	१४।४८	२३२।५८
१३	४।७।४८	१३।४७	२१७।१५
१४	४।२१।३६	१२।३६	२००।३४
१५	४।३४।१२	११।२८	१८३।३
१६	४।४५।४०	१०।१२	१६४।४४
१७	४।५५।५२	८।५६	१४५।४४
१८	५।४।४८	७।३७	१२६।१
१९	५।१२।२५	६।१५	१०५।५३
२०	५।१८।४०	४।५५	८५।१८
२१	५।२३।३५	३।३३	६४।१८
२२	५।२७।८	२।८	४३।१
२३	५।२८।१६	०।४०	२१३३
२४	५।२८।५६	०।०	०।०

मन्दभुक्तिः ०।०

मन्दकेन्द्रभुक्तिः ४।५८

शीघ्रभुक्तिः ५८।८

शीघ्रकेन्द्रभुक्तिः ५४।८

(गा१२) गुरोर्वर्द्धमानश्रीघ्नखण्डः ।

खण्डः	फलांशद्वयः	चक्ररत्नमादयः	चक्रकर्षय
०	०।०।०	३६।३७	४१०६।३०
१	०।३६।३७	३६।२६	४१०४।४४
२	१।१३।३	३६।१२	४१००।३२
३	१।४८।१५	३५।५१	४०८३।५१
४	२।२५।६	३५।२४	४०८४।५५
५	३।०।३०	३४।४८	४०७३।५२
६	३।३५।१८	३४।२५	४०६०।२०
७	४।८।४४	३३।५३	४०४४।२८
८	४।४३।३७	३२।५८	४०२६।३७
९	५।१६।३५	३२।३	४००६।३२
१०	५।४८।३८	३१।६	३९८४।१४
११	६।१८।४४	३०।४	३९६०।०
१२	६।४८।४८	२८।५०	३९३३।५४
१३	७।१८।३८	२७।४३	३९०५।५२
१४	७।४६।२१	२६।२७	३८७५।५७
१५	८।१२।४८	२४।५८	३८४४।२५
१६	८।३७।४७	२३।२०	३८११।१६
१७	८।१।७	२१।४६	३७८६।२६
१८	८।२२।५३	१८।५२	३७४०।२२
१९	८।४२।४५	१७।४४	३७०३।०
२०	१०।०।२८	१५।५३	३६६४।२४
२१	१०।१६।२२	१३।५६	३६२४।४५
२२	१०।३०।१८	११।२६	३५८४।१०
२३	१०।४१।४४	८।७	३५४२।४२
२४	१०।५०।५१	६।४४	३५००।३५
२५	१०।५७।३५	४।११	३४५७।५८
२६	११।११।४६	१।११	३४१५।२

खण्डः	फलांशादयः	अनुरलिप्तादयः	चलकचय
२७	११।२।५७ (चौयमाचं) १।२५		३३७१।५५
२८	११।१।३२	४।२१	३३२८।४८
२९	१०।५७।११	७।१७	३२८५।५७
३०	१०।४८।५४	१०।४१	३२४३।२८
३१	१०।३८।१३	१३।४२	३२०१।२१
३२	१०।२५।३१	१७।४	३१६०।४
३३	१०।८।२७	२०।२४	३११८।४६
३४	८।४८।३	२३।४२	३०८०।३८
३५	८।२४।२१	२७।५	३०४२।४८
३६	८।५७।१६	३०।३१	३००६।४०
३७	८।२६।४५	३३।४५	२९७२।२३
३८	७।५३।०	३६।४३	२९४०।२
३९	७।१६।१७	३९।४०	२९०८।५२
४०	६।३६।३७	४२।४३	२८८२।१५
४१	५।५३।५४	४५।८	२८५७।१८
४२	५।८।४५	४७।२७	२८३५।४
४३	४।२१।१८	४९।३७	२८१५।५३
४४	३।३१।४१	५१।२२	२८००।२
४५	२।४०।२८	५२।३८	२७८६।१४
४६	१।४७।५१	५३।३८	२७७७।४६
४७	०।५४।१३	५४।१३	२७७२।२
४८	०।०।०	०।०	२७६८।३०

वक्रकीन्द्रम् १२६

ऋजुकीन्द्रम् २३४

पञ्चादस्तकीन्द्रम् ३४६

प्रागुदयकीन्द्रम् १४

सूर्यादस्तोदयांशाः १०

(ग। १३) शुक्रस्य मन्दखण्डाः ।

खण्डाः	फलमादयः	अक्षरलिप्तादयः	कीटिफलच
०	०।०।०	७।२५	११४।३६
१	०।७।२५	७।१३	११३।६
२	०।१४।३८	७।१	१११।६
३	०।२१।३८	६।४४	१०८।४८
४	०।२८।२३	६।२७	१०५।५६
५	०।३४।५०	६।१२	१०२।३८
६	०।४१।२	५।५४	८८।८
७	०।४६।५६	५।३५	८५।१४
८	०।५२।३१	५।१४	८१।०
९	०।५७।४५	४।५७	८६।२६
१०	१।२।४२	४।३५	८१।४३
११	१।७।१७	४।११	७६।४३
१२	१।११।२८	३।५६	७१।२८
१३	१।१५।२४	३।३२	६६।७
१४	१।१८।५६	३।८	६०।३४
१५	१।२२।४	२।५२	५४।४८
१६	१।२४।५६	२।२७	४८।१
१७	१।२७।२३	२।११	४३।४
१८	१।२८।३४	१।४७	३५।५
१९	१।३१।२१	१।३१	३१।०
२०	१।३२।५२	१।७	२४।५३
२१	१।३३।५८	०।५२	१८।४२
२२	१।३४।५१	०।२७	१२।३०
२३	१।३५।१८	०।१२	६।१५
२४	१।३५।३०	०।०	०।०

मन्दभुक्तिः ०।०

मन्दकेन्द्रभुक्तिः ५८।८

शीघ्रभुक्तिः ८६।८

शीघ्रकेन्द्रभुक्तिः ३७।०

(ग १ १४) प्रकारान्तरेण युक्तस्य मन्दखण्डाः ।

अङ्काः	फलभाज्यः	अन्तरलिमादयः	कीटिकलव
०	०।०।०	६।५६	१०७।२६
१	०।६।५६	६।४३	१०५।४७
२	०।१३।३८	६।३१	१०३।४१
३	०।२०।१०	६।१२	१०१।१८
४	०।२६।२२	५।५८	८८।२४
५	०।३२।२०	५।३६	८५।१६
६	०।३७।५६	५।२१	८१।३८
७	०।४३।१७	५।१	८७।४८
८	०।४८।१८	४।४५	८३।४१
९	०।५३।३	४।२५	७८।२५
१०	०।५७।२८	४।२	७४।२४
११	१।१।३०	३।४७	७०।८
१२	१।५।१७	३।२५	६५।१७
१३	१।८।४२	३।२	६०।१५
१४	१।११।४४	२।४७	५५।२
१५	१।१४।३१	२।२५	४८।४७
१६	१।१६।५६	२।१०	४४।२४
१७	१।१८।६	१।४८	३८।५८
१८	१।२०।५४	१।३३	३३।२८
१९	१।२२।२७	१।२१	२७।५८
२०	१।२३।४८	०।५८	२२।२७
२१	१।२४।४६	०।३७	१६।५२
२२	१।२५।२३	०।२३	११।१५
२३	१।२५।४६	०।११	५।३७
२४	१।२५।५७	०।०	०।०

(ग। १५) शुक्रस्य वर्द्धमानश्रीप्रखण्डः ।

श्रुत्याः	फलभादयः	चत्वारिंशदयः	चलकचर्च
०	०।०।०	८४।३७	५८३०।३३
१	१।३४।३७	८४।३२	५८२८।२२
२	३।८।८	८४।३५	५८१८।४६
३	४।४३।४४	८४।१३	५८०४।३८
४	६।१७।५७	८४।१२	५८८३।४६
५	७।५२।८	८४।४	५८५६।३८
६	८।२६।१३	८३।४४	५८८३।३०
७	१०।५८।५७	८४।१४	५७८४।३
८	१२।३४।११	८३।२१	५७३८।४१
९	१४।७।३२	८३।६	५६८७।३
१०	१५।४०।३८	८३।०	५६२८।५८
११	१७।१३।३८	८१।३८	५५६६।२८
१२	१८।४५।१७	८२।३५	५४८६।५८
१३	२०।१७।५२	८१।५	५४२२।२४
१४	२१।४८।५७	८०।३७	५३४२।२४
१५	२३।१८।३४	८८।५१	५२५५।५८
१६	२४।४८।२५	८८।१	५१६४।३७
१७	२६।१७।२६	८८।२७	५०६७।३३
१८	२७।४५।५३	८५।५७	४८६५।२८
१९	२८।११।५०	८५।२१	४८५८।४८
२०	३०।३७।११	८४।१८	४७४६।८
२१	३२।१।३०	८२।१४	६४३०।४
२२	३३।२३।४४	८१।१६	४५०८।०
२३	३४।४५।०	७८।०	४३८२।३७
२४	३६।४।०	७६।५६	४२५२।६
२५	३७।१८।५६	७५।१२	४११७।४४
२६	३८।३५।८	७१।३८	३८७८।१८

वक्राः	फल्गुमासः	चतुर्मासः	वक्रार्थः
२७	३८।४६।४७	६७।२०	३८३६।५६
२८	४०।५४।७	६५।१	३६८१।१४
२९	४१।५८।८	६०।४४	३५४२।४३
३०	४२।५८।५२	५४।५२	३३८१।२
३१	४३।५४।४४	४८।५५	३२३६।१८
३२	४४।४३।३८	४२।३६	३०७८।३८
३३	४५।२६।१५	३५।२०	२८१८।११
३४	४६।१३।३५	२४।२०	२७५७।५४
३५	४६।२५।५५	१२।२०	२५८५।१८
३६	४६।३८।१५	(बीयमास) १।३	२४३१।५८
३७	४६।३७।१२	१८।३३	२२६८।१५
३८	४६।१७।३८	४३।१७	२१०५।३
३९	४५।३४।२२	६८।५८	१८४३।४१
४०	४४।२५।२४	१०५।२६	१७८४।२५
४१	४२।३८।५८	१४७।४७	१६२८।२५
४२	४०।१२।११	२०६।५६	१४७८।३८
४३	३६।४५।१५	२७५।१४	१३४०।५२
४४	३२।१०।१	३६०।१	१२१३।५२
४५	२६।१०।०	४५१।४	११०४।२८
४६	१८।३८।५६	५३४।५	१०१८।३८
४७	८।४४।५१	५८४।५१	८६३।४७
४८	०।०।०	०।०	८४५।२७

वक्रकेन्द्रम् १६७ ऋषिकेन्द्रम् १८३

पूर्वास्तकेन्द्रम् ३३६ पश्चिमोदयकेन्द्रम् २४

पश्चिमास्तकेन्द्रम् १७७ प्रागुदयकेन्द्रम् १८३

सूर्यात् पूर्वास्तपश्चिमोदयांशाः ८

सूर्यात् पश्चिमास्तपूर्वोदयांशाः ७

(ग । १६) प्रकारान्तरेण युक्तस्य वर्धमानशीघ्रखण्डाः ।

खण्डाः	फलान्नादयः	अन्तरलिप्तादयः	चलकचर्य
०	०।०।०	८४।२५	५८२१।०
१	१।३४।२५	८४।१८	५८१८।४८
२	३।८।४४	८४।२२	५८१०।१४
३	४।४३।६	८४।८	५८८५।११
४	६।१७।१५	८३।५०	५८७४।१८
५	७।५१।५	८३।५१	५८४७।१६
६	८।२४।५६	८३।३२	५८१४।२२
७	१०।५८।२८	८३।५८	५७७४।५१
८	१२।३२।२७	८३।६	५७२८।३४
९	१४।५।३३	८२।५५	५६७८।३
१०	१५।३८।२८	८२।४८	५६२०।५८
११	१७।११।१६	८१।२३	५५५७।४०
१२	१८।४२।३८	८२।१८	५४८८।२७
१३	२०।१४।५७	८०।५६	५४१४।४
१४	२१।४५।५३	८०।१४	५३३३।५४
१५	२३।१६।७	८१।३७	५२४७।५८
१६	२४।४५।४४	८७।४४	५१५६।५१
१७	२६।१३।२८	८८।८	५०५८।५८
१८	२७।४१।३७	८५।४४	४८५८।१०
१९	२८।७।२१	८४।३६	४८५१।४३
२०	३०।३१।५७	८४।२२	४७४०।२
२१	३१।५६।१८	८१।४७	४६२३।३२
२२	३३।१८।६	८०।५७	४५०२।२७
२३	३४।३८।३	७८।४४	४३७६।४२
२४	३५।५७।४७	७५।३८	४२४६।२८

संख्या:	पञ्चांगदयः	अनारलिमादयः	चलकवर्ष
२५	३७।१३।२५	७४।४०	४११२।२८
२६	३८।२८।५	७१।११	३८७४।२२
२७	३८।३८।१६	६६।५४	३८३२।२५
२८	४०।४६।१०	६४।१५	३६८७।१३
२९	४१।५०।२५	६०।१७	३५३८।५८
३०	४२।५०।४२	५४।३५	३३८७।८४
३१	४३।४५।१७	४८।१६	३२३३।१८
३२	४४।३३।३३	४२।२७	३०७६।१४
३३	४५।१५।५६	३३।२८	२९१६।३४
३४	४५।४८।२४	२३।३७	२७५६।३५
३५	४६।१३।१	११।३८	२५९४।२८
३६	४६।२४।३८ (बीबसाध)	२।१८	२४३१।४४
३७	४६।२२।२०	२०।४२	२२६८।५१
३८	४६।११।३८	४४।८	२१०६।१८
३९	४५।१७।७०	७०।५८	१९४५।२४
४०	४४।६।३२	१०४।५४	१७८७।३
४१	४२।२१।३८	१५०।१४	१६३२।४२
४२	३९।५१।२४	२०६।३	१४८४।४५
४३	३६।२५।२१	२७५।७	१३४६।२०
४४	३१।५०।१४	३५७।५८	१२२०।२६
४५	२५।५२।१५	४४७।१७	१११२।७
४६	१८।२४।५८	५२८।२	१०२७।१६
४७	८।३६।५६	५७६।५६	९७३।५
४८	०।०।०	०।०	९५५।०

(ग। १७) शनेः परोक्षखण्डाः ।

संख्याः	फललिप्तादयः	चक्रलिप्तादयः	गतिलिप्तादयः
०	०।०	१८।३८	०।१०
१	१८।३८	१८।३३	०।१०
२	३८।११	१८।२२	०।१०
३	५८।३३	१८।७	०।१०
४	७७।४०	१८।४५	०।१०
५	८६।२५	१८।२०	०।१०
६	११४।४५	१७।५३	०।१०
७	१३२।३८	१७।२२	०।८
८	१५०।०	१६।४०	०।८
९	१६६।४०	१५।५८	०।८
१०	१८२।३८	१५।११	०।८
११	१८७।४८	१४।१८	०।८
१२	२१२।८	१३।२६	०।७
१३	२२५।३४	१२।२८	०।७
१४	२३८।३	११।२६	०।६
१५	२४८।२८	१०।२३	०।६
१६	२५८।५२	८।१५	०।५
१७	२६८।७	८।७	०।४
१८	२७७।१४	६।५३	०।४
१९	२८४।७	५।४०	०।३
२०	२८८।४७	४।२७	०।२
२१	२८४।१४	३।१४	०।२
२२	२८७।२८	१।५५	०।१
२३	२८८।२३	०।३७	०।०
२४	३००।०	०।०	०।०

(ग । १८) शनिर्मन्दखण्डः ।

खण्डः	फलश्रावयः	चलरलिमादयः	कोटिफलव
०	०।०।०	२४।२२	३७२।२७
१	०।२४।२२	२४।१६	३७१।४१
२	०।४८।३८	२४।३	३६८।१८
३	१।१२।४१	२३।४४	३६५।१८
४	१।३६।२५	२३।१७	३५८।४६
५	१।५८।४२	२२।४५	३५२।४४
६	२।२२।२७	२२।१३	३४४।१०
७	२।४४।४०	२१।३३	३३४।६
८	३।६।१३	२०।४२	३०२।७
९	३।२६।५५	१८।५०	३०८।४३
१०	३।४६।४५	१८।५६	२८५।३२
११	४।५।४१	१७।५१	२८०।२
१२	४।३३।३२	१६।४५	२६३।२२
१३	४।४०।१७	१५।३४	२४५।३५
१४	४।५५।५१	१४।१५	२२६।४४
१५	५।१०।६	१२।५७	२०६।५५
१६	५।२३।३	११।३२	१८६।१३
१७	५।३४।३५	१०।७	१६४।४०
१८	५।४४।४२	८।३६	१४२।२७
१९	५।५३।१८	७।५	११८।४२
२०	६।०।२३	५।३३	९६।२५
२१	६।५।५६	४।१	७२।४१
२२	६।८।५७	२।२४	४८।३८
२३	६।१२।२१	०।४५	२४।२२
२४	६।१३।६	०।०	०।०

मन्दभुक्तिः ०।०।०

शीघ्रभुक्तिः ५८।८

मन्दकीन्द्रभुक्तिः २।०

शीघ्रकीन्द्रभुक्तिः ५७।८

(ग । १८) शनिर्वर्द्धमानश्रीब्रह्मण्डः ।

खण्डाः	फलान्नादयः	चक्ररत्ननादयः	चक्रकर्षण
०	०।०।०	२१।५८	३८१।२७
१	०।२१।५८	२१।४८	३८०।८।८
२	०।४३।४७	२१।३६	३८०।६।२२
३	१।५।२३	२१।१८	३८०।२।७
४	१।२६।४२	२१।१	३७८।६।३१
५	१।४७।४३	२०।३२	३७८।८।४४
६	२।८।१५	२०।७	३७८।१।२०
७	२।२८।२२	१८।४१	३७७।१।४६
८	२।४८।३	१८।२	३७६।०।५८
९	३।७।५	१८।१८	३७४।८।५४
१०	३।२५।२३	१७।३८	३७३।५।३२
११	३।४३।२	१६।५८	३७२।१।५
१२	४।०।१	१६।५	३७०।५।४०
१३	४।१६।६	१५।१०	३६८।८।६
१४	४।३१।१६	१४।१५	३६७।१।३१
१५	४।४५।३१	१३।१६	३६५।३।८
१६	४।५८।४७	१२।७	३६३।३।४८
१७	५।१०।५४	११।८	३६१।३।३८
१८	५।२२।२	१०।४३	३५८।२।५२
१९	५।३१।४५	८।३६	३५७।१।२५
२०	५।४०।२१	७।१८	३५४।८।२५
२१	५।४७।३८	६।८	३५२।६।५३
२२	५।५३।४८	४।३१	३५०।३।५८
२३	५।५८।१८	३।११	३४८।०।३८
२४	६।१।३०	१।४६	३४५।७।६
२५	६।३।१६	०।२१	३४३।३।३४
२६	६।३।३७	(बीयनाथ) १।२७	३४०।८।३८

अक्षराः	पक्षीमादयः	अक्षरविभादयः	अक्षरकर्मणः
२७	६।२।१०	२।४८	३३८५।५४
२८	५।५८।२१	४।२६	३३६२।१८
२९	५।५४।५५	५।५५	३३३८।५८
३०	५।४८।०	७।४६	३३१५।५८
३१	५।४१।१४	८।१३	३२८३।२१
३२	५।३२।१	१०।५५	३२७१।१०
३३	५।२१।६	१२।३१	३२४८।४०
३४	५।८।३५	१४।१	३२२८।५५
३५	४।५४।३४	१५।३१	३२०८।५५
३६	४।३८।३	१७।१४	३१८८।१५
३७	४।३१।४८	१८।३४	३१७१।५७
३८	४।७।१५	१८।५०	३१५५।२
३९	३।४३।२५	२१।१०	३१३८।१७
४०	३।२२।१५	२२।२६	३१२४।५६
४१	३।५८।४८	२३।२४	३११२।१
४२	२।३६।३५	२४।२०	३१००।२५
४३	२।१२।५	२५।१७	३०८०।२५
४४	१।४६।४८	२५।५७	३०८२।१०
४५	१।२०।५१	२६।३४	३०७५।२५
४६	०।५४।१७	२७।०	३०७०।२०
४७	०।२७।१७	२७।१७	३०६७।३
४८	०।०।०	०।०	३०६५।३३
	अक्षरकेन्द्रम्	११५	
	अक्षरकेन्द्रम्	२४५	
	पञ्चादस्यकेन्द्रम्	३४३	
	प्रासुदयकेन्द्रम्	१७	
	सूर्यादस्योदयागाः	१४	

(घ. १) मन्त्रध्रुवाः ।

(६४प्रकाशः १५७तमश्लोकः ६६तमपृष्ठे ।)

मन्त्रसंख्या	स्वरध्रुवकलाः	स्वरध्रुवराश्यादयः
१	८००	०।१३।१०।३४।५२
२	१६००	०।१८।४५।५२।१८
३	२४००	१।२।५६।२७।१०
४	३२००	१।२२।४२।१८।२८
५	४०००	२।५।५२।५४।२०
६	४८००	२।१२।२८।११।४६
७	५६००	३।२।१४।४।४
८	६४००	३।१५।२४।३८।५७
९	७२००	३।२।१५।८।५६।२३
१०	८०००	४।५।१०।३१।१५
११	८८००	४।१८।२१।६।७
१२	९६००	५।८।६।५८।२५
१३	१०४००	५।२।१।१७।३३।१७
१४	११२००	६।४।२८।८।८
१५	१२०००	६।११।३।२५।३५
१६	१२८००	७।०।४।१।७।५३
१७	१३६००	७।१३।५।८।५२।४५
१८	१४४००	७।२।३।५।१०।११
१९	१५२००	८।३।४।५।४।५।३
२०	१६०००	८।१६।५।६।१८।५५
२१	१६८००	८।६।४२।१२।१३
२२	१७६००	९।१०।५।६।३।०।४८
२३	१८४००	९।२४।७।५।४०
२४	१९२००	१०।७।१७।४।३२
२५	२००००	१०।१३।५।२।५।५।८
२६	२०८००	१०।२७।३।३२।५०
२७	२१६००	११।१६।४।८।२।५।८
२८	२२४००	१२।१।०।०।०

(च । २) क्रान्तिपातस्य पदकानि ।

(६४प्रकाशः १०८तमश्लोकः ६६तमपृष्ठे ।)

दिनानि	राश्यादयः	दिनानि	राश्यादयः
१	०।०।०।०।३२	३१तम्	०।०।२।३७।४४
२	०।०।०।१।३	४	०।०।३।३०।१८
३	०।०।०।१।३५	५	०।०।४।२२।५४
४	०।०।०।२।६	६	०।०।५।१५।२८
५	०।०।०।२।३८	७	०।०।६।८।३
६	०।०।०।३।८	८	०।०।७।०।३८
७	०।०।०।३।४१	९	०।०।७।५३।१३
८	०।०।०।४।१२	१सहस्रम्	०।०।८।४५।४८
९	०।०।०।४।४४	२	०।०।१७।३१।३५
१०	०।०।०।५।१५	३	०।०।२६।१७।२३
२०	०।०।०।१०।३०	४	०।०।३५।३।११
३०	०।०।०।१५।४६	५	०।०।४३।४८।५८
४०	०।०।०।२१।४२	६	०।०।५२।३४।५६
५०	०।०।०।२६।१७	७	०।१।१।२।०।३४
६०	०।०।०।३१।३३	८	०।१।१०।६।२१
७०	०।०।०।३६।४८	९	०।१।१८।५२।८
८०	०।०।०।४२।४	१अयुतम्	०।१।२७।३६।५७
९०	०।०।०।४७।१८	२	०।२।५५।१५।५३
१शतम्	०।०।०।५२।३५	३	०।४।२२।५३।५०
२	०।०।१।३५।१०	४	०।५।५०।३१।४७

दिनादि	राश्यादयः
५ अयुतम्	०।७।१८।८।४३
६	०।८।४५।४७।४०
७	०।१०।१३।२५।३६
८	०।११।४१।३।३३
९	०।१३।८।४१।३०
१ लक्षम्	०।१४।३६।१८।२६
२	०।२८।१२।३८।५३
३	१।१३।४८।५८।१८
४	१।२८।२५।१७।४५
५	२।१३।१३।७।११
६	२।२७।३७।५६।३८
७	३।१२।१४।१६।४
८	३।२६।५०।३५।३०
९	४।११।२६।५४।५६
१ नियुतम्	४।२६।३।१४।२३
२	८।२२।६।२८।४१
३	२।१८।८।४३।८

दिनादि	राश्यादयः
४ नियुतम्	७।१४।१२।५७।३०
५	०।१०।१६।११।५३
६	५।६।१८।२६।१५
७	१०।२।२२।४०।४८
८	२।२८।२५।५५।१
९	७।२४।२८।८।२३
१ कोटिः	०।२०।३२।३३।४६
२	१।११।४।४७।३१
३	२।१३।७।११।१७
४	२।२२।८।३५।३
५	३।१२।४।५८।४८
६	४।३।१४।२२।३४
७	४।२३।४६।४६।२०
८	५।१४।१८।१०।६
९	६।४।५१।३३।५१
१ अर्बुदम्	६।२५।२३।५७।३७

क्रान्तिपातस्य चक्रशब्दापरान्तध्रुवः	०।११।४२
करणाब्धध्रुवराश्यादि	३।१६।३३।४७।२७।४०
गतिलिप्तादयः	०।०।३१।३२।५१।३५
चलांशध्रुवः	२२।१५।१४।४५।४२
दिनगतिपरादि	८।२८

(घ १३) सार्यनार्कज्ञाव्यादिपदकानि ।

(६४ प्रमाणः १६० यमश्लोकः ६० यमपष्ठे १)

वाचनार्कमुनलब्धाः क्षान्तिकादयः क्षाणीरावांसिचर्वाः उत्पन्नजनवरमाणाः श्रीपुद्गोत्तमवरमाणाः शिवादिनिरुद्धवमाणाः उद्भवान्नरमाणाः

१	३४३७	३३११५	३२११५	२०६१७	१८३३६
२	३४३३	६६१२६	६४१२४	४१३११६	३६१४४
३	३४२८	८८१२५	८६१२२	६२०३११	५४१२८
४	३४२०	१३२११२	१२८८	८२८१४३	७११२७
५	३४१०	१६४३५	१५८३३	१०३८१४४	८५१४६
६	३४८८	१८६३४	१८०३३	१२४८१२५	१०१३५
७	३४८४	२२८८	२२१८	१४६१६	११३१५४
८	३४६८	२५८१८	२५१२३	१६७५१२३	१२४३७
९	३४५३	२८८३६	२८०४३	१८८०४७	१३४१३
१०	३४३५	३१८११	३०८१५	२१०८३४	१४०१२६
११	३४१७	३४७४२	३३७३	२३३०४	१४४५६
१२	३२८८	३७४५७	३६३१८	२५५२२४	१४७३६ (जीवमात्र)
१३	३२८०	४०१२	३८८४५	२७७८४६	१४६१२४
१४	३२६२	४३५४१	४१२३८	३००६१२५	१४३२५

१५	११६१।२६	३२४४	४४८।३८	४४४।५३	३२३७।१५	१३७।४५
१६	१२१२।१४	३२२७	४७०।०	४५५।३६	३४७०।५४	१२८।६
१७	१२५७।२८	३२११	४८८।२१	४७४।२१	३७०६।४६	११८।१४
१८	१२८७।१३	३१८७	५०६।३६	४८१।५	३८४५।२४	१०४।३६
१९	१३३०।५४	३१८४	५२१।२१	५०५।२३	४१८४।४३	८०।१७
२०	१३५८।५०	३१७३	५३३।४४	५१७।२३	४४२३।१३	७६।४७
२१	१३८१।८	३१६५	५४३।२३	५२६।४४	४६६८।३६	५६।२४
२२	१३८७।१८	३१५८	५५०।३७	५३३।४५	४८१३।२३	३६।३७
२३	१४०६।५८	३१५४	५५४।५८	५३७।५८	५१६१।४२	१३।१८
२४	१४१०।०	३१५३	५५६।१५	५३८।१३	५४००	०

पूर्वाचार्यसभाया उत्पन्नमजे हस्तिना जीपुरचीनमी

पलप्रभा	४।२७	४।१८	सम्बांशाः	६८।३८।१०	७०।१२
अक्षकणः	१२।४७।५४।४४	१२।४५।१०	प्राग्देशान्तरयोजनानि	१८४	२००
अक्षव्या	११८५।२३	११६३।४४	उद्देशान्तरयोजनानि	२८४	२७६।३०
अक्षार्थाः	२०।२१।५०	१८।४८	स्फुटभूपरिधिः	४७१२।३५	४७२८।२८
सम्बन्धा	३२२३।३०	३२३५।४	देशान्तरनाडी	२।२०।३४	२।३२।१४

* यत्र शून्यस्थाने प्रथमफलान्नरं देयम् ।

(घ । ४) चन्द्रस्य विक्षेपखण्डाः ।

(दशमकाशः १०तमश्लोकः दशतमपृष्ठे ।)

प्राचीनचन्द्रमुनखण्डाः	विक्षेपांशद्वयः	चक्ररश्मिमादयः	कीटिफलयः
०	०।०।०	१८।१५	२८४।२
१	०।१८।१५	१८।८	२८३।२६
२	०।३८।२४	१८।५	२८१।३४
३	०।५७।२८	१८।४८	२८८।२४
४	१।१६।१८	१८।३८	२८४।२
५	१।३४।५६	१८।१३	२७८।२८
६	१।५३।८	१८।१	२७१।४३
७	२।११।१०	१७।२८	२६३।४६
८	२।२८।३८	१७।४	२५४।४२
९	२।४५।४३	१६।२३	२४४।३१
१०	३।२।६	१५।४८	२३३।१८
११	३।१७।५५	१५।२	२२१।५
१२	३।३२।५७	१४।८	२०७।५५
१३	३।४७।६	१३।२६	१८३।५३
१४	४।०।३२	१२।१८	१७८।०
१५	४।१२।५०	११।१३	१६३।२१
१६	४।२४।३	१०।१४	१४७।१
१७	४।३४।१७	९।०	१३०।०
१८	४।४३।१७	७।३८	११२।२८
१९	४।५०।५६	६।१७	९४।३०
२०	४।५७।१३	५।१	७६।७
२१	५।२।१४	३।४४	५७।२३
२२	५।५।५८	२।१३	३८।२४
२३	५।८।११	०।४२	१८।१५
२४	५।८।५३	०।०	०।०